T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

M.Ö. 1200 CİVARI GEÇ TUNÇ ÇAĞ / ERKEN DEMİR ÇAĞ GEÇİŞİNDE ÖN ASYA İÇİN BİR MODEL ARAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RASİH HALDUN AYDINGÜN

ANABİLİM DALI: ARKEOLOJİ

KOCAELİ – 2013

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

M.Ö. 1200 CİVARI GEÇ TUNÇ ÇAĞ / ERKEN DEMİR ÇAĞ GEÇİŞİNDE ÖN ASYA İÇİN BİR MODEL ARAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RASİH HALDUN AYDINGÜN

ANABİLİM DALI: ARKEOLOJİ

DANIŞMAN: PROF. DR. AYŞE TUBA ÖKSE

KOCAELİ – 2013

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

M.Ö. 1200 CİVARI GEÇ TUNÇ ÇAĞ / ERKEN DEMİR ÇAĞ GEÇİŞİNDE ÖN ASYA İÇİN BİR MODEL ARAŞTIRMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Rasih Haldun AYDINGÜN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: .....

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE .....

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ayşe Çalık ROSS .....

Jüri Üyesi: Yard. Doç. Dr. Meryem GÜRBÜZ .....

KOCAELİ 2013

İÇERİK LİSTESİ i
ÖZET vi
ABSTRACT vii
KISALTMALAR ix
ŞEKİLLER LİSTESİ x

GİRİŞ 1
1. KONU VE AMAÇ 1
2. YÖNTEM 3

BİRİNCİ BÖLÜM
AKDENİZ HAVZASININ DOĞU YARISINDA YAŞANAN YIKIM 6
1.YIKIMIN MERKEZİ 7
1.1. Yunanistan ve Ege Adaları 7
1.2. Ege Adaları 9
1.3. Anadolu 10
1.4. Girit 11
1.5. Kıbrıs 12
1.6. Kuzey Levant 13
1.7. Güney Levant 14
2. YIKIMIN BÖLGESİNİN ÇEVRESİ 15
2.1. Mezopotamya 16
2.2. Mısır 16
2.3. İtalya 18
3. DİĞER BÖLGELER 18
3.1. Avrasya Stepleri 18
3.2. Kafkaslar, İran 19
3.3. Hindistan 19
3.4. Orta Avrupa 20
3.5. Batı Akdeniz, Batı Avrupa 21
3.6. İrlanda 21

İKİNCİ BÖLÜM
DENİZ KAVİMLERİ 22
1. "DENİZ KAVİMLERİNİN" GİZEMİ 22
2. "DENİZ KAVİMLERİNİ" OLUŞTURAN FARKLI KAVİMLER 24
2.1. Lukka 25
2.2. Ekwesh ve Denye(n) 26
2.3. Peleset 27
2.4. Tjeker veya Teukroi 28
2.5. Sherden 28

2.6. Shekelesh 29
2.7. Weshesh 30
3. Deniz Kavimleri içinde Orta Avrupa Varlığı Tezi 30
4. Sonuç 31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA SARAY EKONOMİLERİ 32
1. SARAY EKONOMİSİNİN İŞLEYİŞİ 32
1.1. Devletin vergi toplaması 32
1.2. Para olmadan ekonominin işleyebilmesi 32
1.3. Köle iş gücünün makroekonomik etkisi 33
1.4. Mal ve Hizmetlerin Dağıtım Kanalları 34
1.5. Dönemim Haberleşme ve Lojistik Sorunları 34
2. İKİ FARKLI SARAY EKONOMİSİ 35
2.1. Hititler 35
2.2. Mikenler 37
2.2.1. Damoslar 38
2.2.2. Tapınaklar 39
3. MİKEN VE HİTİT DEVLETLERİ ARASINDAKİ YAPISAL FARKLAR 40
3.1. Denizcilikle Olan İlişki Açısından 41
3.2. Siyasi Gücün Merkezileşme Oranı Açısından 42
4. İMPARATORLUK / ÜRETİM ÇELİŞKİSİ 42
4.1. Bir gelir Modeli Olarak İmparatorluk 43
4.2. Tehdit Karşısında Kişisel Özgürlüklerden Vazgeçilmesi 44
4.3. Ugarit ve Emar'dan Öğrenilenler 45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEPREMLER VE M.Ö. 1200 DÖNEMİNE ETKİLERİ 49
1. DEPREMLERİN OLUŞMA NEDENLERİ 49
2. ARKEOLOJİDE DEPREMLERİN YERİ 51
2.1. Tarihsel Yıkımları Depremlerle Açıklayan Görüşler 51
2.2. Karşıt Görüşler 51
3. PLAKALAR TEKTONİĞİ 54
4. DEPREM FIRTINALARI 57
5. DEPREMLERİN SOSYAL OLAYLARI TETİKLEYİCİ ETKİLERİ 60
6. ANİDEN ORTAYA ÇIKAN YIKIMLAR 61
6.1. Tiryns 61
6.2. Ugarit 63
6.3. Hattuşa 64
7. M.Ö. 1200 YIKIMINDA DEPREMLERİN PAYI 66

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİ VE M.Ö. 1200 DÖNEMİNE ETKİLERİ 67
1. ARKEOLOJİDE İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN YERİ 67
2. İKLİMİN ÇALIŞMASINI SAĞLAYAN ANA ETKENLER 71
3. İNSANLIK TARİHİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN YERİ 72
3.1. İlk İnsanın Afrikadan Çıkışı 72
3.2. Buzul Çağının Sonu 75
3.3. Tarım Topluluklarının Kurulması. Çanak Çömlek Öncesi Neolitik (ÇÇÖN) 76
3.4. M.Ö. 6000'den M.Ö. 3000'e 78
3.5. Tunç Çağının Başlangıcı 82
4. M.Ö. 1200 YIKIMINDA İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN PAYI 88

ALTINCI BÖLÜM

GÖÇLER VE M.Ö. 1200 DÖNEMİNE ETKİLERİ 95
1. İSTİLA ORDUSU / GÖÇ EDEN HALKLAR İKİLEMİ 95
2. YAKIN DOĞU'DA YAŞANAN GÖÇLERİN ÜÇ TARİHSEL NEDENİ 97
2.1. Geçmişte Tarımın Uygarlığın Tek İtici Gücü Olması 97
2.2. Yakın Doğu'nun İki Ana İklim Bloğu Arasında Kalmış Olması 98
2.3. Yüksek Platoların ve Alçak Ovaların Birbirlerine Çok Yakın Olmaları 98
3. AVRUPA'DAKİ VE YAKIN DOĞU'DAKİ GÖÇ NEDENLERİNİN FARKLARI 99
4. ARKEOLOJİK BULUNTU GURUPLARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLERİN GÖÇ OLGUSU İLE İLİŞKİSİ 100
5. ANADOLU VE LEVANT'E ULAŞAN GÖÇLERE İŞARET EDEN MAL GURUPLARI 102
6. M.Ö. 1200 CİVARINDA OLUŞAN GÖÇ YOLLARI 102

YEDİNCİ BÖLÜM

M.Ö. 1200 DÖNEMİNDE ORTAYA ÇIKAN SERAMİKLER 105
1. LH-IIIC SERAMİKLERİ 105
2. BARBAR SERAMİKLER 107
2.1. Balkan Menşeili "Barbar Seramikler" 108
2.1.1. Balkan Kaba Malları (BKM) 110
2.1.2. Buckel Seramikler 112
2.2. Kuzey Doğu (Kafkaslar) Kaynaklı Barbar Seramikler 114
2.3 . Barbar Seramiklerin Olası Diğer Kökenleri 115
3. İSTANBUL TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR ARAŞTIRMASI KAPSAMINDA YENİ BULGULAR 116
4. TOPLUMSAL DEĞİŞİMLERİN BİR GÖSTERGESİ OLARAK SERAMİKLER 118
5. SONUÇ 119

SEKİZİNCİ BÖLÜM
GENEL DEĞERLENDİRME 121
1. GEÇERSİZ OLDUĞU SONUCUNA VARILAN YIKIM NEDENLERİ VE YAKLAŞIMLARI 122
1.1. Akdeniz Havzasının Doğu Yarısındaki Çöküşü Tek Bir Ana Nedene Bağlanması 122
1.2. Deniz Kavimlerinin Yıkıcı Gücü ve Disiplini 122
1.3. Miken'deki Yıkımın Kuzey Yunanistan'dan Gelen Dorlar Tarafından Yapılmış Olması 123
1.4. Yıkımda Orta Avrupa Etkisi 124
1.4.1. Barbar Seramiklerin Ortaya Çıkması 125
1.4.2. "Naue Tip-II" kılıçların ortaya çıkması 125
1.4.3. Medinet Habu'da Betimlenen "Viking" Tekneleri 126
1.5. Hitit İmparatorluğunun Yıkılmasında Kaşgaların Rolü 127
2. YIKIMI HAZIRLAYAN ANA ETMENLER 130
2.1. İklimin Ülkelerin Ekonomik Güçlerine Olan Etkileri 130
2.2. Depremlerin Ülkelerin Çöküşündeki Etkileri 133
3. YIKIMIN ŞİDDETİNİ ARTTIRABİLECEK ETMENLER 135
3.1. Uzmanlaşmış Zanaatkarların İşsiz Kalması 136
3.2. Uluslar arası Ticaret ile Uğraşanların İşsiz Kalması 136
3.3. Artan Korsan Faaliyetleri 137
4. HİTİT İMPARATORLUĞUNU YIKILIŞINDA LEVANT'IN ÖNEMİ 138
5. MİKEN KRALLIĞININ YIKILIŞI 140
6. GÜNÜMÜZDEN ÖRNEKLER 141
6.1. Los Angeles Ayaklanması 142
6.2. Katrina Kasırgası 144
6.3. Gemi İnsanları 147

SONUÇ 149
1. TEZİMİZİN ULAŞTIĞI ÖZGÜN SONUÇLAR 149
1.1. M.Ö. 1200 Olaylarındaki şiddetli yıkımın ilk başlangıç noktası Tiryns olmalıdır. 149
1.2. Miken dünyasındaki tüm sarayları kısa sürede yağmalayıp yıkabilmek için bölge dışından büyük bir istilacı güç gelmesi gerekmemektedir 150
1.3. Mevcut ekonomik ve askeri koşullarda Hitit İmparatorluğu yıkılmaya mahkumdu, kurtulma şansı hiç yoktu. 151
1.4. Hitit İmparatorluğunu kesin olarak yıkan son darbe M.Ö. 12. yy'ın başlarında Ugarit'te yaşanan büyük depremidir. 151
1.5.Miken Dünyasındaki taşra örgütlenmesi sayılabilen Damoslar olayların bilinen şeklini almasında büyük roller oynamışlardır. 152
1.6.Miken dünyasının sahip olduğu gemi stoku olayların bilinen şeklini almasında büyük rol oynamıştır. 152

1.7. Lukka (Likya) bölgesi korsanlarının yıkımda ve yağmada önemli bir yeri olmalıdır. 153
1.8. Levant'e ulaşan "Deniz Kavimleri" bütüncül bir yapı değildir. 153
1.9. Hititlerin kuzeyli baş düşmanı Kaşgalar'ın, saldırgan ve vahşi bir halk değil, sadece kendilerini savunmaya çalışan insanlar olmaları daha mantıklıdır. 154
1.10. "Deniz Kavimleri" veya "Gemi İnsanları" 155
2. TEZİMİZİN DİĞER SONUÇLARI 155
2.1. M.Ö.1200 Yıkımının öğeleri arasında iklimsel dengesizlikler önemli bir rol oynamıştır. 155
2.2. Miken dünyasının sahip olduğu tüccarlar ve denizciler olayların bilinen şeklini almasında büyük rol oynamıştır. 156
2.3. Miken Uygarlığını kuzeyden gelen Dor'lar yıkmamıştır. 157
2.4. Hitit İmparatorluğunu Balkanlardan gelen Trak / Frig kavimleri yıkmamıştır. 157
2.5 Hitit Başkenti Hattuşa, istilacı bir güç tarafından yıkılmamış, saray tarafından terk edilmiştir. 158
2.6. Orta Avrupa'dan yıkımda etkisi olabilecek boyutta herhangi bir göç veya istila hareketi gelmemiştir. 158
3. M.Ö. 1200 CİVARINDAKİ YIKILIŞ ÖYKÜSÜNÜN TAMAMI 159
4. SON SÖZ 160

EKLER 161
KRONOLOJİ TABLOLARI 162
HARİTALAR 167
RESİMLER 176
ÇİZİMLER 183
YARARLANILAN YAYINLAR 198

ÖZET

M.Ö. 13 ve 12. yy'larda dünyadaki iklim dengesizliklerinin yaşanmakta ve Avrasya stepleri ve Avrupa'nın tümünde büyük göçlerin görülmektedir. Yunan Anakarası ve Anadolu'da süren şiddetli kıtlık Miken ve Hitit krallıklarının esas ekonomik güçlerini aldıkları tarım ve hayvancılıktan elde edilen ürün fazlasını yok etmiştir. M.Ö. 16. yy'dan itibaren azalan tarımsal üretimin sebep olduğu gelir azalmasını Hititler çevre ülkeleri vasal olarak kendilerine bağladıktan sonra gelen vergiler ile ikame etmeye başlamışlardır. Bunun neticesi olarak çevrelerinde sürekli isyan eden ve büyük ve pahalı bir ordu ile kontrol altına alınması gereken bir dizi düşman toprak yaratmışlardır. Miken Dünyasında da halk saraylarda yaşayan kralların inşaat programlarında çalışmaktan ya da savaşlarına asker olarak gitmekten bıkmıştır. Bölge o sırada ciddi bir deprem fırtınası içindedir; Troya VI M.Ö. 1250 civarında depremle yıkılmıştır, M.Ö. 1200 civarında ise Mikenin önemli kenti Tiryns takip etmiştir. Bu yıkımı fırsat bilen halk ayaklanıp Miken, Pylos gibi kentleri yağmalamışlar ve daha da önemlisi saraylara vergi vermeyi durdurmuşlardır. Vergi gelmeyince Saray sistemi çökmüştür. Yerel yönetimler kendilerini bağlı insanları örgütleyip daha iyi yaşam koşullarının olduğu Levant ve Mısır Deltasına doğru göç etmelerini sağlamışlardır. Kontrolsüz kalan Lukka korsanları yağmanın ve yıkımın şiddetini arttırmışlardır. Hititler tüm bu gelişmeleri önlemeye çalışırken büyük bir deprem Ugarit'i vurmuştur. Hititler hem deniz kuvvetlerini hem de Mısır'dan gelen tahıl ithalatını kaybetmişler ve daha fazla dayanamamışlardır. Başkent Hattuşa düzenli bir şekilde terk edilmiş, pratik olarak Hitit imparatorluğu kendini lağvetmiştir. Ege Dünyası, Girit ve olasılıkla Sicilya ve Sardinya'dan yeni halklar gelip Levant'a yerleşip yerli halklarla birlikte yaşamaya ve karşılıklı etkileşime girmişlerdir. Mısır önce Libya'dan gelen iki, ardından da Levant üzerinden gelen bir istila dalgasını savuşturmuştur ancak iklim değişikliği Nil'in debisini azaltmış ve Mısır yavaş bir çöküşe girmiştir. Benzer bir biçimde Asur Krallığı da uzun bir çöküş sürecine girmiştir. Tüm bu çöküşün ardından M.Ö. 1. Binde, İtalya'dan Levant'a kadar olan bölgede yepyeni bir uygarlık ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

13th and the 12th centuries BC was a time of unstable climate all over the Western Europe, Eurasia and Mediterranean Basin. This situation was affecting both Mycenaean and Hittites kingdoms which were basing their strength on the agricultural surplus produced and taxed in their land. Beginning from 16th century BC, agricultural production declined and especially The Hittites tried to fill the missing revenues with plundering and tributes from their neighboring countries, thus creating a large belt around their core area always ready to revolt on the first occasion available. Hittites became obliged to run a very heavy and expensive army to be able to control them, which was only aggravating their economic problems in the long run. In the Mycenaean World the people were tired of fighting in the Kings' armies and working in their luxurious construction programs. By that time, The Eastern part of Mediterranean basin was in an earthquake storm; Troy VI was destroyed around 1250 BC, Tiryns of Mycenae followed around 1200 BC, which triggered their people's revolt against the King and palace. This pattern of revolt was repeated in Pylos, Mycenae and other palace centers. People stopped paying their taxes to the palaces, which effectively sent them into complete collapse instantaneously. In this chaos, local organizations of Damos and probably the temples helped and organized people to immigrate to much better places, such as Levant and Nile's Delta. Mycenaean World had both a sufficient maritime stock and navigation skills to realize this.

Notorious pirates of the Lukka land, now unchecked, aggravated the destruction of the cities. Hittites were aware of the situation, sent their navy. Unfortunately early in 12th century BC, Ugarit was completely destroyed by an earthquake and the following tsunami, and in one foul stroke Hittites lost their navy and thus the ability to defend their grain imports route from Egypt for which they were dependent for their very survival. Then, Hattusa is abandoned and Hittites Empire ceased to exist. New people from Aegean World, Crete and probably from Sardinia and Sicily settled in Levant and seemed to coexist, surprisingly peacefully, with the locals to create a new civilization in the 1st Millennium BC. Egypt has to deal with two invasions form

the West and one from the East. Both were repulsed but Egypt, like Assyrian Kingdom, entered a phase of slow decline, to never recover to its world leader status again.

KISALTMALAR

BKM	Balkan Kaba Malları
bkz	Bakınız
blm	Bölüm
ÇÇÖN	Çanak Çömlek Öncesi Neolitik
DAF	Doğu Anadolu Fay Hattı
EDÇ	Erken Demir Çağı
ENSO	El-Nino ve Güney Salınımı (El-Nino Southern Oscillation)
ETÇ	Erken Tunç Çağı
GTÇ	Geç Tunç Çağı
KAF	Kuzey Anadolu Fay Hattı
LH	Geç Hellas (Late Helladic)
LM	Geç Minos (Late Minoan)
NAO	Kuzey Atlantik Salınımı (North Atlantic Oscillation)
ODÇ	Orta Demir Çağı
OTÇ	Orta Tunç Çağı

ANAHTAR KELİMELER

M.Ö.1200, Geç Tunç Çağı, Erken Demir Çağı, Yıkılış

Deniz Kavimleri, Hititler, Mikenler, Yakın Doğu, Göçler

KEY WORDS

1200 BC, Late Bronze Ager, Early Iron Age, Collapse, Sea People, Hittites, Mycenaeans, Near East, Migrations

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	Dünya yüzündeki önemli tektonik plakaların görünümü	49
Şekil 2.	1963 ile 1998 yılları arasında kaydedilen 358,214 depremin dünya yüzeyine yayılımı	50
Şekil 3.	Ege ve Akdeniz'de M.Ö. 1225. M.Ö. 1175 döneminde, Drews'e göre yıkılan önemli kentler.	53
Şekil 4.	Doğu Akdeniz'in 1900-1980 yılları arasında sismik cihazlarla kayıt edilmiş 6,5'tan daha büyük depremleri	54
Şekil 5.	Doğu Akdeniz Havzasında aktif haldeki plakaların şematik bir anlatımı ve hareket yönleri	55
Şekil 6.	1900. 1980 yılları arasında olan depremlerin Azami sismik yer hareketlerini gösteren harita	55
Şekil 7.	M.Ö. 1200 yılında yıkılmış kentler haritası ile M.S. 1900-1980 yılları arasındaki azami yer hareketlerin etkilerini gösteren harita	56
Şekil 8.	M.S. 4. yy'da tarihi kayıtlara girmiş depremler	57
Şekil 9.	Kuzey Anadolu Fay hattında meydana gelen depremler ve yarattığı kaymalar	59
Şekil 10.	Miken, Aslanlı kapı.	63
Şekil 11.	İrlanda, İngiltere, Almanya, Hollanda, İsveç ve Kuzey Amerika'dan alınan meşe ağacı dendrokronoloji verilerinin ortalaması	90
Şekil 12.	Yedi bölgeden alınmış Meşe halkalarının dörtlü permütasyonları	91
Şekil 13.	M.Ö.1200 Civarında Ege ve Anadolu merkezde olmak üzere, geniş bir coğrafyada yaşanan göçler	104
Şekil 14.	Anadolu'daki LH-IIIC kaplarının tespit edildiği yerler	105
Şekil 15.	Batıdan Anadolu'ya giren üç seramik hattı	109
Şekil 16.	Naue Tip II Kılıçları	126
Şekil 17.	Rodney King dört beyaz polis tarafından dövülüyor	143
Şekil 18.	Yangın ve yağma. 3200 yıl önce yaşanan olayları hatırlatıyor.	143
Şekil 19.	30 Nisan 1992, Güney Los Angeles'te bir market yağmalanıyor	143
Şekil 20.	1992 Los Angeles Ayaklanmasından çeşitli görüntülerler	144
Şekil 21.	New Orleans sokaklarındaki yağmacılar.	145
Şekil 22.	Yağmacılar	145
Şekil 23	Yağmacılar	146
Şekil 24.	Yağmacılara karşı mallarını ve canlarını korumaya çalışan yurttaşlar.	146

Şekil 25.	Vietnam'dan kaçanlar.	147
Şekil 26.	Afrika'dan kaçanlar Malta kıyılarında	148
Şekil 27.	Libya'dan kaçanlar.	148
Şekil 28.	Kıbrıs, Yunanistan, Girit, Filistin ve Suriye Kronolojilerinin karşılaştırılması	163
Şekil 29.	M.Ö. 2000. M.Ö. 500 yılları arasındaki farklı Avrupa ülkelerindeki kronolojilerin karşılaştırılması.	164
Şekil 30.	Orta Anadolu, Hititler'de farklı bilim insanlarına göre kronoloji karşılaştırması	165
Şekil 31.	Mısır Firavunları, M.Ö. 1650 ile 1069 yılları arası	166
Şekil 32.	Avrupa, Kuzey Afrika, Yakın Doğu ve Güney Batı Asya haritası	168
Şekil 33.	İtalya ve Güney Doğu Avrupa Haritası	169
Şekil 34.	Yunan Anakarasında, Geç Tunç Çağı'nda Miken kentleri	170
Şekil 35.	Geç Tunç Çağı'nda Girit	170
Şekil 36.	Ege Denizi, adaları ve çevre kıyıları	171
Şekil 37.	M.Ö. 13. yy'da Anadolu	172
Şekil 38.	M.Ö. 13. yy'da Kıbrıs ve Levant	173
Şekil 39.	M.Ö. 13. yy'da Mısır	174
Şekil 40.	Yunan anakarasında LH-IIIB Dönemindeki yerleşimler ve mezarlıklar	175
Şekil 41.	Yunan anakarasında LH-IIIC Döneminde yerleşimler ve mezarlıklar	175
Şekil 42.	Viking Gemisi	177
Şekil 43.	Medinet Habu tapınağında tasvir edilmiş bir "Deniz Kavimler"i gemisi	177
Şekil 44.	Medinet Habu Tapınağı	178
Şekil 45.	Sardinya adası ortalarında kalan Orolo Nuraghi'si	178
Şekil 46.	Medinet Habu duvar resimlerinden yapılmış bir çizimden III. Ramses "Deniz Kavimlerini"yenerken tasvir edilmiş	179
Şekil 47.	Merneptah Steli	180
Şekil 48.	Lineer B Tablet An 657	180
Şekil 49.	Ashdoda Figürini	180
Şekil 50.	İstanbul Tarih öncesi Araştırmaları kapsamında, 2011 sezonunda bulunan Balkan Kaba Malları	181
Şekil 51.	Salattepe'den çıkan ve Balkan Kaba Mallarını (Barbar Seramikler) andıran aplike bezemeleri olan kap.	182
Şekil. 52	Tell Arqa'da bulunmuş el yapımı kaba mallar	184
Şekil 53.	2011'de İstanbul Tarih Öncesi Araştırması kapsamında bulunan Balkan Kaba Malları	185

Şekil 54.	İtalya'da, Copa Nevigata'da bulunmuş, Tunç Çağı'na tarihlenen çanak çömlek	186
Şekil 55.	Cucuteni Kültürü, Neolitik Dönem'e tarihlenen çanak çömlek	187
Şekil 56.	Anadolu Demir Çağı seramiklerinden, Balkan Kaba Mallarına benzerlik gösteren örnekler	188
Şekil 57.	Balkan Kaba Mallarına hiç benzemeyen bölgenin,Yivli Seramikleri	188
Şekil 58.	Karanova Kültürü, Nova Zagora Bölgesi, Erken Neolitik seramikleri	189
Şekil 59.	Miken Dünyasının çeşitli kentlerinde bulunmuş Balkan Kaba Malları	190
Şekil 60.	Miken Dünyasının çeşitli kentlerinde bulunmuş Balkan Kaba Malları	191
Şekil 61.	Miken Dünyasının çeşitli kentlerinde bulunmuş Balkan Kaba Malları	192
Şekil 62.	Miken Dünyasının çeşitli kentlerinde bulunmuş Balkan kaba Malları	193
Şekil 63.	LH-III B Seramikleri	194
Şekil 64.	LH-IIIC Seramikleri	195
Şekil 65.	Troya'da bulunmuş Balkan Kaba Malları	196
Şekil 66.	Troya'da bulunmuş, Buckelkeramik de denen Yumrucuklu Kaplar	197

GİRİŞ

1. KONU VE AMAÇ

Bu tezin konusu, M.Ö. 13. yy sonu ile 12. yy başı arasında, Doğu Akdeniz havzasında yaşanan büyük yıkımın nedenleri üzerine, son yıllarda yapılmış olan pek çok çalışmanın sonuçlarını değerlendirerek, kapsamlı bir açıklama getirmektir.

Yüz yılı aşan bir süredir arkeologlar Geç Tunç Çağı'nın sona erip Erken Demir Çağı'nın başladığı, aslında uzun bir sürece yayılmış olmasına karşın M.Ö. 1200 yılının sembolik bir tarih olarak kabul edildiği, büyük yıkımın nedenleri üzerine çalışmışlar ve çok farklı teoriler üretmişlerdir.

Mevcut insan nüfusu ile oranlandığında ve çöküş sırasında kaybedilen uygarlık öğeleri hesaba katıldığında, kanımızca M.Ö. 1200 çöküşü dünya medeniyet tarihinde yaşanan en büyük felaketlerden birisidir. Olayların yaşandığı döneme kadar var olmuş eski dünyanın bilinen en büyük uygarlıkları çökerken ve Mısır geri dönülmez bir şekilde bir küçülme sürecine girerken, Hitit çivi yazısının ve Linear B yazısının bir daha kullanılmamak üzere ortadan kalkması, bu çöküşün ne denli yıkıcı yaşandığını göstermektedir.

Bulunduğu döneme göre çok daha kalabalık bir dünyada yaşandığı için sayıca en yüksek ölüm rakamlarına ulaşılan II Dünya Savaşı'nda, en büyük nüfus kayıplarını yaşayan Polonya'da bile söz konusu kayıplar % 20'lerde kalırken, saray ekonomisinin yıkıldığı Miken uygarlığında bölge neredeyse tüm nüfusunu kaybetmiş görünmektedir. II Dünya Savaşı'nda tamamen yıkılan kentler, Atom Bombası ile yok olan Hiroşima ve Nagazaki kentleri bile, on yıl içinde yeniden canlanırken, M.Ö. 1200 çöküşünde yıkılan pek çok önemli kentte yeniden yerleşim ya hiç kurulmamış, ya uzun yıllar sonra yeniden insanları barındırmaya başlamıştır.

İnsanlık tarihinde göç, istila, savaş, kıtlık, deprem, yanardağ, kozmik olaylar[1], salgın hastalıklar, siyasi sorunlar, ekonomik sorunlar, taht kavgaları, iklim değişiklikleri ile daha önce de, daha sonra da karşılaşmış ancak hiçbirinde bu ölçüde etkili bir yıkım yaşanmamıştır. M.Ö. 1200'de büyük olasılıkla, yukarıda sayılan yıkım nedenlerinin pek çoğu, belki de tamamı, eş zamanlı olarak ortaya çıkmış ve Akdeniz havzasının doğusundaki uygar dünyanın neredeyse sonunu getirmiştir.

Bu felaket ve yıkım nedenleri incelendiğinde, aslında hepsinin de birbirlerinden bağımsız olmadıkları görülmektedir. Birinin olması bir diğerini tetikleyebilmektedir. Örneğin, iklim değişikliği kuraklığı ortaya çıkarmakta (bkz. blm. 5.4) kuraklık açlığı, açlık ise büyük göç hareketlerine (bkz. blm. 6.1) neden olabilirken aynı zamanda iyi beslenemeyen insanlar arasında salgın hastalıkların çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Geniş çaplı depremler ise kentlerin savunma duvarlarını yıkarken çaresiz biçimde göç etmek zorunda olan insanlara karşı kenti savunmasız bırakmaktadır (bkz. blm. 4.5). Dolayısıyla çok boyutlu bir domino dizisi bir kere hareket ettiğinde durdurulması neredeyse imkansız hale gelebilmektedir.

Yapılan kaynak taramalarında, yukarıda sayılan çöküş nedenlerinin birinin ya da kısıtlı bir bölümünü içeren çok kapsamlı araştırmalara ulaşılmıştır. Hatta sadece tunç yerine demir madeninin kullanılmasının en önemli etken olduğun ve bunun sağladığı askeri üstünlük nedeni ile bu çöküşün yaşandığını bile iddia eden çalışmalar mevcuttur (Drews, 1993), ancak, konuyu düşündüğümüz şekliyle, tüm yönleriyle ele alan bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Aynı kaynak taramalarında ortaya çıkan bir başka ilginç nokta ise, Akdeniz havzasının doğusundaki uygarlıkların, tarihi ve arkeolojisi ile ilgili çok sayıda çalışmada, bu bölgenin çevresinde kalan coğrafya ile ilişkilendirilmesine dönük çalışmaların yok denecek kadar az olmasıdır. Doğu Akdeniz Arkeolojisi ile uğraşan bilim insanları ile diğer bölgelerde çalışanların arasında yeterince iletişim olmadığını iddia etmek kanımızca çok fazla abartılı kaçmayacaktır. Bunun neticesi olarak, aslında bütüncül olarak, örneğin tüm Avrupa

[1] Geçmiş dönemlerden kalma kuyruklu yıldız serpintilerinin iklimi ve dolayısıyla o iklimin içinde yaşayan insanları etkilediği ile ilgili tezler mevcuttur (Napier, 2009).

kıtası bazında ele alınması gereken bazı konular, özellikle geniş kapsamlı göç konuları, bu çalışmalarda yeterince yer almamış görünmektedir.

M.Ö. 1200 çöküşünün incelenmesi ve o dönemde gerçekten neler olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi, sadece arkeoloji ve tarih bilimleri açısından değil, uygarlığımızın geleceği ile ilgili öngörüler yapılması açısından da büyük önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Tez çalışmasında, M.Ö. 1200 Çöküşünü arkeolojinin klasik yaklaşımlarına ek olarak, farklı bilim dallarından gelen verilerle de zenginleştirmek istenince, kaçınılmaz olarak, çok yeni bilimsel çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bazı teknik yöntemlerin arkeolojide son yirmi yılda kabul görmeye başlaması ya da arkeoloji dışında kalan bilimlerin arkeolojiden destek almak için yaptıkları çalışmaların son yıllarda yayınlanması[2] çalışmamızın değerlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca arkeoloji ile ilgisi olmayan bir dizi, günümüz konuları ile ilgili kaynağa da başvurulmuştur. Geçmişi değerlendirirken günümüz toplum yapısının ve yakın tarihimizin de faydası olabileceği düşünülmüştür[3].

Çalışma sırasında Klasik kütüphane çalışmalarının tez kapsamında yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Çok değerli yayınları envanterlerinde bulunduran, örneğin Alman Arkeoloji Enstitüsü gibi köklü kurumların, çok yeni yayınları hemen edinemedikleri görülmüş ve son birkaç yılda yayınlanan bir dizi kitaba ulaşılamadığı için bu kitaplar yurt dışından sipariş verilerek satın alınmıştır.

---

[2] İklim ve sismoloji biliminde çalışan insanların ellerinde sadece 100-150 yıllık güvenilir kayıtlar mevcut. Oysa her iki bilim dallında da çok daha uzun yıllara yayılan döngüler söz konusu. Bu nedenle, paleosismoloji ya da paleoiklim gibi bilim dalları oluşturulup geçmişe doğru araştırmalar yapılırken ister istemez arkeolojik verilerin de kullanılması yoluna gidilmiş ve ortak çalışmalar yapılıp, arkeoloji ile karşılıklı bilgi alış verişi başlatılmıştır.

[3] Amerika'nın yaşadığı Katrina Kasırgası, Türkiye'nin tarım sektöründeki istihdam istatistikleri, Polonya'nın II: Dünya savaşında uğradığı kayıplar ve benzeri başlıklar, tezimiz kapsamındaki sorunları değerlendirirken çok faydalı olmuşlardır.

Tez danışmanı Prof. Dr. A.Tuba Ökse kendi elektronik kitaplığından, büyük miktarda kaynağı pdf formatında sağlamıştır. İnternetin arama motorları ve özellikle bilimsel arama yapan, uzmanlaşmış arama motorlarından[4] yararlanılmıştır. Internet üzerinden arama yaparken sadece bilimsel makaleler, doktora tezleri ve kitaplar dikkate alınmıştır. Bu yöntemle aranan her makalenin, en azından özet kısmına kısa bir süre içinde ulaşılabilmiştir. Bu sayede, binlerce makalenin değerlendirilmesi, elden geçirilmesi mümkün olmuştur.

Bilimsel dergilerde yayınlanmış makalelerin internet üzerinden bütününe ulaşabilmek için, en azından teorik olarak, ücret ödenmesi veya bağlı olunan üniversitenin kütüphanesi üzerinden gidilmesi gerekmektedir. JSTOR bu konuda iyi bir olanaktır. Ancak bu erişim yöntemiyle de her kaynağa ulaşılamamıştır. JSTOR'dan almak ya da ücret ödemek yerine, yazar(lar)ın kişisel ya da Üniversite bölüm WEB sayfalarına ulaşarak yeterince makalenin orijinali araştırılmış ve önemli sayıda makaleye bu şekilde ulaşılmıştır. Araştırma yönteminin en güncel özelliği ise bilim insanlarının bizzat kendilerine ulaşılmasındaki kolaylıktır. Dünyanın herhangi bir yerindeki bir bilim insanının bir kez adı bilindikten sonra en azından çalıştığı kurumun telefonuna veya mail adresine erişmek mümkün olmuş ve ardından e-mail gönderilmiştir. Bu şekilde ulaşılan bilim insanlarının üçte ikisinden cevap gelmiştir. Bir kısmından ise pdf formatında makaleleri hemen sağlanmıştır. Alan Peatfield, David Kaniewski, Deniz Bozkurt, Donatella Magri, Eric Force, Gernot Patzelt, Gernot Rabeder, Hans Rensen, Klaus Oeggl, Mike Bailie, Ozan Mert Göktürk, Petra Turnovsky, Sabine Reinhold, Sigmar Bortenschlager, Assaf-Yassur Landau bu konuda yazışılan, makalelerine ulaşılan bilim insanlarıdır. Elektronik mektuplaşma sonrasında adı geçen bilim insanları ile internet üzerinden birebir sesli konuşma ve tartışma olanağı da bulunarak, tez çalışması boyunca akla gelen sorular sıkça sorulmuş, görüşler alınmıştır.

Sosyal ve yer bilimlerini birlikte kullanmaya ve tarihi olayları mümkün olduğu kadar geniş bir neden sonuç ilişkisi içinde açıklamalar getiren çalışmalara daha fazla

[4] Sıkça başvurulan bilimsel arama motorları: http://scirus.com/, http://www.academia.edu/, http://scholar.google.com.tr/schhp?hl=tr ,

ağırlık verilmiştir. Kendi adımıza çıkardığımız sonuçlarda ise, olayların analizlerini yaparken, bilimin henüz dolduramadığı, kesinlik kazanmamış noktalarda, "bu koşullarda, bu tür bir insan gurubu nasıl davranırdı?" ya da "Bu tür bir davranış hangi koşullarda mantıklı olabilirdi?" türü sorular sorulup bunlara uyacak en mantıklı cevapları aranmıştır[5].

Tezin devamında, birbirleriyle hiçbir ilgisi yok gibi duran, iklim, ekonomi, depremler, deniz kavimleri, göçler, seramikler ve tabii ki M.Ö.1200 döneminde yaşanan yıkım gibi, konular ardı ardına gelmekte ve hepsi Genel Değerlendirme ve takip eden Sonuç bölümlerinde birleşmektedir.

[5] Birinci tür sorular için Miken uygarlığındaki damoslar için sorduğumuz soruyu örnek verebiliriz, ikinci tür sorular için ise Asur ticaret kolonileri çağındaki yerel krallıkların hepsinin birden nasıl aynı ticaret yasalarına uydukları sorusu öne çıkarılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ HAVZASININ DOĞU YARISINDA YAŞANAN YIKIM

Geçmişin çok eski çağlarında kalması nedeniyle günümüz insanının çok ilgisini çekmese de M.Ö. 1200 Yıkımı insanlık tarihinin yaşadığı en büyük yıkımlardan birisi, belki de en büyüğüdür. Konuyu incelerken insanı en çok sarsan yönü ise, son derece barışçıl ve uygar bir dönemin aniden bir felakete dönüşüvermiş olmasıdır. M.Ö. 13. yy. kesinlikle uluslar arası ihtişam ve bolluk çağıydı. Antik Çağların en büyük savaşları bu dönemde yaşanmasına karşın bu savaşlar Yakın Doğu'nun jeopolitik haritasında önemli değişiklikler getirmemiştir. Kısa süren bu büyük çatışmaları büyük devletlerin barış içinde ve işbirliği ile yaşadıkları dönemler takip etmiştir. Bu dönemde krallar arasında diplomatik ilişkiler başlamış, karşılıklı çok kıymetli hediyeler değiş tokuş edilmiş, kraliyet ailesinden insanlar karşılıklı ziyaretler yapmış, bu aileler arasında evlilik bağları kurulmuş, uzmanlar gidip gelmiştir. M.Ö. 13. yy. pek çok bakımdan Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı öncesini çağrıştırmaktadır. Benzer bir şekilde, savaş öncesinin çok etnik yapılı, büyük imparatorlukları, savaştan (Yıkımdan) sonra çok sayıda küçük ulus devlete bölünmüştür (Singer, 2011: s.x).

Itamar Singer'e göre, dönemin görünen refah ve ihtişamının hemen altında güçlü yıkıcı güçler bulunmaktadır. Bunlar, kendine aşırı güvenen imparatorlar ve danışmanları tarafından ya görmezden gelinmiş ya da yeterli ve doğru tedbirler alınamamıştır. Bu yıkıcı tehditlere rağmen imparatorlar savurganca yeni tapınakların inşasına ve Kar-Tukulti-Ninurta, Primases ve Tarhuntasa'da olduğu gibi devasa başkentlerin ortaya çıkarılmasına büyük kaynaklar harcanırken mevcut başkentlerde de lüks yenilenmelere gidilmiştir. Özellikle Hitit krallarının kendilerini yüceltme ve tanrı katına yükseltme çabaları merkezi otoritenin zayıflamasına ters orantılı bir şekilde artmıştır. Belki de tüm bu çabalar, başarısızlıklarının farkında olan yöneticilerin bu gerçeği saklama gayretleriyle açıklanabilir (Singer, 2011: s.xi).

M.Ö. yaklaşık 1200 yıllarında Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçiş evresinde yıkıldığı saptanan Doğu Akdeniz, Ege ve Önasya kentlerinin yaşamış olduğu felaketin boyutları, büyük devletlerin de ortadan kalktığı yıkımın şiddetini göstermektedir[6].

Çöküşün sonuçları en ağır şekilde Batı ve Orta Anadolu ile Yunanistan ana karasında hissedilmiş ve büyük ölçekli bir nüfus kaybı yaşanmıştır (bkz. Şekil 40 ve 41) Yıkımın ardından gelen ve yeni politik, kültürel ve teknolojik bir tablonun ortaya çıktığı MÖ 9. yüzyıla kadar süren kabaca 300 yıla yakın süre, tarihte "Karanlık Çağlar" olarak adlandırılmış olmasına karşın arkeolojik araştırmalar, bu döneme ait çok sayıda kalıntıyı ve maddi kültür buluntusunu ortaya çıkartmış ve bu dönem genel olarak "Erken Demir Çağı" olarak adlandırılmıştır.

Hitit imparatorluğunu tamamen yok eden, Mısır'ı ise bir daha eski ihtişamına hiçbir zaman kavuşamayacağı kadar sarsan, Tunç Çağı sonunda yaşanan, M.Ö. 1200 olayları, Akdeniz dünyasının ekonomik ve politik ağırlığının Levant bölgesinden, Yunanistan'a, Küçük Afrika'ya[7] ve İtalya doğru kaymasına neden olmuştur (Woudhuizen, 2006: s.9).

1. YIKIMIN MERKEZİ

1.1. Yunanistan ve Ege Adaları

Yunanistan'daki Geç Hellas dönemine ait hiçbir saray M.Ö. 12. yy. başladıktan sonra ayakta kalmamıştır. Yunanistan'ın en kuzeyindeki yıkım Iolkos'ta belirlenmiştir (Kelder, 2006: s.157), ilk yağmalanan saraylardan birisi olan Thebes

[6] Fikirlerinin ve vardığı sonuçların büyük bir bölümüne katılmamakla birlikte, Robert Drews 1993'de yazdığı kitabı (The End of Bronze Age) daha sonra konu ile ilgili tüm yayınlarda mutlaka referans olarak gösterilen, belki de en çok atıf alan eser olma özelliğini korumaktadır. Bunun bir nedeni de yıkılan kentlerin en kapsamlı listesini ve tartışmalı olsa da, nelerin yaşandığını en kapsamlı veren eser olarak geçerliliğini yitirmemiş olmasıdır.

[7] Yaklaşık olarak günümüz Tunus ve Libya'sının bir bölümüne karşılık gelen coğrafi bölge.

sarayı LH-IIIB son bulmadan önce yıkılmış, yeniden yapılmış ve LH-IIIB sonunda bir kez daha yağmalanmıştır. Atina'da LH-IIIB'ye tarihlenen bir saray bulunmadığı için M.Ö. 12. yy başlarında neler olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kentteki LH-IIIC yerleşiminin bir önceki dönemden çok daha küçük olduğu düşünülmektedir. Lefkandi'nin birkaç yüz metre doğusundaki Xeropolis'te LH-IIIB sonunda bir yıkım izine rastlanmamış, bunu izleyen LH-IIIC döneminde büyük bir yangınla tahrip olmasının ardından hemen yeniden yapılmış, yaklaşık M.Ö. 1100 yıllarında ise terk edilmiştir. Yunan ana karasının Güney Batı bölümünü oluşturan Messenia'da yer alan Pylos sarayının yanmasından sonra bölgedeki irili ufaklı pek çok yerleşim yeri terk edilmiştir ve büyük bir nüfus kaybı yaşanmıştır. Bu konuda 1972 yılında yapılan Minnesota Messenia yüzey araştırmasında LHI-IIIB dönemlerine ait 168 yerleşim tespit edilirken LHIII C çanak çömleğinden sadece 16 yerde bulunmuştur (McDonanld ve Rapp, 1972: s.143). Bunlar arasında da üç tanesinin Miken sonrası döneme değil, daha geç bir döneme ait oldukları şüphesini taşınmaktadır. Yıkımın hemen sonrasına tarihlenebilen yerleşimlerin sayısının bu kadar az olmasına önceleri şüphe ile yaklaşılmışken 1997'de Pylos çevresinde çok daha geniş kapsamlı bir şekilde yürütülen Pylos Regional Archeological Survey Projesi (Davis vd, 1997: s.451) (PRAP) da çok az miktarda LH III C malzeme ortaya çıkarabilmiştir. Yapılan bu araştırmaların yoğunluğu nedeniyle, durumun tüm kara Yunanistan'ı için geçerli olacağı düşünülmüş ve yıkım sonrasında büyük bir nüfus kaybı olduğu konusu bu araştırmalar sonunda belli bir ölçüye kadar kabul görmeye başlamıştır (Middleton, 2008: s.226). Bu dönemde terk edilen kentlerden birisi de Nichoria'dır. LH-IIIC döneminde boş kaldıktan sonra anca Erken Demir Çağı'nda yeniden yerleşim görmüştür. Menelaion ise Mansiyon 3'ün yıkımından sonra büyük bir nüfus kaybına uğramıştır (Cline, 2012: s.639).

Peleponnes yarımadasının doğusunda, yüze yakın Tunç Çağı yerleşimi tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerin tümü M.Ö. 1200 sonrasında ya yıkılmış, ya da terk edilmiştir. İç kesimde bulunan Prosymna, Berbati ve büyük olasılıkla Lerna yerleşimleri tahrip edilmeden terk edilmiştir (Desborough, 1964: s.77). Surlarla korunmayan küçük yerleşim Zygouries ise LH-IIIB sonunda yıkılmış ve bir daha kullanılmamıştır (Desborough, 1964: s.84). Bölgenin önemli kentlerinden birisi olan

Tiryns'de ise LH-IIIB döneminin sonunu büyük bir deprem getirmiştir (French, 2009: s.183). Aynı şekilde Mikenai'de de aynı dönem için önemli deprem yıkım izleri içermektedir (French, 2009: s.182).

Peleponnes yarımadasının kuzeybatısında, Elis'in bulunduğu bölgede LH-III dönemi ile ilgili çok az stratigrafik kanıt bulunmakla birlikte (Drews, 1993: s.25), yüzey araştırmalarından elde edilen çanak çömlek tipolojisinden yola çıkarak, bölgenin LH-IIIB dönemine tarihlenen nüfusun LH-IIIC evresine geçildiğinde büyük bir düşüş yaşadığı söylenmektedir. Yarımadanın kuzey bölgesini oluşturan Achaea'da yıkım sırasında yangın ile yok olmuş yerleşimlerin kanıtları bulunmaktadır. Bu yerleşimlerin arasında, Aghia Kyriaki ve Pagona sayılabilir (Mochos, 2009: s.346). Bölge yıkımdan sonra LH-IIIC evresinde Panachaikon dağ sıralarına yaslanacak şekilde yeniden yerleşim görmüştür. Achaea'nın en batı ucundaki sahil yerleşimleri Cape Araxos ve Teichos Dymaion LH-IIIB sonunda tamamen yakılmış ancak LH-IIIC'de yeninden yerleşilmiş ve bu sefer sur duvarları ile koruma altına alınmıştır. Korint körfezine bakan Aigeira'da Tunç Çağı evrelerine ait çok geniş bir yerleşimin üzerine LH-IIIC evresine ait geniş bir yerleşim kurulmuş (Gauss, 2009: s.163), Aigeira kent olarak var olmaya devam etmesine karşın yıkımın etkilerinden dolayı boyutları küçülmüştür.

1.2. Ege Adaları

Ege adalarının Yunan ana karası ve Anadolu'daki kadar yıkıma uğramadığı anlaşılmakla birlikte, bazı yıkım izleri ortaya çıkmaktadır.

Paros adasındaki Koukounaries yerleşiminde saray olabilecek özelliklere sahip bir yapı gurubu LH-IIIC orta evresinde yanarak tamamen yıkılmış (Vlachopoulos, 2008, s.530), ardından kurulan daha mütevazı yapı ise LH-IIIC son evresinde yıkılmıştır. Batı ve Orta Ege denizi adalarındaki bazı Miken yerleşimleri[8] yıkımdan kurtulup LH-IIIC evresinin sonuna kadar hayatta kalmayı başarmış görünmektedir (Drews, 1993: s.530).

[8] Melos adasındaki Pyylakopi, Kea adasındaki Aya İrini ve Naxos adasındaki Grotta

Rodos ve Ege'nin güney doğu bölgesindeki diğer adalarda kanıtlar yerleşimlerden çok mezarlardan geldiğinden, yıkımın izleri belirlenememiştir. Bu bağlamda da yıkımın olması gereken dönem boyunca bir devamlılık görülmemektedir (yıkım olmadığını var sayabiliyoruz) (Simpson ve Dickinson, 1979: s.348). Batı Anadolu ile coğrafi yakınlığının yanı sıra ithal malzeme ve her iki bölgede de inhümasyon yanında kremasyon gömülerin de görülmesi, yakın ilişki içinde olduklarını göstermektedir (Luca, 2005: s.134). Rodos'un kuzeyinde bulunan Ialysos kentinde bu dönem zarfında nüfus beş misli artmış ve zenginleşmiştir[9]. Kos adasındaki Seraglio yerleşimi de yıkılmadan benzer bir devamlılığı göstermektedir.

Lukka / Likya bölgesi korsanları ile ünlü bir bölgedir. Mısır, Amarna tabletlerinde, daha M.Ö. 14. yy'da Lukkalılardan, Alasiya'yı (Kıbrıs) yağmalayan korsanlar olarak söz edilmektedir (Woudhuizen, 2006: s.31). Woudhuizen doktora tezinde, Hitit kralı Tudhaliya IV'ün, M.Ö. 13. yy. sonlarında, Güney Batı Anadolu'ya yaptığı seferde, daha önce atalarının hiç ayak basmadığı, aşağı Xantos vadisine girmesindeki esas amacının Lukka ülkesi sahillerini korsanlardan temizlemek olduğunu söylemektedir (Woudhuizen, 2006: s.72). Korsanlığın yaygın olduğu bu bölge ile Rodos adasının yakınlığı ister istemez adanın M.Ö. 1200 yıkımında nasıl geliştiği konusunda akla bir takım olasılıklar getirmektedir.

1.3. Anadolu

Anadolu'nun batı kıyısındaki Milet (Hitit metinlerindeki Milawata veya Milawanda) kentinin çevresine M.Ö. 13. yy'da büyük bir sur duvarı inşa edilmiş, kent M.Ö. 12. yy. başındaki yıkımdan kurtulamamıştır (Desborough, 1964: s.162-163). Hisarlık Tepe'de hem Troya VI'da hem de Troya VIIa'da iki büyük yıkım saptanmıştır (Blegen vd., 1958: ss.6-10). Troya VIIa büyük olasılıkla M.Ö. 1180 yılları civarında yakılıp yıkılmış olmalıdır (Kormann, 2004; Becks, 2002).

[9] Ialysos'da yıkım olmaması ve oldukça zenginleşmiş olmaları genel görüntü ile tezat oluşturuyor gibi durmakla birlikte, tezimizde yıkımı yapan ana unsurlardan bir bölümünün hemen yakındaki Lukka (Likya) ülkesinden gelenler ve bölgeye hakim olan korsanlar olduğunu savunmaktayız. Tezimiz açısında, tersine bir durum, akademik olarak ciddi bir sorun çıkaracaktı.

Orta Anadolu'da güçlü bir imparatorluk kuran Hititlerin Kızılırmak kıvrımı içinde kalan çekirdek bölgesinde bulunan başkent Boğazköy (Hattuşa'da), bu dönemde düzenli bir biçimde terk edilmiştir[10]. Boğazköy'ün 20 km kadar kuzeydoğusunda yer alan Alaca Höyük'te ise bir yangın tabakası görülmektedir. Boğazköy'ün Güney Doğu'sundaki Alişar ve 100 km kadar doğusundaki, Kaşka sınırını korumak amacıyla kurulmuş Maşat Höyük de M.Ö. 12. yy. başlarında yıkılan Hitit yerleşimleri arasındadır. Sakarya ve Kızılırmak nehirleri arasında üç kentten iki tanesi, Gordion ve Polatlı Höyük (Drews, 1993: s.8) görünüşe göre yıkımdan kurtulmuş, fakat Karaoğlan (Arık, 1939(a): s.27; Arık, 1939(b): s.207) yıkılan kentler arasında katılmıştır.

Mersin ve Tarsus aynı dönemde yıkılmış, ancak M.Ö. 12. yy.'da Tarsus yeniden yerleşim görüp genişlemiştir. Fırat kıyısında yer alan Norşuntepe, Lidar Höyük (Hauptmann, 1991: s.391) ve Tille Höyük (Summers, 1993: s.3) Geç Tunç Çağı yerleşimleri de yangınlarla yok olmuşlardır (Drews, 1993: s.11).

1.4. Girit

Girit'te M.Ö. 1200 yıkımına ilişkin iki karşıt görüş bulunmaktadır (Dickinson, 2004: s.22). Yıkımı M.Ö. 14. yy.'ın ikinci çeyreğine tarihleyen Popham'ın görüşü (Popham, 1970), ile yıkımın çok daha geç bir tarihte, M.Ö. 1250 ile 1200 arasında bir zamanda yaşandığını ileri süren Hallager ve Niemeier'in görüşü (Hallager, 1977). İkinci görüş, Girit'teki uygarlığın M.Ö. 14. yy.'da tamamen yok olmadığı, kültürel ve ekonomik aktivitelerde ciddi bir azalmanın dahi yaşanmadığını savunmaktadır.

[10] Drews'in iddia ettiğinin tersine, Hattuşa'da hiçbir saldırı, felaket, ya da kenti bir seferde yok edecek güçte bir yangın izi bulunmamaktadır. Jurgen Seher ile yaptığımız görüşmelerden ve "After the Empire: Observations on the Early Iron Age in Entral Anatolia" adlı makalesinden öğrendiğimize göre, yıkılan kamu binalarında çatışma olduğunu gösterecek ok uçları, etrafa dağılmış eşyalar bulunmamıştır. Hatta hiçbir küçük buluntu bulunmamıştır. Seher, Hitit imparatorluk yönetiminin şehri terk ettiğini söylemektedir. Onlar giderken, saraya hizmet sunan her türlü çalışan ve zanaatkar da, artık ekonomik yaşam imkanı kalmadığı için Hattuşa'yı terk etmek zorunda kalmışlardır. Binalardaki işe yarayacak her türlü malzemenin alınıp götürüldüğünü, sadece geride büyük pitosları ve tablet arşivini bıraktıklarını ifade etmektedir. Ancak, Drews'in dediği gibi büyük bir felaketle son bulmamış olması, kentin M.Ö. 1200 döneminde yok olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

M.Ö. 12. yy başlarında Girit'in orta ve doğu bölgelerindeki pek çok merkez M.Ö. 1200'den sonra terk edilmiştir (Drews, 1993: s.28). Knossos'un liman kenti Amnisos boşalmış, Malia'da bazı yangın izleri saptanmış ve yerleşim tamamen terk edilmiştir. Adanın Doğu ucundaki Palaikastro da aynı dönemde terk edilmiş ve Kastri dağındaki bir yerleşime taşınılmıştır. Tunç Çağı boyunca Mirabello koyundaki Aghios Phanourios'da bulunan büyük bir yerleşim de terk edilmiş, Girit'in batı yakasında Khania'da yerleşimi de yok edilmiştir. M.Ö. 1180 civarında Girit'te yerleşim şekli tamamen değişmiştir. Çiftlikler, küçük köyler terk edilip, erişimi zor dağlık alanlarda, iyi korunan, büyük köylerde yerleşilmiştir.

1.5. Kıbrıs

1200 Döneminde Kıbrıs'ta da büyük değişimler ve yıkımlar olmuştur. Yanan, yıkılan ya da sadece terk edilen bu kentlerden, Pyla, Sinda, Alassa, Apliki gibi yerleşimler tamamen silinmişlerdir. Myrtou Pigadhes, Hala Sultan Tekke, Vounari, Kyrenia, Tamassos gibi yerleşimler bu dönemde yıkılmışlar, uzun bir süre yerleşim ya da onarım görmemişler ama M.Ö. 800'lerde yeniden ortaya çıkmışlardır (Cook, 2010: s.10). Sahilde önemli ticaret ve liman kentlerinden Enkomi, Kition ve Kouklia-Palaepaphos ise yıkımın hemen ardından yeniden inşa edilmişlerdir (Voskos ve Knapp 2008: s.664). Kıbrıs'ta tam olarak neler olduğu ile ilgili üzerinde anlaşılmış bir tarihsel anlatım henüz ortaya çıkmamıştır. İlginç bir not olarak, bu son saydığımız üç kent dışında, M.Ö. 1200 olayları sonrasında yeniden imar gören ve hayata dönen kentlerin M.Ö. 12. yy' sonunda tamamen terk edildikleri veya başka yerlere taşındıklarıdır. Ayrıca, Salamis, Idalion, Episkopi-Kaloriziki, Gastria-Alaas, Soloi, Marion, Lapithos gibi pek çok yeni yerleşimler kurulmuş ve bu kentler Demir Çağı'ında krallıklara dönüşmüşlerdir (Voskos ve Knapp, 2008: s.675).

Kıbrıs'ta olan olayların, ağırlıklı olarak, Ege Dünyasından gelen istilacılar tarafından yaratıldığını savunan ve oldukça taraftar bulan görüşlere örnek olarak Vassos Karageorghis'i verebiliriz (Karageorghis, 1998: s.127). Buna karşın, Ioannis Voskos ve Bernard Knapp gibi bazı bilim adamları, Ege'den bir göçün Kıbrıs'a geldiğini, ancak bunların en azından başlarda yerel halkla kaynaştıklarını

savunmaktadır (Voskos ve Knapp 2008: s.663). Voskos ve Knapp'a göre Kıbrıs kültürel ve ticari olarak Levant ile çok yakın ilişki içindedir. Yunanistan Ege istilasını savunanların kanıt olarak gösterdikleri pek çok materyal buluntu için de Levant veya Anadolu kökenler önermektedirler.

1.6. Kuzey Levant

Kuzey Levant bölgesinde krizin tarihi M.Ö. 12. yy'ın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Bu bölgede de büyük bir yıkım söz konusudur ve kentlerin büyük bir bölümünde Miken uygarlığının son evresini temsil eden LH-IIIB[11] çanak çömleği bulunmuştur. Bölgenin önemli ve zengin kenti Ugarit MÖ 12. yüzyıl başlarında büyük bir depremle yıkılmış[12] ve bir daha hiç yerleşim görmemiştir. Ugarit yakınında yer alan Ras Ibn Hani'de Güney ve Kuzey saraylar boşaltılmış, "B" Binası ise tahrip olmadan terk edilmiştirn (Mazzoni, 2000: s.122). Ugarit'e çok yakın olması nedeniyle Ugarit'i yıkacak bir depremin Ras Ibn Hani'de de büyük hasar meydana getireceği açıktır. Günümüz Suriye sınırları içinde kalan bölgedeki diğer kentlerden Tell Kazel (Simyra) ve Tell Afis'te (Hazrek) benzer gelişmeler görülmektedir; Kentlerin Son Tunç Çağı'ndaki görkemli ve anıtsal yapılarla süslü dokusu M.Ö. 12. yy'ın ilk çeyreğinde yıkıldıktan sonra, ikinci ve üçüncü çeyrekte aynı yapıların kalıntıları üzerine derme çatma barınaklar inşa edilmiş ve son çeyrekte de kentler, çok daha mütevazı bir şekilde ayağa kalkmaya başlamıştır (Chiti, 2007: s.33). Barbara Chiti, bu geçiş dönemindeki kentin kullanılış şekline bakarak, kentin eski halkının terk etmeyip, yaşamaya devam ettiğini, sadece oluşan krize adapte olmaya çalıştıklarını iddia etmektedir. Fabrizio Venturi ise benzer bir Geç Tunç

---

[11] LH-IIIB, Geç Hellas III B dönemidir ve Miken Saray uygarlığı yıkılmadan önceki son evreyi gösterir. Levant'te bu çanak çömleğin bulunmuş olması, felaket başlamadan önce ticari bağların var olduğu anlamına da gelebilir. Oysaki bir sonraki evrenin ismi olan LH-IIIC (Geç Hellas III C) ise felaket ve yıkım olduktan sonraki ilk evredir. Genellikle bulunduğu bölgedeki yerel malzemeden yapılmıştır ve Miken Dünyasından gelen göçmenlerin / İşgalcilerin varlığına işaret eder.

[12] Robert Drews Ugarit'in de işgalciler tarafından yakılıp yağmalandığını iddia etmektedir ancak kendisi eserinde yıkım tabakasında "Hiç LH-IIIC çanak çömlek" bulunmadığını da belirtmektedir. Bunun anlamı, yıkımın Miken kökenli kişiler tarafından yapılmadığı şeklindedir.

Çağı, Erken Demir Çağı geçişinin Kilise Tepe, Tarsus ve Kinet Höyük'te de yaşandığını söylemektedir (Venturi, 2007: s.8).

Ugarit'in güneyinde kalan bir başka sahil yerleşimi olan Tell Sukas da aynı döneme tarihlenebilecek bir yıkım tabakası göstermektedir (Badre, 2006: ss.80-89). Günümüz Suriye'si sınırları içinde kalan, sahilden uzaktaki büyük kentler de yanıp yıkılmıştır; Tell Açana (Alalakh), Hama (Hamath), Qatna ve Kadeş gibi. Görünüşe göre bu dört kentin hepsi de yağmalanmıştır (Kaniewski vd., 2010: s.208).

1.7. Güney Levant

Güney Levant'ta Mısır'dan Suriye'ye giden yolun en önemli parçası olan Gazza'dan Yafa'ya kadar olan bölümdeki tüm kentler yok edilmiştir (Drews, 1993: s.15); Deir'Alla yerleşimi M.Ö. 1190'dan sonra, Lachish de aynı dönemde yıkılmış olmalıdır. Megiddo diğer kentlerden daha fazla dayanmış olmakla birlikte (Drews, 1993: s.16). GTÇ ile EDÇ arasında, tarihi tam belirlenemeyen çok büyük bir deprem geçirmiştir[13]. Güney Levant'ın önemli limanları Ashdod, Ashkelon ve Akko olasılıkla M.Ö. 1190'dan daha sonra tamamen yıkılmıştır (Gilboa ve Sharon, 2003: s.7). Bu büyük kentlere bağlı küçük yerleşimler de (Tell Jemmeh, Tell Sippor ve Tell Jerishe) bu dönemde ortadan kalkmıştır.

İç kesimde yer alan Tell el-Qedah (Hazor) (Hesse, 2008: s.17), Beitin (Bethel), Beth Shemesh, Tell el-Hesi (Eglon), Tell Beit Mirsim ve Khirbet Rabud da bu dönemde yıkılmış, yıkımın hemen ardından derme çatma kulübeler, tahıl saklama mekanları, kaba fırınlar inşa edilmiştir (Drews, 1993: s.17). Sahildeki Tell Ashdod ve Tell Mor gibi yıkılan bazı kentlerin ise hemen ardından ciddi bir imar ve yerleşime sahne olduğu görülmektedir (Yasur-Landau, 2001: s.329). Bu canlanmanın kimler tarafından yaratıldığı ile ilgili önemli ipuçları olarak "Ashdoda Figürinleri" (bkz. Şekil 49) diye adlandırılan uzun boyunlu, kuş yüzlü, kadın figürinleri gösterilmiştir.

[13] Kazıları halen yürütmekte olan Israel Finkelstein ile yaptığımız yazışmalardan ve makalelerinden öğrenmiş bulunmaktayız (Marco vd., 2006: s.570)

Bu figürinler daha sonra bölgenin diğer yerleşim yerleri olan Aphek, Tel Qasile, Tel Batash/Timnah, Gezer, Tel Miqne Ekron ve Ashkelon'da da M.Ö. 12 ve 11. yy'lara tarihlenen tabakalardan Ege kökenli yoğun eserlerle birlikte ele geçmiştir. Bu figürinler tahtta oturan, bazen de kucağında bir çocuk tutan, Miken formunun bir çeşitlemesi olarak nitelenmektedir, ancak, Ashdoda figürinleri tamamen Miken stilinde olmayıp, Kıbrıs stilistik özellikleri de göstermektedir ve hatta dönemin Filistin Bikrom çanak çömleğinin özelliklerine de sahiptir (Dever, 1997: ss.219-220). Bu bulgulardan yola çıkarak, söz konusu sahil kentlerini yeniden ayağa kaldıranların Ege ve Kıbrıs halklarından oldukları ve yerel halkla da karıştıklarını söylemek çok yanlış olmayacaktır.

Akdeniz kıyısından uzakta yer alan, daha doğuda kalan kentler ise yıkımdan daha az etkilenmiş olmalılar. Örneğin Halep yağmalanmıştır, ancak Kargamış'ın M.Ö. 1200 dönemi yıkımından kurtulduğu ve Hitit Kral soyundan gelen kesintisiz bir "Büyük kral"lar dizisi ile var olmaya devam ettiği bilinmektedir (Hawkins, 2009(b): s.164). Buna karşın, yine Fırat kıyısında yer alan Emar M.Ö. 1190 ile M.Ö. 21 Ocak 1192 tarihleri arasında tamamen yağmalanıp yıkılmıştır (Kaniewski vd, 2011: s.5)[14]; bölgedeki diğer kentlerin de yıkılış tarihlerinin aynı döneme geldiği öne sürülmektedir.

2. YIKIMIN BÖLGESİNİN ÇEVRESİ

M.Ö. 1200 döneminde yaşanan yıkımın boyutlarını anlayabilmek için yıkımın merkezi sayılan bölgenin çevresinde de nelerin olup bittiğine bakmakta fayda vardır. Bu bölgeler yıkımı tüm kentlerinin yakılıp yıkılması şeklinde yaşamasalar da belli oranlarda etkilenmişlerdir.

[14] Kazı alanında yıkım ve yangın tabakası içinden alınan örnekler üzerinden yapılan C14 sonuçları yazarları M.Ö. 1194-1190 tarihleri arasını önermelerine neden olmuştur. Bu tarihi daha da hassas bir hale getirmek için Ugarit yıkıntıları arasında buldukları KTU 1.78 no'lu tablette belirtilen güneş tutulmasını geriye dönüp hesapladıklarında kesin olarak 21 Ocak 1192 tarihine erişmişlerdir. Kentin yıkımı bu kaydın düşüldüğü tarihten sonra olmalıdır. Dolayısıyla yazıda belirtilen tarih aralığına erişilmiştir.

2.1. Mezopotamya

M.Ö. 1200 civarındaki Doğu Akdeniz Havzasında yıkımın en öne çıkan belirtisi olan büyük kavimsel hareketler, tüm yıkıcılıkları ile Mezopotamya'ya kadar uzanamamışlardır. Doğu Akdeniz havzasında yaşananlara benzeyen sertlikte bir yıkım ya da kentlerin terk edilme olayları yaşanmamıştır (Drews, 1993: s.18). Ancak bölgenin doğrudan etkilenmemiş olması, uzun bir zamandan beridir güçlü bir devlet olarak süregelen Kassit krallığının M.Ö. 12. yy. ortasında yok olmasını ve Asur'un gücünün giderek azalmasını engelleyememiştir. Hem kuzey hem de güney Mezopotamya'da kentler yavaş bir şekilde gerileme sürecine geçerken, yerleşik yaşam süren insanlar giderek göçerliğe ve hareketli bir yaşama geçiş yapmışlardır (Paulette, 2012: s.180).

Orta ve Yeni Asur dönemi yazıtlarına göre, Yukarı Dicle bölgesi, 13.yy başlarında Huri-Mitanni Devletinin I: Şalmaneser (M.Ö. 1274-1245) tarafından yıkılmasından sonra, Asur devletinin egemenliğine geçmiş ve M.Ö. 7. yy. sonlarına kadar da devam etmiştir. Ancak gerek M.Ö. 12. yy.'dan itibaren kuzeydeki Alzi'den (Elazığ) Muşki topluluklarının, M.Ö. 11. yy. sonlarından itibaren de güneyden Arami kabilelerinin bölgeye göçleri, ayrıca çeşitli iç karışıklıklar, krallığın bölgedeki denetiminde kısa süreli kesintilere yol açmış görünmektedir (Köroğlu, 2002: s.450).

2.2. Mısır

Mısır kentleri ve Mısır devleti M.Ö. 1200 olayları sırasında Doğu Akdeniz havzasının diğer bölgelerindekilere benzer bir yıkımdan kurtulmuşlardır. Ancak, her yönden gelen saldırılara karşı koymak zorunda kalmışlardır.

Merneptah'ın tahta geçişinin beşinci yılında, M.Ö. 1208'de, Libya Kralı Meryev'nin Nil deltasının batısına yaptığı saldırı, çoğunluğu Libyalılardan oluşan büyük bir ordu ile gerçekleştirilmiştir. Ancak ordusunda "Kuzey ülkelerinden" gelen paralı askerler de vardır. Merneptah'ın yazıcıları bu farklı kavimleri Ekwesh, Lukka, Shardana, Shekelesh ve Tursha adlarıyla kaydetmiştir (Woudhuizen, 2006: s.33;

Edwards vd, 2006: s.233). Firavun zorlu bir savaşın ardından, kesin yeri hala tartışılan Periri bölgesinde Libya ordusunu yenmiş, kral darmadağınık bir şekilde kaçmıştır. Merneptah'ın Zafer Stelinde[15] (bkz. Şekil 47) esas olarak Libya ordusuna karşı kazanılmış olan zaferi ölümsüzleştirilirken, Güney Levant'ta yaptığı önemli başka bir seferden de söz edilmektedir. Firavun sitelin bu bölümünde içlerinde Ashkelon ve Gezer'in de olduğu, pek çok şehrin yağmalandığı ve İsrail ve Hurru halkalarının ağır şekilde cezalandırıldığından söz etmektedir. Uzun süre bu yazılanlar, firavunun asılsız bir propagandası olarak sanılmış, Frank Yurco yazılanların gerçek olduğunu, İsrail kavminden insanların Güney Levant'teki, Mısır'ın koruması altındaki kentlere saldırdıkları ve Merneptah'ın bu seferi söz konusu bölgeyi korumak amacıyla yaptığını öne sürmektedir (Yurco, 1986: ss.189-223; Yurco, 1990).

III. Ramses'in beşinci krallık yılında (M.Ö. 1182) başını Libyalıların çektiği büyük bir koalisyon tekrar saldırıda bulunmuştur. Saldırının esas amacının Nil'in bereketli ve zengin deltasının ele geçirme isteği olduğu düşünülmektedir (Edwards vd, 2006: s.242). Sekizinci krallık yılında ise Medinet Habu Tapınağı'nda'da (bkz. Şekil 44) duvarlara resimleri yapılmış olan, deniz kavimlerinin büyük saldırısı olmuştur (bkz. Şekil 46). Muharebe Nil deltasının içindeki kollardan birinde gerçekleşmiş olmalıdır. Eş zamanlı olarak, çoğunlukla Filistlerden, ayrıca Tjeker, Shekelesh, Denyen, Weshesh ve Tursha halklarından oluşan bir güç, doğudan saldırıya geçmiştir. Ramses saldırganları Güney Levant'ta yer alan Djahi'de yendikten sonra, son olarak da M.Ö. 1176 yılında yeniden gelen Libyalılara karşı bir savaş daha yapmak zorunda kalmıştır.

Merneptah ve Ramses III tüm bu saldırılara karşı koymuştur ama sonuçta bu savaşların Mısır'a bedeli ağır olmuş ve ülke Yakın Doğu'nun önemli bir gücü olma özelliğini bir daha kazanamamak üzere yitirmiştir..

[15] Bu stele aynı zamanda İsrail siteli de denmektedir. Kutsal kitap dışında ilk kez İsrail kavminin adı bu stelde geçmektedir. Dini çevreler tarafından Tevrat'ın gerçek olduğunun ispatı olarak ele alınmaktadır.

2.3. İtalya

Doğu Akdeniz'de bu yıkıma neden olan etmenler, başka bölgelerde de kültürleri olumsuz etkilemiştir. İtalya'nın kuzeyinde, kalibre edilmiş C-14 tarihlemelerine göre M.Ö. 1650-1150 arasında Terramare kültürü gelişmiş, Emilia, Güney Lombardiya ve Güneybatı Veneto arasındaki alanda, bu kültüre ait 200 yerleşim yeri tespit edilmiştir. Terramare kültürünün karmaşık bir sosyal yapı oluşturduğu, tarım, hayvancılık, madencilik ve Kuzey Avrupa, Doğu Avrupa ve Akdeniz arasında uzak mesafeli ticaret yaptığı tespit edilmiştir. M.Ö. 15. yy'da ciddi bir nüfus artışı gösteren kültür, M.Ö. 1150'de aniden yok olmuş, tüm yerleşim yerleri terk edilmiştir (Cremaschia, 2006: s.87). Bu ani çöküşün nedenleri arasında, iklim değişikliklerinden toprağın aşırı kullanılarak verimin düşmesine kadar farklı etkenler öne sürülmüştür. Bu çöküşün Yakın Doğu'da yaşananlarla bir ilişkisi olabileceği düşünülmektedir (Cremaschia, 2006: s.88).

3. DİĞER BÖLGELER

Yıkımın esas yaşanmış olduğu merkezi bölgeye uzak noktalarda da bir takım gelişmeler olmuştur. Tezimiz kapsamında o bölgelere kısaca bakmanın yararları olabileceği düşünülmüştür.

3.1. Avrasya Stepleri

M.Ö. 13. yy. başlarında Avrasya steplerinde tarım ve hayvancılıkla geçinen topluluklarda bazı sorunların çıktığına dair gözlemler bulunmaktadır. Orta Asya'daki Türkistan'da kazılar yapan Sovyet bilim adamları devasa sulama projelerinin ilk çalışmalarına rast gelmişlerdir. Daha kuzey ve doğu bölgelerde, neredeyse tüm yerleşim yerlerinin terk edilip göçebe bir hayat tarzına geçilmiştir (Issar ve Zohar, 2007: s.167). Daha da doğuya gidildiğinde gene benzer gözlemlerle karşılaşılmaktadır. Örneğin, kuzey buzları güney çölleri arasında bir ada gibi kalan Moğolistan'ın iklimin olumlu olduğu senelerde çok sayıda hayvanı, dolayısıyla

insanı barındırabildiği, beslediği, ama iklimin kötüleştiği dönemlerdeyse her yöne savurduğu söylenmektedir.

3.2. Kafkaslar, İran

Kafkasların hem Kuzeyi hem de Güneyinde (Reinhold vd, 2007: s.179)[16], Doğu Anadolu ve Batı İran'ın, M.Ö. 1500'lerden başlayarak, ciddi bir yerleşim görmekteyiz. Doğu Akdeniz havzası M.Ö. 1200'lerde yıkılırken özellikle Kuzey Kafkasya'da M.Ö. 14. yy'dan başlayarak M.Ö. 10. yy'a kadar giden bir zenginleşme dönemini yaşıyordu. O kadar ki, o dönemde bölgede erişilen nüfus yoğunluğuna bir daha ancak M.S. 19. yy'da erişilebilecekti. Dolayısıyla M.Ö. 1200 çöküşü bölgede doğrudan hissedilmemiştir. Ancak bölgede yüzlerce kiklobik duvarlı kale inşa edilmiştir. Yakın coğrafyada yaşanan şiddetli yıkımın ve büyük çaplı kavim hareketlerinin bu korunma önlemlerine neden olabileceğini akla getirmektedir.

Kuzey Batı İran'da da benzer bir gelişme gözlenmiştir. Urmiye gölü çevresindeki dağlık bölgelerde Geç Tunç Çağı'ndaki en önemli özelliğin sur duvarları ile çevrilmiş yerleşimler olduğunu İranlı bilim adamlarının çalışmalarından öğrenmekteyiz (Azarnosh vd, 2006: s.1). Su kaynakları yakınlarında olması gereken yerleşimlerin bu şekilde kendilerini korumaya almaya çalışmış olmaları, M.Ö. 1200'de yaşanan genel yıkım ortamıyla doğrudan ilişkili olmalıdır.

3.3. Hindistan

M.Ö. 1200 döneminde Hindistan tarihine baktığımız zaman, M.Ö.2. bin başlarında iklimsel ve tektonik nedenlerle çöken Harappa kültürü benzeri herhangi bir çöküşe rastlanmamaktadır (Burjor, 2007: s.53). Aryanlar, M.Ö. 2000'lerde

[16] Prof. Sabine Reinhold ile 10.02.2012'de yapılan yazışmadan alıntı:

"... It is indeed an interesting question about this collapse in the LBA Near East - since in the wider Caucasus North and South Caucasus, Eastern Antolia, Western Iran) it is quiet the revers. Starting after 1500 BC we find an intensive resettling process which leads to hundreds of so called cyclopic fortresses. In the North Caucasus, where I am working, we can estimate in the 14th to 10th centrury BC a population density which is later foudn only in the 19th centruy AD!.."

başladıkları fetih ve yayılma hareketlerine devam etmektedirler. M.Ö. 1200 yıkımının doğrudan etkilerinin ve bu yıkımı ortaya çıkaran diğer tektonik ve iklimsel nedenlerin Güney Doğu Asya'ya kadar gelemediklerini söyleyebiliriz.

3.4. Orta Avrupa

Orta Asya'daki durumun tersine, M.Ö. 12. yy'da Avrupa göreceli bir refah döneminde geçmiştir, ancak önemli kültürel değişimler olmuştur (Issar ve Zohar, 2007: s.167). En görünür değişimlerden birisi, Orta Avrupa'daki sur duvarları ile çevrilmiş yerleşimlerin sayısındaki önemli artıştır. Bu kale yerleşimler, kayalık tepelerin üzerindeki hakim konumlara ya da alçak bölgelerde göllere yapılmıştır (Harding, 2011: s.331). Geç Tunç Çağı toplumlarının tarımsal özellikleri temelde değişmezken, ürün tiplerinde çeşitlenme gözlenmiştir. Yeni tarım ürünleri ortaya çıkmıştır. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği artmıştır. Bu da havaların soğumuş olduğunu gösterebilir. Tunç endüstrisi ve ticareti büyümüş, çok daha çeşitli tunçtan yapılmış ürünler ortaya çıkmıştır. Mezarlardan çıkan ölü eşyalarına bakarak, en azından bazı bölgelerde sosyal yapıda önemli değişikliler olduğunu, toplumdaki farklılaşmaların arttığını söylemek mümkün olmaktadır. Önemli bir değişim ölü gömme adetlerinde kendini göstermiştir. Daha önceki dönemlerde Avrasya halkları, farklı şekillerde de olsa, çoğunlukla ölülerini gömmüşlerdir. En çok başvurulan yöntem, ölünün gömülüp üzerine bir Tümülüs oluşturulması olmuştur. Ancak M.Ö. 1300 civarından başlayarak, günümüz Macaristan'nındaki Panonia Havzasında asırlar öncesinden beri uygulanan kremasyon geleneği her yöne dağılmaya başlamıştır (Issar ve Zohar, 2007: s.168). Ölülerin küllerinin urnelere ya da yemek kaplarına konarak belli bölgelere, mezarlık şeklinde, toplu olarak gömülmesinden ortaya çıkan urne tarlaları (Urnefield), bu kültüre adını vermiştir ve M.Ö. 13-12 yy'larda büyük bir yaygınlığa kavuşup Orta Avrupa'nın büyük bir bölümünde var olmuştur. Bu dönem, Orta Avrupa için değişim ve kaos çağıdır (Dzięgielewski vd, 2010: s.22).

3.5. Batı Akdeniz, Batı Avrupa

Ayrıca Akdeniz'deki Malta adasında, yukarıda söz ettiğimiz gibi İtalya, Sicilya, hemen kuzeyindeki Lipari adalarında, hatta belki de Fransa'dan başlayarak Baltık denizi kıyılarına kadar giden bir hat üzerinde, büyük ölçekte kavimsel hareketler gözlenmiştir. Bu hareketlerde Dalga Etkisi gözlenmiştir. Kısacası, kavim hareketleri nedeniyle bir bölge çöktüğü zaman, oranın destabilize olan halkı bir sonraki bölgeyi çökertmektedir (Issar ve Zohar, 2007: s.169).

3.6. İrlanda

Daha da batıya baktığımızda, İrlanda'nın M.Ö. 1200 çöküşünü yaşamadığını (O'Neil, 2007) ancak Baltık denizinden, Alplerin güneyine kadar geniş bir bölgeden gelmiş, olağan dışı arkeolojik malzemeye bakarak, başka yerde yaşanan çöküşten İrlanda'nın faydalandığı görülmektedir. Dönemin bir başka gelişmesi ise daha önce Demir Çağına tarihlenen, tepelerin ve kayalık bölgelerin üzerinde kurulmuş görkemli kalelerin son zamanlarda yapılan Karbon-14 testlerinin sürekli olarak M.Ö. 1200 civarında tarihler vermesidir (Ó'Súilleabháin, 2007). Dolayısıyla M.Ö. 1200 olayları sırasında İrlanda'da yerleşimler korunaklı alanlara çekilmiş ve savunma tedbirleri alınmaya başlanmıştır.

Bu bölümde M.Ö. 1200 döneminde Akdeniz'in Doğu yarısında yaşanan yıkımı ve olayları geniş bir çerçeve içinde ele alınmaya çalışılmıştır. Devam eden bölümlerde yıkımın olası nedenlerini oluşturacak olan ana başlıkları incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

DENİZ KAVİMLERİ

1. "DENİZ KAVİMLERİNİN" GİZEMİ

2013 yılı Ocak ayında Google'da "Mystery Sea People" (Deniz Kavimleri Gizem) sözcüklerini yazıp arama yapıldığında 56 Milyon bulgu çıkmaktaydı. Daha sonraki tarihlerde yapılacak aramalarda bu sayının artması kesinlikle şaşırtıcı olmayacaktır.

Gaston Maspero, Deniz Kavimleri deyimini, Fransızca, "Peuples de la Mer" olarak 1881 yılında bulan ve ilk kullanan kişidir (Woudhuizen, 2006: s.35). Deniz Kavimleri'nin ortaya çıkışları ile ilgili esas kaynak III. Ramses'in Medinet Habu'daki (bkz. Şekil 44) Ölüm Tapınağındaki yazıtlardır. 46. Plakadaki yazıtın bir bölümünü aşağıdaki gibi dilimize çevrilebilir (Edgerton ve Wilson, 1935: s.53):

> *"Yabancı ülkeler, adalarında (komplo) kurdular (...) hiçbir ülke onların silahlarının önünde duramadı, Hatti, Kode, Kargamış, Yereth ve Yeres*[17] *(hep yıkıldılar) (...) İnsanlarını mahvettiler ve o topraklar hiç var olmamış gibi oldular. Mısır'a doğru, önlerinde ateş hazırlanırken geliyorlardı."*
>
> *"Konfederasyonları, Peleset, Tjeker, Shekelesh, Denye(n) ve Weshesh Ülkeleri birleşmiş haliydi. Topraklara el koydular (...) kalpleri inançlıydı ve "Planlarımız başarılı olacak" diye bağırdılar*."

Bu satırları okuyan Harold H. Nelson 1929 yılında, M.Ö. 1200 civarında yaşanan büyük yıkımı aşağıdaki yorumu ile açıklamıştır (Nelson, 1929: s.3):

[17] Woudhuizen doktora tezinde (a.g.e., s.51) "Yereth" için Arzawa, "Yeres" için de Alasiya karşılıklarını vermektedir.

"Değişimi getiren yeni halklar, Arkaik Yunanlılar ve onlarla bağıntılı kabilelerdi. Balkanlardan başlayarak bir dizi istila sonucunda Ege adalarının kıyılarına kadar geldiler. Minos toplumunun harikulade günlerinden ortaya çıkmış Miken kültürüne son verdiler ve Küçük Asya'nın Hititleri ile karşılaştılar. Hititler Ege kıyılarından içeride, karada onların ilerleyişine karşı duruyordu. Yeni gelenlerle kıtanın eski sahipleri arasındaki bu mücadele, başka olayların yanında, bir de Troya savaşına neden olmuştur. Bu savaşta Troya, olasılıkla, barbarlar diye düşündüğü halklara karşı kapıyı tutmaya çalışmıştır. Sonunda kadim kale düşmüştür. Bu tarihte, yaklaşık M.Ö. 1200 civarında, Avrupa'dan gelen istila dalgası Küçük Asya'yı yıkıp geçmiş ve Hitit İmparatorluğunu yıkmıştır. Bütün bu kargaşa içinde eski halklar yerlerinden sökülmüş ve ilerleyen istila dalgasına kapılmamışlar ise o dalganın önünde, kendilerine yeni yuvalar aramak için kaçmışlardır. Bu Kuzeylilerin büyük bir bölümü denizle içli dışlı olmalıydılar. Bu barbarların ilk ortaya çıkışları, adaların zengin sahil kentlerine yapılan korsan yağmaları olarak algılanmalıydı. Eski (ve köklü) krallıklar birer birer yıkıldıkça, bu geçmiş zamanın "Vikingleri"[18] olasılıkla sayılarını gittikçe arttırarak gittikçe daha güneye ilerlediler ve Afrika kıyılarına ulaştılar. Orada Nil deltasının zengin kentlerini buldular…"

Günümüzden 80 yıldan daha önce yazılmış bu metindeki "Deniz Kavimleri" ile ilgili gizem duygusunu hissetmemek mümkün değildir. Özellikle Kuzey'den gelen "Vikingler" efsanesi günümüze kadar bir şekilde ulaşmıştır[19]. O kadar ki, 2003 yılında basılmış olan "Mysterious Lands – Encounters with Encient Egypt[20]" kitabında Profesör Eric H. Cline[21] hala aşağıdaki satırları yazabilmektedir:

[18] Tırnak işaretleri Nelson'a ait.

[19] Günümüzde Deniz Kavimlerinin Vikinglerin atası olduğu tezi artık bilimsel yayınlarda yer bulmamakla birlikte popüler web sayfaları konuyla ilgili hala capcanlı iddialarda bulunabilmektedir. Google'da "Viking and Sea People" diye yaptığımız bir aramada 16,9 Milyon bulguya ulaşılmıştır. İlk çıkan bulguya bakmak bir fikir verebilir: (http://hiddenhistorysecrets.blogspot.com/2008/01/vikings-invade-egypt-in-1200-bc.html)

[20] "Türkçesi: Gizemli Ülkeler – Eski Mısır ile Karşılaşma"

"... Hatta bu ayrıntılı yazılı kaynağa rağmen, günümüzdeki tüm kanıtlara bakarak, "Deniz Kavimleri", birdenbire ortaya çıkmışlar, büyük bir yıkıma sebep olmuşlar, bölgenin en önemli güçlerine meydan okumuşlar ve aynı hızla, daha sonraya kalan bir iki kavmi saymazsak, tarih sahnesinden bir anda silinip gitmişlerdir (Cline ve O'Connor, 2003: s.107)*."*

Gizem atmosferinin ilk kaynağı büyük ölçüde Medinet Habu'daki, yukarıda ayrıntısını verdiğimiz, III. Ramses'in yazıtıdır. Bu yazıt, iyice merak uyandıracak şekilde, bir polisiye öykünün sonunu anlatır gibidir. M.Ö. 1200 yıkımlarının en son aşaması burada anlatılmıştır. Oysa günümüz arkeolojisi, Firavunun 8. yılında (M.Ö. 1176) yaptığı bu savaştan önceki, yıkımın başladığı ve sürdüğü 50 yıla yaklaşan süre ile ilgili sürekli yeni bilgileri gün ışığına çıkarıp, olayların hiç de o kadar aniden olmadığını göstermektedir.

2. "DENİZ KAVİMLERİNİ" OLUŞTURAN FARKLI KAVİMLER

III. Ramses'in Medinet Habu'daki yazıtında, yukarıdaki metinde de görüleceği gibi, bir dizi kavim adı geçmektedir. Bu kavimlerin, en azından bazılarının adları daha önce de Mısır tarihinde ortaya çıkmıştır. Bu adlarla ve ait oldukları kavimlerin geldikleri olası coğrafyalara bakmadan önce, elimizdeki yazılı kaynaklarla ilgili önemli bir sorundan söz etmek gerekmektedir:

Mısır yazısı sadece sessiz harfleri kaydetmektedir. Dönemin diğer yazılı belgeler sunan Mezopotamya'daki çivi yazıları ise sadece heceleri vermektedir. Bu nedenle iki bölgedeki isimleri birbirleriyle karşılaştırırken ortaya daima sorunlar çıkabilmektedir. Bir başka sorun ise hiyeroglif yazısında "t" sesini verecek düzenli bir ideogramın kullanılmamış olması, onun yerine, belirsizlik yaratan, farklı çözümler bulunmuş olmasıdır. Bu da özellikle yabacı isimlerin okunuşlarında ciddi sorunlar yaratmaktadır (Cline ve O'Connor, 2003: s.109). Kısacası, Mısır'dan gelen

[21] Wikipedia'da görüldüğü şekliyle, Eric H. Cline 1960 doğumludur, eski çağlar ve arkeoloji profesörüdür. George Washington Üniversitesinde Klasik Dönemler ve Antropoloji hocalığı yapmaktadır. Bu nedenle, bir bilim insanı sıfatı ile söyledikleri ibret verici olabilir.

bu yazılı kaynaklardaki isimler günümüz diline çevrilirken çok farklı yazım şekilleri ortaya çıkmıştır.

Daha sonraları isimleri Deniz Kavimlerinin arasında yer alacak olan Lukka ve Sherden halkları ilk kez Amarna tabletlerinde görülmektedir. Bu tabletler isimlerini Kahire'nin yaklaşık 300 km güneyinde, Nil'in doğu sahilinde bulunan el-Amarna ovasından almaktadır. Burası M.Ö. 14. yy'da Eski Mısır'da, Firavun Akhenaten'in başkenti olmuştur (Moran, 1992: s.xiii). Arşiv 382 tabletten oluşmaktadır. 32 adeti dışında uluslararası yazışmaları içermektedir ve Mısır'a gelen mektuplardır (Moran, 1992: s.xv). Arşiv III: Amenophis'in dördüncü yılıyla başlamakta, Tutankhamun'un birinci yılında son bulmaktadır. En fazla 30, en az 15 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır (Moran, 1992: s.xxxiv).

EA 38 kod numaralı tablette "Lukki" sözcüğü (Lukka) geçmektedir (Moran, 1992: s.111). Sirdanu-halkı (Sherden) ise EA 122 ve EA 123 no'lu tabletlerde yazılıdır (Moran, 1992: s.201 ve s.203).

Firavun Merneptah (M.Ö. 1213 – 1203), Karnak Tapınağında ve şu anda Kahire müzesinde bulunan Athribis stelinde, saltanatının 5. yılında Libya'ya karşı kazandığı büyük zaferden söz ederken, Libya ordusunun Meshwesh kavminin yanı sıra kuzeyli pek çok kavmin de katılması ile saldırdığını yazmaktadır. Bu kavimlerin isimleri "Ikws" (Akawasha, Akaiwasha veya Ekwesh olarak seslendirilir), "Trs" (Teresh veya Tursha), "Lk" (Lukku veya Lukka), "Srdn" (Sherden veya Shardana), "Skrs" (Sheklesh veya Shakalsha) (Edwards vd, 2006: s.366) olarak verilmiştir.

2.1. Lukka

Bu etnik guruplardan Lukka belki de üzerinde en az tartışma olan etnik gurup ismini oluşturmaktadır. De Rougé, daha 1867 yılında yaptığı yayında, *"(metinde) Likya'yı tanımamanın mümkün olmadığını"* söylemektedir (De Rougé, 1867: s.29). Daha sonraki bin yıl içinde Likya adını alacak olan, aşağı Xanthos vadisinden geldikleri konusunda fazla şüphe bulunmamaktadır. Bölge, Akdeniz'e açılan ama

Torosların yarattığı dağlar nedeniyle çevreden oldukça yalıtılmış bir coğrafyadır. Bu koşullarda Lukka adıyla anılan bu etnik gurubun oldukça homojen bir yapı göstermesi akla yakın gelmektedir (Woudhuizen, 2006: s.117). Ancak bu tez, bölgenin Geç Tunç Çağı'na ait çok az arkeolojik buluntu sunması nedeniyle kanıtlanamamaktadır[22].

2.2. Ekwesh ve Denye(n)

Woudhuizen'e göre Ekwesh ve Denye(n) GTÇ için Yunanlıları tanımlayan iki alternatif isim olarak Homeros'un belirttiği Akalılara ve Danaoi'ye karşılık gelmektedir ve bu adların Önasya yazıtlarındaki karşılıklarının Hititler tarafından kullanılan Ahhiyawa ile, çoğunlukla Mısırlıların kullandığı Tanayu olabilecektir (Woudhuizen, 2006: s.117). Ian Shaw ise Ekwesh ve Denen'in İlyada'daki Achaean ve Danaean Grekleri ile ilişkilendirilebileceğini söylemektedir (Shaw, 2003: s.322). The Cambridge Ancient History'de ise konu aşağıdaki gibi yer almaktadır (Edwards vd, 2006: s.367):

> *(...) Firavunun yazıcıları esir alınanların sayılarını şöyle vermektedir[23]: Sheklesh, 222; Teresh, 742; Akawasha, 2201. Her ne kadar bu sayılara kör bir şekilde inanmamamız gerekse de, Akawasha'nın koalisyon içindeki en önemli unsur, bir çeşit çete lideri olduğu ima edebilmektedir. Fakat Athribis stelinde 2200 kişi ibaresi Teresh'in yanında geçmekte ve tüm bu bilgilerin doğruluk derecesi hakkında şüpheye düşmemize yol açmaktadır. Tüm bu kavimler "denizden (gelenler)" olarak ifade edilmiştir. (...) Ancak şaşırarak öğreniyoruz ki Akawasha(lar) sünnetliymiş. Merneptah'ın hem Karnak hem de Athribis stelindeki zafer yazıtlarında, öldürülen Akawasha'ların normal olarak erkeklik organları kesilmesi gerekirken,*

[22] Likya bölgesinde GTÇ'ye ait çok az arkeolojik buluntu olması, yeterince araştırma yapılmamış olması ve gelecek yıllarda bu kanıtların bulunma ihtimalini doğal olarak saklı tutmakla birlikte, genel olarak Doğu Akdeniz Havzasında yaşanan yıkımlar nedeniyle, büyük ölçekli bir göç harekatının sonuçlarını da gösterebilmektedir. Yunan ana karasının olduğu gibi, Likya bölgesinin de GTÇ'ında çok ciddi bir nüfus kaybına uğramış olması mümkündür.

[23] Firavun Merneptah'ın saltanatının 5. yılında Libya güçlerine karşı kazandığı savaş.

sünnetli oldukları için kesilen ellerinin sayısı verilmektedir. De Rougé zamanından beri Akawasha, Mikenli Greklerle ve Hitit kaynaklarına ulaşıldığından beri de Ahhiyawa ile ilişkilendirilmiştir. Eğer durum böyleyse Grekler ve dolayısıyla Akawasha ile ilgili bildiğimiz her şey ile ters düşüyoruz demektir. Sünnet Semitik halklar ve Mısırlılarda yaygın bir uygulamaydı ve durum açıklanamaz halde kalıyor.

2.3. Peleset

Peleset adının, neredeyse kesin bir şekilde, Kutsal Kitaptaki Filistin olduğu pek çok bilim adamı tarafından düşünülmektedir. Ayrıca bu halkın Anadolu ile çok yakın bir ilişkisi olduğuna kanıt olarak metal işlemedeki ustalıkları öne sürülmekte ve Levant sahilinde, Tell Jemmeh, Farah, Hazor ve Ashdod'da bulunan demir eserler gösterilmektedir. Ancak başka işaretler de halkın Miken Grekleri ile olan yakın ilişkisini ve Girit ile olan bağını akıllara getirmektedir (Shaw, 2003: s.322; Edwards vd, 2006: s.372). Woudhuizen de tezinde, Peleset'leri Yunanistan'ın eski halklarından Pelasglarla ilişkilendirmiş ve bu halkın bir bölümünün önce Girit'e göç ettiğinin, oradan da Levant'e yerleştiğini söylemiştir. Pelasgların bir diğer bölümü ise Anadolu'da öncelikle Mysia ve Lidya'ya göç etmişler, daha sonra Levant bölgesine gelmişlerdir (Woudhuizen, 2006: s.117; Abulafia, 2011: s.55). Bu iddia Peleset/Filistinlilerin hem Anadolu hem de Miken/Girit özellikleri taşımalarını açıklar nitelikte durmaktadır. İncil'de de Filistinlilerin Girit'ten geldikleri ile ilgili bölüm bulunmaktadır (İncil-Bölüm: Amos 9:7, İng. çev. Haldun Aydıngün).

"Siz İsrailli değil misiniz?
Benim için Cushitelerle[24] aynı
Diye ilan etti Tanrı.
"Ben İsarili Mısır'dan,
Filistinlileri Caphtor'dan[25]

[24] Yukarı Nil bölgesinden bir halk

Ve Arameanları Kir'den getirmedim mi?"

2.4. Tjeker veya Teukroi

Tjeker veya Teukroi, Troad bölgesi halklarına karşılık gelmektedirler, Drdny veya Dardanelli olarak da tanımlanabilirler. Büyük ihtimalle bu halk Trak-Frig dili konuşuyordu ve Yunanistan'daki Grek öncesi halklardan Firik, Trak ve Pelasglarla akrabalığı bulunuyordu (Woudhuizen, 2006: s.118). Drews, Filistinlilerin de, komşuları olan Tjeker'lerin de adalardan gelmediğini, çünkü Mısır dilinde ada için özel bir sözcük bulunmadığını, "ada insanları" diye yanlışlıkla yapılan çevirinin aslında "sahil insanları" olması gerektiğini söylemektedir ve Filistinlilerin Filistinden, Tjeker'lerinde hemen onlara komşu bir sahil yerleşiminden geldiğini iddia etmektedir (Drews, 1993: s.52). Bu iddiayı doğrular nitelikte, M.Ö. 1100 yılı civarından kalma olan, "Wen-Amon'un Fenike Yolculuğu" adlı eserde, anlatının kahramanı günümüz İsrail kıyısında kalan Dor kentinden "Tjeker kenti" diye söz etmektedir (Wilson, 2011: s.15). Ancak Wen-Amon M.Ö. 1200 yıkımından neredeyse bir asır sonrasını anlatmaktadır ve Filistinlilerin de, Tjeker'lerinde o dönemde Levant sahillerinde kentlere sahip olmaları, M.Ö. 13. yy'da nerede olduklarını açıklamamaktadır. Kanımızca Drews bu konuya da hatalı yaklaşmaktadır.

Cambridge Ancient History, Tjeker'lerin M.Ö. 13. yy'da, henüz yıkım yaşanmadan, Kıbrıs Enkomi'de olduklarını bildirmektedir (Edwards vd, 2006: s.376).

2.5. Sherden

Sherden kavmi Mısır kayıtlarında paralı asker olarak Amenophis III döneminden beri bilinmektedir. II. Ramses'in Kadesh savaşında da (M.Ö. 1274) Sherden paralı askerleri Firavun'un ordusunda Hititlere karşı savaşmıştır (Woudhuizen, 2006: s.32). Mısır kabartmalarında Sherden askerleri sakalsız ve başlarında iki yanında iki boynuz, tam üstündeyse yuvarlak bir şekil olan, çok özel

[25] Caphtor, çivi yazılı metinlerde geçen Kapturi ve Kaptara ile eşitlenebilir. Dolayısıyla Girit olarak anlaşılması büyük olasılıkla doğrudur (I.E.S. Edwards vd, 2006: s.375)

bir tip miğferli olarak resmedilmişlerdir. Tutamak yeri olan yuvarlak bir kalkan ve her iki kenarı da keskin, uzun, çok belirgin bir tasarımı olan kılıçlarla betimlenmişlerdir. Sherden kavminin Sardinia'nın tunç işleyebilen, *Nuraghi* (bkz. Şekil 45) adı verilen taş kulelerini yapan halkı olduğu anlatılmıştır (Edwards vd, 2006: s.368). Barnett'e göre, Sardinia'da bulunan en eski Fenike yazıtında (M.Ö. 9. yy.) adanın ismi Shardan (be-shardan) olarak geçtiğinden, Sherden, Sardinia ile ilişkilendirilmektedir (Barnett, 2000: ss.368-369). Valerie Cook ise tezinde Shardan kavminin Anadolu kökenli olması gerektiğini öne sürmektedir. Eğer kavim Sardinya'ya göç ettiyse, bu göçün büyük olasılıkla M.Ö. 1200 olayları sırasında yaşanmış olabileceğini belirtmiştir (Cook, 2010: s.39).

2.6. Shekelesh

GTÇ'de Yunanistan, Girit ve Kıbrıs ile çokça ilişkisi olan Sicilya adasının da Shekelesh'lerin vatanı olabileceği düşünülmektedir. Ancak Wouduizen tezinde (Woudhuizen, 2006: s.119) Hitit krallarının sonuncusu olan Suppiluliuma II bu halktan hiç söz etmemiş olması Shekelesh'lerin Anadolu'dan gelmiş olamayacaklarını öne sürmektedir. Robbins ise Mısır hiyeroglif yazılarının okunmasından çıkan sorunlar nedeniyle, Shekelesh'in Shakalasha olarak okunabileceğini ve 19. yy.'ın önemli tarihçilerinden Gaston Maspero'nun ismi biraz daha farklı okuyarak, Shagalasha'ya ulaştığını ve buradan da Sagalassos'a olan benzerliğe dikkati çektiğini aktarmaktadır (Robbins, 2001: ss.159-160). Yazar, -assos ekinin çok eski Anadolu dillerine ait olduğunu ve Sagalassos'un da çok eski bir yerleşme olduğunu belirtmektedir. Tunç Çağı'nın sonunda, komşuları Lukka halkları gibi buradan da insanların yaşamlarını uzakta aramak için yollara düşmüş olabileceklerini iddia etmektedir[26].

[26] 2012 Sonbaharında Ağlasun ve Sagalassos'da yaptığım çalışmalar sırasında, kentin 1,5 km Güney Batısı'nda, Düzen Tepe üzerinde, Tunç Çağı yerleşimlerini görme fırsatım oldu. Kazıları birkaç yıl önce yapılan bu alan hakkında kazı başkan yardımcısı Ebru Torun tarafından bilgi aldım ve Tunç Çağı sonunda, su sorunları nedeniyle kentin şimdiki yerine taşındığını öğrendim. Ayrıca, kentin arkasındaki Akdağ'ın yüksek noktalarında, kiklobik duvarlı, EDÇ kalelerine benzer, henüz kazısı yapılmamış kalıntıları da görme fırsatım oldu. Su sorunları, güvenlik nedeni ile yapılan EDÇ kaleleri, Shekelesh'lerin Sagalassos ile ilişkileri olabileceği iddiasını kanımızca güçlendirecek niteliktedir.

2.7. Weshesh

Weshesh kavminin İtalya'nın güneyinde yaşayan Oscan'lar olabileceği, Avrupa Urnfield kültüründen gelen insanların İtalya'yı istila etmelerinin bölgede yaşayan halkların yaşamlarını ciddi biçimde etkilediğini ve onları da göç etmek zorunda bıraktığı öne sürülmüştür (Woudhuizen, 2006: s.115).

3. DENİZ KAVİMLERİ İÇİNDE ORTA AVRUPA VARLIĞI TEZİ

Medinet Habu'da duvarlara resmedilmiş "Deniz Kavmi" gemilerinin ilerki bin yıllarda ortaya çıkacak olan Viking gemilerine benziyor olması (bkz. Şekil 42 ve 43) bu göç dalgası içinde kuvvetli bir Orta Avrupa varlığının kanıtı olarak ileri sürülmüştür (Romey, 2003: s.iv). Bu teze karşı olarak M.Ö.12.yy.'da, Doğu Akdeniz'de yeterince gemi, asker ve korsan bulunduğu ve İtalya'dan ya da başka bir bölgeden, ülkeler fethedecek, ordular yenecek kadar kapsamlı bir deniz kuvvetinin oluşup gelmesinin mümkün olmadığı öne sürülmektedir (Yasur-Landau, 2010: ss.399-410). Landau, Medinet Habu'daki duvar resimlerinde yer alan gemilerin Mısır gemileri ile düşman gemilerini ayrıştırmak amacı ile farklı çizildiğini, duvar resimlerini çizen sanatçıların gerçek savaşın yaşandığı alandan çok uzak olmaları dolayısıyla ikinci elden (kulaktan dolma) bilgilerle düşman gemilerini betimledikleri ve hepsini stilize ettiklerini düşünmektedir. LHIII-C dönemine tarihlenen, kısacası bölgedeki yıkımın ardından gelen dönemde, başında ve kıçında kuş olan gemi tasvirlerinin yok denecek kadar az olması, olanlarda ise kuşların geminin gövdesine inşa edilmiş gibi değil, küpeşteye konmuş canlı deniz kuşlarına benzemeleri üzerine Landau, "Deniz Kavimleri" ile yapılan deniz savaşında, eğer Mısır ordusunu zorlayacak kadar çok sayıda yabancı tasarımlı bir gemi tipi Doğu Akdeniz'e gelmiş olsaydı, bunların mutlaka o günlerde yaratılan başka tasvirli sanatlarda izlerini bırakacaklarını düşünmektedir. Makalesinde dönemin çanak çömlek parçaları üzerinde bulunmuş bu resimlerin geniş bir koleksiyonunu sunmaktadır, ancak hiçbirinde Medinet Habu'da resmedilenlere benzer bir görüntü bulunmamaktadır. Böyle bir ize rastlamamış olmasının sonucu olarak da söz konusu gemilerin büyük sayılarda Doğu Akdeniz'e gelmediklerini söylemektedir.

4. SONUÇ

"Deniz Kavimleri" diye adlandırılan insanların çok büyük ölçüde Akdeniz'in havzasının doğusunda yaşayan halklardan oluştuğunu ve bunlar içinde de Yunan ana karası (Miken toprakları) ve Batı Anadolu unsurlarının çok büyük oranda yer almış olduğu sonucuna varmaktayız. Olaylara bu şekilde yaklaşıldığında, hiç yoktan ortaya çıkan halklar ve gizemli durumlar söz konusu olmamaktadır. Özellikle de Orta Avrupa'dan tüm yıkımı gerçekleştirecek ölçüde bir göçün olmadığının kesin olduğunu düşünmekteyiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA SARAY EKONOMİLERİ

1. SARAY EKONOMİSİNİN İŞLEYİŞİ

M.Ö. 1200 Çöküşünde mutlaka ekonominin de önemli bir payı olmalıydı. Bu nedenle Geç Tunç Çağı'nda ulaşılan uygarlık düzeyini sağlayan saray ekonomilerine yakından bakmamızda ve nasıl işlediklerini kısaca irdelememizde fayda vardır.

1.1. Devletin vergi toplaması

Eski Yakın Doğu'nun her yöresinde, (bu yerlere Girit ve Miken topraklarını da katmamız gerekir) ekonomi büyük saray ve tapınakların çevresinde dönüyordu. Vergi olarak devlet halkın tarımsal üretim fazlasını topluyor ve bunları rahiplere, subaylara ve hizmet alacağı, yanında çalıştıracağı herkese maaş olarak ödüyordu (De Blois ve Van der Spek, 2008: s.53). Günümüzdeki vergi alan devlet modeline de benzeyen bu ekonomik aktivite sonucu devletin yapması gereken tüm hizmetler de finanse edilmiş oluyordu. Bu ekonomik modele "Yeniden Dağıtım Sistemi" adı da verilmekteydi[27].

1.2. Para olmadan ekonominin işleyebilmesi

Geç Tunç Çağına gelindiğinde, başta Hititler olmak üzere, Doğu Akdeniz Havzasında hüküm süren farklı krallıklar, günümüzde hayal edilmesi bile çok zor olan bir şeyi başarmışlar, bildiğimiz anlamda para kullanmadan, geniş bir iş

[27] Bu tür ekonominin genel bir adı da "Yeniden Dağıtım Ekonomisi" (Redistribution Economy) dir. Siyasi otoritenin (ki bu sadece sarayda oturan yönetici değildir, siyasi güce de sahip din adamları, klan şefleri de aynı görevi görebilirler) halktan toplayıp belli kriterlere göre geri dağıtma işlemine verilen genel isim olmuştur.

bölümüne sahip, gelişkin toplumlar yaratabilmişlerdi. Bu toplumlarda her şeyden önce, halkın doyurulmasına yetecek kadar tarım üretimi yapılıyordu[28].

Sanayi üretimi, günümüzdeki gibi olmasa da, zanaatkarlık şeklinde, tek tek ustaların veya çok küçük atölyelerin elinden çıkıyordu, ama yine de toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetler üretilebiliyordu. Farklı alanlarda uzmanlaşmış bu çalışanlar, kendi yiyeceklerini kendileri üretmiyorlardı ve devletin işleyebilmesi için önce doyurulmaları, sonra da tüm ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu.

1.3. Köle iş gücünün makroekonomik etkisi

Mısır'daki piramitler örneğinde olduğu gibi, tarihin derinliklerindeki pek çok büyük yapıtın ancak köleler sayesinde ortaya çıkarılabildiğini ima eden görüşler bulunmaktadır. Yakın Doğu'da da, kölelik müessesi yaygın olarak mevcuttu. Hatta farklı kölelik kategorileri bulunuyordu. Durumları en kötü olanlar savaşlarda ya da akınlarda ele geçmiş olanlardı. Genellikle bu insanlar köle oldukları topraklara ve devlete yabancıydılar. Onlardan biraz daha iyi durumda olanlar ise borçlarını ödeyemedikleri için köle durumuna düşmüş olanlardı. Bu insanlar, örneğin Hititler'de, belli yurttaşlık haklarına da sahiptiler ve kölelikleri sürekli olmayabiliyordu (De Blois ve Van der Spek, 2008: s.56). Ancak kamu maliyesi açısından, her hangi bir işin köle ya da hür insan tarafından yapılmasının çok büyük bir farkı olamıyordu. Çünkü her iki gurubun da doyurulması ve giydirilmesi, kısacası, ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Köle iş gücü de, özgür çalışanlardan biraz daha az da olsa, devlet için bir masraf kalemiydi. Bu nedenle, Jaromir Malek "Mısır ekonomisi köle iş gücü üzerine kurulu değildi" diyebilmektedir (Malek, 2003: s.94).

[28] M.Ö. 13. yy sonuna doğru yaşanan ağır kıtlık dönemini özel bir durum olarak kabul edip, ayırmak şartı ile, M.Ö. 16. yy'dan yıkılana kadar geçen sürede Hitit devleti hakimiyeti altında yaşayan insanların beslenebilmiş olduğunu var saymamız gerekir.

1.4. Mal ve Hizmetlerin Dağıtım Kanalları

Saray Ekonomilerinde toplumda, uzmanlaşmış zanaatkarlar tarafından üretilen tüm hizmet ve ürünlerin ihtiyaç sahiplerine ulaşabilmesini sağlayan, günümüz piyasa sistemlerinin yerine geçecek bir dağıtım mekanizmasının da işler durumda olması gerekiyordu. Dikkat çekici olan nokta, bu gelişkin ekonomik yapının, bildiğimiz anlamda paranın icat edilmesinden çok önce, ortaya çıkarılabilmiş olmasıydı.

1.5. Dönemin Haberleşme ve Lojistik Sorunları

Her ne kadar dönemin devletleri, iş kollarında uzmanlaşmaya dayanan, oldukça gelişkin bir üretim ve dağıtım sistemi kurmuş olsalar da günümüz ekonomilerinin en önemli dayanağı olan haberleşme ve lojistik konularında hemen hemen hiçbir olanağa sahip değillerdi. Günümüzün aksine, 3200 yıl önce devletler iletişim ve lojistik yetersizlikler nedeni ile, çok daha küçük bir dünya içinde yaşamak zorundaydılar. Hayali bir örnekle açıklamak gerekirse, Çin'de büyük miktarda pirinç fazlası olduğu bir dönemde, bunu kıtlık içindeki Hitit İmparatorunun bilmesi mümkün değildi. Bilse bile ülkesinin açlık sorunlarını çözebilecek kadar önemli sayılabilecek herhangi bir miktarı ülkesine taşıtacak olanaklardan yoksundu. M.Ö. 2. Binde, 10 ton mertebesinde, herhangi ciddi sayılabilecek bir yükü ucuza taşımanın tek yolu denizden gemilerle yapılmasıydı. Karaya gelindiğinde ise, özellikle Anadolu'nun dağları, kuzey steplerinde uzun süredir kullanılan dört tekerlekli arabaları kullanışsız duruma sokuyor ve yükün tamamen kervanlar ile yapılmasından başka çare kalmıyordu. İskandinavya'dan ithal edilen amber gibi, uzak mesafelerden getirtilen yükler ya çok pahalı prestij eşyaları oluyordu, bunlar pahada ağır ama yükte hafif ürünlerdi, ya da stratejik önemi nedeni ile İngiltere'den veya Orta Asya'dan, maliyetine bakılmaksızın getirilen ve tunç yapımında kullanılan, kalay (Giumblia-Mair, 2009: s.115) gibi, çok gerekli madenler oluyordu.

2. İKİ FARKLI SARAY EKONOMİSİ

Hititler ve Miken Uygarlığı aynı çağda yaşamış olmalarına, aynı teknolojik seviyelerde bulunmalarına karşın, birbirinden oldukça farklı iki ayrı ekonomik ve politik sistem kurmuşlardır. Kanımızca, aradaki bu fark M.Ö. 1200 Yıkımı sürecine de doğrudan etki etmiştir.

2.1. Hititler

Hititler, merkezi otoritenin çok güçlü olduğu bir toplum yapısı ve buna hizmet eden bir ekonomi oluşturmuşlardı. Kurdukları sisteme tam olarak bir Saray Ekonomisi denmesi kanımızca doğrudur[29].

Hitit metinlerinde farklı ürünlerin üretimini yapan zanaatkarlardan ayrıntılı bir şekilde, marangoz, maden ustası, kuyumcu, taş ustası, çömlekçi, ayakkabıcı, dokumacı, duvarcı olarak söz edilmektedir (Eğilmez, 2005: s.32). Bu metinlerde diğer meslek sahiplerinin de adları, terzi, hekim, falcı, büyücü, sanatçı, gösterici, kuş bakıcısı, tüccar olarak geçmektedir. Mutlaka bu mesleklerin dışında da başkaları olmalıydı ancak bunlar metinlerde yer almamışlardı.

Hititlerin kurmayı başardığı türden karmaşık bir toplum yapısının işleyebilmesi için kamu hizmetlerinin de yerine getirilmesi gerekiyordu. Bunları üç grupta toplamak mümkündür(Eğilmez, 2005: s.34);

a) Sivil görevliler; vali, belediye başkanı, kraliyet arşiv muhafızı, başkatip, katip, masa büyüğü, kraliyet aşçısı, kraliyet hekimi, bardak taşıyıcı,

[29] Başta tarımsal üretim fazlasını alıp, bununla diğer tüm işleri finanse eden ve bu tarımsal fazlayı bir çeşit ödeme şekli olarak istenilen kaynaklara aktaran sisteme, yeniden dağıtıcı (redistribütif) denmektedir. Bir saray ekonomisinin en önemli özelliği bu şekilde yeniden dağıtıcı olmasıdır. Ancak merkezi yönetim ne kadar güçlü olursa olsun, ülkedeki tüm tarımsal üretimi alıp ihtiyaç sahiplerine tek bir elden dağıtabileceğini düşünmemek gerekir. Hititlerin en güçlü olduğu dönemde bile gerek kişi bazında gerekse köylerde mutlaka büyük miktarda mal ve tarımsal ürün değiş tokuş şeklinde el değiştiriyordu. Hititlerin oluşturduğu sistemin en önemli özelliği, ekonomi bazında ülkede hiçbir başka kuruma yer bırakmamış olmasıdır.

b) Askerler; mızraklıların komutanı, binbaşı, altın mızraklar, kule nöbetçisi, bekçi, kapıcı, kraliyet silo muhafızı. Askerlik, genelde tarımda çalışan erkeklerin seferberlik zamanında orduya alınması ile oluşsa da, özellikle saray muhafızı statüsünde, daimi görevde olan, çekirdek bir askeri gücün olması zorunluydu (Eğilmez, 2005: s.33).

c) Hitit metinlerinde ayrıntılı bir şekilde tapınak ve saraylarda ihtiyaç duyulan görevlilere de yer verilmişti. Din görevlileri; rahip, tapınak görevlisi, tapınak yazmanı.

Hititler, bu dağıtım kanallarını düzgün çalıştırabilmek için Asur Ticaret kolonilerinden beri kullanılmakta olan ve kısmen günümüzdeki anlamıyla para yerine kıymetli bir maden olan gümüşün, sabitlenmiş ağırlıklarını kullanmışlardı. Asur Ticaret kolonileri anlaşma metinlerinde adı geçen ağırlık birimleri olan Şekel ve Mana (Eğilmez, 2005: s.10) Hititler tarafından da kullanılmıştı. Hititlerin kullandığı bir Şekel[30] 12,5 gram gümüşe, kırk misli olan bir Mana ise 500 gram gümüşe karşılık geliyordu. Aynı sözcükle hem ticari bir değer hem de bir ağırlık ölçüsü anlaşılıyordu (Eğilmez, 2005: s.10). Henüz paranın bulunmadığı bu dönemlerde uygulanan bu ödeme/değerlendirme yönteminin "proto-para" olarak adlandırılması, kanımızca uygun olacaktır. Ancak, Şekel ve Mana'yı, günümüzdeki gibi yeterince standardize olmuş paralara benzer bir alış veriş aracı olarak düşünmemek gerekmektedir. Özellikle saray dışında kalan pek çok ticari sayılabilecek işlemin doğrudan değiş tokuş (takas) olarak yapıla geldiği düşünülmektedir. Ayrıca, bizzat gümüş ağırlıkların kullanıldığı durumlarda da, ağrılıkların ve gümüşün saflığının sık sık kontrol edilmesi söz konusu olmaktaydı.

[30] Şekel sözcüğü günümüzde İsrail'in kullandığı para biriminin adıdır. Bir şekilde, dört bin yıl öncesine giden bir ticari geleneği hatırlatmaktadır. Gene günümüzdeki benzer bir uygulama İngiltere'de yaşanmaktadır; Birleşik Krallığın para birimi olan Pound, aynı zamanda 454 grama karşılık gelen ve halen kullanılan bir ağırlık birimidir. Bir dönem, aynı Mana gibi, 454 gram gümüşün değerine karşılık geliyordu.

2.2. Mikenler

M.Ö. 16. yy'da tarih sahnesine çıkan Mikenler'in (Taylor, 1995: s.155) de tüm önemli kentleri korunaklı surlarla çevrilmiştir. Bu kentler Atina veya Tiryns'de olduğu gibi bir akropolün içinde, ya da Miken'de olduğu gibi büyük bir tepeye yaslanmış, veya Gla ve Pylos'da olduğu gibi, kıyı şeridine kurulmuştur. Miken sur duvarları Kiklopik denen üslupla, çok büyük taşlar kullanarak ve harçsız olarak inşa edilmişlerdir (De Blois ve Van der Spek, 2008: s.30). Farklı türde giriş ve çıkışlar bulunmaktadır. Törensel kapılar, erişim rampaları ve kuşatma zamanında kaçmaya yarayacak türden dehlizler ilave edilmiştir. Ayrıca, kuşatma olasılığı yüzünden kent için seçilen yerlerde mutlaka temiz su sağlayacak kuyular ve sonradan yapılmış sarnıçlar mevcuttur.

Linear B yazısının 1952 yılından Ventris tarafından okunabilmesinden sonra bulunan arşivler Miken saraylarındaki ekonomik aktivite hakkında bilgi sunmaya başlamışlardır (Nakassis, 2011: s.127). Kısa süre sonra da bu bilgilerin büyük ölçüde saraya giren ve çıkan yiyecek maddelerinin kayıtları olduğu anlaşılmıştır. Bu yiyecekler arasında, buğday, arpa, zeytin, incir ve canlı hayvanlar bulunmaktadır. Lineer B tabletlerinin (bkz. Şekil 48) okunması ve bulunuş şekilleri bazı çekinceleri de ortaya koymuştur. Tabletler gerçek anlamda bir arşivleme için yapılmamışlar, süresi bilinmeyen ama çok da uzun olmayacak bir dönem için, güncel bilgileri kayıt altına alabilmek amacı ile kil üzerine yazılmışlardır. Elimize geçen tabletlerin tamamına yakını Miken, Pylos gibi saraylardaki büyük yangınlarda, kaza ile pişerek, bozulmadan günümüze gelenlerdir. Her şeyden önce, yıkılan bir devletin en son dönemine kayıt altına almışlardır, daha önceki yıllarda, koşullar daha olumluyken, belki de başka bilgileri de içermekteydiler. Miken kaynakları Hitit arşivleri ile karşılaştırıldığında, hem kapsam hem de zaman dilimi olarak çok daha kısıtlı bilgilere sahiptirler. Ayrıca bu tabletlerde, saray dışında ne olup bittiği ile, uluslar arası ticaret ile veya sarayda mutlaka kullanılan ve büyük miktarlarda üretimi yapılan çanak çömleklerle ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Bu bilgilerin ışığı altında, saraylara giren ve çıkan mal guruplarına bakarak pek çok çalışma yapılmıştır ve Miken ekonomisinin de Orta Doğu'daki benzerleri gibi gerçekten, toplayan ve yeniden dağıtan bir sistem mi olduğu, yoksa pek çok farklılıklar içerdiği, bilim insanları tarafından halen tartışılmaktadır. Linear B konusunda çalışan dil bilimcilerin önemle üzerinde durdukları noktalardan birisi de bu tabletlerde "vergi" sözcüğüne karşılık gelen sözcüğün bulunmamasıdır (Seaquist, 2012: s.3). Vergi yerine "eksik" sözcüğüne rastlanmaktadır. Dolayısıyla, tarımsal üretimin yapıldığı toprakların krallığa mı yoksa şahıs veya köylere mi ait olduğu anlaşılamamaktadır.

Hem Linear B tabletlerinden hem de arkeolojik verilerden ortaya çıkan bir başka tartışma konusu ise Miken saraylarında ortaya çıkan depolama alanlarının yeterli olup olmadığı ile ilgilidir. Konunun uzmanı bilim insanları elimizde çok daha iyi yazılı kayıtların bulunduğu Yakın Doğu devletlerindeki uygulamaların aynı biçimde Miken'de de var olduğunu düşünmememiz gerektiğini belirtmektedirler (Galaty vd, 2011: s.175). Saray, Miken ekonomisi içinde önemli ve merkezi bir yere sahip olmakla birlikte, oyunculardan sadece biri gibi durmaktadır. Tabletlerden anlaşıldığına göre, kendileri de ürünleri toplayıp belli bir şekilde dağıtan, dolayısıyla saray ekonomisinin bir benzerini küçük ölçekte uygulayan iki kurum daha bulunmaktadır. Bu kurumlar, Damos'lar (Halstead, 2011: s.231) ve Tapınaklardır (Lupack, 2011: s.207).

2.2.1. Damoslar

Linear B tabletlerinde Damos, bölge veya bölgesel merkez yerine kullanılmıştır. Her bir Damos'un kendi yetkilileri bulunmaktadır. Her birinin "ko-re-te" diye adlandırılmış bir başkanı, "po-ro-ko-re-te" diye adlandırılmış bir başkan yardımcısı vardır (Lupack, 2011: s.212). Yazılı kayıtlardan söz konusu damosların değişik ekonomik aktiviteler içine girebildiklerini hatta Pylos'a çok yakın olan "pa-ki-ja-ne" gibi bir damos'un bile oldukça bağımsız hareket edebildiği öğrenilmektedir. Kısacası, damoslara bağlı olarak yaşayanların giriştikleri işlerin

saray tarafından yönetilmediğini, denetlenmediğini, hatta sarayın bu işlere pek de ilgisinin olmadığını iddia etmek mümkün olmaktadır (Lupack, 2011: s.213).

2.2.2. Tapınaklar

Linear B tabletlerinde bulunan ve Saray tarafından tapınaklara gönderilen değişik yiyecek ve baharat listelerinin varlığı, pek çok bilim adamı tarafından tapınakların ve Miken dünyasındaki dini yapılanmanın saray tarafından finanse edildiğini ve saraya bağımlı olduklarının düşünülmesine yol açmıştır (Lupack, 2011: s.208). Ancak söz konusu tabletlerde yapılan ayrıntılı çalışmalar Sarayın yaptığı bağış ve hediyelerin tapınaktaki çalışanların yıllık bütün ihtiyacını karşılamaktan daha çok, özel bazı festivalleri finanse etmek ve göz dolduran, prestij sağlayan hediyeler sunmak şeklinde olduğu görüşünü de ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla dini yapılanmanın kendini ekonomik çalışmalar ile finanse etmek zorunda olduğu sonucu çıkmaktadır. Dini kişiler veya tapınaklar yazılı belgelerde parfümlük yağ[31], koyun sürüleri[32], dokumacılık[33], tunç alet üretimi[34] ile birlikte anılmaktadır. Lupack, dini örgütlenmenin saraydan tamamen bağımsız olduğunu iddia etmemekte, aksine, sarayla arasında hassas dengelere dayanan bir ilişki olduğunu söylemektedir. Özellikle tablet PY Un 2, Wanax'ın (Kralın) inisiye edilmesi (başlatılması) dolayısıyla verilecek olan ziyafetten söz etmektedir. Seremoninin yapılacağı yer çok prestijli bir tapınak olan Pa-ki-ja-ne'dir ve amacının kralının erkine sembolik anlamda tanrısal bir onay verilmesini olabileceğini düşündürmektedir (Lupack, 2011: s.211).

Miken Dünyasının çağdaşları olan Hititlere göre daha karmaşık, içinde daha farklı oyuncuların olduğu ve bu oyuncuların (kurumların) hassas dengelerle bir siyasi

[31] tablet: PY Un 267

[32] KN D, KN Dl ve KN Dp serisi tabletler

[33] TH Of serisi tabletler

[34] PY Jn serisi tabletler

yapı ortaya çıkarttığını düşünmek mümkün olmaktadır. Miken ekonomisinin eriştiği gelişkinlik seviyesini ifade edebilmek için Paul Halstead, Miken Sarayının sağladığı kaynak elde etme, nitelikli üretim yaptırma ve bunların dağıtımlarını sağlamak açısından ulaştığı gelişkinlik seviyesine sadece Geç Tunç Çağı'nı takip eden "Karanlık Çağ'da" değil, aynı coğrafyada, Antik Çağ'da bile ulaşılamadığı görüşünü dile getirmiştir[35].

İlgili bilim insanlarının üzerinde anlaştıkları bir başka görüş, gerek Girit Minos uygarlığında, gerekse kıta Yunanistan'ındaki Miken uygarlığında, erken dönemlerde toplayıcı ve yeniden dağıtıcı özelliklere sahip, bir saray ekonomisinden kesinlikle söz edilmeyeceği ve GTÇ'ının sonlarına doğru saraylardaki depolama alanlarının büyüyerek, böyle bir ekonomiden, ancak yukarıda belirtilmiş olan koşullar çerçevesinde söz edilebilecek hale geldiği yolundadır (Pullen, 2011: 185).

3. MİKEN VE HİTİT DEVLETLERİ ARASINDAKİ YAPISAL FARKLAR

M.Ö. 13. yy'da Miken'deki ekonomiyi inceliyor olmamızın ana sebebi, olasılıkla, çevresel nedenlerle oluşacak bir acil durumda bu ekonominin ve o ekonomi sayesinde işler durumda olan sosyal yapının nasıl tepki vereceğini, Yakın Doğu'daki benzerlerinden ne kadar farklı davranabileceğini tespit etmeye çalışmaktır. Örneğin, ağır bir kuraklık altında, tarıma dayalı bir yerleşim ile göçebe hayvancılığa dayalı bir topluluğun verecekleri farklı tepkilerin araştırılmasına benzer bir yaklaşımdır.

[35] Paul Halstead (2011: .s.233) bir yandan, Miken ekonomisinin Yakın Doğu'daki çağdaşları için geçerli olan, "yeniden dağıtım" kavramı ile açıklanmasının ve Miken'in kendi çağdaşlarını birebir takip etiğinin fazla iddia edilmemesini isterken diğer yandan da söz konusu ekonominin ulaştığı gelişkinlik seviyesinin küçümsenmemesine çalışmaktadır. İddiasının doğru ya da yanlış olduğunu anlayabilmemiz için tez konumuzu içeren dönemin en az 1000 yıl daha ötesine giderek araştırma yapmamız gerekmekte bu da kapsamımızı fazlasıyla aşmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi edinebilmek için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir:

Miken ekonomisinin acil bir durumda, genel bir çöküş durumunda, vereceği tepkinin niteliği açısından Hititlere göre iki önemli fark ortaya çıkmaktadır. Kanımızca bu iki fark M.Ö. 1200 çöküşünün seyrini de belirlemiş olmalıdır.

3.1. Denizcilikle Olan İlişki Açısından

Bu farklardan birincisi ve saraylarda elimize geçen Lineer B kayıtlarında yer almamış olanı, Miken krallığının denizle olan ilişkisidir. Krallığın ve etki alanının yayılmasına bakınca kolayca görülebileceği gibi, krallık sadece kıta Yunanistan'ında değil, Batı Anadolu sahilindeki belli başlı noktalar da olmak üzere, Ege denizindeki tüm adalara yayılmış durumdaydı. Belli bir acil durumda Miken dünyasının nasıl tepki göstereceğini anlayabilmek açısından bu durum, Saray ekonomisinin özelliklerinden çok daha önemliydi. Bu kadar çok adaya yayılmış bir uygarlığın işleyebilmesi için çok sayıda gemiye ve bu gemileri kullanabilecek yetenekte çok sayıda denizciye ihtiyaç vardır.

Ayrıca Mikenli tüccarlar, Doğu Akdeniz havzası içinde geniş bir ticaret ağına da sahiptiler. Bakır madeni açısından zengin olan Kıbrıs ile ilişki içindeydiler. Ayrıca Rodos'ta, Milet'de, Anadolu ve Suriye kıyılarında ticari bağlantıları sürdürmekteydiler. Eğer Arganotların öyküsünde doğruluk payı varsa, daha M.Ö. 2. bin içinde Karadeniz kıyılarına da ulaşmış olmaları gerekmekteydi (Abulafia, 2011: s.33). M.Ö. 13. yy'a ait, Türkiye kıyılarındaki Gelidonya batığının kargosu yarım ton bakır ingot, tunç malzeme ve Suriye ve Kıbrıs limanlarına uğrandığını kanıtlayan mühürler içermektedir (Bass, 2003: s.57). Biraz daha eski bir batık olan Uluburun batığında ise toplam 10 ton kadar bakır ile birlikte tunç yapmak için tam gereken miktar olan, bir ton da kalay bulunmaktadır (Bass, 1986: s.269). Bütün bunlara ek olarak, Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Sicilya ile de düzenli ilişkiler kurulmaya başlanmıştır (Abulafia, 2011: s.33).

Hem yukarda saydığımız adalar arasında olması gereken ilişkilerin gerektirdiği denizcilik alt yapısı hem de Doğu Akdeniz Havzasındaki Geç Tunç Çağı ticaretini sürdürebilmek için gereken nakliye zorunluluğu, sona yaklaşırken, Miken

uygarlığının elinde çok güçlü bir denizcilik alt yapısı olması gerektiğini zorunlu kılmaktadır.

Görünüşe göre de, M.Ö. 1200 sorunları çıkmaya başladığında Miken dünyasından hatırı sayılır miktarda insanı Levant'a doğru yolculuğa çıkarabilecek kadar gemiye sahiptiler, ki bu dönemi izleyen Deniz Kavimleri göçü de bu gemi miktarının var olduğunu gösterir niteliktedir.

3.2. Siyasi Gücün Merkezileşme Oranı Açısından

İkinci fark, Miken ekonomisi içinde sarayın verdiği kararların ve ekonomik etkinliklerin toplam ekonomi içindeki yerinin görece olarak daha az olması ve bunun hem nedeni hem de sonucu olarak ülkede katmanlı, hiyerarşik gibi algılanacak bir siyasal ve ekonomik yapı oluşması gelmektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi damos'lar ve tapınaklar hem belli bir ekonomik güce hem de siyasal otoriteye sahiptiler. Oysa, Hitit dünyasındaki merkezi otorite çok daha güçlüydü dolayısıyla, siyasi gücünü bu tür benzer yapılanmalarla paylaşacak konumda değildi ve buna da zaten izin vermezdi.

Birbirlerinden farklı iki kültürde merkezi otorite çöktüğü zaman, kısacası M.Ö. 1200 olayları ortaya çıktığında, Miken'de kent veya küçük bölge bazında bile olsa insanları belli bir düzen ve ekonomik güç içinde tutabilecek damoslar ve tapınaklar varlıklarını sürdürüyor olmalıydılar. Oysaki merkezi gücü çok daha fazla olan Hititlerde otorite boşluğu yaşandığı zaman, toplum, ekonomik özerkliğe, kendini hayatta tutma imkanına sahip olmayan, köy, klan ya da aileye kadar bölünmek ve çok daha büyük bir kaos içine sürüklenmek durumunda kalacaktı.

4. İMPARATORLUK / ÜRETİM ÇELİŞKİSİ

Gerek Miken, gerekse Hitit krallıkları M.Ö. 17-16. yy'da kurulmuşlardır ve bu dönem, kabaca Yakın Doğu'da ciddi bir kuraklığın başlayıp artarak devam ettiği tarihlere denk gelmektedir. Her iki krallığın da kuraklık dönemi başlarında kurulması

bir rastlantı olmayabilir. Her iki krallıkta da güçlü surlarla korunan merkez şehirler ve kaleler kurulmuştur. Örneğin, Hititlerin Eski Krallık Döneminde, çok ciddi miktarda iş gücü gerektiren ve daha önce Anadolu'da bulunmayan kiklopik sur duvarları ortaya çıkmıştır. Hantili-I (yaklaşık M.Ö. 1590-1560) tarafından Hattuşa kentinin duvarlarının yeniden inşa edilip ve güçlendirilmiştir (Nossov, 2008: s.5).

4.1. Bir gelir Modeli Olarak İmparatorluk

Ekonomik yapısını "saray ekonomisi" olarak adlandırdığımız Hititlerin kurduğu siyasi yapı için İmparatorluk da denmektedir. Gerçekten de Hititler M.Ö. 14. yy.dan başlayarak bir imparatorluk gibi hareket edip yakın coğrafyada fetih hareketlerine girişmişlerdir. I. Suppiluliuma hem batıda hem de doğuda, yerel krallıklar ile yaptığı bağlaşıklık antlaşmaları sonucunda bu krallıkları birer Hitit vasalı yapmış ve herhangi bir savaş ya da isyan durumunda Hitit'e yardımcı askeri güç oluşturmuştur. Yine vasal yaptığı bu yerel krallıkların zenginliği ve ödedikleri vergiler, bölgede kazanılan savaş ganimetleri, verilen hediyeler, Hitit devletinin Anadolu içinde ve dışında güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesini sağlamıştır (Gavaz, 2007: s.221). Sözü edilen bu imparatorluk yapısının sadece kral ve ailesine zenginlik getirmekle kalmayacağı, yönetime destek veren, sisteme dahil olanlara da güvenli bir ekonomik getiri sağlayacağı kesindir. M.Ö. 2. Binin ilk çeyreğindeki, Anadolu'daki tarımsal üretimin yeterli olması ile sağlanan zenginliğin bir benzeri, Hitit Sarayı tarafından, kendi kadroları lehine, başka insanlardan alınanlarla sağlanmaya başlanmıştır. Hitit tarihi incelendiğinde, merkeze doğru ciddi bir ekonomik transfer yapmak zorunda kalan, çevre vasal krallıkların, her fırsatta ayaklanmış olmaları, hiç de şaşırtıcı gelmemektedir.

4.2. Tehdit Karşısında Kişisel Özgürlüklerden Vazgeçilmesi

Hititler yayılmacı politikaları nedeniyle daha etkili olmakla birlikte, her iki krallık da disiplinli, günümüz siyasi terminolojisi ile düşündüğümüzde "totaliter"[36] diyebileceğimiz, merkezi yönetimlerdir. Bir rejimin totaliter olarak ifade bulması, onun halkın her kesimi tarafından reddedilmesini gerektirmemektedir. Hatta yakın tarihin tartışmasız olarak totaliter sıfatıyla tanımlanan rejimlerinin bazılarında bile ciddi halk desteği söz konusu olmuştur. Bu destek, toplumun ortak olarak algıladığı bazı tehditlerin ancak otoriter bir rejim tarafından savuşturulacağı inancından da kaynaklanmıştır. Gerek Miken, gerekse Hititlerin hükmettiği halklar, böylesine bir tehdit algısı nedeni ile yeni kurulmakta olan, daha otoriter bir rejime belli bir desteği vermiş olabilirler. Bu tehdit, büyük olasılıkla, başlayan kuraklık ve düşmekte olan tarım üretimi ve bu koşulların neden olduğu, olabileceği sosyal çalkantılardı.

Tehdide karşı koymak için geliştirilen büyük projeler de ancak o günlerde bu kadar gücü elinde tutabilen saraylar ile yapılabilecektir. Örneğin artmakta olan kuraklık tehdidine karşın, su saklayabilmek amacıyla, Hititler çeşitli baraj, gölet ve havuzlar yapmışlardır. Hattuşa'da, Yukarı Şehir'de Güney Havuzları adı verilen beş adet havuz (Seher, 2011: s.60) mevcuttur. Güney Kale'nin güneydoğusundaki alçak alan üzerinde de iki havuz inşa etmişlerdir. Doğu Havuzları adı verilen bu su toplam havzalarının Havuz-1 adı verileni 60 x 90 m ölçülerindedir. Havuz-2'nin ise tam ölçüleri henüz bilinmemektedir (Seher, 2011: s.96). Ayrıca Alacahöyük Gölpınar, Sivas Sarissa, Kayseri Karakuyu, Konya Köylütolu, Konya Yalburt, Konya Eflatunpınar barajları (Emre, 1993: s.1) inşa edilmiştir.

Hititler, büyük olasılıkla iklimsel nedenlerden dolayı suya büyük önem veriyorlardı Ahmet Ünal'ın belirttiğinde göre, sadece M.Ö. 13. yy'sonlarında değil, daha önceki dönemlerde de ağır kuraklık sorunları ile baş etmek zorunda kalmışlardı.

[36] M.Ö.16. yy da var olan bir siyasi yapıyı "totaliter" olarak tanımlamak çok anlamlı olmayabilir. Ancak daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, örneğin Asur ticaret kolonileri ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan "laissez passer, laissez faire" anlayışının artık kalmadığını anlatabilmek açısından, göreceli olarak doğru durmaktadır.

İklimdeki daha önce sözünü ettiğimiz salınımların bir kötü etkisi olarak da, aşırı soğuklardan da etkilendikleri Hitit kayıtlarında yer almaktadır. Ahmet Ünal felaket boyutunda soğuk ve donma olaylarını anlatan Hitit belgelerinden söz etmektedir. Ayrıca Hititlerin tarihleri boyunca bu tür iklimsel darbelere maruz kaldıklarını da eklemektedir (Emre, 1993: s.1).

M.Ö. 16. yy'dan M.Ö.13. yy'a kadar geçen süreçte, gittikçe kuraklaşan bir iklim içinde, insanların Sarayların sağladığı bu tür bir güvenli yapıya daha fazla onay ve destek vermiş olmaları pekala düşünülebilir. Sonuç olarak saraylar, kalın sur duvarlarının ardındaki güvenli yapılarıyla, coğrafyada üretilen tarımsal üretimin herkes tarafından eşit olarak paylaşılmasını değil, kendine destek veren, kendi için çalışanlara daha fazla pay sağlayacak şekilde toplanıp yeniden dağıtılmasını sağlayabilmiş olmalıdır[37]. Kuramsal düzlemde baktığımızda rejimin koruyucu şemsiyesi altına katılan her yeni yurttaş, bir yandan rejimin gücünü arttırırken, bir yandan da, saray tarafından beslenecek bir ek boğaz daha katmış olduğu için yaratılan eşitsizliği biraz daha keskinleştirecek ve siyasal yapıya karşı, katılmayanlar cephesindeki, tepkiyi biraz daha artıracaktır. Bu ekonomik yapı, hem Hititlerin çekirdek bölgesindeki toplumdaki gerginliği arttıran, hem de çevredeki vasal krallıkların gittikçe daha fazla rahatsız olmalarından kaynaklanan nedenlerle, Hititleri her an arkadan vurabilecekleri, son derece dengesiz, her an yıkılabilir bir yapı ortaya çıkarmış olmalıdır.

4.3. Ugarit ve Emar'dan Öğrenilenler

Hititlerin siyasi yapısının ve düşen tarım verimine karşı geliştirdikleri ekonomik modelin onları gittikçe daha dengesiz, gittikçe daha kolay yıkılabilir bir konuma getirdiğini yukarıda belirtilmiştir. İtamar Singer'in bir makalesi (Singer, 2000: ss.21-33), döneminde yazılmış ve bu konuda oldukça iyi sayılacak kanıtları gün ışına çıkarmaktadır.

[37] Buradaki söylem, sosyalist tezlerde kullanılan sözcüklere benzese de sınıfsal hiçbir tabanı olmadığı açıktır. Bir benzerlik kurmak gerekirse, sırf korunabilmek amacı ile, mahalledeki bir çeteye dahil olan gencin, o çetenin liderine hizmet etmesine benzemektedir.

1973 yılında Ugarit'te Suriye ordusunun bir çalışması sırasında ortaya tabletler çıkması üzerine arkeolojik kazılar başlatılmış ve kazılar 90'lı yıllara kadar devam edip, Urtenu adlı önemli bir şahsa ait olduğu düşünülen büyük bir arşiv ele geçmiştir. Ele geçen metinlerde Ugarit'in ilişkide bulunduğu tüm yurt dışı merkezlere[38] ait yazışmalar ve bilgiler bulunmaktadır.

Gittikçe gücü zayıflarken istekleri artmaya devam eden Hitit yöneticilerine karşı Ugarit'in anlaşmalara aykırı davranışlarının artması pek çok yazıtta izlenebilmektedir. 7 no'lu tablette (RS 34.136) Ugarit Kralı, Hitit soylularına yetersiz miktarda haraç gönderdiği için azarlanmaktadır ve daha da kötüsü, Ugarit, askeri görevlerinden kaçmaya çalışmakla suçlamaktadır. 6 no'lu tablette (RS 34.143) Kargamış kralı, Ugarit kralına ordusunu nerede tuttuğunu sormaktadır. Hitit Genel valisinin aldığı bilgilere göre, Ugarit ordusu krallığın kuzey sınırında bulunan Apsuna kentinde konuşlanmıştır, sınırın ötesindeki Mukis'de değildir. Bir başka tablette (RS 16.402) ise üst düzey bir görevli, kraliçesini, düşmanın Mukis'te olduğu hakkında bilgilendirmektedir. Kargamış kralı muhatabını azarlamaya devam ederek, Ugarit'in Kargamış'a gönderdiği at arabalarının da, askerlerin de kalitesiz olduğu, atların ise kıtlıktan çıkmış gibi oldukları suçlamalarını getirmektedir.

Mısır'dan gelen tahılın taşınmasında Hititlerin Ugarit'ten yardım aldıkları bilinmektedir (Bryce, 2005: s.322). Kargamış kralına ait, denize açılacak durumda olmayan, harap gemilerin listesini içeren tablet (RS 34.147) Ugarit limanında konuşlanmış Kargamış, dolayısıyla da Hititlere bağlı, gemilerin var olduğunu kanıtlamaktadır.

Hititlerin vasal bir krallığı olan Ugarit'teki Urtenu arşivinde bulunmuş olması nedeniyle ilginç sayılabilecek bir başka mektup ise Asur kralı Tukulti-Ninurta I tarafından Ugarit kralına gönderilmiş ve Hitit Kralı Tudhaliya-IV'ün Yukarı Dicle havzasında, Nihriya'da, Asurlularla yaptığı savaşta uğradığı ağır yenilgi hakkında

[38] Urtenu arşivinde adı geçen yabancı merkezler; Mısır, Beyrut, Sidon, Asur, Suhi ülkesi, Hattuşaş, Tarhuntasa, Usnatu, Kadeş ve Emar.

bilgi vermektedir (Bryce, 2003: s.217; Singer, 2000: s.22). Hitit imparatorunun oğlunun kralı olduğu Ugarit'e, Hitit yenilgisinin bu şekilde rapor edilmiş olması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur ve Hititler tarafından böyle bir yaklaşım açıkça hainlik olarak nitelendirilmiş olmalıdır. Ancak, M.Ö. 12 yy başlarken, bölgedeki büyük kralların artık vasal krallarını koruyacak güçlerinin pek kalmadığının ve herkesin kendi gemisini kurtarması gerektiğinin bir kanıtı olarak algılanabilir.

Ugarit'in Mısır ile artan yakınlığı da ilgi çekicidir. 1986 yılında bulunan bir tablette (88.2158). Mısır firavunu Merneptah, Ugarit'teki Ba'al tapınağına dikilmek istenen Firavun heykeli için, Ugarit tarafından Mısırlı heykeltıraşlar istenmesi üzerine dikkatli bir dille yazdığı mektubunda muhatabının "Kralın, Ra'nın oğlunun hizmetkarı" diye yazdığından söz etmekte ve Mısır'dan Ugarit'e gönderilen, çok değerli eşyalardan oluşan uzun bir listeyi eklemektedir.

Urtenu arşivindeki Hitit İmparatorluğunun son yazışmasının ana teması çok büyük boyutlara ulaşmış olan kıtlıktır (RS 34.152). Pek çok bölümü anlaşılamayan yazının üslubu Rap'anu arşivinden çıkan mektuba çok benzemektedir[39].

Anadolu'da ve çevre coğrafyada, gittikçe artan kuraklık ve kıtlıkla Hititlerin neden baş edemediği ve baş etmesine de olanak bulunmadığı, birbirini tamamlayan, iki tabletten iyi anlaşılmaktadır; Emar'da ele geçen belgelere göre Hitit genel valisine ödenmesi gereken yıllık vergi 700 şekelden 2000 şekel altına yükseltilmiştir. Belgelerin birinde gümüş karşılığı olarak 30,000 şekelden söz edilmektedir. Bu yüksek meblağı ödeyebilmek için Emar kenti sahip olduğu arsa ve binaları, ayrıca kentin koruyucu tanrısı Ninurta'yı satmak zorunda kalmıştır. Hititlerin aldıkları haraçtaki bu artış Emar açısından olabilecek en kötü zamanda gelmiştir. Söz konusu dönemdeki en önemli olaylar sürekli artış gösteren tahıl fiyatları olmaktadır. Tahıl fiyatlarının en yüksek noktaya ulaştığı yıl aynı zamanda "Tarwa" birliklerinin kenti

[39] "Evin kapıları mühürlendi. Sizin evde de kıtlık olduğu için biz açlıktan öleceğiz. Hemen yardıma gelmezseniz açlıktan öleceğiz. Ülkenizin yaşayan bir ruhunu bir daha göremeyeceksiniz"

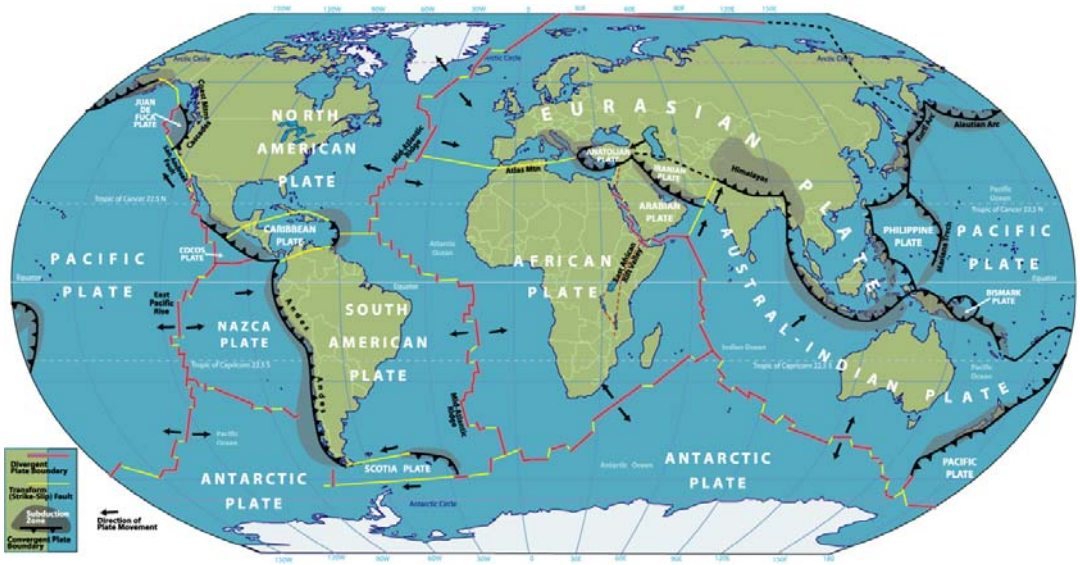
kuşattıkları yıldır. “Tarwa”ların kim oldukları bilinmemekte birlikte, kıtlık nedeni ile ülkelerini terk etmek zorunda kalmış bir kavim olabilecekleri düşünülmektedir (Singer, 2000: s.24).

Yukarıda değinilen birkaç yazışmadan çıkan genel görüntüye göre Hititler güçlerini hızla yitirmekte ve son dönemde güçlerinin asıl dayanağı olduğu vasal krallıkları da kaybetmekte oldukları yolundadır. Tunç Çağı’ndaki en önemli ekonomik kaynak her zaman tarımsal üretim fazlası olarak gelmiştir. M.Ö. 13. yy sonu, 12.yy başındaysa bu kaynak artık tamamen yok olmuş, fetihlerden gelebilecek talan imkanı kalmamış, en sona ulaşıldığında, artık herkes kendi başının çaresine bakacak şekilde yalnız kalmıştır. Ne vasalların büyük krala, ne de büyük kralın zor durumdaki vasallarına yardım edecek imkanı kalmamıştır. Bütün bunların üzerine, artan siyasi gerginlik nedeni ile, Hititler hem karada hem de denizde savaşacak şekilde, geniş bir orduyu donatmak ve operasyonel halde tutmak zorundadırlar. Her yönden saldırılara açık kalmışlardır. Mevcut ekonomik sistemleri ve alt yapıları ile bu yükü taşıma imkanları kalmamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEPREMLER VE M.Ö. 1200 DÖNEMİNDEKİ ETKİLERİ

Modern insanın yaşadığı, uygarlıklarını kurduğu son on bin yıl için, jeologlar, günümüzdeki koşulların aynen geçerli olduğunu söylemektedirler. Kısacası, günümüzde Doğu Akdeniz havzasında hakim olan sismik koşulların M.Ö. 2. Bin'de de aynen var olduğu kabul edilmektedir (Nur ve Burgess, 2008: s.230). Jeologlar ile Arkeologlar tamamen birbirlerinden farklı zaman ölçeklerinde çalışmaktadırlar. Arkeologlar için bin yıllık bir dönem çok uzun bir süreyi anlatırken jeologlar milyon yıldan öncesine "yakın tarih" olarak bakmaktadır

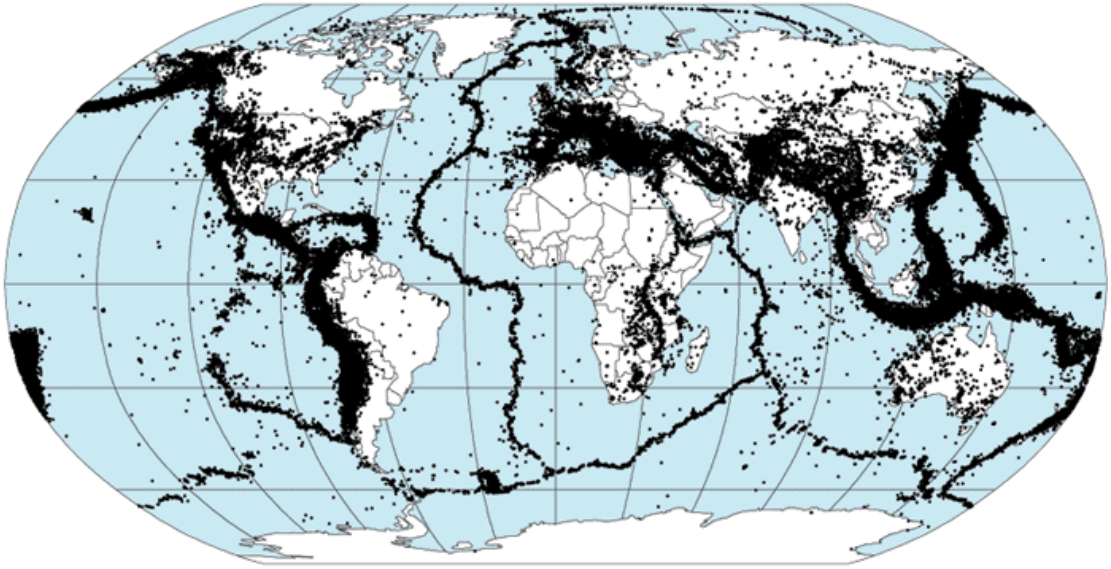
*Şekil 1. Dünya yüzündeki önemli tektonik plakaların görünümü (*http://johomaps.com/world/worldtecton.html*)*

1. DEPREMLERİN OLUŞMA NEDENLERİ

Depremler değişik nedenlerden oluşabilmektedir. Yer altındaki büyük mağaraların çökmesi yanardağ patlamaları, plaka hareketleri nedeniyle ortaya çıkanları sayabiliriz. Ancak bunlardan ilk ikisinin hem frekansları hem de

verebilecekleri tahribat sınırlıdır. Depremlerin en temel nedeni, dünya yüzeyini kaplayan plakaların hareket halinde olmalarıdır. Plakalar, yılda 1 cm ile 10 cm arası hızlarla hareket etmektedirler. Birbirleriyle temas ettikleri hatlarda ise zaman içinde büyük enerjiler birikmekte ve bu birleşme hatları, plakaların yıllık hızları ile değil, uzun süre hareketsiz kaldıktan sonra, aniden kopma şeklinde, metrelerle ifade edilecek uzunluklarla, hareketlenmektedir. Tektonik plakaların birbirleri ile temas ettikleri bu hatlara fay hatları denmektedir.

Şekil 1.'de görülen önemli tektonik plakaların yanında küçük plakalar da mevcuttur.

Şekil 2. 1963 ile 1998 yılları arasında kaydedilen 358,214 depremin dünya yüzeyine yayılımı. (http://en.wikipedia.org/wiki/File:Quake_epicenters_1963-98.png)

Şekil 1. ile Şekil 2. karşılaştırıldığında dünyada oluşan depremlerin çok büyük bölümünün tektonik plakaların birbirleriyle temas ettiği hatlarda olduğu görülmektedir.

2. ARKEOLOJİDE DEPREMLERİN YERİ

2.1. Tarihsel Yıkımları Depremlerle Açıklayan Görüşler

Depremlerle ya da doğal afetlerle uygarlıkların yıkıma uğrayarak yok olduğu konusundaki görüşler son yıllarda giderek artmaktadır. Bu konuda daha önceleri de görüşler bildirilmiştir. Örneğin, Artur Evans, Girit kazılarında bu durumu "Son aniden gelmişti ve kanıtlar bir kez daha bir depreme işaret ediyordu" şeklinde belirtmiştir (Evans, 1935: s.xxiii) olmasına karşın, geniş bir alandaki yıkımları açıklama iddiasındaki ilk kapsamlı görüş 1948 yılında Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi başkanı Claude F. A. Schaeffer tarafından yapılmıştır. (Schaeffer, 1948) Schaeffer, M.Ö. 2400 – 2300 yılları arasındaki dönemde Anadolu, Suriye ve Filistin'de büyük kültürel değişikliklerden söz etmiş ve çok daha büyük bir değişikliğin ise M.Ö. 1200 civarındaki gerçekleştiğini belirtmiştir. Schaeffer özellikle kazısını kendi yaptığı Ugarit'ten elde ettiği bilgiler ve daha sonra da bölgede yapılan diğer kazıların sonuçlarını karşılaştırarak M.Ö. 1200 civarında yaşanan ve Tunç Çağı'nın sona erip Demir Çağının başlamasına neden olarak gösterilen, Doğu Akdeniz havzasının sosyo-politik ve kültürel yapısını tamamen alt üst eden, felaket boyutlarındaki büyük değişikliğin, bölgede yaşanan büyük bir deprem olduğunu öne sürmüştür. Bunun yanında Ugarit'te yaptığı kazılarda depremin ve peşi sıra gelen tsunami dalgalarının yol açtığı yıkımı fark etmiştir.

2.2. Karşıt Görüşler

Ancak, Schaeffer'in yorumları pek çok bilim adamı tarafından kabul görmeyip sert biçimde eleştiri konusu olmuştur (Ambraseys, 1971: ss.375-379; Hanfmann, 1951: s.355; Rapp, 1986: s.371; French, 1996: s.51). Söz konusu eleştiriler başlıca iki başlık altında toplanmaktadır.

Birinci görüşe göre; Tunç Çağı sonunda bölgede yıkılan kentlerdeki yıkım aynı gün olmamıştır. Bu görüşün savunduğu tez; "Eğer tüm Doğu Akdeniz havzasını yıkabilecek kadar büyük bir deprem olsa, olayın dakikalar içinde gerçekleşmiş

olması gerekirdi. Oysaki Yunanistan'daki Miken uygarlığından Levant'a kadar yayılan bölgedeki tahribat yıllara yayılmıştır. Dolayısıyla depremin yıkım gücü ne kadar büyük olursa olsun doğu Akdeniz havzasındaki yerleşmelerin tek bir deprem ile yıkımının açıklanma şansı yoktur".

İkinci görüşte önerilen karşı tez ise, bölgenin jeolojik yapısının özelliğinden dolayı Doğu Akdeniz havzasında tüm kentlerin yok olabileceği büyüklükteki bir depremin meydana gelmesinin jeolojik olarak mümkün görülmemesidir.

Bu tartışmaların yapıldığı dönemdeki asıl sorun, Schaeffer'in görüşlerini açıkladığı 1948 yılında elindeki mevcut sismoloji bilgisinin günümüze göre çok yetersiz olmasıdır.

Bunun başlıca iki nedeni vardır;

Birincisi; bilimsel anlamda toplanmış, sismograflarla elde edilmiş, verilerin geçmişinin 19. yy sonlarına dayandığı için bilgi birikimi sadece yarım yüzyıllık olmasıdır. Bu nedenle, özellikle büyük ölçekli depremler gibi, uzun zaman aralıklarına yayılan depremlerin frekansları hakkında doğru bilgi edinecek kadar yeterli istatistik veri henüz oluşmamıştır. Günümüzde, en azından bu istatistik sorunu, 100 yılı aşan bir veri birikimi sayesinde daha iyi çözülebilmektedir.

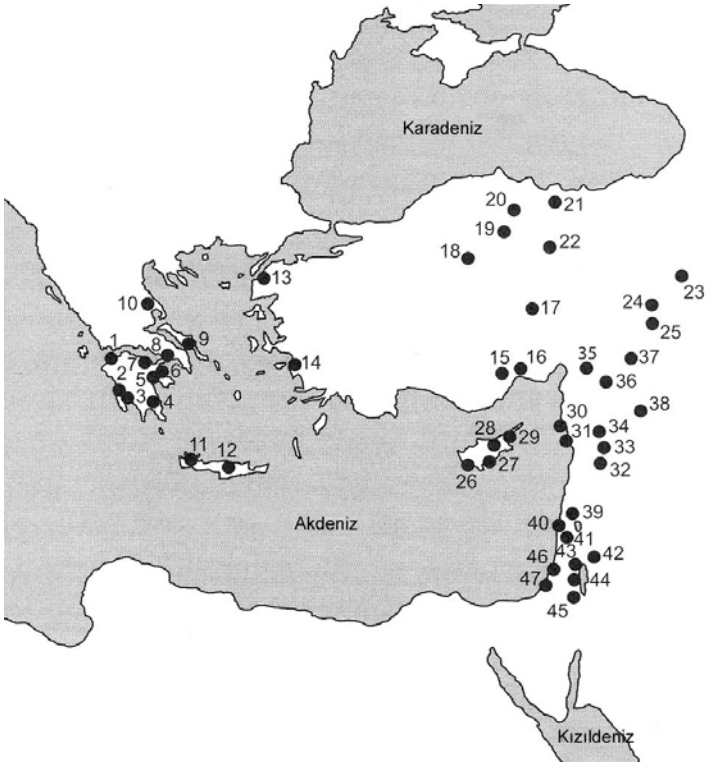
İkincisi ve daha da önemlisi, depremlerin en temel açıklamasını oluşturan, Plakalar Tektoniği gerçeğinin henüz ortaya atılmamış ve kabul edilmemiş olmasıdır. Bunun için 60'lı yılların başlarına kadar beklenmesi gerekiyordu.

Büyük yıkımlar kesinlikle depremlerin neden olmadığını iddia eden bilim adamları arasında Robert Drews'i de saymak gerekir (Drews, 1993: s.47). Yazar, M.Ö. 1200 civarında Doğu Akdeniz Bölgesinde yaşanan değişim ile ilgili olarak

> *"Felaket sırasında yıkılan şehirlerin, olabileceği kadar insan eliyle olduğu, böyle durumlarda olabileceği kadar açıktır. Doğu Akdeniz'in M.Ö. 1200 civarında bütün önemli kentlerinin Tanrısal bir hareketle yıkıldığını*

iddia eden teoriler sadece arkeolojik kanıtlar açısında desteklenmemekte kalmayıp aynı zamanda antik çağların kanıtlarına ve de özellikle M.Ö. 1200 yılında geneline ters düşmektedir." demektedir.

Drews yıkılan bu kentlerin bir listesini ve harita üzerindeki yerlerini vermektedir (Drews, 1993: s.9).

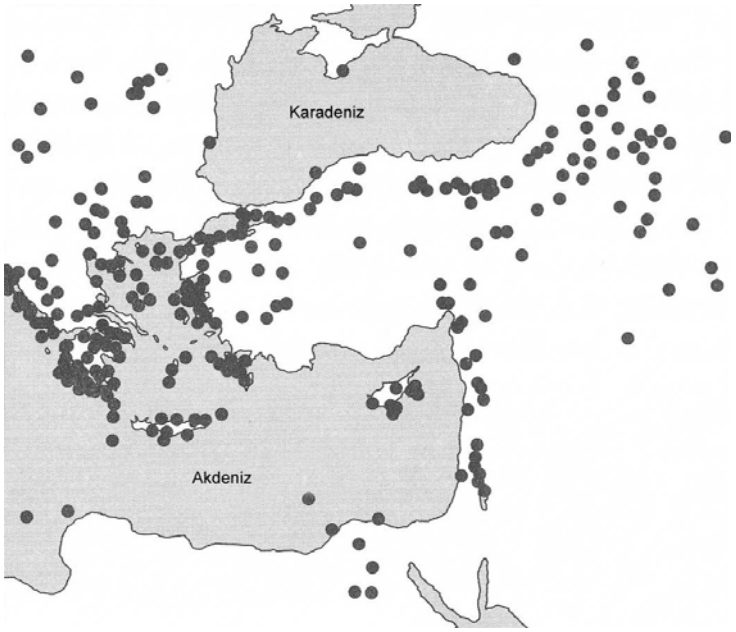

Şekil 3. Ege ve Akdeniz'de M.Ö. 1225 – M.Ö. 1175 döneminde yıkılan önemli kentler. (Drews'e göre yıkıldıkları hakkında kesin kanıt olmayan kentler, aşağıdaki listede italik ile gösterilmiştir.)

1-Teichos Dymaion	2-Pylos	3-Nichoria
4-Menalaion	5-Tiryns	6-Midea
7-Mycenae	8-Thebes	9-Lefkandi
10-Iolkos	11-Kydonia	12-*Knossos*
13-Troy	14-*Milet*	15-Mersin
16-Tarsus	17-Fraktin	18-Karaoğlan
19-Hatuşşaş	20-Alacahöyük	21-Maşat
22-Alişarhöyük	23-Norşuntepe	24-Tille Höyük
25-Lidarhöyük	26-Palaeokastro	27-Kition
28-Sinda	29-Enkomi	30-Ugarit
31-Tell Sukas	32-Kadeş	33-Qatna

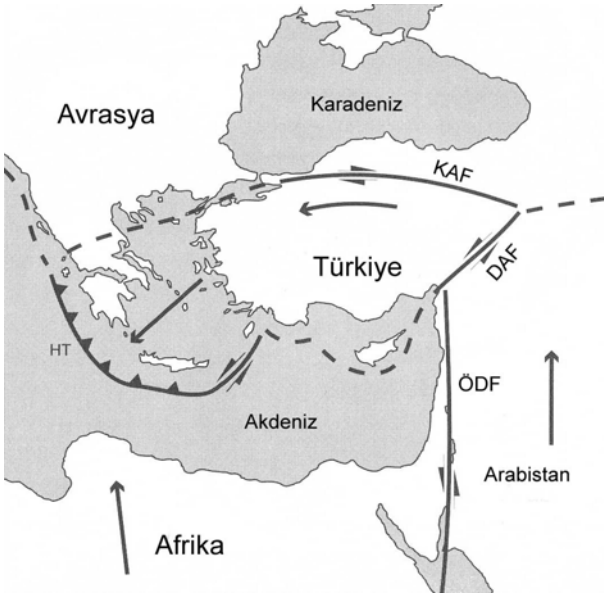
34-Hamath 35-Alalakh 36-Halep
37-*Kargamış* 38-Emar 39-Hazor
40-Akko 41-Megido 42-Deir ‘Alla
43-Bethel 44-Beth Shemesh 45-Lachish
46-Ashdod 47-Ashkelon

3. PLAKALAR TEKTONİĞİ

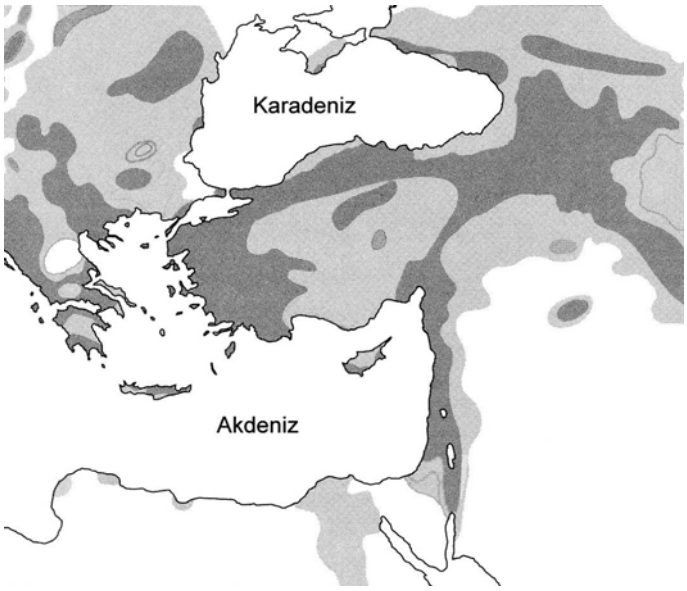

Şekil 4. Doğu Akdeniz’in 1900-1980 yılları arasında sismik cihazlarla kayıt edilmiş 6,5’tan daha büyük depremleri (Nur ve Burgess, 2008: s.230).

Doğu Akdeniz Havzası, dünyanın sismik olarak en hareketli bölgelerinden birisidir.

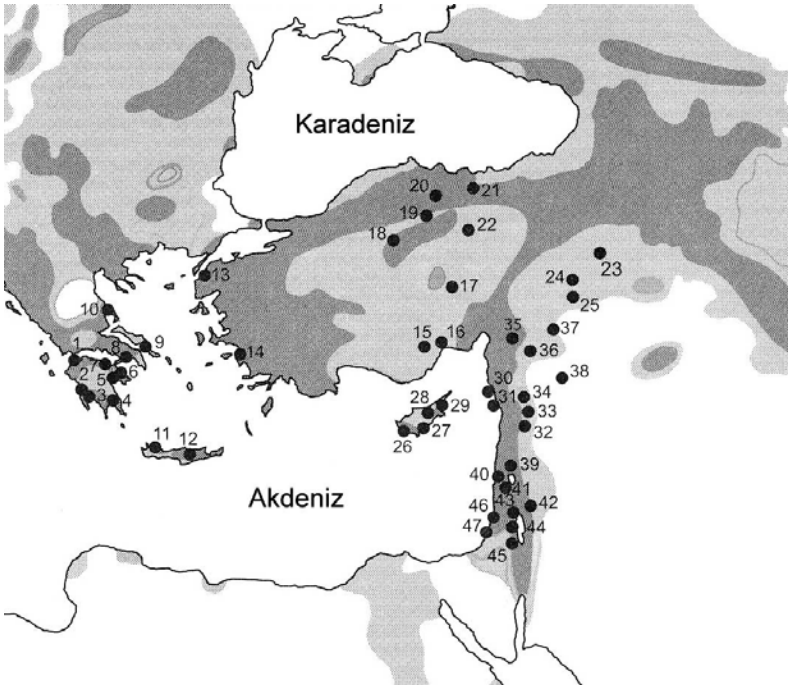

Şekil 5. Doğu Akdeniz Havzasında aktif haldeki plakaların şematik bir anlatımı ve hareket yönleri. Oklar plakaların birbirlerine göre hareket yönlerini göstermektedir. Resimde Afrika plakasının ve Arabistan plakasının kuzeye doğru hareketleri görülmektedir. Her iki plaka arasında Ölü Deniz Fayı (ÖDF) bulunmaktadır. Arabistan plakası ile Anadolu plakası arasında Doğu Anadolu Fayı (DAF), Türkiye plakası ile Avrasya Plakası arasında ise Kuzey Anadolu Fayı (KAF) yer almaktadır (Nur ve Burgess, 2008: s.231).

Şekil 6. 1900 – 1980 yılları arasında olan depremlerin Azami sismik yer hareketlerini gösteren harita (Nur ve Burgess, 2008: s.232)..

Yerel olarak deprem şiddetlerinin Modifiye edilmiş Mercalli Skalasında[40] VII ve üstünde hissedildiği alanlar Şekil 6.'da koyu gri olarak boyanmıştır. Depremlerin büyük bir bölümünün merkezi, fay hatlarının üzerlerinde olmakla birlikte, özellikle büyük ölçekli depremlerin yıkıcı etkileri merkezlerinden çok uzaklara kadar erişebilmektedir. Bu nedenle, Şekil 6.'da, yıkıcı etkilerin yoğun olarak hissedildiği alanlar geniş sayılabilecek bir coğrafyaya yayılmaktadır. Unutulmaması gereken bir başka nokta da, sadece 80 yıllık bir zaman penceresinden kayıt edilmiş olan depremlerin tarihteki tüm depremleri anlamamıza yetecek kadar geniş bir istatistik temel verip veremeyeceği bilinmemektedir. 80 yıl, jeolojik anlamda çok kısa bir süredir. Uzak geçmişte, çok daha yıkıcı depremlerin gerçekleşmiş olmaları olasıdır.

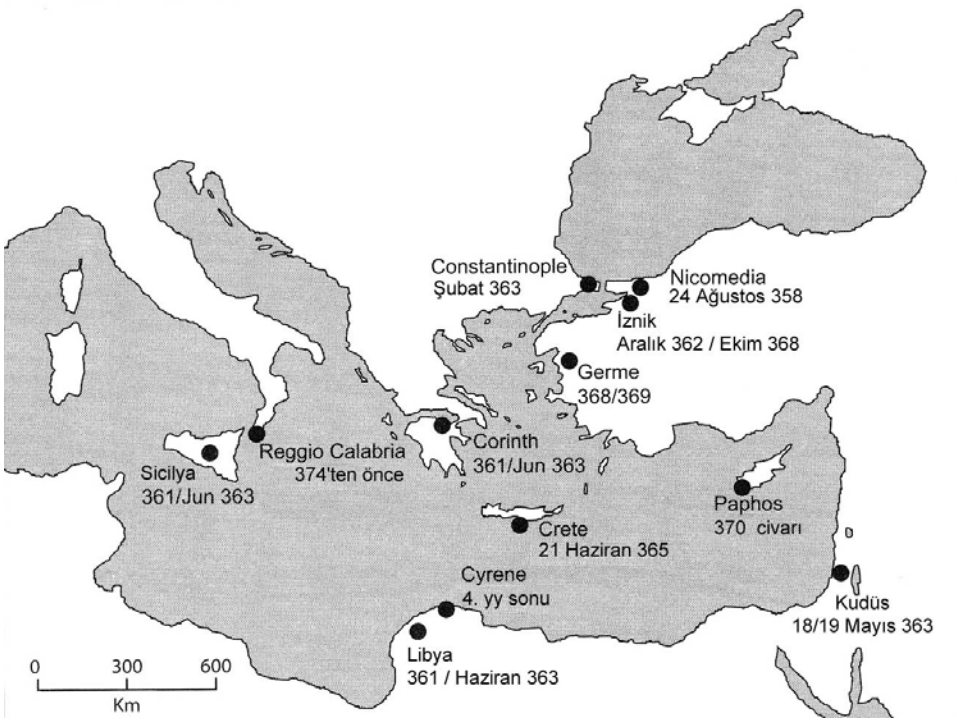

Şekil 7. Yukarıda verilen Şekil 3'teki, M.Ö. 1200 yılında yıkılmış kentler haritası ile Şekil 6'daki, M.S. 1900-1980 yılları arasındaki azami yer hareketlerin etkilerini gösteren iki haritanın birleştirilmiş hali.

[40] "Modifiye Edilmiş Mercalli Skalası" depremlerin yoğunluğunu ölçmek için geliştirilmiş sismik bir ölçüdür. Depremin açığa çıkardığı enerjiyi gösteren Moment Magnitude'den farklı olarak depremin etkilerini (yıkıcılığını) gösterir. Ölçek depremin Dünya yüzeyindeki, insanlara, doğal nesnelere ve yapılara etkilerini ölçülendirir. Bu ölçek I'den (hiç hissedilmeyen) XII'ye (Mutlak tahribat) kadar değerler biçer. Ölçülen değerler depremin en yoğun hissedildiği merkezinden uzaklaştıkça azalırlar.

4. DEPREM FIRTINALARI

M.S. 20 yy. deprem kayıtları ile M.Ö. 13-12 yy. yıkımlarını birleştirdiğimizde bu yıkımların depremler tarafından ortaya çıktığını kesin olarak söylemek imkansız olmasına karşın, Doğu Akdeniz Havzasında, Tunç Çağı'nın sonunu getiren etkenler içinde depremlerin de önemli bir şüpheli olarak sayılmalarını zorunlu kılmaktadır.

Şekil 8. M.S. 4. yy'da tarihi kayıtlara girmiş depremler. (Nur ve Burgess, 2008: s.242)

M.Ö. 1200 civarındaki depremler hakkında kesin konuşmak mümkün değilken, M.S. 4. yy'da aynı bölgede bir dizi depremin, 20 yıldan kısa sürede yaşanmış olduğunu tarihsel kayıtlardan biliyoruz. Ayrıca yakın tarihimizde, benzer bir şekilde yaşanan,

17 Ağustos 1999 Gölcük,

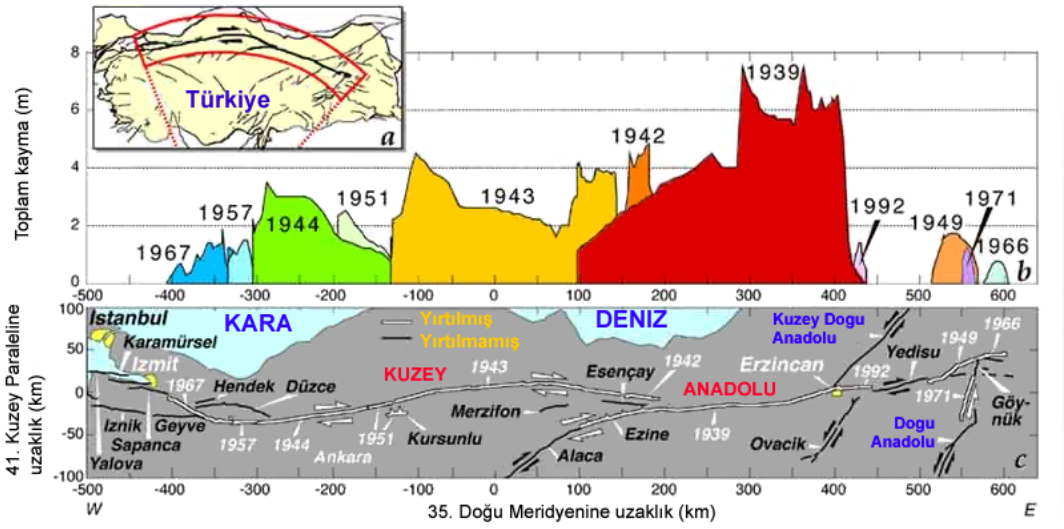
7 Eylül 1999 Atina,

12 Kasım 1999 Düzce depremlerini de hepimiz canlı bir şekilde hatırlamaktayız. Depremlerin bir biri ardı sıra gelmesi rastlantısal bir durum olmayıp,

plakalar tektoniğinin bir sonucudur. Birbirlerinden farklı hızlarla hareket eden bu plakalar, birbirleriyle temas ettikleri fay hatlarında çok büyük ölçekli gerilimlere neden olmaktadırlar. Tektonik plakalar elastik yapılar gibi davranmaktadır. Kısacası, başka bir plakayla çarpıştığı ya da sürtünmeye başladığı zaman hızını değiştirmemekte, durmamakta ve hareketine devam etmektedir. Plakaların arasında oluşan fay hatlarında ise sürekli bir hareket olmamaktadır. Örneğin Düzce civarında, Kuzey Anadolu Fay hattı üzerinde, Avrasya plakası ile Anadolu plakasının arasındaki kayma farkının yıllık 6,9 mm ile 15,6 mm arasında olduğu tespit edilmiştir (Pantosti, 2008: s.1). Ancak Düzce'deki fayda yıldan yıla böyle bir değişim olmamaktadır. 12 Kasım 1999 depreminde ise fay kırıldığında, ortalama 2,7 metre hareket etmiştir. 6,9 mm/yıl hızını sabit kabul edersek, 2,7 metrelik bir yer değiştirmenin yeniden yaşanması için 391 yıl geçmesi gerekecektir.

Şekil 5.'teki fayların hepsinde gerilimin sıfır olduğu, teorik bir başlangıç anından yola çıkıldığında, plakaların yıllar içinde mm ile ölçülen hızlarıyla hareket etmeleriyle, fay hatlarında gittikçe artan bir birikim oluşmaya başlar. Uzun bir dönem için fay hatlarında hiçbir değişiklik olmamaktadır. Ancak, baskı ve gerilim arttıkça mevcut durumun sürdürülmesi güçleşmektedir. Sonunda, örneğin, Kuzey Anadolu Fay hattı, en zayıf olduğu yerden 200 km boyunca kırılırsa, o bölgede plakalar birbirlerine göre, aniden, metre bazında hareket ederler ve daha önce Avrasya plakası ile Anadolu plakasını dengede tutan, yaklaşık 1100 km'lik (Ketin, 1969: s.1) Kuzey Anadolu Fay hattı artık aynı basıncı 900 km'lik bir hat üzerinde dengede tutmaktadır ve depremden önce var olan tüm basınç henüz yırtılmamış, söz konusu 900 km'lik fay hattına, kısacası, iki plakanın sürtünme hattına, binmektedir. Bu şekilde ilk deprem bölgedeki sismik yapıyı daha dengesiz hale getirmiştir. Ardından fay hattı en çok yükün bindiği başka bir yerden yeniden kırılır. Kuzey Anadolu Fay hattı kırılmaya başladığında, Şekil 5.'te tanımlanan diğer plakalar üzerine de ilave basınçlar binmeye ve diğer fay hatlarında da depremlerin tetiklenmesine başlanır. Şekil 9.'da görüleceği gibi Kuzey Anadolu Fay Hattı, 1939 Erzincan depremiyle başlayıp, 1999 depremleriyle, Gölcük'e kadar, sırasıyla kırılmıştır. Kırılmamış son bölüm ise İstanbul'u yakından ilgilendiren, Marmara denizindeki fay olması gerekmektedir.

Nur ve Cline, ardı ardına gelen bu büyük deprem silsilesini "Deprem Fırtınası" olarak nitelemişlerdir (Nur ve Cline, 2000: s.46). Benzer bir başka deprem fırtınası ise birkaç on yıl önce Yunanistan'da gerçekleşmiştir; 1978 Selanik, 1980 Volos, 1981 Korint, Atina, Thebes ve 1986 Kalamata depremleri gerçekleşmiştir. 80 yıllık bir süreyi aşan bir başka deprem fırtınası süreci ise Kuzey Anadolu Fayında, M.S. 967-1050 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde yirmiden fazla yıkıcı deprem oluşmuştur. Daha önceki bir başka benzer süreç ise, kısmen Resim 5-08'de gösterilen, M.S. 4. yy'da ardı ardına gelen depremlerdir (Nur ve Cline, 2000: s.47). Bu fırtınaların ardından 300 yıl civarında sakin dönemler gelmektedir.

*Şekil 9. Kuzey Anadolu Fay hattında meydana gelen depremler ve yarattığı kaymalar (Stein vd., 1997: s.598).(*1999'daki Düzce ve Gölcük depremlerinden sonra resmin solundaki boşluk da dolmuştur)

Yukarıda sözü edilen bilgiler ışığı altında, M.Ö. 1225-1175 yılları arasındaki, 50 yıllık dönemde bölgenin benzer bir deprem fırtınası ile sarsılmış olma ihtimalinden söz etmek mümkündür.

Örneğin, French ve Stochammer, makalelerinde, Miken Saraylarının son evresi olan LH III B2 döneminde, "Deprem Yıkımı" başlığı altında, "Ağır bir deprem sonucu Saray Dönemi binalarının yıkılması; tüm binalar etkilenmiştir" açıklamasını getirmektedir(French ve Stockhammer, 2009: s.183). Genel anlamda, M.Ö. 13. yy

sonlarında, M.Ö. 12.yy başlarında Yakın Doğu'da pek çok depremin olduğu bizzat bölgede önemli kazıları yapan Blegen (Troya), Mylonas (Miken), Schaeffer (Ugarit), Samson (Thebes), Evans (Knossos), Kilian (Tiryns), Davis ve Kempinski (Megido) gibi bilim insanları tarafından kendi kazılarında elde ettikleri bulgulara dayanarak söylenmiştir (Nur ve Burgess, 2008: s.227).

5. DEPREMLERİN SOSYAL OLAYLARI TETİKLEYİCİ ETKİLERİ

Ancak burada depremlerin etkilerini nasıl yorumlamamız gerektiğini iyi tanımlamamız gerekmektedir. Bir depremin sosyal bir patlamaya yol açması ya da böyle bir patlamayı başlatması için, taş üstünde taş bırakmayacak kadar ortalığı yıkıp geçmesi gerekmemektedir. Çünkü çok karmaşık bir sosyal yapıda bazen tek bir kıvılcım büyük bir yıkımı başlatabilir. Bu kavramı daha iyi anlatabilmek için yakın tarihe dönüp, Birinci Dünya Savaşının nasıl başladığını hatırlamak, kanımızca yeterli olacaktır;

Savaşı başlatan olay Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahtı Franz Ferdinand'ın, 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'yı ziyaretinde bir Sırp Milliyetçisi olan 'Princip' tarafından öldürülmesidir. Ama esas savaş 19. yy. sonlarından başlayarak, endüstri devletlerinin dünyanın kaynaklarını paylaşabilmek için büyük bir silahlanma yarışına girmiş olmaları ve ortaya çıkardıkları büyük gerilimdir. Ferdinand'ın üzerine sıkılan 5-6 kurşun bütün bir savaşı başlatmamış sadece ilk kıvılcımı sağlamıştır. M.Ö. 1200 Yıkılmasını anlamaya çalışırken depremlerin de benzer bir kıvılcımı oluşturabileceğini hatırlamakta fayda vardır.

Tez için kaynak toplama aşamasında M.Ö. 1200 Çöküşünü yaratan nedenleri inceleyen, ortaya koyan bilimsel yayınlara baktığımızda, şaşırtıcı bir çoğunluğunda, az sayıda parametre ile açıklamaya gidildiği görülmektedir. En uç örneklerden bir tanesi Schaeffer'in Ugarit'teki yıkımdan yola çıkarak, Yakın Doğu'daki tüm yıkımın tek bir deprem nedeni ile olduğunu önermesiyse (Schaeffer, 1948), bir diğeri de, Robert Drews'in tüm yıkımı yeni bir silah ve savaş teknolojisine bağlamasıdır (Drews, 1993). Drews kitabında deprem olduğu anlamına gelecek bulgulara da

özellikle karşı çıkmaktadır. Diğer bilim insanları olaylara daha geniş bir perspektiften bakmaya çalışmakla birlikte, erişebildiğimiz kaynaklar söz konusu olduğunda, her birinin bazı parametreleri ya hiç hesaba katmadığı ya da çok az önem verdiği ortaya çıkmaktadır.

Tunç Çağı'nın sonunda ulaşılan uygarlık seviyesinin en büyük özelliği çok karmaşık, sosyal, ticari, siyasi ve ekonomik bir yapının, geniş bir coğrafyada kurulmuş olmasıdır. Çok fazla parametre işin içine girmiştir. Tarihsel olaylar bir dizi farklı nedenin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmaktadır. Deprem konusuna geri dönersek, M.Ö. 5. yy'da Sparta'nın yaşadıkları bu konuda öğretici olabilir; M.Ö. 469-464 döneminde büyük bir deprem Sparta'yı vurduğunda (Nur ve Burgess, 2008: s.260), kentte çok büyük bir yıkım meydana gelmiştir ve Diodorus'un naklettiğine göre (Siculus, 2006: s.128) Helotlar ve Messenian'lar normalde cesaret edemeyecekleri bir işe kalkışıp, bu yıkımı fırsat bilerek Sparta'ya karşı ayaklanmışlardır. Dolayısıyla deprem sadece bilinen hasarlarını vermekle kalmamış, gergin bir sosyal yapı içinde, bambaşka yıkıcı kuvvetlerin de harekete geçmesine neden olmuştur.

6. ANİDEN ORTAYA ÇIKAN YIKIMLAR

6.1. Tiryns

Miken'den fazla uzakta olmayan Tiryns'de M.Ö. 13. yy ortalarında aşağı sitadelin çevresi ilk kez kiklopik duvarlarla çevrilmiştir. Aynı dönemde Midea da yeni surlara kavuşmuş, Miken'deyse mevcut duvarlar güçlendirilmiştir (Maran, 2010: s.248). Ancak herhangi bir istila gelmemiştir. 13. Yüzyılın sonuna doğru ise Maran'ın söylediğine göre, yöneticiler rahatlamış olmalılar ki bazı savunma sistemlerini kapatmışlardır. Bu güvenli ortam sürüp giderken aniden yazılı tarih son bulmuştur. Maran'ın konuyla ilgili yorumu ilginçtir (Maran, 2010: s.255);

"Çöküşün hemen öncesindeki dönemde, ülkenin yönetici sınıfının, bir krizin gelmekte olduğunu anlamış oldukları konusunda şüphelerim var.

Aksine, yoğun uluslar arası ilişkilerin keyfini çıkarıyorlardı. Deniz aşırı vasal krallardan büyük kazançlar elde ediyor olmalıydılar. Etkileyici, hatta hayal gücünü zorlayan, seçkin sınıftan beklenmesi gereken türden, inşaat programlarına girişmişlerdi ve parlak bir gelecek için planlar yapıyorlardı. Bu geleceğin hiç gerçekleşmemiş olması belki geçmiş savaşların ve özellikle Kilian'ın da altını çizdiği gibi, çok masraflı imar planlarının getirdiği ağır faturanın topluma olan yükünden kaynaklanıyor olmalıydı. Halkın bir bölümünün sürekli olarak asker ya da işçi olarak krala ve tanrılara hizmet etmek durumunda kalması, sarayı üretimleri ile beslemek zorunda olan köyleri tarım işçisinden, dolayısıyla da, yeterince tarımsal üretim yapmaktan alıkoyuyordu. Bu durum köyleri çok büyük bir yük altında bırakıyordu. Felaket olduğunda, Argolid'deki Miken uygarlığının sonunu getiren, büyük olasılıkla sarayların yıkılmasından çok, köylerin vergilerini veremez hale gelmesiydi. Aniden sarayları besleyen damarlar durdu, köyler de merkezden destek alamaz hale geldiler.

(...)

Dolayısıyla, Miken ileri gelenlerinin gözünde sarayları gerileme ya da çöküş sürecinde değildiler. İşte bu güvenlik duygusu onların krallıklarının temellerinin ne kadar zayıflamış olduğunu görmelerini engellemiş ve çöküşe daha da hızlı gitmelerine neden olmuştur."

Maran burada, tam da tezimizde ortaya koymaya çalıştığımız noktaya yaklaşmakta ama kanımızca hala tüm parametreleri ortaya koyamamaktadır. Unutulmaması gereken en önemli nokta, M.Ö. 13. yy'da Yunan Ana karası ve Anadolu gittikçe ağırlığı artan bir kuraklık içindeydi. Yukarıda sözü edilen büyük inşaat projeleri gittikçe daha çok ağırlaşan koşullarda devam ettiriliyordu. Büyük sur duvarlarının önünde ve arkasında olanlar arasındaki gerilim dayanılmaz biçimde artıyor olmalıydı.

İşte tam bu nokta da, saray elitinin dünyayı düzen içinde gördükleri bir anda, beklenmedik bir kıvılcım her şeyi yıkıp geçmiş olmalıydı. Bu kıvılcım için French ve

Stockhammer'in LH-III B2 Geç Evre'de ortaya çıktığını belirttikleri şiddetli deprem kanımızca fazlasıyla yeterli olmalıydı (French ve Stockhammer, 2009: s.183).

Şekil 10. Miken, Aslanlı kapı. Resmin solunda kiklopik duvarın üzerinde inşa edildiği parlak ve eğimli kaya aktif bir fay hattıdır.

6.2. Ugarit

M.Ö. 1200 çöküşünde tamamen yıkılıp tarih sahnesinden silinen Ugarit için 1929 yılından itibaren kazılarını başlatıp sürdüren F. A. Schaeffer, 1968'de yayınlanan Ugaritica V'te depremle kentin ilişkisini şu sözlerle anlatmıştır (Nougayrol, 1968: s.xi):

> *"Şu anda iki ağır deprem dönemi belirlemiş bulunmaktayız. Bunlardan birincisi M.Ö. 14 yy'da, güçlü bir tsunami ile birlikte meydana gelmiş. İkinci dönem ise çok daha yıkıcı olmuştur. Kazı yapabildiğimiz tüm alanda, saray ve tüm binalar yıkılmış durumdadır. Bu faciayı kesin bir şekilde M.Ö. 12. yy'ın ilk yıllarına tarihliyoruz. (...) Harabelerin durumu sarayın ve kentin aniden şiddetli sarsıntılara hedef olduğunu ve en sağlam binaların bile çöktüğünü göstermektedir. (...) Yıkımın hemen ardından büyük bir yangın*

gelmiştir.(...) Ayrıca, ne yabancı bir işgal ordusunun varlığını gösterecek en ufak bir ip ucu, ne de onların kurbanı olmuş tek bir kişinin kalıntısına rastlanamamıştır.

Dolayısıyla, tek bir kazı alanından alınabilecek benzersiz zenginlikteki epigrafik ve arkeolojik malzemeleriyle, 29 kazı sezonunun ardından, Ugarit'in kuzeyden gelen "Deniz Kavimleri" tarafından yıkılmış olduğu tezini bırakmamız gerekmektedir..

Trevor Bryce Ugarit'tin son on yılındaki yazışmaları da içeren kitabında (Bryce, 2003: s.218) duruma çok şaşırdığını belirtmektedir. Ugarit ve yakın çevresindeki dünya son derece kozmopolittir. Suriye ve Filistin bölgesinde pazar kentleri ve büyük şehirler arasında işleyen geniş bir ticaret ağı mevcuttur. Yazılardan anlaşıldığına göre ticaretin hacmi eski dönemlerden daha aşağı değildir. Ayrıca Urtenu arşivinde, seyahat eden tüccarların başına gelen hiçbir tehlikeli durum yer almamaktadır. Daha önce okunmuş olan Amarna mektuplarındaysa bütün bölgenin çok ciddi bir tehdit altında olduğu izlenimi ediniliyordu. Urtenu arşivinde yaklaşmakta olan felaket ile ilgili neredeyse hiç ipucu bulunmamaktadır[41]. Arşivi okurken yok olmak üzere olan bir kültür tarafından yazıldığı ile ilgili en ufak bir şüphe uyanmamaktadır. Aynı Miken Pylos'taki Lineer B tabletlerinde olduğu gibi burada da son ana kadar işler her zamanki gibi gitmeye devam etmektedir. En son an, büyük olasılıkla birkaç dakika içinde gelmiş ve Ugarit eski ihtişamı ve adıyla bir daha var olmamak üzere tarihin (ve toprağın) içine gömülmüştür.

6.3. Hattuşa

Hattuşa da "aniden" yıkıldığı bildirilen kentlerden birisidir ve de Hititlerin başkenti olması dolayısıyla da çok önemlidir. Nasıl yok olduğunu bilmek Hititlerin sonu hakkında doğru bilgi verebilirdi. Kazı başkanı Jurgen Seher ile yaptığımız

[41] Yaklaşan tehlike tek bir mektupta ifade bulmuştur; Hitit Büyük Kralından Ugarit Kralına gönderilen bir mektupta, gemilerde yaşayan Shikila halkından söz edilmektedir. Ibdandushu adında bir Ugarit vatandaşı Shikila halkı tarafından yakalanmış sonra bir şekilde kurtulmayı başarmıştır. Mektupta Ibdandushu'nun sorgulanmak üzere Hatti ülkesine gönderilmesi istenmekte ve sağ salim olarak geri gönderileceği konusunda garanti verilmektedir.

yazışmada "Hattuşa'da hiç deprem izine rastlamadıkları" bilgisini aldık. Zaten bir makalesinde (Seher, 2010: s.220) de "Hattuşa fethedilip yakılmadı, terk edildi" demekteydi. Kent M.Ö. 13.yy sonlarına doğru başkent olarak gücünü kaybetmekteydi. Onun yerine üç başka güç merkezi ortaya çıkıyordu. Bunlar; Arzawa-Mira, Tarhuntassa ve Kargamış'tılar. Bu gözleme paralel bir şekilde, daha Hititler kenti terk etmeden, yukarı şehirdeki 25 tapınaktan 16'sı terk edilmiş ve taş ocağı gibi kullanılmaya başlanmıştı bile.

Hattuşa'ın da, Medinet Habu tapınak duvarlarında resmedildiği gibi gizemli Deniz Kavimleri tarafından yakılıp yıkıldığı başlarda iddia edilse bile, söz konusu kavimlerin, Anadolu'nun içlerine bu kadar ilerleyip bir imparatorluk başkentini yıkamayacakları gerçeği giderek kabul görmüştür. Ancak Hattuşa'nın insan eliyle yıkıldığı fikri devam edip, bu sefer de Friglerin yıkımı gerçekleştirdikleri tezi ortaya atılmıştır. Bu yıkıma kanıt olarak da yangın tabakaları gösterilmiştir. Yangın tabakaları sadece kamu binalarında mevcuttur (Seher, 2010: s.221) ve yakılan binalardan hiçbir küçük buluntu gelmemiştir. Bunun anlamı, eğer bir saldırı sonucu bu binalar yakılmışa, saldırganlar binalarda tüm eşyayı ve savaşta olması kaçınılmaz olan ölüleri de toplayıp sonra binaları ateşe vermeleri gerekecekti. Bu da hayli ender rastlanan bir duruma işaret edecekti.

Jürgen Seeher bu durumu "*Ayrıca M.Ö. 12. yy. ilk yıllarında kuraklığın ve kıtlığın elinde kıvranan Orta Anadolu kimselerin gelip almaya kalkacağı bir yer değildi*." Sözleriyle özetlemektedir (Seher, 2010: s.221).

Jürgen Seeher'in sözleri yıkımı tetikleyen olgunun deprem olmadığını söylemesi tezin ana eksenini oturttuğumuz araştırmamızda önümüze gelen verilerin içinde bir çelişki yaratmamaktadır. Amos Nur Kuzey Anadolu fay hattının yarattığı deprem fırtınalarının 30 – 70 yıl arası bir süreye yayılabildiğini söylemektedir. Ugarit ve Miken'deki depremlerin on, on beş yıl içinde birbirlerini takip ettikleri ve mevcut tüm binaları yıktıkları, bizzat kazı başkanları tarafından açıklanmıştır. O dönemde bir fırtınanın içinde olduklarına şüphe yoktur. Ama aynı kısa sayılabilecek zaman diliminde, Hattuşa'ya en yakın fayın da kırılmış olması gerekmemektedir.

Ancak yukarıda verilen Ugarit yazışmalarından da çıkartılabileceği gibi, Hattuşa'daki bir deprem değilse bile, deniz kuvvetlerini bağladıkları limanı sağlayan, askerler, atlı arabalar, vergiler aldıkları Ugarit'i tamamen yıkan bir deprem Hititler için de altından kalkılmaz bir darbe yaratmış olmalıdır.

Jürgen Seeher'in önerisi üzerine, Kuşaklı'yı kazmakta olan Andreas Müller Karpe ile irtibata geçilmiş ve onun da kendi kazı alanında M.Ö. 1200 dönemine tarihlenecek hiçbir deprem izine rastlamadığı bilgisi alınmıştır. Anlaşılan, Kuzey Anadolu Fayının Hititlere yakın olan bölümleri o dönemde fazla bir hareketlilik göstermemişlerdir.

7. M.Ö. 1200 YIKIMINDA DEPREMLERİN PAYI

Günümüz sosyal bilimlerinde çok karmaşık etkileşimler, çok fazla sayıda parametreli denklemler söz konusu olmaktadır[42]. Akdeniz'in doğusu dünyanın sismik olarak en hareketli, en dengesiz bölgelerinden birisi olması dolayısıyla, M.Ö. 1200 yıkımının tek başına depremler ile meydana gelmediği kesin olmakla birlikte, ortaya çıkan tabloda depremlerin önemli bir etkiye sahip olduklarını düşünmemiz için yeterince bilimsel kanıt bulunmaktadır.

[42] Geleneksel olarak, mühendislik ve temel bilimler, matematiğin çok daha fazla gerektiği alanlar olarak düşünülmüştür. Sosyal bilimlerde ise neredeyse matematiğe hiç yer yok gibi algılanmıştır. Oysa günümüzde sosyal bilimlerde kullanılan matemetiksel modellemeler (gerçek hayatta yaşanan olayları matematik formülleri haline getirip, öngürüler yapılmaya çalışılması) mühendislikte karşımıza çıkanlardan çok daha zorlu problemler ortaya koymaktadır. Yakın bir gelecekte matematik puanı yüksek olan öğrencilerin sosyal bilimlere, düşük olanların ise klasik mühendislik alanlarına yöneldikleri görülürse hiç şaşırılmamalıdır (Weidlich, 2002: s.479).

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİ VE M.Ö. 1200 DÖNEMİNE ETKİLERİ

Tezin ana konusu olan M.Ö. 1200 Çöküşünde iklimin ne kadar etkisi olduğunu anlatabilmek için doğrudan, söz konusu dönemdeki gelişmeleri vermek yeterli olabilirdi ancak. M.Ö. 1200 Çöküşü çok karmaşık ve çok bileşenli bir olay olduğu için iklim değişikliğinin ne kadar etkili olabildiğini tanımlayabilmek amacıyla, öncelikle insan-iklim ilişkisinde gidilebildiği kadar geçmişe götürüp, resmin tamamını görmeye çalışmakta fayda olabilir. Çünkü tez yazarının düşüncesine göre, Doğu Akdeniz Havzasında M.Ö. 1200 civarında yaşanan iklimsel değişimler, büyük olasılıkla, son 10,000 yıllık geçmiş içindeki en sert değişiklik değildir. Ama sonucu oluşturan etmenler arasında yeterince önemli bir yere sahiptir.

1. ARKEOLOJİDE İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN YERİ

Günümüz uygarlığının eriştiği teknolojik seviye sayesinde dünya üzerinde tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar çok sayıda insan yaşamakta olup Çin ve Hindistan gibi ülkeler, dünya nüfusunun neredeyse 3 Milyarını barındırırken, kendi halklarını hızla mutlak fakirlik çizgisinden orta sınıf gelir düzeylerine çekmektedir. Bunun neticesi olarak, sayısal nüfus artışından çok daha hızlı bir şekilde tüketim artmakta, daha fazla enerji harcanmakta ve dünya fosil yakıt kaynakları, tüm zararlı etkileri ile birlikte, artan bir hızla tüketilmektedir. Günümüz dünyasındaki temel düşünce tarzı artık, insanın çevreye, dünya ekosistemine gittikçe daha fazla etki ettiği ve bu etkinin zararlı yönde olduğu şeklindedir. Kısacası, insanın, küresel ısınmayı tetikleyerek, dünyanın iklim düzenini bozduğu neredeyse herkesin üzerinde birleştiği bir düşünceye, bir ideolojiye dönüşmüş durumdadır. Bu ideolojinin bir sonucu olarak

da geçmişte yaşanan iklimsel felaketlerde de insanların sorumlu olduğu konusu tartışılmadan kabul gören dogmalar arasına katılmıştır[43].

Oysaki 1909 yılında Yale Üniversitesinden bir yıllık izin alan Ellsworth Huntington, Yakın Doğu'da Petra, Ruhaiba, Auja el-Hafir, Palmyra ve Jerash'ı gördükten sonra çok etkilenmiş ve bir dönemin bu çok canlı kentlerinin terk edilmesinin ancak büyük bir iklimsel değişiklik nedeniyle olabileceği sonucunu çıkarmıştır (Huntington, 1911). Ardından Orta Asya ile de gözlemler yapmış, Kervan yollarındaki değişiklikleri, Hazar Denizi seviyesindeki alçalma ve yükselmeleri, Nil gibi diğer nehirlerdeki debi değişimlerini not ettikten sonra bunları eski Yakın Doğu Uygarlıklarındaki yükselme ve gerileme dönemleri ile ilişkilendirmiştir. Bu iklimsel değişikliklerin güneşin döngüsel etkinlikleri ile bağdaştırmayı önermiştir (Huntington, 1915). Böylece "Huntington'un Deterministik Ekolü" yirminci yüzyılın başından II. Dünya Savaşı sonlarına kadar geniş bir şekilde kabul görmüştür.

Bir dizi bilim adamı ise başından itibaren Huntington'un Deterministik Ekolüne karşı çıkmışlardır. Yakın Doğu'da kazılar yapan Amerikalı arkeolog W.F.Albright, Huntington'un tezine doğrudan saldırarak "tüm çıkarımlarının yanlış" olduğunu iddia etmiştir (Albright, 1949). Bir başka Amerikalı bilim adamı, W.C. Lowdermilk, Deterministik Paradigmanın yıkılmasına yardımcı olmuştur. Tarım arazilerinin verimlerinin hızla düşme nedeninin erozyona neden olan, yanlış tarla sürme ve yanlış sulama yöntemleri olduğunu iddia etmiştir (Lowdermilk, 1946). Filistin'deki Musevi halk da insan temelli iklimsel bozulma öyküsünü, Siyonist ideolojik nedenlerle desteklemişlerdir. Onlara göre bir zamanlar çok verimli olan, Filistin'in pek çok bölümü, tarımdan anlamayan Arapların M.S. 7. yy'da bölgeye gelmesi ardından bozularak çölleşmiştir.

[43] M.S. 1400'de, Timur'un fillerini Ankara yakınlarında ormanlarda sakladığı, ama bu ormanların Anadolu halkı tarafından yakılmak için kesilerek ve de yeni sürgünlerin de keçiler tarafından yenmesi sonucu tamamen bittiği anlatımı bu tür insan temelli bir iklimsel bozulma öyküsüdür.
- Bu konuda ilginç bir çalışmada, 19. yy'da İngiliz Emperyalizminin Kıbrıs'ta, binlerce yıldır doğayla uyum içinde yaşayan keçi sahiplerini nasıl kötüleyip marjinalleştirdiği anlatılmaktadır (Given, 2004)

İklimsel değişikliklerin insan kaynaklı olduğu iddiasındaki yeni paradigma iyice kabul gördükten sonra, 1970'li yılların başında Avrupa kıtasındaki iklimsel değişikliklerin Avrupa tarihine olan etkileri ile ilgili yeni veriler yayınlanmaya başlamış ve geçmiş dönemlerde ortaya çıkan tüm iklimsel değişimin insan kaynaklı olduğu yolundaki inancı sarsmaya başlamıştır. İngiliz Arkeolog R. Carpenter, Antik Yunandaki büyük boyutlu değişimlerin iklimden kaynaklandığını iddia etmiştir (Carpenter, 1966). İngiliz iklim bilimci Hubert H. Lamb iklim değişimleri ve tarihsel değişimlerin arasındaki ilişkiyi inceleyen ekole önderlik etmiştir. İklim değişikliklerinin Avrupa'daki çevreyi ve tarihi nasıl değiştirdiğini göstermiş ve çok sayıda kanıtla destekleyerek, Avrupa'da M.S. 16. yy ortasından 19. yy. ortasına kadar yaşanan "Küçük Buzul Çağı'nın varlığını göstermiştir (Lamb, 1997: s.193). Yakın Doğu'da Coğrafyacı D. Amiran, Tell Arad'daki arkeolojik bulguları yorumlayarak, bu kentin M.Ö. 27. yy öncesindeki gelişmesinin iklimin çok daha yağışlı olmasına borçlu olduğunu iddia etmiştir. H. Ritter-Kaplan, M.Ö. 3. binde yaşanan çok sert bir iklim değişikliğinin bölgedeki yerleşimleri olumsuz yönde etkilediğini 1974 yılında savunmuştur. Birkaç yıl sonra ise H. Weiss, Yakın Doğu'daki Geç Tunç Çağı uygarlıklarının çöküşünün iklimsel değişiklik nedeni ile meydana geldiğini fikrini ortaya atmıştır. Peşi sıra, İklim bilimci J. Neumann ve arkeolog R. Amiran tarihi olaylar ile iklim değişikliklerini ilişkilendiren gözlemlerini sunmuşlardır (Issar ve Zohar, 2007: s.5).

20. yy sonları yaklaşırken sera etkisi yaratan gazların incelenmesi amacı ile geliştirilen yepyeni araçlar Paleo-Çevre ve Paleo-İklim araştırmalarına da ışık tutmaya başlamıştır ve arkeoloji dünyasına, Oksijen 18, Deuterium, Karbon 13 gibi, radyoaktif olmayan, sabit izotopların sağladığı, objektif veriler gelmeye başlamıştır. Bunlara Grönland buzullarından alınan derin karotların getirdiği iklimsel veriler de eklenmiştir.

Suriye Tell Leilan bölgesinde çalışan, Chicago Universitesi, Oryantal Enstitüsü'nden T.J. Wilkinson, çöl sınırındaki coğrafyalarda bulunan tarımsal sistemlerin iklim değişikliklerine karşı ne kadar duyarlı ve kırılgan olduklarını

araştırmıştır. Araştırmasını günümüz toprak kullanımının çevreye olan etkisi üzerine kurduktan sonra geçmişe dönük öngörülerde bulunmuştur.

> *"Yukarı Mezopotamya'daki yerleşimler ve toprak kullanımı sistemleri kırılgan yapılardı ve dolayısıyla çökmeye müsaittiler. Azami üretim koşullarına bir kez ulaşıldığında, kısa süreli bir kuraklık dönemi bile çöküş getirebilirdi. Ancak, uzun yıllara yayılmış, derin bir kuraklık dönemi, bölgede çok büyük bir beslenme açığı ortaya çıkartacak ve çöküşü mutlak kılacaktı."(Issar ve Zohar, 2007: s.8)*

Eski toplulukların var olabilmelerinin en temel taşı olan tarımsal sistemlerin dayanıklılığının veya kırılganlığının ne kadar önemli olduğu bu araştırmayla ortaya çıkmıştır.

20. yy. sonlarında eldeki yepyeni araştırma tekniklerinin verileriyle yeniden güç kazanan Neo-Deterministik düşünce yapısı, yüzyıl öncesinden farklı olarak, pek çok başka parametreyi de hesaba katmaktadır. Öncelikle, neredeyse düzenli bir ritimle her bin yıldan biraz uzun bir sürede uygarlıkların yeşererek sonra yıkılıp gitmiş olmaları insanların yapacağı etkiden çok daha farklı güçlerin de iş başında olduğu gerçeğini ortaya atmaktadır. Ancak özellikle Yakın Doğu'da arkeolojik araştırmaların başladığı zamandan beri dikkati çekmiş olan ve pek çok tarihsel olayı açıklamakta kullanılmış olan, yerleşik toplum/göçebe toplum veya tarım toplumu/ büyük baş hayvancılıkla geçinenler çelişkisi ve çatışmasının da etkilerinin hesaba katılması gerekmektedir. Özellikle iklim kurak yöne doğru değişmeye başladığında, tarıma elverişli üst toprak örtüsü sürülerin ayakları altında daha fazla ufalanmakta ve rüzgarla birlikte gelen erozyon, zaten bozulmakta olan çevredeki tahribatı hızlandırmaktadır.

Kuraklık karşısında Yakın Doğu'daki yerleşimlerin dayanma güçleri su kaynaklarının kurak zamanlara ne kadar dayanabildiği ile doğru orantılı olmuştur. Örneğin, Nil Nehrinin çok geniş olan havzası, tropik ve sub-tropik yağışlardan beslenmekte ve Güney Sudan'daki çok büyük bataklıklarla birlikte çok büyük

miktarlardaki suyu saklayabilmektedir. Buna karşın Dicle ve Fırat nehirleri, Toros ve Zagros dağlarının kireçtaşı akiferlerinin kapasiteleri ile düzenlenmektedir. Su kaynaklarını besleyip nehirlerin ve göllerin oluşmasını sağlayan akiferlerin su depolama kapasiteleri yer aldıkları kayaçların su geçirgenliği ile ters orantılı olmaktadır. Ayrıca da jeolojik yapının özellikleri de önemli bir yer almaktadır.(Issar ve Zohar, 2007: s.10). Örneğin, eski bir yerleşim yeri olan Jericho pek çok iklim değişikliğine dayanabilmiştir. Çünkü sulamada kullandığı sular Doğu Judean tepelerindeki, geniş bir alana yayılmış, kireçtaşı akifer'den kaynaklanıyordu ve kolayca tükenmiyordu. Jericho deniz seviyesinden çok aşağıda ve Ölüdeniz'e bakan bir yamaçta olmasına karşın su kaynağı hala faaldir.

2. İKLİMİN ÇALIŞMASINI SAĞLAYAN ANA ETKENLER

Son yıllarda yapılan tüm araştırmalara karşın, bilim insanları, iklimin tam olarak nasıl işlediğini anlayamadıklarını itiraf etmektedirler. Gene de, elde pek çok model ve bazı temel açıklayıcı yapı taşları bulunmaktadır. Ancak bunları tüm ayrıntıları ile verebilmek mevcut tez çalışmasının kapsamını çok aşmaktadır.

Yakın Doğu bölgesi, temel olarak dünya iklimini belirleyen iki ana iklimsel kuşağın geçiş bölgesinde kalmaktadır. Bunlar, Alçak Basınç Yağmurlu Batı Rüzgarları kuşağı (Westerlies) ve Sahra Çölü Yüksek Basınç kuşağıdır. Bu kuşaklar yıllık ya da uzun yıllara yayılmış bazda, kuzeye ya da güneye hareket etmekte ve bu hareketleri doğal çevreyi çok büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla Yakın Doğu Bölgesinde yaşayan insanların kaderleri de, bu yer değiştirmelerden fazlasıyla etkilenmektedir.

Bilimdeki tüm ilerlemelere karşın, iklimle ilgili pek çok özellik hala tam olarak açıklanamamaktadır. Pek çok bilim insanı, 11 yıllık bir dönem gösteren güneşteki lekelerin değişmesinin etkili olduğunu öne sürmektedir. Bazıları da, tektonik hareketlere bağlı volkanik faaliyetlerin önemli bir neden olduğu iddia etmektedirler. Üzerinde fikir birliğine varılan bir temel nokta ise, küresel hava koşullarının, atmosfer ile akıntıları ve ters akıntılarıyla var olan, dünyadaki büyük okyanusların,

ilişkilerinin bir yansıması olduğudur. İki tane, birbirleriyle ilişkili ama farklı boyuttaki sistem hava koşullarımızı oluşturmaktadır. Bunlardan büyük olanı "Güney Salınımı" (Southern Oscillation), tropik bölgelere has bir fenomen olup, merkezi dünyanın en büyük su kütlelerinin bulunduğu, Pasifik, Hint ve Güney Atlantik okyanuslarıdır. Muson sistemleri ve El-Nino bu sistemin içine girmektedir. Kısaltma olarak ENSO diye adlandırılmıştır. Diğer sistem ise "Kuzey Atlantik Salınımı" (North Atlantic Oscillation) (NAO)'dur. Daha küçük olmakla birlikte bu sistem çok etkilidir ve ENSO'dan daha karmaşıktır, Akdeniz bölgesindeki hava koşullarından doğrudan sorumludur. Bu iki sistem arasındaki sürekli bir değişkenlik gösteren ilişki Kuzey Afrika'dan başlayarak, Yakın Doğu, Orta Asya ve Moğolistan'a kadar uzanan çöl kuşağının küçülmesine ya da büyümesine neden olmaktadır.

3. İNSANLIK TARİHİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN YERİ

İnsanlık tarihinde yaşanan büyük siyasi ve kültürel değişimlerin, yıkılan uygarlıkların, ani ortaya çıkan büyük göç dalgalarının pek çoğunun iklimsel değişikliklerle belli bir korelasyonu bulunduğu düşüncesi mevcuttur. Bu bölümde, insanlığın en eski tarihlerinden itibaren bu değişimlerden nasıl etkilendiği ve Yakın Doğu'da yerleşik düzene geçişte ve uygarlığın gelişmesinde iklimin hangi etkileri yapmış olabileceği anlatılacaktır.

3.1. İlk İnsanın Afrikadan Çıkışı

Afrika'daki primatlardan ortaya çıkmış olan insan ırkının ilk zamanlarından itibaren Yakın Doğu bölgesi Afrika ile dünyanın diğer bölgeleri arasında bir köprü görevi görmüştür. Bu köprü, iklimin küresel döngüleri içinde zaman zaman geçişlere açık ya da kapalı hale gelmiştir. Dördüncü Jeolojik zaman başında (Günümüzden yaklaşık 2,5 Milyon yıl önce) yaşanan ilk buzul çağları sırasında Afrika'nın ekvatoral bölgeleri yaşama daha az uygun yerler haline gelirken, Yakın Doğu'daki çöl kuşağının da günümüze göre çok daha sulak, çok daha yeşil olmasını sağlamış. Dolayısıyla da geçilebilir hale getirmiştir. Necef çölünün günümüzde çoktan kurumuş olan göllerinin kıyılarında, birinci dalgada Afrika'dan çıkan Homo

Erectus'ların (Scarpa, 2005: s.1) ve ikinci dalgada çıkan Homo Sapiens'lerin çakmaktaşı aletleri bulunmuştur.

Atalarımızın Afrika kıtası ortasındaki yaşam alanları bozulurken, büyük olasılıkla, büyük ot oburları ve onları avlayan hayvanları takip ederek Afrika kıtasının kuzeyine doğru ilerlemeye başladılar. Afrika'nın bu bölgesi döngüsel olarak büyük değişiklikler geçiriyordu, sulak dönemler yerini kurak dönemlere bırakırken hayvanların ve atalarımızın yaşamlarını idame ettirdikleri ortam da hızla kuruyup yok oluyordu (Issar ve Zohar, 2007: s.43). Bu dönemlerde, hayvan ve insanların pek çoğu güneye kaçarken bir bölümü de daha kuzeye itildiler.

Yakın Doğu'daki, insanın Afrika'dan başka kıtalara geçmesini sağlayan bu köprünün takip eden evrimini de şekillendirmiş olduğu düşünülebilir. Günümüzde Yakın Doğu ile Afrika'nın birleştiği bölge tam anlamıyla bir çöl. Atalarımızdan Homo Habilis'in, biraz daha gelişmiş Homo Ergaster'in hatta daha da gelişmiş Homo Erectus'un, basit düzeyli zekası ve sosyal yetenekleri ve birkaç taş aleti ile bu çölü aşabildiğini düşünmek çok zordur. Dolayısıyla, bu geçiş yapıldığında bölgedeki iklimin çok daha yumuşak ve sulak olduğunu düşünmek gerekir.

Buzul çağları ile şekil bulan soğuk dönemlerde Yakın Doğu'daki iklim çok daha sulak oluyordu ve ormanlar gelişiyordu. Atalarımız bir kez vahalarla dolu çölü geçtikten sonra kendilerini yaşam için çok uygun bir alanda buluyorlardı.

Aşağı ve Orta Pleistosende (2,5 – 0,5 Milyon yıl önce) birkaç soğuk, buzul çağı oluşmuştur. Bu dönemlerde tropik yağış ve muson sistemleri zayıflamış, Afrika'daki tropikal ve subtropik ortamlardaki koşullar bozulmuştur. İklim ve çevredeki bu bozulmalar atalarımızı daha kuzeye göçe zorlamış olmalıdır. Aynı soğuma, Atlantik Okyanusundan gelen Batı Rüzgarları kuşağının da daha güneye inmesini sağlayıp, Sahra ve Arabistan'ı daha yaşanabilir, Sina Yarımadası ve Necef Çölünü de geçilebilir hale getirmiştir. Bu sayede eski insanlar bu bölgeleri aşıp Bereketli Hilal topraklarına ve oradan da tüm dünyaya yayılabilmişlerdir. İnsanlığın en eski

tarihinde bile Yakın Doğu bölgesindeki iklimsel değişikliklerin insanlığın kaderini belirlemede önemli bir rol üstlendiği sonucu çıkarılabilir.

Son Buzul Çağı'nın azami değerlerine eriştiği dönemde (Günümüzden yaklaşık 20,000 ile 14,500 yıl öncesi), Yakın Doğu'nun kurak bir bölge olduğu düşüncesi bazı bilim adamları tarafından dile getirilmiş ve özellikle Bar-Yosef'in Natufiyan kültürü ile ilgili makalesi bu konuda çok etkili olmuştur (Bar-Yosef, 1998). Oysaki, Sinai ve Necef çöllerinin hemen her yerinde bulunan çakmaktaşı aletler, ayrıca yerel fıstık, ılgın ve zeytin ağaçlarından kalan odun kömürleri, bölgenin günümüze göre çok daha sulak ve şimdi çöl olan bu alanların, avcı toplayıcı atalarımız için çok daha yaşanabilir yerler olduğuna tanıklık etmektedirler. Genel olarak dünyanın soğuduğu dönemler Yakın Doğu için sulak, ısındığı dönemler ise kurak olarak geçmiştir. Galile gölünün kıyısında, günümüzden 16,000-18,000 yıl önceye tarihlenen, avcı toplayıcılara ait bir kamp yerinde, hazırlanmış bina tabanları, ağaçtan yapılmış barınak kalıntıları, eğrilmiş elyaftan iplik yapılarak oluşturulmuş balık ağları bulunmuştur (Nadel D. vd., 1994: s.451). Bu kampta yaşayan insanlar çok geniş bir alana yayılmış Kebaran kültürüne aittiler. Kebaran kültürü geniş bir diyet yelpazesine sahipti ve yulaf ve çavdar gibi, ılıman ile soğuk iklim bölgelerine has tahıllar da buna dahildi (Issar ve Zohar, 2007: s.52). Bu konudaki en ilginç arkeolojik keşiflerden birisi de Yukarı Mısır'daki Wadi Kubbaniyya da bulunan kalıntı alanındaki, günümüzden 19,000 ile 15,000 yıl öncelerine tarihlenen, yerleşik yaşama geçişin ilk işaretleridir. Avlanma ve balık tutulması yanında yoğun toplayıcılık faaliyetinin izleri, hatta belki de yabani *Cyperus rotundus* bitkisinin bilinçli bir şekilde ekildiğinin kanıtlarını içermektedir.

Levant Kebaran kültürüne çok benzeyen kültürler Yakın Doğu'nun pek çok yerinde, Güney Batı Anadolu'da Antalya Belbaşı'ndan, İran Zagros dağlarındaki vadilere kadar, geniş bir alanda, ortaya çıkmıştır.

3.2. Buzul Çağının Sonu

Elimizdeki verilere göre günümüzden 15,000 yıl öncesinde başlayarak, Akdeniz'in iklimi giderek günümüzdekine benzer, soğuk, yağışlı kışlar, sıcak, kurak yazlar döngüsüne benzemeye başlamıştır. Giderek, meşe ağacı ormanları Yakın Doğu'dan çekilmişler ve Lübnan Dağlarının doğusundaki vadiyi kuzeyden güneye dolduran, büyük Lisan gölü küçülerek günümüzdeki Ölüdeniz haline gelmiştir.

Buzul Çağı'nda gelişen Kebaran kültürünün doğrudan ardılı olarak gelen Natuf kültürü daha az sulak bir ortamda ortaya çıkmıştır ve daha çok, yıl boyu kurumayan su kaynaklarında gelişme imkanı bulabilmiştir. Halep'in doğusunda, Fırat nehri kıyılarında bulunan Tell Abu Hureira ve Mureibat kazılarında üst düzey bir mimari, sanat eserleri ve aletler bulunmuştur. Bulunan tahıl kalıntıları arasında tarımı yapılan çavdar türüne benzer çavdar tanelerine de rastlanmıştır. Eğer bu tanelerin tarihlendirilmesi yapılabilirse tarım devrimi diye adlandırılan olgunun aslında birçok bin yıllara yayılmış, yavaş yavaş gelişmiş bir süreç olduğu sonucu çıkmaktadır.

Natuf Kültürü dönemi, günümüzden 13,000 ile 11,500 yılları arasına tarihlenen, Son buzul çağında ısınan dünyamızda, kısa bir soğuk dönem olan, Younger Dryas ile eş zamanlıdır. Son Buzul Çağı, Yakın Doğu'da sulak bir dönem olduğuna göre, Younger Dryas'daki soğumanın da benzer bir sulak ortam yaratmış olduğunu ve Natuf Kültürünün, bu uygun iklim ve çevre koşullarında yeşermiş olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Buzul Çağı ve Younger Dryas dönemi sonrası Necef ve Sinai çölündeki göllerin ve sulak alanların kuruması ve Yakın Doğu'nun genel olarak kurak bir iklime dönüşmesi ile daha önceden avcılık ve toplayıcılık yaparak ve bol bulunan, su, bitki ve hayvan kaynaklarına her yerde erişerek yer değiştirebilen topluluklar yıl boyu akan su kaynaklarına hapsolmaya başlamışlardır. Binlerce yıldır elyaftan iplik eğirip balık ağı (olasılıkla başka tekstiller de) yapabilen, çok değişik aletler üretebilen, sanat eserleri ortaya koyabilen, Göbeklitepe'de olduğu gibi dini mekanlar inşa edebilen, sosyal yapılar oluşturabilen insan topluluklarının toprağa tohum

atıldığında bundan aynı bitkinin çıkabileceğini keşfetmemiş olduğunu düşünmek oldukça zordur. Önceleri tesadüflerle başlayan bu süreç, kısa sürede yüksek verimli tahılların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Böylelikle, iklimsel değişim ilk sabit yerleşimleri de zorunlu kılan temel etmenlerden biri olmuştur.

Sulama sistemlerinin ilk kullanımları Natuf Döneminde, Jericho'da başlanmış olabilir. Gittikçe kuruyan Yakın Doğu'da, Jericho kenti, Ölüdeniz'in kuzey ucundan 10 km uzakta, Ürdün Rift Vadisinin içinde, denizden 300 metre aşağıda kurulmuştu. Su kaynağı, Judean Dağlarının Akdeniz'e bakan, batı yamaçlarındaki çok geniş bir alandan besleniyordu. Jericho'nun kurak ortamında ortaya çıkan bu güçlü su kaynağını, Jericho'da yaşayanlar, küçük derecikler kazarak, hemen yakınlardaki kuru tarlalarına yönlendirmiş olmalıdırlar. Su olduğu için insanlar Jericho'nun su kaynağının çevresine toplanmışlardı. Ancak kuruyan iklim içinde avcılar için avlanacak hayvan sayısı, toplayacaklar için de besleyici yabani bitkiler gittikçe azalırken, iklimin değişkenliğinden etkilenmeyecek, düzenli bir besin kaynağına ihtiyaç duyuluyordu. İşte bu nedenlerle, tarımsal sulama ortaya çıkmıştır ve Jericho dünyadaki ilk tarım toplumlarından birini oluşturmuştur.

3.3. Tarım Topluluklarının Kurulması – Çanak Çömlek Öncesi Neolitik (ÇÇÖN)

Jericho'daki ÇÇÖN 1000 yıl kadar sürmüştür. Bu dönem içinde kentte yaşayanlar 10 metre çapında, 8,5 metre yüksekliğinde bir kule inşa etmişler, ayrıca kent çevresine bir dizi hendek ve surlar da yerleştirmişlerdir. Bu kulenin ne için olduğu ile ilgili değişik görüşler mevcut olmaklar birlikte, böyle bir inşaatın yapılabilmesi için, o güne kadar benzeri görülmemiş ciddiyette bir sosyal ve iş gücü örgütlenmesi gerektiği konusu kesindir (Issar ve Zohar, 2007: s.60). Yapı, daha sonra Mezopotamya'da ortaya çıkacak olan Ziguratların da ilk öncülü olma özelliğini taşımaktadır. Jericho'nun Akdeniz Bölgesi ve Kızıl Deniz ile de ticari ilişkileri bulunmaktadır; Bu bölgelerde malaşit ve süs eşyası olarak deniz kabukları

getirilmiştir. Bazı ihtiyaç maddeleri ise daha uzaklardan sağlanmıştır; Örneğin, kullandıkları obsidyen aletlerin kaynağının Anadolu olduğu tespit edilmiştir.

Jericho'nun ÇÇÖN-A dönemi, deprem, yangın veya düşman saldırısı ile ilgili hiçbir iz olmadan, M.Ö. 8'inci binin ilk çeyreğinde aniden son bulmuştur. Bu döneme ait tabakanın üzerinde su baskını izleri mevcuttur. Proxy-veriler, Oksijen-18 izotopunda ani bir azalma, Karbon-13 izotopunda ise eş zamanlı bir yükselme göstermektedir. Bu verilerin en muhtemel yorumu; Batı Rüzgarları (Westerlies) fırtınalarının güçlenmesi ve yağış mevsiminin yaz ortalarına kadar uzamasıdır. Neev ve Emery dönemin sel baskınlarının ve neden oldukları erozyonların dönemi olduğunu belirtmektedir (Neev ve Emery, 1995: s.100).

Günümüzden 9000 yıl önce Jericho'ya yerleşen insan tipleri önceki sakinlerinden kafatası yapısı olarak, dolayısıyla ırksal özellikler olarak, farklıdırlar (Smith, 1998: s.65) ve farklı bir kültürel gelenek getirmişlerdir. Bu yeni insanların çakmak taşı alet setleri daha öncekilerden farklıdır. Bu yeni dönem ÇÇÖN-B olarak nitelendirilmiştir(Neev ve Emery, 1995: s.101).. Kuzeydeki halkların kültürel öğeleri ile olan benzerlikleri, akla soğuk bir dönem neticesinde kuzeyden gelen, daha sıcak ve uygun bir iklim arayan, erken bir göç dalgasını düşündürmektedir. Jericho'da Çatal Höyük'ten gelen obsidyen bulunması iki bölgenin ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Orta Anadolu'dan Güneye obsidyen giderken, Güney'den Kuzey'e de pekala tarım bilgisi ve tohumlar götürülmüş olabilir.

Jericho'da yaşayanlar bu dönemde keçiyi evcilleştirmişlerdir. Böylelikle, gittikçe daha az bulunan av hayvanları yerine, sürekli bir et/protein kaynağına kavuşmuş olmalıdırlar. Keçinin evcilleştirilmesinin Yakın Doğu'nun geleceği açısından da büyük bir tarihsel önemi vardır. Çünkü kurak iklimlere iyi adapte olan bu hayvan gelecek bin yıllar içinde, iklim koşulları ne zaman kuraklık yönünde değişse, Yakın Doğu halklarının hayatta kalabilmesinin en büyük yardımcılarından birisi olmuştur.

Yakın Doğu iklim özellikleri doğuya doğru, Zagros Dağları ve İran Platosuna kadar uzanmaktadır. Görece soğuk ve yağışlı bir iklim Suriye çöllerini geçilebilir hale getireceğinden bu dönemde Levant ile İran arasında kültürel ilişkiler de yoğun olarak yaşanmış olmalıdır. Zawi Chemi, Shanidar ve Karim Shahir gibi yerleşimler, Levant ile paralel bir gelişme göstermiş ve Yakın Doğu'nun ilk çanak çömlek örnekleri Ganjdareh ve Asiab'ta ortaya çıkmıştır. Suriye Palmyra yakınlarındaki Mureibet ve el-Kown alanlarında tespit edilen, ÇÇÖN-A'dan ÇÇÖN-B geçişin yumuşak bir şekilde gerçekleşmiş olması, ÇÇÖN-B kültürünü taşıyanların kuzeyden güneye göç ettikleri tezini doğrular niteliktedir(Issar ve Zohar, 2007: s.63).

ÇÇÖN-B evresi Neolitk evrimin geldiği en yüksek noktayı simgelemektedir ve Levant'da M.Ö. 6000 civarında ya da biraz daha geç bir tarihte, aniden sonlanmıştır. Gene, Jericho'da deprem ya da savaş değil, çok miktarda erozyon izi görülmektedir. Soreq Mağarasından ve Van gölü karotlarından elde edilen proxy veriler yağışlı bir dönem ve tekrarlanan su baskınları olarak algılanabilir. Bu dönemle ilgili Jericho'da ciddi tarihsel kalibrasyon sorunları nedeni ile bu iddialar kesinleşememektedir. Ancak nedeni ne olursa olsun, Jericho sakinleri vahalarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Yerleşmenin altındaki su tabanının yükselmesi ve tarlaları ve evleri tahrip etmiş olması büyük olasılıktır. Ayrıca, Ürdün vadisi bu dönemde yeniden yeşermiş olabileceği için, artık bir su kaynağının çevresine sığınmanın ve kümeleşmenin gereği kalmamış, çiftlikler dağınık bir şekilde coğrafyaya yayılabilmişlerdir. Bir kez daha iklim insanın kaderine hükmetmiştir.

3.4. M.Ö. 6000'den M.Ö. 3000'e

Yakın Doğu'nun Kuzeyinde yer alan Van gölü seviyesi M.Ö. 8000'den başlayarak hızla düşmeye başlayıp M.Ö. 6000'de olağan üstü düşük bir seviyeye ulaşmıştır. M.Ö. 4500'e kadar seviyesini korumasının ardından M.Ö. 4000'e kadar hızla yükselmiştir. Lemcke ve Sturm tarafından hesaplanan bağıl nem eğrisi M.Ö. 6400 civarından başlayarak, alçak bir oranı gösterirken, bu durum M.Ö. 5750 civarına kadar devam etmiştir. Hemen ardından gelen dönemde ise sulak ve nemli bir dönem başlayıp, M.Ö. 4400 ile 4300 arasında zirveye çıkmıştır. Sonra yeniden kurak

dönem gelmiş ve M.Ö. 3400 civarında en kurak noktaya ulaşılmıştır. Bu gelişmelere koşut olarak, Van gölünden alınan tortul karotlarında, M.Ö. 7600 ile 4400 arasında, azalan oranda ağaç polenleri görülürken otsu bitkilerin polenlerindeki artış bu dönemin kurak olduğuna işaret etmektedir. Bölgenin en güneyindeki Necef ve Sina çöllerindeyse, M.Ö. 6. binden 3. bine kadar uzanan sulak bir iklim yapısını tarımsal toplulukların kalıntıları teyit etmektedir. Bölgedeki M.Ö. 8. ve 7. binlere ait üç erken Neolitik, avcı, toplayıcı yerleşmesine karşın, Geç Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarına ait 154 yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bunun anlamı bölgenin taşıyabildiği nüfus 50 mislinden daha fazla artmış olmasıdır.

Zaten, iklimsel değişikliklerin sadece kötüye olması sorun yaratmamaktadır. Her türlü iklim değişikliği insani boyutta kaosu da beraberinde getirebilmektedir. Yukarıdaki örnekte de olduğu gibi, çöl sınırında, oldukça kuru bir bölgeyi ele alırsak, buradaki "normal" iklimsel koşulların kurak olduğunu söyleyebiliriz. Bölgede az sayıdaki insan toplulukları hayvancılığa bağlı olarak, göçerlikle geçinmekte ve bölgenin kuru şartlarına uyum sağlamaktadırlar. Kısacası ortada bir sorun bulunmamaktadır. Tarihin bir döneminde, aniden gelen bir iklim değişikliği ile, 20-30 yıl içinde, bölgeye düşen yağış miktarın artmasına bağlı olarak tarım yapılmaya başlamış ve Geç Neolitik tarım teknikleriyle bile, gerçek örnekte olduğu gibi, onlarca misli daha fazla insanın yaşaması sağlanmıştır. Birkaç yüzyıl süren bu "anormal" iklimsel dönem geçip, bölge gene eski "normal" haline döndüğündeyse, bir anda artık kendini besleyemeyen binlerce insan için felaket dönemi başlamıştır.

Aslında bu örnekteki şablon durum Yakın Doğu'da tarih öncesi çağlarda yaşanan pek çok kavimsel göç hareketlerini ve çatışmaları açıklayabilmektedir.

İran Körfezinden alınan karotlardan elde edilen verilere göre Mezopotamya su havzasında M.Ö. 6500'ten 5500'e kadar çok kurak bir iklim, ardından da, M.Ö. 5500'ten 3500'e kadar da daha sulak bir iklim öngörülmüştür. Dicle ve Fırat nehirlerinde, M.Ö. 4. binde, genel olarak yüksek debili bir akış söz konusu olmuştur (Issar ve Zohar, 2007: s.51).

Kudüs'ün 20 km batısında yer alan Soreq Mağarasından alınan değerlerden Levant bölgesinde, günümüz İsrail'ine karşı gelen alanda, M.Ö. 7. bin genelde sıcak ve kurak bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 6000 yılından az önce, kısa bir dönem için hem yaz hem de kış yağışlarının azaldığı görülmektedir. Çölün kıyısında yaşayan insan toplulukları için çok zorlu bir dönem olmalıdır. M.Ö. 5750-5250 arası yeniden nemli bir dönem olarak tespit edilmiştir. Ancak gene de bir önceki binyıldaki koşullar kadar sulak değildir. Daha sonra koşullar kurumaya başlayarak, M.Ö. 4750 civarında en kurak noktaya ulaşır. İklim çok daha fazla Akdeniz özellikler göstermeye başlamıştır. Bu kurak dönemin peşinden nemli bir dönem takip eder ve özellikle M.Ö. 4500, 4200 ve 3700 yıllarında zirve değerleri elde edilir. Ardından iklim hızla bozularak M.Ö. 3300 civarında ekstrem kuraklık görülmüştür.

Mısır, Nil nehrinde, Hierakonpolis civarında alınan karotlardan M.Ö. 4800-4000 yılları arasındaki dönemde, yüksek ölçüde tropik ve muson yağmurlarının izi görülmektedir. Musonların güçlü olduğu dönemler Batı Rüzgarlarının daha kuzeye çıkarak, Yakın Doğu'yu daha az yağışlı / kurak bıraktıkları, sıcak dönemlere karşılık gelirler. Bu bilgi, yukarıdaki, Soreq Mağarasından alınan bilgiyle paralellik göstermektedir. Daha sonraki dönemde, M.Ö. 4000'den 3300'e kadar, nemli bir Akdeniz iklimine ve kurak tropik yağış rejimine değişmiştir.

Günümüzde, dünyanın insan yaşamına en uzak bölgelerinden biri olan Sahra, M.Ö. 7. bin sonlarından, M.Ö. 4. bin ikinci yarısına kadar yağışlı bir dönem yaşamıştır. Bu dönemdeki yağışlar Sahra'da bitkilerin yeşermesini sağlamış ve bitki örtüsü ile kaplanan çöl kumullarının hareketi durmuştur. Bitkilerin ardından hayvanlar günümüzde çöl olan bu bölgeye girmişler, onları avcı toplayıcı insan toplulukları, dönemin sonlarına doğru da hayvancılıkla geçinen guruplar, sürüleri ile gelmiştir (Faure H. ve Faure L., 1998: s.322). Nemli dönem son bulup Sahra günümüzdeki durumuna doğru dönüşmeye başladığında mevcut fauna ve flora yok olarak göç etmiş, İnsanlar da bunları takip etmişlerdir.

Tam tersi bir kronoloji ile, M.Ö. 7. bin sonlarında Levant bölgesinde yaşanan genel kuraklık, Çöl sınırında yaşayan topluluklar için felaket anlamına gelmiştir.

Daha sonra iklimin yeniden görece sulak hale gelmesi Çanak Çömlekli Neolitik ve Kalkolitik'in ilk aşamalarına izin verirken, yeniden kültürel bir boşluk ortaya çıkmıştır. İklimsel ve arkeolojik verilerin bir sentezi sonucu M.Ö. 4500 civarında aşırı kurak bir dönemin yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu dönemin hemen ardından iklim soğumuş ve yağışlar artmıştır. Van gölü su seviyesi hızla artmış ve M.Ö. 4400-4300 arasında koşullar azami değerlerine ulaşmıştır. Benzer bir resim Dicle ve Fırat'ta da kendini göstermiş ve aynı dönemde nehirlerin tarihi seviyelerinin yükselmiş olduğu tespit edilmiştir (Issar ve Zohar, 2007: s.75).

Yakın Doğu'da yaşanan bu genel soğuma ve yağışlı iklim yapısı bölgenin farklı yerlerinde insanların yaşamları açısından farklı sonuçlar ortaya çıkarmış olmalıdır; Anadolu, İran, Karadeniz havzasının kuzeyinde ve Kafkasların yüksek platolarında tarımsal üretimin soğuk ve elverişsiz hava şartlarından dolayı azaldığı, bunun neticesi olarak da, insanların yaşam seviyesinin hızla bozulduğu düşünülmektedir. Çok uzun kışlar, kısa yazlar, düşen verim yüzünden artan sosyal gerilim ve savaşlar nedeniyle Anadolu'daki yerleşimler tarihte ilk kez surlarla korunmaya başlamıştır. Olumsuz değişimlerden en çok etkilenen guruplar, hemen hemen Neolitik atalarının izlerini takip ederek, güneye, verimli topraklara doğru göçlerine başlamışlardır. Bu olaylar zinciri Yakın Doğu'nun bilinen tüm tarihi boyunca kendini tekrar etmiştir. Oysa aynı iklim değişikliği, Yakın Doğu'nun güney ovalarında büyük bir verim artışına neden olmuştur.

M.Ö. 4500'den itibaren tarımsal yerleşimler, günümüzde kurak olarak tanımlanan ve yıllık yağış miktarı 300 mm'nin, hatta 100 mm'nin altında kalan bölgelerde kurulmuştur. Bu bölgeler, nehirlerin oluşturduğu yüksek taraçalar, sulak ortam bitki kalıntıları gibi, yüksek düzeyde yağışlı bir iklimin kanıtlarını Proxy verilerle birlikte sunmaktadır. Arabistan yarımadasında yapılan yüzey araştırmalarında, eski göl yataklarının ve kenarında kurulmuş yerleşimlerin kanıtlarını vermektedir (Issar ve Zohar, 2007: s.86). Sina ve Necef çölünde yapılan kazılar, gittikçe artan bir tempoda, birbirleriyle ilişkili tarımsal yerleşimlerin kanıtlarını getirmektedir. İklimin sabit olduğu var sayıldığı zaman bu topluluklarını nasıl hayatta kaldıkları, hatta gelişebildiklerini açıklayabilmek oldukça zor olacaktır.

Güney Mezopotamya'nın verimli toprakları gittikçe ve hızlanarak artan bir nüfusa ev sahipliği yapmaya başlamış olmalıdır. Kaçınılmaz olarak da, kısıtlı bir alanda, kısıtlı kaynakları paylaşmaya çalışan çok sayıda insan, sonunda kendi başarılarının kurbanı olmuş olmalıdırlar. Kentleri çevreleyen devasa duvarlar su baskınlarına karşı olduğu kadar, artan saldırılara karşı da yapılmış olmalıdır.

3.5. Tunç Çağının Başlangıcı

M.Ö. 3500 civarındaki ani yağış azalmasının ardından yüz yıllık, kısa bir düzelme gelmişse de çok daha sert bir düşüş takip etmiştir. Öyleki M.Ö. 3200 yılındaki alt değer, tüm Holosenin en kurak değerini oluşturmaktadır. Bu kuraklık iki yüz yıl kadar sürmüş, M.Ö. 3000 civarında ise Yakın Doğu tarihinin en yağışlı dönemi başlamıştır.

Bu iklimsel değişimlerin yaşandığı 500 yıllık dönem içinde Levant'te gelişen kalkolitik kültür hızlı bir şekilde sonlanmıştır. Bu çöküşü açıklayan pek çok neden içinde, kanımızca, iklimsel değişim / çöküş en önde geleni olmaktadır.

Yakın doğu tarihini oluşturan en önemli etkenlerden birisi de keçilere bağlı yaşayan göçebe kavimlerin varlığı olmuştur. Göçerler, her zaman tarım yapan yerleşik düzen insanlarına ihtiyaç duymuşlar, kendi üretmedikleri temel ihtiyaç maddelerini onlardan temin etmişlerdir. Karşılığında ise sürülerinden kaynaklanan kendi ürünlerini vermişlerdir. İklimin, şimdi çöl olan geniş alanlarda su kaynakları, göller, verimli çayırlar sunduğu dönemlerde, bu iki insan gurubu, aynı coğrafyada barış içinde yaşayabilmişlerdir. Ancak, kurak dönemlerde, her yerde verim düşüklüğü yaşandığı zamanlarda, göçerler kentleri soyarak geçinmeye başlamışlardır. Göçerler her zaman savaşçı kavimler olmuşlardır.

Yerleşik düzende var olan ve değişik iş bölümleri içinde, farklı konularda uzmanlaşmış insanların bu savaşçı kavimlerle baş etmeleri mümkün değildir. İnsanların, iyi korunan kentlerdeki yaşamı tercih etmeleri bu gelişmelerin bir neticesi olmalıdır. Dolayısıyla o dönemde kentlerde yaşamayı seçenler için, kişisel

özgürlüklerini merkezi otoriteye sunarak, can güvenliklerini satın almışlardır demek çok da yanlış olmayabilir.

M.Ö. 3. Binin ilk 700 yılı tüm Holosen çağının en yağışlı dönemi olmuştur. Soğuk ve yağışlı iklimin Mezopotamya'ya büyük faydalar sağlaması yanında, karanlık bir tarafı da vardır; felaket boyutundaki seller. Bazı yıllar bir ya da birçok kent, kırsal topluluklar, tarlalar, tamamen yok olabilmiştir. Bu tür devasa boyutlu felaketlerin anıları, sonraki nesillere Gılgamış destanında ya da kutsal kitaplarda anlatılan Nuh Tufanı efsanesinde anlatılmış olabilir. Bazı eski Sümer kent ve höyük kazılarında içlerinde hiçbir çanak çömlek parçası olmayan, sel tabakalarına rastlanmıştır. Bu tabakalar kültür tabakalarının arasında bulunmaktadırlar. Eski Ur şehrini kazan Sör Leonard Wooley ekibi, M.Ö. 4. bin ortalarına tarihlenen, Ubaid dönemi kültür kalıntıları arasında, kalınlığı 3-4 metreyi bulan, nehir tarafından getirilmiş, bir kil tabakası ile karşılaşmışlardır (Wooley, 1952). Buna benzer kil tabakaları Kiş, Uruk ve Lagash'da da ele geçmiştir. Bu tabakalar, gerçekten de tufan boyutundaki sel baskınlarının işaretidir ve yarattıkları felaketler Mezopotamya mitolojisinin bir parçası olarak, önce Tevrat'da, ardında İncil'de son olarak da Kuran'da yer alarak, Dünya'nın kültür mirasının parçası haline gelmiştir. Benzer iklimsel kuraklıklar ya da soğumalar Huri ve Hitit edebi metinlerinde de sık sık karşımıza çıkmaktadır. Telepinu'nun kayboluşu, Güneş ve Fırtına Tanrılarının kayboluşu ya da Fırtına Tanrısının müthiş bir şekilde gürleyerek gökyüzündeki ayı düşürmesi gibi mitoslar tamamen kuraklık, yağmur, sis gibi doğa olaylarını içermektedir (Karauğuz, 2001: ss.76-182).

Bu yağışlı dönemin ardından, M.Ö. 2300 ile 2200 yılları arasında başlayan ciddi bir kuraklık yüzlerce yıl sürmüştür. Söz konusu kuraklık sadece Yakın Doğu'ya özgü bir sorun olmamıştır, Akdeniz'in kuzey kıyılarında, İtalyan yarımadasında, 43. paralelin güneyinde, kalibre edilmiş tarihlerle, günümüzden 4350 yıl ile 3900 yıl öncesine ait dönemde bölgedeki meşe ormanlarında ciddi bir azalma ve açık alanların ortaya çıktığı gözlenmiştir. Bölgede arkeolojik yöntemlerle hiçbir insan kaynaklı etki tespit edilemediğinden, Kuzey Afrika'daki yüksek basınç alanının kuzeye yayılmış olmasından başka bir açıklama getirilememiştir (Di Rita ve Magri,

2009: s.301). Kısacası, iklimdeki değişim insan etkilerinden tamamen bağımsız bir şekilde, başka nedenler yüzünden meydana gelmiştir.

Yaşanan iklimsel değişimin etkileri çok daha uzak coğrafyalarda da kendini hissettirmiş ve 3. Bin'de İndüs Vadisinde parlayan Harappa Kültürü hızla yok olma sürecine girerek tarihten silinmiştir (Wright Rita P.vd., 2008: s.38).

Levant'ın Güney ucunda, çölleşmeye en yakın olan bölgedeki kentler, terk edilmişlerdir ve kalıntılarda bir saldırıya, isyana, ya da depreme işaret edebilecek herhangi bir yıkım izi bulunmamaktadır. Ancak daha kuzeyde bulunan, Kuzey Filistin ve Güney Suriye'deki gelişmiş kentler şiddetli bir şekilde yıkıma uğramışlar, ardından da 500 sene bir daha ayağa kalkamamışlardır. Daha da kuzeye doğru, Anadolu içlerine kadar, bütün kentlerde çok büyük yıkım izleri mevcuttur. Anadolu'da Troya, Beycesultan, Karataş-Semahöyük ve onlarca başka yerleşim yeri tamamen yıkılmışlardır. Ancak Filistin'de yaşananların aksine bu kentler kısa sürede, bambaşka kültürel özellikler gösteren topluluklar tarafından, yeniden kurulmuşlardır. Bu dönemde, Doğu Anadolu bölgesi artan bir şekilde Transkafkasya, Karas kültürü içine çekilmiştir.

M.Ö. 3. Bin'in ortalarında, iklimin en soğuk olduğu dönemlerde, Karadeniz'in kuzeyindeki steplerden gelen kavimler sürekli bir şekilde Anadolu ve Kafkasya'ya gelmişler ve yeni bir elit gurup oluşturmuşlardır. Bu kavimlere, inşa ettikleri tümülüslerden ötürü, Kurgan kültürü denmektedir (Özfırat, 2010: s.42).

M .Ö. 3. Bin yağışlı iklimi Mesopotamya ile İndüs Vadisi arasında da geçilebilir bir ortam oluşmasını sağlamış ve bu iki bölge kültürün birbirlerini etkileyebilmesine olanak tanımıştır.

M.Ö. 3. Bin'in sonlarında başlayıp M.Ö. 1800'lere kadar süren aşırı kurak iklim Levant bölgesi ve Güney Mezopotamya için tam bir yıkım süreci iken, daha kuzeyde kalan Kuzey Mezopotamya ve Güney Doğu Anadolu, Toroslardan gelen daha bol su kaynakları ve daha kuzeyde olmanın getirdiği ısınma farkı sayesinde,

krizi daha çabuk atlatmış olmalıdırlar. M.Ö. 2. bin başlarında Anadolu'da kurulan Asur ticaret kolonilerinin varlığı, yaygınlığı ve ticareti yapılan malların lüks tüketim malları olması bu kanıyı doğrular niteliktedir. Bir başka açıdan da, günümüzdeki uluslararası ticaret kurum ve kurallarının çok benzerlerinin yer alması (Aydıngün H., 2009: ss.117-126) ve bütün bu yapının, geniş kapsamlı, merkezi, bir otoriteye ihtiyaç duymadan, sayısız şehir devletlerinin sınırları içinde işleyebilmiş olması, dönemin çok ağır bir stres altında olmadığının kanıtı sayılabilmelidir.

Gene de, M.Ö.2. Bin başları, M.Ö. 3. Binde yaşanan bolluğun gölgesinde kalmaktadır. Ökse'ye göre Orta Fırat Havzasındaki belli başlı mezar tiplerinde Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç'a geçerken tipoloji olarak bir değişiklik olmasa da ETÇ'deki zengin oda mezarları OTÇ'de çok az rastlanır hale gelmiştir. Bu durum, toplumda genel bir fakirleşme olgusu ile açıklanabilmektedir (Ökse, 2011(a)).

Serin ve Yağışlı dönemler Anadolu halkları için bir başka sorun daha getiriyordu; Hint Avrupa dil guruplarına bağlı kavimler, daha sıcak ve yaşanabilir ortamlar bulabilmek amacı ile, gerek Batı'dan, Balkanlar üzerinden, gerekse Doğu'dan, İran üzerinden Anadolu'ya gelip büyük yıkımlara neden oluyorlardı. M.Ö. 2. Bin'in başlarında, Anadolu tarihi açısından, birden bire ortaya çıkan Luwiler, Hurriler ve Hititler bu tür halklardandı (Jäger, 2002: s.36). Bu yıkımların en önemlilerinden birisi de Kaniş Karumunun M.Ö. 1780 yılında yıkılıp, Asur Ticaret Koloni Çağı'nın bir daha geri dönemez bir şekilde son bulmasıdır.

Avrupa'dan gelen bu göçlerin temel başlangıç bölgelerinden birisi, belki de en önemlisi, Doğu Avrupa'nın bir uzantısı gibi duran Pannonia Havzasıdır. Prehistorik Avrupa'nın en önemli kavim göçleri bu havzadan başlamıştır. Bunlara, Wolfgang Kimmig'e göre, tezimizin konusu olan M.Ö. 1200 olaylarını başlatan göç dalgası da dahildir (Kimmig, 1964)..

M.Ö. 2. Bin ortalarında yeni bir iklimsel ısınma yaşanmıştır. Bu değişim, daha öncekilerde olduğu gibi Yakın Doğu'nun politik ve kültürel yapısında da büyük değişimlere neden olması büyük olasılıktır. Yakın Doğu'ya yağış ve dolayısıyla

hayat ve zenginlik getiren serin, batı rüzgarları ve Nil'in Orta Afrika'daki havzasını besleyen Muson sistemi birbirlerine ters hareket ettikleri için Yakın Doğu'da yağışların ve tarımsal üretimin azaldığı bu dönem Mısır'ın, Nil sayesinde çok daha yüksek oranda suya kavuştuğu döneme karşı gelmektedir. Geç Tunç Çağı'nda Mısır hızla gelişerek, M.Ö. 1550 civarında, 17.Hanedan, Asya kökenli yöneticileri, Hyksos'lara karşı bir özgürlük savaşı verdikten sonra, 18. Hanedan zamanında Doğu'ya doğru açılarak, gerçek bir imparatorluğa dönüşmüştür (Bryan, 2003: s.207). M.Ö. 1500 yıllarında Thutmose I, Kuzey Suriye'ye kadar ilerlemiş, Fırat nehrine ulaşmıştır.

Sıcak ve Kurak iklim yapısı nedeniyle, Geç Tunç Çağı ilerledikçe, tamamen başka bir iklim yapısına sahip olan Mısır dışında, tüm Yakın Doğu'da, nüfus artışı azalmaya, kültürel ilerleme ve zenginlik gerilemeye başlamıştır (Issar ve Zohar, 2007: s.161).

M.Ö. 2. Bin sonlarında aniden soğuk ve yağışlı bir iklime dönüş olmuştur ve 1200 civarında başlayan bu değişiklikler M.Ö. 1100 civarlarında en sert halini almıştır. Bu da olasılıkla, Doğu Avrupa'da, Pannonia Havzasında yaşayan insanların geniş kapsamlı göçlerle, sadece Balkanlar ve İtalya üzerinden Yakın Doğu'ya akın etmelerini değil, yaşam şartlarının daha iyi olabileceği İrlanda'ya kadar Batı'ya ve İskandinavya kadar da Kuzey'e çıkmış olmalarına neden olmuş olabilir.

İlk tarım toplulukları tüm uygarlıklarını tarımsal verim ve bunun yaratacağı üretim fazlası üzerine kurmuşlardır ve topraktan elde edilen bu artı değer ile, diğer zanaat kollarında çalışan insanları besleyebildikleri oranda hem güç olarak hem de uygarlık yolunda ilerlemişlerdir. Kurulan bu yapı tarımsal verimliliğin düşmesi ile hemen sarsılmış, ürün kayıpları arka arkaya gelirse de kolayca çöküp tam bir toplumsal felakete dönüşebilmiştir.

İklim değişikliklerinden tarım toplulukları çok farklı etkilenmişlerdir. Üretim yapabilmek için kendi topraklarına yağış olması gerekmeyen ve çok uzak bir

havzadan beslenen Mısır'ın özel durumu da dahil olmak üzere, tarım üretimi için üç etmene ihtiyaç duyulmaktadır;

a) Su

b) Işık

c) Uygun ısı değerleri

Tarımsal üretim açısından Yakın Doğu'daki temel dar boğaz su olduğu için, yağan yağmurun miktarı hemen hemen tarım üretimi ile birebir korelasyon sağlamaktadır. Ancak çevre coğrafyalarda durum böyle değildir. Orta Avrupa, Karadeniz Havzasının Kuzeyi gibi bölgelere gidildiğinde en çok eksikliği çekilebilen etmenin Işık olduğu ortaya çıkmaktadır. Yakın Doğu ölçeklerinde kuraklıkların hiçbir zaman yaşanmadığı bu bölgelerde, çok fazla yağış olması, çok fazla kapalı güne karşı geldiğinden, ürünün olgunlaşabilmesi için yetecek kadar ışık elde edilememiş ve tarımsal üretim çökebilmiştir.

Uygun ısı değerlerinin sağlanamaması da özellikle dağlık bölgelerde kendini hissettiren bir konu oluşturmuştur. İklimin görece ısındığı dönemlerde, insanlar dağlık bölgelerde yükseklere yerleşebilmiş, soğuduğu dönemlerde ise aşağılara inmiş ve kendileri, hayvanları ve yapabildikleri kadar tarım için uygun koşulları sağlamaya çalışmışlardır.

Bilim dünyası hiçbir zaman iklimin hep aynı kaldığını iddia etmemiştir. En azından buzul çağlarının varlığı ve buzulların Almanya'nın ortalarına kadar inebilmesi için günümüzden çok farklı bir iklim yapısının gerektiği herkesin kolayca fark edebileceği bir durum oluşturmuştur. Ancak, bilim dünyasına görece yeni giren ve üzerinde tartışmaların devam ettiği iki nokta bulunmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

a) Buzul çağından sonra başlayan Holosen döneminin önceleri sanıldığı gibi dengeli bir dönem olmaması.

b) İklimsel değişikliklerin bazen çok kısa bir sürede, bir ya da iki on yıl içinde kendini gösterebilmesi.

Eğer iklim değişiklikleri sadece yüzlerce yıla yayılan süreçlerde gerçekleşseydi, toplumlar bu süreç içinde yeni yaşam tarzlarına alışabilecek zamanı bulabilirlerdi. Bazı uygarlıklar zaman içinde yıkılsalar bile yakın Doğu'da neredeyse her bin yılda bir görülen, büyük ve şiddetli göç hareketleri, büyük yıkımlar yaşanmasına gerek olmayacaktı.

4. M.Ö. 1200 YIKIMINDA İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN PAYI

M.Ö. 1200 civarında bütün Doğu Akdeniz bölgesinin çöküp, karanlık çağların başlamasına neden olan olaylar zincirinde iklimin etkisi, büyük olasılıkla M.Ö. 2200'den sonra yaşanan büyük çöküşte olduğu kadar, yalın ve kesin değildir. Örneğin, Issar ve Zohar'a göre (Issar ve Zohar, 2007: s.154) iklimdeki ani soğumanın Kafkaslar'da sorunlar çıkarması gerekmektedir. Oysa bölgede araştırma yapan Sabine Reinhold ile yapılan yazışmalardan Kafkasların hem kuzeyinin (Reinhold vd., 2007: s.179) hem güneyinin, Doğu Anadolu ve Batı İran'ın, M.Ö. 1500'lerden başlayarak, ciddi bir yerleşim gördüğünü, özellikle kendi araştırdığı Kuzey Kafkasya'da M.Ö. 14 ile M.Ö. 10. yy'da erişilen nüfus yoğunluğuna bir daha ancak M.S. 19. yy'da erişilebildiğini öğrenmiş bulunmaktayız[44]. Dolayısıyla M.Ö. 1200 çöküşü bölgede doğrudan hissedilmemiştir. Ancak, Reinhold'un mektubunda belirttiği "Yüzlerce kiklobik kalenin inşa edilmiş olması" ortada bir güvenlik sorunu olduğunu ve yakın coğrafyada yaşanan şiddetli yıkımın ve büyük çaplı kavim hareketlerinin bu korunma önlemlerine neden olabileceğini akla getirmektedir.

Reinhold'un sözünü ettiği gibi Kuzey Batı İran'da da benzer bir gelişme gözlenmiştir. Urmiye gölü çevresindeki dağlık bölgelerde Geç Tunç Çağı'ndaki en önemli özelliğin sur duvarları ile çevrilmiş yerleşimler olduğunu İranlı bilim adamlarının çalışmalarından öğrenmekteyiz (Azarnosh vd., 2006: s.1). Su kaynakları

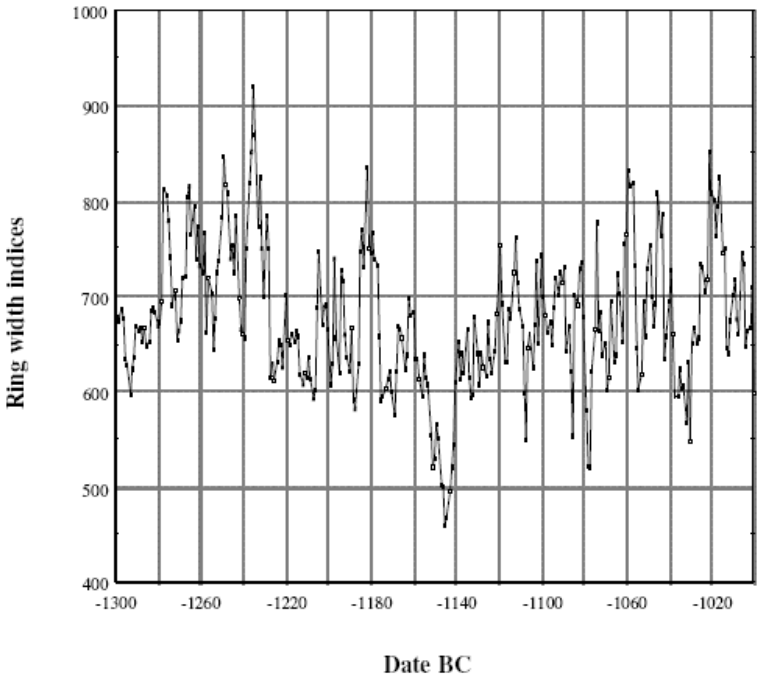
[44] Sabine Reinhold ile 10.02.2012'de yapılan yazışmadan alıntı:
"... It is indeed an interesting question about this collapse in the LBA Near East - since in the wider Caucasus North and South Caucasus, Eastern Antolia, Western Iran) it is quiet the revers. Starting after 1500 BC we find an intensive resettling process which leads to hundreds of so called cyclopic fortresses. In the North Caucasus, where I am working, we can estimate in the 14th to 10th centrury BC a population density which is later found only in the 19th centruy AD!.."

yakınlarında olması gereken yerleşimlerin bu şekilde kendilerini korumaya almaya çalışmış olmaları, M.Ö. 1200'de Batı'da yaşanan yıkımla veya Orta Asya'da devam eden büyük bir kuraklıkla[45] doğrudan ilişkili olmalıdır.

M.Ö. 1200'de yaşanan yıkımın Doğu Sınırları hakkında yukarındaki gibi bir tespit yapmış olduğumuzu düşündüğümüzde ilk akla gelen soru, Batı'da neler olduğunu anlayabilmek olmalıdır. Tezin kaynak araştırma döneminde, Balkanların hemen batısında başlayarak, Alp Dağlarının kuzeyinde M.Ö. 13. yy'da neler olduğu konusunda çok büyük bir çaba gösterilmiş, ancak bu çabaya karşılık gelecek oranda bir kaynağa ulaşılamamıştır. Dolayısıyla konuyla ilgili olan ve olabilecek bilim adamlarıyla doğrudan ilişki kurulmak yoluyla bilgi toplanması yoluna gidilmiştir. Bu görüşmelerden alınan bilgiler sorunu tam olarak çözmek yerine, daha karmaşık ve daha ilginç hale getirmiştir.

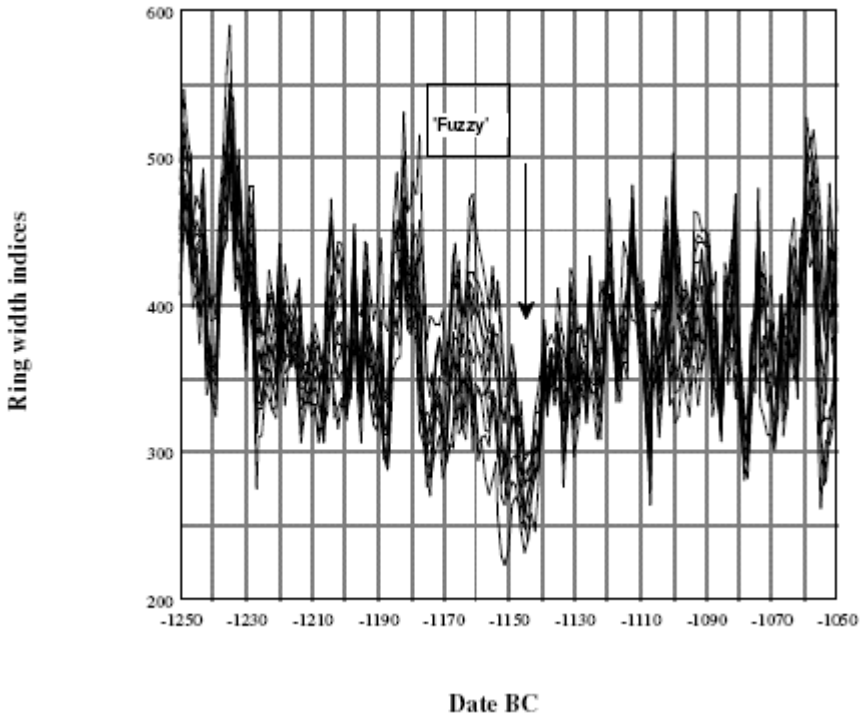
Prof. Mike Baillie ile yapılan görüşmelerde M.Ö. 12. asrın Paleoiklim verileri açısında da çok ilginç olduğunu söylemektedir. Özellikle M.Ö. 1250 – M.Ö. 950 döneminde Avrupa'da Karbon 14 tarihleme yönteminin bulanıklaştığını belirtmiştir. Belki de bu nedenle Avrupa iklimsel durumunun M.Ö. 13-12 yy'da nasıl bir değişim geçirdiğini araştıran bilim adamlarının sayısın yok denecek kadar az olduğunu söylemiştir. Baillie yayınlanmamış bir makalesinde (Baillie, 2007) İrlanda, İngiltere, Almanya, Hollanda, İsveç ve Kuzey Amerika'dan alınan meşe ağacı dendrokronoloji verilerinin ortalaması alındığında M.Ö. 1141 senesinde daha önceki bin yılın tüm verilerine göre en düşük düzeye indiğini belirtmektedir.

[45] Türkistan'da kazı yapan Sovyet Bilimadamları M.Ö. 13. yy'da bölgede büyük sulama projelerinin inşaasına başlandığını ama bunların tamamlanamadığını belirtmişler ve M.Ö. 12. yy' başlarken çok geniş bir coğrafyada, bütün yerleşik kentlerin terk edilip, göçebe bir yaşam tarzına geçilmesinin izlerini bulmuşlardır. (bkz. Blm. 8.2.2)

Şekil 11. İrlanda, İngiltere, Almanya, Hollanda, İsveç ve Kuzey Amerika'dan alınan meşe ağacı dendrokronoloji verilerinin ortalaması

Ayrıca, Baillie makalesinde M.Ö. 13-12. yy kronolojisine de güvenmediğini belirtmekte ve ağaç halkalarından alınan tarihlemenin "kesin" olduğunu, oysa klasik kronolojinin Mısır tarihindeki göreceli kronolojilerden oluşturulduğunu söylemektedir. Tez yazarı olarak, temelde Baillie'nin kronoloji konusundaki bu eleştirisinde gerçek payı olabileceğini kabul etmekle birlikte, M.Ö. 1200'de yaşanan tüm yıkımların yaklaşık 50 yıl daha sonra olduğu konusundaki düşüncesini kabul etmemekteyiz. Ancak Baillie'nin makalesinde dendrokronolji ile ilgili, belirtmekte fayda gördüğümüz, bir başka ilginç veri daha bulunmaktadır. O da aldığı ortalamadaki sapmanın zaman içinde değişiklik göstermesidir. Kısaca açıklamak gerekirse,

Şekil 12. Yedi bölgeden alınmış Meşe halkalarının dörtlü permütasyonları

M.Ö. 1180-1150 döneminde değişik bölgelerden gelen veriler birbirlerin zıt hareket etmeye başlamışlardır. 1180 öncesi veya 1150 sonrası tarihlerdeyse, örneğin, belli bir senede Hollanda'daki meşe ağaçları zayıf bir büyüme göstermişse, Kuzey Amerika'daki veya Almanya'daki meşe ağaçları da benzer bir gelişme göstermiştir. M.Ö. 1180 – M.Ö. 1150 dönemindeyse farklı bölgelerde iklimsel farklılıklar ortaya çıkmış ve ağaçlar değişik ölçülerde büyümüşlerdir. Bu durum da M.Ö. 1200 yılında yaşanan olaylardaki belirsizlikleri arttıran niteliktedir.

Baillie'nin bütün bu dönemsel karışıklığa verdiği açıklamayı elimizdeki en detaylı buzul karotu çalışması olan GISP2 karotunun[46] kimyasal analizine dayandırarak, M.Ö. 1159-1141 aralığında ciddi hiçbir volkanik ize rastlanmadığını, buna karşın, olağan dışı sayılabilecek oranda Amonyak ve Nitrat sinyallerine

[46] GISP, Greenland Ice Sheet Project (Grönland Buz Örtüsü Projesi), 1 Temmuz 1993 tarihinde beş yıldır süren bir çalışma sonunda GISP2 buzulun altındaki ana kayaya 1,5 metre girerek, beş yıllık bir çalışma sonunda, 3053,44 metrelik bir buzul karotu çıkararak o güne kadar yapılabilmiş en kapsamlı çalışmayı tamamlamıştır. Resmi WEB sitesi: http://www.gisp2.sr.unh.edu/

rastlandığını, bu durumun uzaydan gelen bir tür etki ile, örneğin bir kuyruklu yıldız kuyruğundan dökülen maddelerin atmosfere yüklenmesi ile de açıklanabileceğini iddia etmiştir.

Aynı konferansta, John O'Neil arkeolojik veriler açısından İrlanda'nın M.Ö. 1200 çöküşünü yaşamadığını (O'Neil, 2007) ancak Baltık denizinden, Alplerin güneyine kadar geniş bir bölgeden gelmiş, olağan dışı arkeolojik malzemeye bakarak, başka yerde yaşanan çöküşten İrlanda'nın faydalandığını bildirmiştir. Muiris Ó Súilleabháin ise, tepelerin ve kayalık bölgelerin üzerinde muhteşem kalelerin ortaya çıktığını, bu yapıların daha önceleri Demir Çağı'na tarihlendiklerini ancak son zamanlarda yapılan Karbon-14 testlerinin sürekli olarak M.Ö. 1200 civarında tarihler verdiğini söylemektedir (Ó Súilleabháin, 2007). Bu yapıların aynen Kafkasya ve Kuzey-Batı İran'da olduğu gibi, aynı tarih diliminde ortaya çıkmaları, M.Ö. 1200 yıkımının sadece Yakın Doğu'da yaşanan bir olay olmayıp, yıkımı değilse bile, etkileri açısından tüm Avrupa kıtasına, hatta ötesine yayılacak kadar büyük bir olay olduğunu göstermektedir.

Avrupa'nın ortası sayılabilecek bir alanda, Kuzeyinden başlayarak İtalya'da, Terramare kültürü metal endüstrisi, avcılık, tarım ve hayvancılık yaparak, Po ovasında, çok yoğun bir uygarlık kurmuşlar ve M.Ö. 12. yy.'da yerleşimler aniden terk edilmiştir. Kristian Kristiansen'e göre nüfus bir anda 100,000 civarında bir sayıdan sıfıra düşmüştür.

Terramare kültürü Orta Tunç Çağı'nda kurulmuş ve hızla yayılıp orman alanlarını tarım için açarak yoğun tarım yapmıştır. Polen analizlerinden İsviçre gibi, çevre coğrafyada ormansızlaşmanın yaşanmadığını, orman örtüsünün yok olmasının tamamen insan eliyle gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bu tarımsal üretimin sürdürülebilmesi için düzenli bir su kullanımı getirilmiş, kuyular, kanallar açılmıştır. İnşaat tekniği neredeyse tamamen ağaç üzerine olduğundan çevre orman kaynakları yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Terramare kültürü yaşamının sonlarına doğru çevredeki orman örtüsü ya çok azalmış, ya da tamamen yok olmuş olmalıdır. Su kuyuları yüzeye çok yakın olan taban suyu nedeniyle kolayca kazılmışlardır. Bu

seviye Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı'nda hemen hemen sabit kalırken, yerleşimler terk edilmeden, 50 yılda kısa bir süreden önce, taban suyu hızla düşmeye başlamıştır. Bu durum iklimin genel olarak kurumasıyla açıklanabilmektedir (Cremaschia vd., 2006: s.94).

Terramare Kültürünün yerleştiği, İtalya'nın kuzeyindeki Po ovasının M.Ö. 1150'de tamamen terk edilmiş olduğu kabul edildiğinde, bu eylemin bir günde ya da tek bir yılda olmadığı var sayılabilir. En mantıklı açıklama, kaynakların azami ölçüde kullanıldığı Po ovasında, ilk taban suyunun düştüğü, elli yıl öncesi, kısacası M.Ö. 1200 civarından başlayarak, hızlı bir nüfus kaybına uğradığı ve bu durumun Deniz Kavimlerini oluşturacak kavim hareketlerinin başlangıç noktalarından birisini oluşturduğudur.

Yakın Doğu ile karşılaştırıldığında böylesine yoğun bir yerleşim bölgesinin tamamen terk edilmesinde şaşırtıcı bir özellik göze çarpmaktadır. Şimdiye kadar gördüğümüz örneklere bakarak, bunun gerçekleşmesi için, ya insan eliyle veya doğal bir afetle, çok büyük bir yıkımın olmasını ya da İsrail Necef Çölündeki Erken Tunç Çağı kenti Arad'ın başına geldiği gibi, bölgenin tamamen çöle dönüşmesini beklerdik. Necef Çölündeki yıllık 80 mm olan yağış miktarının, İtalya'nın kuzeyinin en kurak döneminde bile mümkün olamayacağını düşününce, tamamen terk edilme durumunu açıklamakta zorluk çekilmektedir[47].

Eş zamanlı olarak, tüm Alp bölgesinde kurak bir dönemin delilleri mevcuttur. Göl seviyeleri geniş bir coğrafyada düşmüştür. İtalya Garda bölgesinde Lago Lucone (Veruska vd., 2006), İsviçre platosunda ve Jura dağlarında da göl seviyelerinde düşüşler belirlenmiştir (Magny ve Richoz, 1998: s.345). Gene bu dönemde Alp

[47] İster istemez akla, Avrupa arkeolojisi ile Yakın Doğu arkeolojisinin arasında yeterince iletişim olmama ihtimali gelmektedir. Yakın Doğu'da birden fazla, çok sert, sulak/kurak dönem döngüsü görmüş olan halklar, sert koşullara iyi uyum sağlamış keçiler ve sürüleri ile yerleşik yaşamdan göçebe yaşama geçebilmişler ve koşullar değiştiğinde tekrar yerleşebilmişlerdir. Keçi ve göçer yaşam kültürüne sahip olmayan Orta Avrupa'da ise benzer bir iklimsel çöküş çok farklı sonuçlar doğurmuş olması mümkündür. Bu olasılık Avrupa Arkeolojik literatüründe hiç karşımıza çıkmamış olup, tezimizin özgün iddialarından birisi gibi kalmaktadır. Kanımızca bu durum, her iki bölge arkeolojilerinin iletişim eksikliğine bir örnek olabilir.

Dağları buzulları kısa bir süreliğine gerileme içine girmişlerdir (Rothlisberger, 1986: s.52). Buzullardan alınan karotlarda da genel bir ısınma ve aşırı kuraklık bulgularına ulaşılmıştır (Cremaschia vd., 2006: s.94).

Günümüzün en temel paradigmalarından birisi olan, insanoğlunun yaptığı yanlışlarla tüm iklimi bozduğu düşüncesi, aslında insan olmasa iklimin pek değişmeyeceği ve ideal değerlerinde kalacağı var sayımını çağrıştırmaktadır. Ancak, Buzul Çağı'ndan günümüze geçen Holosen Döneminde iklim, neredeyse düzenli aralıklarla, çok ciddi boyutlarda ve çok hızlı bir şekilde değişebilmiştir. İnsanlar bu değişimlere ayak uydurarak var olmaya çalışmışlar, değişimler tarımsal verimi arttırdığında gelişmişler, tarımsal verimi düşürdüğündeyse sosyal patlamalar, savaşlar ve çöküşler yaşamışlardır. İnsanın iklim üzerindeki etkisi ise, verimin düştüğü dönemlerde olabilecekleri daha da kötüleştirmek şeklinde ortaya çıkmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

GÖÇLER VE M.Ö. 1200 DÖNEMİNE ETKİLERİ

1. İSTİLA ORDUSU / GÖÇ EDEN HALKLAR İKİLEMİ

Firavun Merneptah (M.Ö. 1213-1203) Karnak'taki ana tapınağın duvarına, yarısı günümüze ulaşmamış bir yazıtta, 13 ve 15. satırlar arasında, Libya kralına karşı kazandığı savaşı aşağıdaki sözlerle kaydetmişti:

> *"(Sene 5, 2. Ay) yaz günü, gün (1) şöyle ki: sefil ve yenik Libya'nın lideri, Ded'in oğlu Meryey, Tehenu ülkesine indi. Yanında (...) Sherden, Shekelesh, Ekwesh, Lukka, Teresh, ülkesinin en iyi savaşçılarını ve bütün erkeklerini yanında getirmişti. Yanında karısını ve çocuklarını da getirmişti (...)kamp komutanları, (...) ve Perire tarlalarının batı sınırına ulaşmıştı".(Woudhuizen, 2006: s.43; Drews, 1993: s.49)*

Libyalılar, Firavun III. Ramses zamanında, birincisi beşinci, ikincisi on birinci yılında olmak üzere, iki kez daha saldırdılar. Birinci saldırıda orduyla birlikte önemli sayıda kadın ve çocuk da vardı. Ramses savaş raporu özelliği taşıyan yazıtında, 558 kadın ve kız çocuğu, 283 erkek çocuk ele geçirdiğini belirtmiştir (Edgerton ve Wilson, 1935: s.75).

İki Libya saldırısı arasında III. Ramses bir de Deniz Kavimleri ile savaşmak zorunda kalmıştır. Savaş hem denizde hem de karada gerçekleşir. Medinet Habu'daki 32-34. levhalardaki sahneleri betimleyen ve tercüme eden yazarlar kara savaşı sahnesini aşağıdaki gibi tanımlamışlardır:

> *"III. Ramses iyice dağılmış durumdaki Deniz Kavimlerinin üzerine arabası ile saldırıyor. Kendisine destek olarak Mısırlı Piyadeler, arabalı*

askerler ve yabancı güçler bulunuyor. Deniz Kavimleri yayan ve arabaları ile kaçıyorlar. Bu arada kadınları, çocukları ve yükleri öküzlerin çektiği ağır kağnılarda uzaklaşıyor."(Edgerton ve Wilson, 1935: s.38)

Firavunlar, tüm bu savaşlarda, ülkelerini saldırgan ordulardan korumak için kendi topraklarında savaşmıştır. Tapınak duvarlarına gururla kazıttırdıkları savaş betimlemelerinde günümüz insanına son derece ters gelebilecek bir şekilde, Libya ve Deniz Kavimleri ordularında çok miktarda kadın ve çocuk bulunmaktadır.

Sivil halkın saldırgan, işgal orduları tarafından katledilmesi ne yazık ki çok alışık olduğumuz bir kavram olmasına karşın, işgal ordusunun çoluk çocuk gelmesi, M.S. 21. yy. insanı için pek tanıdık bir durum olmamalıdır.

Sorulması gereken soru şu olmalıdır: Ne tür bir ordu kadınlar ve çocuklar ile yola çıkar? Cevabı da büyük olasılıkla şöyle olacaktır: Ancak kendi topraklarında yaşam şansı kalmadığına inanan bir insan kütlesi, daha iyi yaşam şartlarına kavuşabilmek için bunu yapabilir. Gittiği yerde hoş karşılanmayacağını bildiği için de, çaresizlikten, savaşarak toprakları ele geçirmeye kalkışacaktır.

Robert Drews, III. Ramses döneminde gelen her iki Libya gücünün de asıl amaçlarının Nil Deltasına yerleşmek olduğunu iddia etmiştir. Hatta askerlerin bazıları "Biz Mısır'da yaşayacağız" diye savaş naraları atmışlardır (Drews, 1993: s.51).

Firavun Merneptah ve III. Ramses'in tapınak duvarlarına yazdırdıkları savaş öyküleri aslında M.Ö. 1200 yıkımındaki kavim hareketlerinin özünü anlatabilmektedir.

2. YAKIN DOĞU'DA YAŞANAN GÖÇLERİN ÜÇ TARİHSEL NEDENİ

Yakın Doğu'nun uygarlıklara çok tesiri olan iki önemli iklimsel özelliği binlerce yıl boyunca kavimleri bir o yana bir bu yana savurmuş olmalıdır. Bu özellikleri sıralamak istersek:

2.1. Geçmişte Tarımın Uygarlığın Tek İtici Gücü Olması

İnsanlar tarımı[48] bulduktan ve artı değer üretip yerleşik düzene ve üretimde uzmanlaşmaya geçtikten sonra uygarlığın ana motorunu tarımsal üretim fazlası oluşturmuştur. Ancak kendi nüfusunu besleyebilen halklar hayatta kalabilmişlerdir. Günümüzde ülkeler kendi halklarını besleyecek her türlü ürünü kendi topraklarında yetiştirmek zorunda değillerdir. Bambaşka üretim ve ekonomik etkinlikler sayesinde dünya ticaretinde en avantajlı oldukları konuya rahatça yatırım yapıp, buradan elde ettikleri gelir ile insanlarını besleyecek ürünleri alabilmektedirler. Bu sayede, tarım üretiminde oluşacak dalgalanmalara eski çağlara oranla çok daha dayanıklıdırlar. Ancak çok yakın dönemlere kadar, uygarlık tarihinin tüm safhalarında tarım üretimi bir ülkenin en stratejik özelliği olmuştur ve geçmişte yapıldığı şekli ile tarım üretimi ise suya, ışığa ve ısıya[49] çok duyarlıdır. İklimde oluşacak her türlü değişiklik doğrudan tarım üretimini etkilemiş, o da ülkelerin ayakta kalıp kalmayacağını belirlemiştir.

[48] Tarım üretimi kapsamına sadece tahıl, meyve ve sebze üretimi girmemektedir. Dünya Bankasının yaptığı tanımlamaya göre, ormancılık, avcılık, balıkçılık ve hayvancılığı da içermektedir. (http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS). Tezimiz kapsamında bu tanımın içine avcılık ve balıkçılığı almamız zordur. Ayrıca hayvacılık kavramından pastoral bir yaşam süren göçebe kavimlerin de anlaşılmaması gerekmektedir. Çünkü bu tür hayvan yetiştiriciliği yerleşik düzene geçmiş "tarım" toplumları ile zaman zaman çelişmiş ve çatışmıştır.

[49] Yaşadığımız coğrafyada ve çağımızda, tarım üretiminin dar boğazının hep su olduğunu düşünürüz. Oysa bitkilerin büyümesi için ışık ve ısı da son derece gereklidir. Özellikle kuzeye gidildikçe, suyun varlığı sorun olmaktan çıktıkça bu sefer ışık ve ısının azlığı üretimi baltalayan etkenler haline gelir. Aslına bakılırsa, 2000 metreye ulaşan Anadolu platosunda da iklim günümüze göre daha soğuk olduğunda kendi coğrafyamızda da bile, ısı azlığından dolayı, ciddi üretim sorunları ortaya çıkacaktır.

2.2. Yakın Doğu'nun İki Ana İklim Bloğu Arasında Kalmış Olması

Yakın Doğu ılıman iklim kuşağı ile çöl kuşağının arasında bir bölgedir. Bir başka deyişle iki iklim kuşağını birbirinden ayıran sınır Yakın Doğu'da bir yerlerden geçer. Ancak bu sınır zaman içinde sürekli hareket etmektedir. Bu hareketli yapının br neticesi olarak, çöller çok kısa bir sürede, hayvancılıkla geçinen göçebeleri mutlu edecek otlaklara dönüşmekte, otlak alanları ise verimli sulak araziler haline gelebilmekte ve yerleşik düzene uygun ortamlar sunmaktadır. Ve tüm bu gelişmeler, iklimle ilgili bölümümüzde çok ayrıntılı bir şekilde anlattığımız gibi, çok kısa zaman aralıklarında tam tersine de dönüvermektedir. İki ana iklim bölgesinin arasında sürekli bir şekilde değişen bu ilişki nedeni ile sadece Yakın Doğu değil, Kuzey Afrika'dan Orta Asya'daki Moğolistan'a kadar uzanan çöl kuşağı daralıp, genişlemektedir (Issar ve Zohar, 2007: s.12).

2.3. Yüksek Platoların ve Alçak Ovaların Birbirlerine Çok Yakın Olmaları

Yakın Doğu denizden çok farklı yükseklikliere sahip alçak ovaları ve çok yüksek platoları, birbirlerine çok yakın bir şekilde, bir arada barındırmaktadır. Örneğin Kuzey Mezopotamya'daki Nineve Kenti (35.5249 Kuzey – 43.2331 Doğu) denizden sadece 150 metre yüksekliktedir. Ancak bu kentten sadece 145 km kuzeye çıktığınızda Doğu Toroslar yükselmeye başlar, kısacası Anadolu platosuna ulaşılır. 180 km kuzeye çıkıldığında ise 1000 metre irtifanın üzerine çıkılır. Gene aynı kentten 170 km Kuzey Doğu'ya gidildiğinde ise 1800 metre yüksekliklerle karşılaşılır. Benzer bir şekilde Mezopotamya'nın güneyindeki Ur (30.3828 Kuzey – 48.2051 Doğu) kenti ise neredeyse deniz seviyesindedir. Ancak oradan da 190 km Kuzey Doğu'ya gidildiğinde İran dağlarında 1000 metrenin üzerine ulaşılır. Gerek Anadolu platosu gerekse İran dağları yüksek irtifalı çok geniş alanları kaplamaktadır. Aynı şekilde Levant'teki Lübnan dağları da zirveleri 3000 metreye ulaşırken Ölüdeniz deniz seviyesin de altında kalmaktadır.

İklim değişiklikleri yaşandığı dönemlerde, birbirlerine çok yakın olan coğrafi bölgelerde bir tarafta yaşam koşulları kolaylaşırken diğerinde tam ters yönde zorlaşabilmektedir.

Yakın Doğu'da, Güney Levant'ın sulak ve serin olduğu, hatta Necef çölünde tarım ve hayvancılık bile yapılabildiği dönemlerde kuzeydeki Anadolu platosu üzerinde insanlar soğuk ve kıtlıktan kırılıyor olmalıydılar. Çünkü, örneğin, 1700 metreye yaklaşan yüksekliği ile, Van gölü çevresinde tarım yapabilmek tamamen sıcaklığın insafına kalmıştı. İklimsel denge tam tersine döndüğü zamanlarda ise, Yakın doğunun güney bölgeleri sıcaktan kavrulurken Anadolu platosunda ve İran Zagros dağlarındaki ılıman koşullar çok daha iyi tarımsal üretim ve hayvancılık koşulları sağlıyordu (bkz. blm. 5). İlk insan toplulukları ilk yerleşik düzene geçtiklerinden beri, Yakın Doğu'da iklimdeki her ısınma ya da soğumada birileri topraklarında yaşayamaz hale gelmiş ve yollara düşmüştür. Yakın Doğu'daki göçlerin temel kaynağı iklimsel değişiklikler ve bu değişikliklerin çok yakın yerlerde birbirlerinden tamamen ters bir şekilde hissediliyor olmalarıdır.

Yakın Doğu'da yukarıda belirttiğimiz yakınlıklardan ötürü platosunun üstündeki ülkesinde soğuktan ve açlıktan kırılmaya başlayan bir halkın kıralı, biraz ötede bolluk içinde yaşayan uygarlıkları bilmekte ve belli bir dayanma noktası geçildikten sonra da yollara düşmekten başka çaresi kalmamaktadır. Ayını durum, havalar ısındığında, bu sefer çölleşen tarım arazilerinden ısınan ve verimli olmaya başlayan yüksek platolara doğru, tam ters yöne, dönmektedir.

3. AVRUPA'DAKİ VE YAKIN DOĞU'DAKİ GÖÇ NEDENLERİNİN FARKLARI

Avrupa'nın tamamı Kuzey Atlantik Salınımı bölgesi içindedir. Zaman içinde soğumalar veya ısınmalar yaşanmış olmakla birlikte Yakın Doğu'dakine benzer sertliklerde yaşanmamış olmalıdır. (bkz. blm. 5.3).

Yakın Doğu'nun aksine Avrupa, birkaç dağ sırası sayılmazsa genelde deniz seviyesinde ve dümdüz bir kıtadır. Yakın Doğu'da olduğu gibi, birbirlerine çok yakın

iki coğrafyada yükseklik farkları yüzünden çok büyük iklimsel farklar yaşanması pek mümkün değildir. Kısacası, halkı açlıktan kırılmaya başlayan bir kralın hemen yakınında kendinden çok daha iyi durumda bir ülke olamamıştır. Bu nedenle göçler daha çok kavimlerin dalgalanmaları şeklinde yaşanmıştır (Issar ve Zohar, 2007: s.167). Bir kavim göçe başladığında bir başka kavmi topraklarından etmiş, ikinci kavim yollara düşerek, bir üçüncü kavmi yurdundan sürmüş ve bu göç hareketi bir dalga gibi ilerlemiştir.

4. ARKEOLOJİK BULUNTU GURUPLARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLERİN GÖÇ OLGUSU İLE İLİŞKİSİ

M.Ö. 1200 Yıkımında Doğu Akdeniz Havzasında büyük göç hareketleri olmuştur. Bu göç hareketleri de sadece Medinet Habu'daki tapınak duvarlarında betimlenmiş olan Deniz Kavimlerinin Mısır'a ve Levant'e inmesi ile de sınırlı değildir. Çok daha fazlası yaşanmıştır. İnsanlar ana yurtlarını terk edip yeni ülkelere giderlerken yanlarında birkaç parça şahsi eşyalarının dışında kendi estetik ve teknolojik paketlerini de götürmüşlerdir. Bu nedenle arkeolojik bir kazıda, belli bir tabakada aniden ortaya çıkan yepyeni bir mal gurubuna rastandığında yeni insanların gelmiş olabileceği olasılığı da mutlaka dikkate alınmaktadır[50]. Ayrıca Assaf Yasur Landau'ya göre, göçler neticesinde farklı halklarla temas edildiğinde, insanlar dış görünüşlerini, dışarısı ile olan temaslarını, görece kolay değiştirebilirken, ev içindeki yaşam tarzı değişime en çok direnen özellikleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla, arkeolojik malzeme içinde özellikle mutfak ve yeme içme eylemi ile ilgili farklı eserler gelmeye başladığında, bunların ticaret yoluyla ya da hakim sınıflara özenildiği için ortaya çıktığını değil, bizzat yepyeni insanların bölgeye gelmiş olduklarının kanıtı olarak algılanmaktadır (Yassur-Landau, 2010(c): s.248). Dolayısıyla maddi buluntular arasında mutfak kapları göç olgusu ile ilişkilendirilme açısından özel bir öneme sahiptir.

[50] Bir sonraki bölümde (bkz. blm. 7), Romanya'da, M.Ö. 4. Bin'e kadar geri giden ve Barbar Seramik diye adlandırdığımız çanak çömleğin Doğu Akdeniz Havzasında aniden ortaya çıkışından söz edilmekte ve Balkan halklarının Yakın Doğu'ya gelmeleri daha önce yayınlanmamış yeni bulgular ışığı altında, ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Yeni ortaya çıkan farklı mal guruplarının her zaman göçlerle ilgisi olmayacağını öne süren bilim insanları mevcuttur. Bazı malların ticaret yoluyla, ya da GTÇ'ında çok moda olduğu şekliyle, seçkin sınıflar arasında, ülkeden ülkeye prestijli hediye olarak gitmiş olması mümkündür. Ayrıca David B. Small, Barbar Seramikleri incelerken, bu malların tüm Yunanistan, Ege, Anadolu ve Levant'e yayılmasına bir göçün neden olmadığını, çöken ekonomik sistem nedeniyle, insanların çok ilkel malları yapmaya yöneldiklerini ve ilkel şartlarda ortaya çıkan bu malların da zorunlu olarak birbirlerine benzediklerini öne sürmektedir. Ayrıca zaman ve mekan olarak kesinlikle karşılıklı etkileşime giremeyecekleri, örneğin Guatemala'daki Maya yerlileri gibi, farklı kültürlerde, benzer kaba malların yapılmış olduğunu belirtmektedir (Small, 1990: s.10). Bankoff, Meyer ve Stefanovich ise Yunanistan'da tespit edilen "Barbar Seramikler'in" kökenlerini araştırırken Balkanlar'ı işaret etmektedirler ancak tartışmaya köle ticaretini de getirmektedirler. İddialarına göre Kuzey'den, Balkanlardan gelen kölelerin bu malları üretmiş olmaları mümkündür. Bu konuda M.S. 18-19.yy Afrika köle ticareti ile benzerlikler kurmaktadırlar (Bankoff vd., 1996). Söz konusu mallar Yunanistan'da LH-IIB'nin sonunda çok az olarak ortaya çıkmış, yıkım sürecinde ve hemen ardında görülmüşlerdir[51].

Göçler konusunda, günümüz siyasi sorunlarının da bilime etkisi olduğu ve tarafsız olması gereken bilimsel araştırma geleneğini karartabileceği de iddia edilmektedir.

Ioannis Voskos ve Bernard Knapp, M.Ö. 8. yy'da Kıbrıs adasının Yunanca konuşan bir nüfusa sahip olduğunu ve M.Ö.2. binin sonlarına doğru yunanca konuşan insanların adaya gelmeye başladığının yadsınamayacağını söylemekte birlikte, son yıllarda Yunanlı bilim adamlarının Tunç Çağı sonunda Yunan ama karasından ve Ege Adalarından adaya büyük bir göç dalgası yaşandığını iddia etmeyi politik ajanda açısından uygun bulduklarını ve M.Ö. 1200 yıkımında ve sonrasında

[51] Kanımızca bu durum köle ticareti tezini çökertmektedir. Tam da yıkım öncesi ve süresince Miken uygarlığına kuzeyden kölelerin getirildiğini düşünmek biraz zor gözükmektedir.

böyle kütlesel bir göçü doğrulayacak arkeolojik kanıtların var olmadığını iddia etmektedirler. Görüşlerine göre, Kıbrıs yıkımlardan sonra LH-IIIC dönemini yaşıyan Levant ve Anadolu sahilleri ile etkileşim içinde, Balkan, Yunan Ana karası ve Ege'den gelen insanlarla, yavaş yavaş Helen kültürüne adapte olmuştur (Voskos ve Knapp, 2008: s.662).

5. ANADOLU VE LEVANT'E ULAŞAN GÖÇLERE İŞARET EDEN MAL GURUPLARI

M.Ö. 12 yy. başlarken Anadolu topraklarında, ve Levant'da, aniden denebilecek bir şekilde, çok farklı ve belirgin seramik gurupları ortaya çıkıvermiştir. David Small'un önermesinde belli bir doğruluk payı olması gerektiğine inanmakla birlikte, çıkan bu seramiklerin gelişmini yakın coğrafyadan çok iyi biliyor olmamız dolayısıyla ve Anadolu'da bulunan söz konusu kapların ithal değil de neredeyse tamamen yerel malzeme (Pinter, 2005: s.176) ile üretildikleri tespit edildiği için, kaçınılmaz olarak, kapsamlı bir göç olayının kanıtları olduklarını düşünmekteyiz. Bu malları tanımlamak gerekirse temelde üçe ayırabiliriz; Miken uygarlığından gelen LH-IIIC malları, genelde Barbar Seramikler diye adlandırılan kaplar ve Buckelkeramik de denen Yumrucuklu Kaplar.

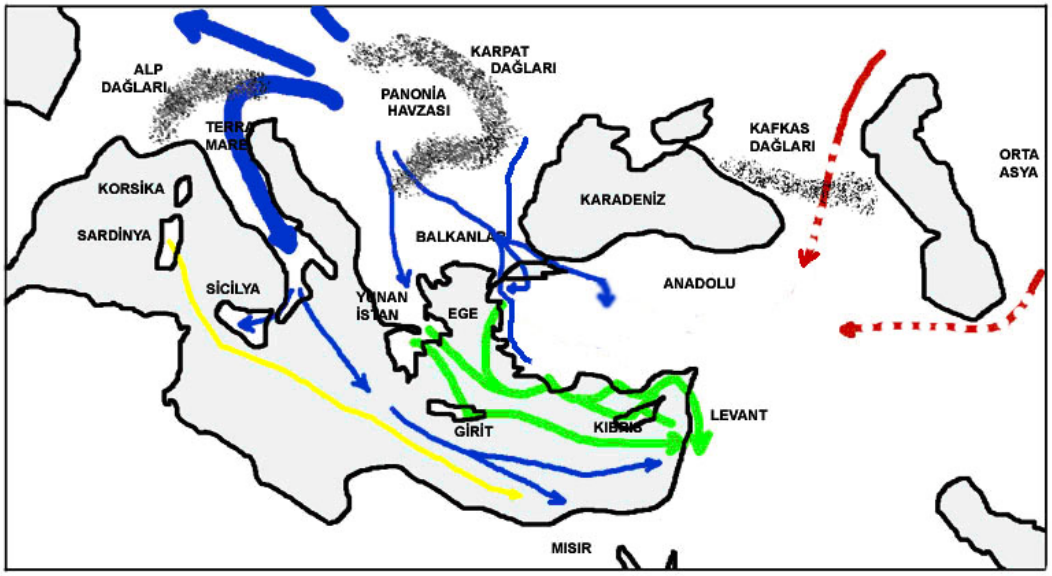
6. M.Ö. 1200 CİVARINDA OLUŞAN GÖÇ YOLLARI

Günümüz Macaristan'ının içinde bulunduğu, Karpat Dağları ile çevrili, Panonia Havzası'ı başta olmak üzere Orta Avrupa'dan başlayan göçler (Harita'da mavi ile gösterilenler) Avrupa'nın dört bir yanına yayılmıştır. İrlanda'ya (bkz. blm. 1.3.6), Batı Avrupa ve Akdeniz'in Batısına (bkz. blm. 1.3.5) İskandinavya'ya insan akınlarının uzandığını var sayabiliyoruz. İtalya'ya uzanan göç yolunun Şekil 13.'de çizdiğimiz gibi çok yoğun olduğunu M.Ö.12. yy ortalarında Kuzey İtalya'daki Terramare Kültürünün tamamen yok olmasından çıkarıyoruz (bkz. blm. 1.2.3). Orta Avrupa'dan başlayan bu göç yollarının çok yoğun bir şekilde Doğu'ya, Balkanlara da uzanması gerektiği düşünülebilir. Gerçekten de M.Ö. 1200 Döneminde

Balkanlara, oradan hem Yunanistan Anakarasına hem de Anadolu'ya bir insan hareketi mevcuttur[52]. Ancak bu hareketin sel gibi gelen, önünde durulmaz bir göç dalgası olmadığı kesindir. Bu sonuca ulaşmamızın en temel nedenlerinden birincisi söz konusu Balkan halklarının göç etmesinin kesin işareti olarak algıladığımız "Barbar Seramiklerin" dönemin toplam asablajı içinde yerel seramiklerle birlikte bulunmuş olmaları hem de her yerde oranlarının çok az olmalarıdır (bkz. blm. 7.2.1.1). İkinci neden ise ne Yunan Anakarasının ne de Anadolu'nun o dönemde çok ciddi kuraklık ve kıtlık çekmesi nedeni ile göç edilecek bir yer olmamasıdır. Orta Avrupa ve Balkan halkları, günümüzdeki iletişim imkanları ile karşılaştırılmasa da hem Ege hem de Doğu Akdeniz Dünyası hakkında belli bir bilgileri olduğunu düşünebiliriz. Dolayısıyla, bölgede yaşananların yeterince farkındaydılar ve sırf bu nedenle, kitlesel bir göçün yaşanmamış olduğunu düşünebiliriz. Yaşanan büyük kitlesel göç ise haritada yeşil renkle gösterilen, Yunan Anakarası, Ege Adaları ve Anadolu'nun batı kıyılarındaki halkların Levant'e yaptıkları göç harekatıdr. M.Ö. 12 yy. başlarında Mısır'a yapılan saldırı ve göçler Levant'ten yola çıkmaktaydı, dolayısıyla göçlerin bir sonraki aşaması gibi duruyorlardı.

Sardinya, Sicilya adalarından göç edenlerin durumu henüz tam bir açıklığa kavuşmamış gibi durmaktadır. Burada yaşayan halkların Anadolu ve Yunan Anakarası'ndan M.Ö. 1200 göçlerinde gittiklerine dair iddialar da bulunmaktadır, tersine bir şekilde (Haritada gösterildiği gibi) doğuya doğru hareket ettiklerine dair iddialar da mevcuttur. Kanımızca Levant'e ulaşan Batı Akdeniz bölgesi insanlarının varlığı konusunda kesin bir karara varabilmek için daha fazla çalışmanın sonuçlarının alınması gerekecektir (bkz. blm. 2.2.6, blm. 2.2.7)

[52] Mehmet Özdoğan , 1982 yılı Kırklareli Taşlıcabayır Kazısı'nda, M.Ö. 11. yy'a tarihlenen, Kuzey Karadeniz step kültürüne ait kurgan türü bir mezar tepesi ve 52 tüm kap bulmuştur. Kapların büyük bir bölümü ip baskı bezemesi ile, Troya VII b2 katından bilinen, Güney Balkanların Pseniçevo kültürüne aittir. (Özdoğan, 1996: s.334)

Şekil 13. M.Ö.1200 Civarında Ege ve Anadolu merkezde olmak üzere, geniş bir coğrafyada yaşanan göçler.(Çizim: Haldun Aydıngün)

Mavi çizgiler – Orta Avrupa'dan başlayan göç yolları

Yeşil çizgiler – Yunan Anakarası, Ege ve Batı Anadolu'dan başlayan göç yolları

Sarı Çizgi – Sardinya'dan başlayan olası göç yolları

Kahverengi Çizgi – Orta Asya'dan gelen olası göç yolları

Orta Asya'da bozulan iklimsel koşullardan dolayı yerleşim yerlerinin boşalıp yeniden göçer hayata geçilmiş olmasının bir sonucu olarak Anadolu'nun doğusuna ve güney doğusuna farklı "barbar seramikler" kullanan halkların geldiği tahmin edilmektedir (bkz. blm. 7.2.2). Bu halkların ya Hazar denizinin kuzeyinden, Kafkas dağlarını aşarak indiklerini ya da Hazar Denizinin güneyinden ve Kuzey Batı İran'ı aşarak geldiklerini tahmin etmekteyiz. Bu yargıya varırken elimizde olan en önemli kanıtlar, hem Kafkaslar'da, hem de Kuzey Batı İran'da, M.Ö. 1200 sürecinde herhangi bir yıkım yaşanmazken tüm yerleşimlerin kiklopik savunma duvarları ile çevrilmeye başlanmış olmasıdır (bkz. blm. 1.3.2)

YEDİNCİ BÖLÜM

M.Ö. 1200 DÖNEMİNDE ORTAYA ÇIKAN SERAMİKLER

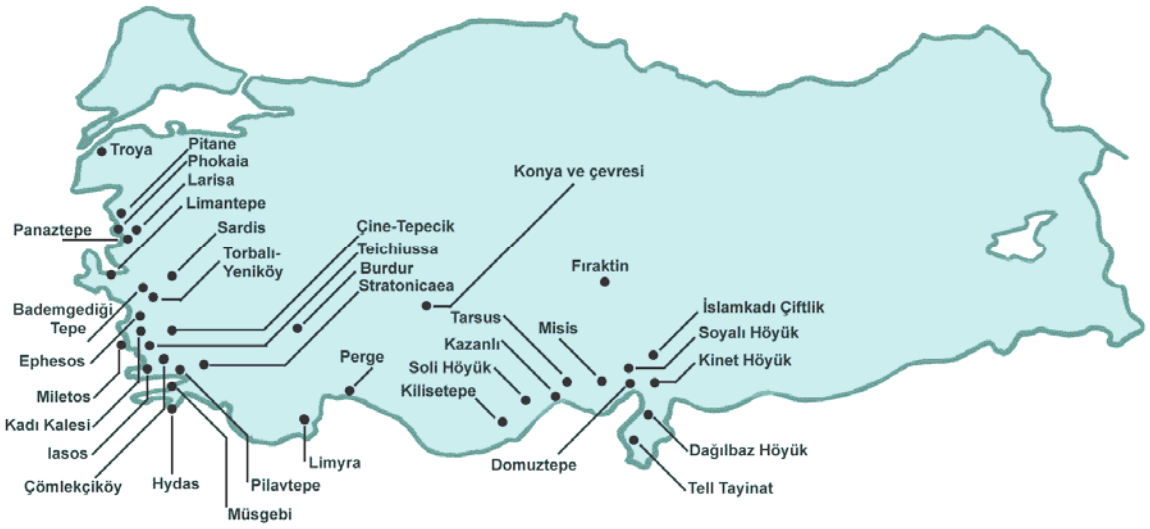
M.Ö. 12 yy. başlarken Yakın Doğu'da, daha önce görülmemiş olan farklı seramik tipleri ortaya çıkmıştır. Bu malları üç ana guruba ayırmak mümkündür;

a) Miken uygarlığından gelen, çark yapımı, çok kaliteli LH-IIIC seramikleri

b) Balkan kökenli ve az bir alanda görünen Buckel Seramik / Yumrucuklu seramikler

c) "Barbar Seramik" diye de adlandırılan, el yapımı, kötü kaliteli ve farklı kaynak ve geleneklerden gelen kaba mallar

1. LH-IIIC SERAMİKLERİ

Şekil 14. Anadolu'daki LH-IIIC kaplarının tespit edildiği yerler (Gür, 2012(a): s.45) (Çizim: Haldun Aydıngün)

M.Ö. 12. yy. başlarında LH-IIIC kapları (bkz. Şekil 64) Anadolu'nun Ege ve Akdeniz kıyılarında, Kıbrıs ve Levant'ta ortaya çıkmışlardır. Daha önceki mal gurubu olan LH-IIIB kapları (bkz. Şekil 63) gibi özenli ve lüks sayılabilecek ürünler olmalarına karşın, arkeolojik kazılarda bulundukları yerlere ticaret yolu ile gelmemişlerdir. Yerel üretimdirler. Yapılan analizlerde kullanılan çömlek hamurunun kesinlikle yerel toprak olduğu anlaşılmıştır. Miken kültüründen gelen insanlar tarafından üretilmişlerdir[53]. Özellikle Yunan ana karasındaki saray ekonomilerinin ortadan kalkmasının ardından başlayan LH-IIIC döneminin orta evrelerinde, merkezi otoritenin kalkması sonucu, daha özgür bir şekilde yorumlanmaya başlayan kaplar yerel seramik atölyelerinde serbestçe üretilmeye başlanmıştır. Bu seramikler Anadolu'nun Ege ve Akdeniz kıyılarında görülmüştür. Anadolu'nun Akdeniz kıyılarında ise yoğunlukla da Mersin, Adana, Hatay bölgesinde görülmüştür (Gür, 2012: ss.35-54).

M.Ö. 12. yy'da LH-IIIC seramikleri sadece Anadolu ile sınırlı kalmadan, Güney Levant'e kadar yayılmış, Ashkelon, Ashdod ve Akron'da da yoğun miktarda görülmüştür. Yasur-Landau bu yerleşimlerde bölgenin yerel seramiği ile LH-IIIC seramiğinin neredeyse eşit miktarlarda ortaya çıktığını söylemektedir. Hemen hemen her evde her iki tür çanak çömlek de bulunmaktadır. Bunun anlamı da, Ege'den gelen göçmenler ile yerel halkın barışçıl bir şekilde, en azından başlarda kendi yaşam alışkanlıklarından fazla ödün vermeden bir arada yaşamış olduklarıdır. LH-IIIC seramiği Güney Levant'e hiçbir zaman ithal yolla gelmemiştir (Yasur-Landau, 2010(c): s.251). Kıbrıs da, hem Anadolu'ya hem de Levant'e çok yakın olması dolayısıyla kesinlikle benzer göç özellikleri göstermesi gerekirdi. Despo Pilides, Anadolu'ya Balkanlar'dan giren Barbar Seramiklerden az miktarda Kition, Enkomi, Hala Sultan Tekke gibi yerleşimlerde bulunduğunu bildirmektedir (Pilides, 1991: s.142) ancak bunların varlığını Ege'den gelen göçlere bağlamaktadır.

2. BARBAR SERAMİKLER

Hoş olmayan bir deyimle "Barbar seramik" (Small, 1990: s.3) diye adlandırılan el yapımı, yanmış, kaba mallar ilk kez 1964 kazı sezonunda Miken'de, aşağı kentteki LH-IIIC tabakalarında bol miktarda ortaya çıkmıştır. Malzemeler bir yıl sonra incelenmeye başlandığında çok şaşırtıcı bir buluş olarak kendini göstermiştir (French ve Rutter, 1977: s.111). Çünkü dönemin tüm seramikleri çark yapımı, ince, yüksek ısıda fırınlanmış ve özel atölyelerde toplu olarak üretilmiş olmalarına karşın yeni bulunan bu seramik gurubu elde, uzman olmayan kişiler tarafından üretilmiş, düzgün olmayan yerel çamur kullanılmış ve açıkta, yığın halinde, kötü ve düzensiz ısı koşullarında pişirilmiştir. Önceleri garip ama münferit bir olay gibi algılanan bu buluş, Mervyn Popham'ın Lefkandi kazılarında da benzerlerinin bulunduğunun öğrenilmesi üzerine daha yaygın bir olay olarak görülmeye başlanmıştır. 1972 yılında Jeremy Rutter İstanbul'a gelip Arkeoloji Müze Müdürü Necati Dolunay ile görüşmüş ve bulgularını Troia VIIb1 ile karşılaştırmış (French ve Rutter, 1977: s.112) ve Troia'daki bulguların Yunan Ana Karasından gelenlerle ilişkili olduğunu savunmuştur. Günümüzdeki en yeni bilgiler ışığında baktığımızda Lorenz Rahmstorf'a göre barbar seramikler Yıkımdan hemen önce, LH-IIIB1 evresinde (M.Ö. 1300-1250), Tiryns'de tek bir örnek ve Girit'teki Khania'da da tek bir örnek olmak üzere, toplam iki adet görülmüştür (Hallager B., 1983: ss.358-363). M.Ö. 1190-1180'den itibaren, Ege, Anadolu, Kıbrıs ve Levant bölgesinde hemen her yerde gözükmeye başlamışlardır ancak toplam seramik asamblajı içindeki oranları %1'lerin altında kalmaktadır. Rahmstorf, Troia ve Kalapodi gibi, bir iki yerde ise ancak % 2,5'lara ulaşabilmekte olduğunu belirtmiştir (Rahmstorf, 2001: ss.315-3309)[54]. (bkz. Şekil 59, 60, 61, 62, 65)

Bu seramikler, asıl işleri seramik üretimi olmayan kişiler tarafından, yerel olarak bulunabilecek toprakla, özel bir fırın yatırımı gerektirmeyecek bir üretim

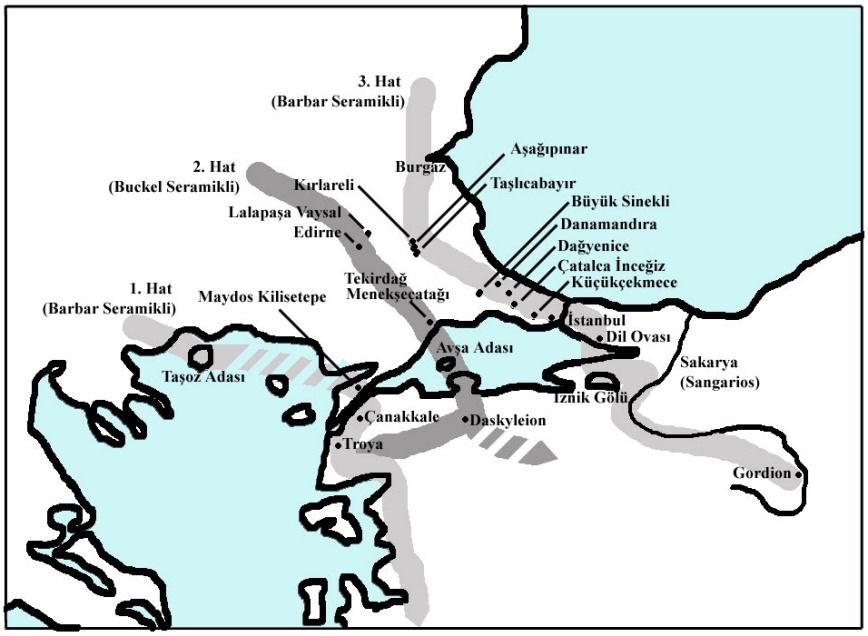
[54] Bu bilgi M.Ö. 1200 olaylarındaki en önemli sorulardan birisini çözecek niteliktedir. Doğru kabul ettiğimizde, tezimizin diğer bölümlerinde ortaya çıkan, yıkım içerden gelmiş, Balkan halkları ise sonradan, boşluğu dolduracak şekilde, göç etmişlerdir iddiasını tam anlamıyla doğrulamaktadır. Dolayısıyla Drews'in (1993) iddia ettiği gibi, yeni savaş taktikleri ile donanmış kuzey istilacıları tüm kentleri yakıp yıkmamışlardır.

aşaması ile üretilmektedirler. Bu halleriyle göç eden insan gurupları için ideal çanak çömlek şeklini oluşturmuşlardır. Göç eden insanlar yanlarında ağır toprak kaplar taşımak yerine, kalıcı ya da kısa süreli bir yerleşim noktasına vardıklarında bu kapları hızla yerel malzeme ile üretip kullanmaya başlamış olmalıdırlar. Bu özelliği yüzünden dünya tarihinin çok farklı dönemlerinde, benzer göç koşullarında, birbirlerine çok benzeyen kaplar üretilmiş ve kullanılmıştır. David B. Small Guatemala'daki Maya yerlilerinin yaptıkları seramikleri örnek göstermektedir (Small, 1990: s.10). Ancak insanlar tamamen zorunlu nedenler ile kendi gündelik kaplarını kendileri üretseler bile kabın formunu seçerken mutlaka gelenek ve göreneklerinin tesiri altında kalmışlardır. Jeremey Rutter Miken dünyasında ortaya çıkan "Barbar Seramikler" arasında belli bir stil birliği olduğunu savunmakta ve Small'a karşı çıkmaktadır (Rutter, 1990: s.33). Biz de tezimizde benzer bir görüşü savunmaktayız. Çünkü ne kadar zor koşullarda üretilmiş olurlarsa olsunlar pek çok seramiğin üzerinde (işlevsel olarak hiçbir gereği olmayan) kazıma, parmak baskı, şerit aplike gibi süslemelerin olması ve farklı bölgelerde ele geçen mallar arasında bu süslemeler bazında önemli benzerlikler bulunması, bizi kaçınılmaz olarak seramikleri üretenlerin belli ve tanımlanabilir insan toplulukları oldukları tezine götürmüştür.

2.1. Balkan Menşeili "Barbar Seramikler"

M.Ö. 1200 civarında yaşanan yıkımın nedenlerinin üzerinde ilk kez düşünüldüğü dönemlerden beri Avrupa'dan gelen insan insanları etkisi üzerinde hep durulmuştur. Hatta Drews tüm yıkımın temel nedeninin Kuzeyden gelen bu halkların üstün metal işleme, silah teknolojisine ve yeni askeri stratejilerine bağlayacak kadar işi ileriye götürmüştür (Drews, 1993). Balkanlar, Avrupa'dan Ege ve Doğu Akdeniz'e gelecek insanlar için doğal geçiş yollarından birisidir. Bir başka deyişle, Yakın Doğu'dan baktığınızda, Kuzeyden gelenlerin büyük bir bölümü sizin için Balkanlardan geliyor gibi gözükecektir. Bu nedenle Balkanlardan gelmiş olan her türlü maddi kültür kalıntısı göçlerin yapısını ve şiddetini anlayabilmek açısından çok önemlidir. Hem bu nedenle hem de kendi sürdürdüğümüz İstanbul Tarih Öncesi Araştırmaları kapsamında bulmuş olduğumuz, henüz yayını yapılmamış ve önemli olduğunu düşündüğümüz kanıtlar nedeniyle, bir önceki "Göçler" bölümünde kolayca

bir alt başlık halinde ve kısaca işlenebilecek olan bu bölüm, takip eden sayfalarda geniş olarak çalışılmıştır.

Şekil 15. Batıdan Anadolu'ya giren üç seramik hattı büyük ihtimalle iki farklı etnik gurubun izlediği göç yollarını da göstermektedir.(Çizim: Haldun Aydıngün)

Demirçağın başlangıcı olarak kabul edilen M.Ö.1200 yılarından itibaren Kuzey Batı Anadolu'da *Coarse ware/ Barbar* ve *Buckel/yumrucuklu* seramik olarak tanınan iki yeni seramik türü ortaya çıkmıştır[55]. Bu seramikler Balkan kökenli yeni halkların Anadolu'ya göçünün simgeleri olarak kabul edilirler. Bu seramiklerin kaba görünümlü, koyu renkli ve az pişmiş olmaları onları David Small'un da belirttiği gibi, dünyadaki pek çok seramik gurubuyla ortak özellikler taşımasına neden olmuş olabilir (Small, 1990). Ancak, Balkan göçleri ile gelen seramiklerin üzerlerindeki parmak baskılı şerit bantlar, kazımalar, benzerlerinden kolayca ayrıştırılabilecek bir tipoloji ortaya koymaktadır. Bu malların ana vatanı Balkan bölgesidir ve çok eski bir geleneğe dayanmaktadır. Günümüz Sırbistan'ında bulunan Starcevo kültüründe M.Ö.

[55] Coarse ware için Barbar seramik terimi kullanılmasına rağmen Buckel teriminin aynen kullanılmasının nedeni, ilk yayınlardan itibaren Buckel olarak literatürde çok daha tanınmış olmasından dolayıdır. Her iki seramik de Balkan kökenli seramiklerdir. LH-III C seramiği ise Yunan Ana Karası ile Ege adaları kaynaklıdır. Söz konusu seramikler bazen aynı bölgede birlikte bulunurlarken bazen de tek tür olarak ortaya çıkabilmektedirler.

7. Bin sonu 6. Bin başlarında barbotin bezemeli kapların yanında parmak baskılı, aplikeli bezemeler de, biraz daha az oranlarda olmak üzere, hem kaba hem de ince mallarda görülmüştür (Bailey, 2000: s.87). Daha sonra gene Balkanlarda Karanova Kültüründe Erken Neolitik'te (bkz Şekil 58), Cucuteni –Tripolye kültüründe A-B safhalarından itibaren üretildiği bilinen (M.Ö.4100-/4050-3650) (Catalin, 2007: ss.239, 241-242) Barbar seramiği (bkz Şekil 55) aynı bölgede Tunç çağları boyunca kullanılmaya devam etmiştir. Rusya steplerinin batı kısmında Ukrayna'da Sabatinovka, Moldovya'da Nouva, Romanya'da Coslogeni kültürlerine atfedilen yerleşmelerde *Barbar seramiği* yaygın olarak ele geçmiştir (Koppenhöfer, 2002) Daha çok kaba mutfak kapları olarak kullanılan bu mal grubu M.Ö. 2000'li yıllarda da Karpatlar'dan Balkanlara kadar pek çok yerleşmede üretilmeye devam etmiştir (Kiss, 2011). Gerek ülkemizin Trakya kesiminde gerekse Batı Anadolu'da M.Ö. 1200'lerden önce tanınmayan bu seramik Balkanlardan Anadolu'ya göç eden halkların ilk kanıtlarından birisi olarak kabul edilmektedir.

2.1.1. Balkan Kaba Malları (BKM)

Ortaya çıkan, önemli olduğunu düşündüğümüz bir sorun ise, Balkanlar'dan gelen ve başka yerlerdeki pek çok benzerleri gibi, Barbar Seramik" ya da Kaba Mal" olarak genel olarak isimlendirilen bu mal gurubuna özel bir isim verilmemiş olmasıdır. Kanımızca bu durum, özellikle M.Ö. 1200 göçlerini incelerken ciddi karışıklıklara neden olabilmektedir. Balkanlar'dan gelen bu seramik gurubu, Buckelkeramik/Yumrucuklu Seramik konusunda uygulandığı gibi, farklı bir isme ihtiyaç duymaktadır. Diğer barbar seramiklerden ayrıştırabilmek için bu mal gurubuna, en azından tezin bundan sonraki sayfalarında, "Balkan Kaba Malları"

(BKM) demeyi uygun bulmaktayız.

BKM'nin göç yoluyla geldiğine dair görüşler, Troia kazılarında VIIa tabakasından sonra kurulmuş VIIb1 tabakasında ortaya çıkarılan kentin iç kısmından sur duvarına dayanmış temel ve duvarlarında yatay ve dikey büyük taş plakalar yerleştirilmiş küçük evlerde ele geçmelerinden kaynaklanmıştır (Blegen vd., 1956: ss.43-51; French ve Rutter, 1977: ss.111-112). M.Ö.2920'lerden başlayarak

yerleşilmiş olan Troia I'den itibaren süregelen geleneksel megaron planlı mimariden çok uzak bir görünüm veren bu durum kentte VIIb1 tabakasında farklı bir kültürün varlığına işaret etmiştir. Kullandıkları kaba seramik yanında alelacele inşa edilmiş küçük odalı, taş plakalı evlerin varlığı Troia'nın M.Ö. 1150 tarihlerine denk gelen VIIb1 tabakasında bölgeye aniden yeni gelen istilacıları ya da göçmen yerleşimcileri gösterir.[56] Ancak, Troia'nın yerel seramiği olan çark yapımı gri seramik bu süreçte kaybolmamıştır. (Blegen, 1958) Hem çark yapımı gri seramik, hem de BKM'nin aynı tabakanın aynı evresinde beraber bulunması yerel halk ile göçmen halkın bir arada yaşadığını göstermektedir. Bu kanıtlara destek olacak en yeni veriler Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyısında Maydos Kilisetepe'de, 2010 yılında başlatılan arkeolojik kazılardan gelmektedir. Göksel Sazcı başkanlığında yürütülen kazılarda ele geçmeye başlayan BKM'nin Troia'daki gibi aynı türde mimariyle beraber bulunması şaşırtıcı olmayıp aksine beklenen bir gelişmedir (Sazcı, 2012). Son yıllarda BKM Batı Anadolu'da Bademgediği Tepe (Meriç, 2003), Panaztepe (Erkanal A., 1992, 1993, 1994, 2001, 2008), Limantepe (Erkanal H., 2008), Bozburun-Hydas, Hacıgebeş Tepe-Tatarderesi'nde (Ersoy ve Koparal, 2009) de bulunmuştur. Kilikya bölgesinde ise Kilise Tepe (Postgate, 2008), Tarsus (Özyar vd., 2009) ve Kinet Höyük'te ele geçmiştir (Gates, 2007). Bu seramiklerin Anadolu'nun dışında hangi merkezlerde bulunmuş olabileceğini araştırmak için kapların üzerindeki bezemelerin incelenmesi faydalı olabilmektedir. Chloé Léa Romanos'un çalışmasında GTÇ Yunanistan'ındaki Barbar Seramikleri incelemiş ve çizimlerini sunmuştur. Bu çizimler üzerinden yaptığımız taramada Lefkandi, Menelaion, Mitrou, Dimini, Thebes, Tiryns, Khania (Girit), Korakou, Midea ve Aigeira'da parmak baskılı şeritli kaba mallara rastlanmıştır (bkz. Şekil 59-62) (Romanos, 2011). Kıbrıs adasında ise Kition, Hala Sultan Tekke, Enkomi ve Maa-Palaeokastro, Pyla-Kokkinokremos yerleşmelerinde M.Ö. 12. yüzyılın ilk yarısında gözlemlenen bu tipteki seramikler yeni halkların Kıbrıs'a gelişi olarak tanımlanmaktadırlar (Karageorghis, 2002: s.75, fig.142, s.79, fig, s.154, ss.255-280)

[56] Benzer mimariye Tunç Çağlarına denk gelen Orta Avrupa'nın Sabatinovko kültürü ve Coslageni kültürüne ait yerleşmelerde rastlanılmaktadır. (Piniazek-Sikora 2002: ss.705-715.)

Akdeniz dünyasında BKM'nın nerelere gidebilmiş olacağını düşünmek açısından İtalya ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Kilian, Tiryns'de bulunan tek kulplu bir maşrapayı (Katalog no: 299) Italya'dan ithal mal olarak değerlendirmiş ve Coppa Nevigata'da bulunan bir benzeri ile karşılaştırmıştır (Kilian, 2007: s.31). Romanos da tezinin levhalar bölümündeki bir kabı "İtalyan" olarak nitelemiştir. Bunun üzerine Coppa Nevigata arkeolojisi ve orada bulunan seramikler üzerine yaptığımız bir taramada BKM'ına rastlanmıştır (bkz şekil 54) (Evans, 2001: s.196) Kanımızca, Tiryns'deki seramik, Kilian'ın belirttiği gibi İtalya'dan ithal değildir. Söz konusu ciddi benzerlik, bize başka bir yön göstermektedir. Buna göre Balkanlar'dan çıkan göç hareketinin bir kolunun da İtalya üzerinden ilerlediğinin, ya da Balkanlardan İtalya'nın doğu kıyılarına deniz yolu ile ulaşmış olabileceğinin bir kanıtını bulduğumuzu düşünmemize sebep olmaktadır[57].

BKM olarak niteledğimiz seramikler, toplam "Barbar Seramik" asamblajı içinde de az bir yer tutmaktadır. Bu durum M.Ö. 1200 döneminde Balkanlardan ve Orta Avrupa'dan yoğun bir göç dalgası gelmediği şeklindeki görüşümüzü destekler niteliktedir.

2.1.2. Buckel Seramikler

Bölüm başında söz edilen Balkan kökenli göçmen seramiklerinden Buckel/yumrucuklu seramik ise (bkz. Şekil 66) İlk dönem Balkan göçünün hemen ardından gelen ikinci bir dalganın kanıtıdır. Buckel seramiğin varlığı yine ilk kez Troia'nın Blegen dönemi kazılarıyla belgelenmiştir. VII.b1 den hemen kısa bir süre sonra M.Ö. 1140-30 ile 950 yılları arasına tarihlenen VIIb2 evresinde tespit edilen buckel seramik genelde "Barbar Seramiklere" göre daha özenli bir kap türüdür. *Buckel keramik* olarak tanınan bu tip yüzeyi iyi açkılı, siyah renkli, üzeri çıkıntılı ve kabartmaların yanı sıra oluk ve çizi bezemelerle süslü S profilli çömleklerdir. Çeşitli formlarda üretilen kaplar ve vazolar üzerinde bir bezeme unsuru olarak karşımıza

[57] Coppa Nevigata malları ile elimizdeki Lefkandi'de bulunan, "İtalyan" olarak tanımlanmış mal Lefkandi'de bulunan (bkz. Şekil 59) malın çizimi ile karşılaştırıldığı zaman büyük bir benzerlik görülmektedir.

çıkan yumrular genelde kapların karın ve omuzlarında yer almaktadırlar. Bunların sayıları üç, dört veya daha fazladır. Yumrulu kaplar gerek form gerekse bezemeden dolayı hem zamansal hem de bölgesel farklar göstermektedirler (Hüryılmaz, 1990: s.109).

Troia'da Buckel seramiğin görüldüğü VIIb2 evresinde mimaride bir önceki evrede görülen duvara dikine ya da tabana yerleştirilmiş taş plakalar ortadan kalkmıştır. Ancak mimari biraz daha gelişmesine rağmen Balkan özelliğini devam ettirmektedir. BKM *ve Buckel* olarak Troia'nın aynı tabakasının kısa aralıkla birbiri ardına yerleşilmiş iki evresinde görülen her iki seramik grubunun da vatanları Orta Avrupa-Balkan bölgesidir. Bu seramiklerin M.Ö. 4100 lerden başlayarak Tunç Çağları boyunca Kuzey Yunanistan ve adalar (Hüryılmaz, 1990: ss.222-230), Bulgaristan, Romanya (Hüryılmaz, 1990: ss.230-246), Makedonya (Romiopoulou, 1971: s.353) ve hatta Hırvatistan'a kadar dağılım gösteren yayılım alanı olduğu görülür (Karavanić, 2007: s.43). Ülkemizde Troia kazıları dışında, Menekşeçatağı (Özdoğan A. E., 2004), Taşlıcabayır (Özdoğan M., 1997: s.334), Aşağıpınar (Karul, 2003), Balıkesir Daskileion (Polat, 2002), Ankara Gordion gibi kazılarda ve Edirne Lalapaşa Vaysal (Hüryılmaz, 1990), Balıkesir Avşa adası (Özdoğan M., 1987: s.25), Manisa Topkale (Doğan U. M., 2007: s.86), Antakya Tel El Cüdeyde (Çakır, 2011: s.4) gibi yerlerde Buckel seramiğin örnekleri bulunmuştur.

Son yıllarda Çanakkale Boğazının Avrupa kıyılarında yürütülen Maydos Kilisetepe höyüğü kazılarında BKM ele geçmiş olmasına rağmen henüz *Buckel seramik* ele geçmemiştir. BKM, Çanakkale Boğazının Asya yakasında Troia'da önceden tespit edilen ilk göç hareketini doğrulayan veriler sunmaktadır. Buckel seramik ise bölgeye kısa bir zaman sonra gelen ikinci kuşak halkların Anadolu'ya geçişinin kanıtı olarak görülür. Buckel seramiğin Trakya'da ele geçtiği Edirne Taşlıcabayır ve Lalapaşa Vaysal, Kırklareli Aşağıpınar, Tekirdağ Menekşeçatağı, Balıkesir Avşa adası, Balıkesir Daskileion, Manisa Topkale gibi yerler dikkate alındığında bu seramiği kullananların Trakya'nın kuzeyinden Tekirdağ'a doğru ilerleyerek, Tekirdağ'dan sonra deniz yoluyla Balıkesir'e bağlı adalar üzerinden Mysia bölgesine geçtikleri söylenebilir. Antik çağ yazarlarından Homeros İlyada ve

Odysseia'da Hellespontos'un (Çanakkale bölgesinin) Traklar, Sangarios (Sakarya) kıyılarının ise Friglerce iskân edildiğini söylemişlerdir. Strabon da Geographica'sında Mysia ve Troas için benzer bir açıklama yapar (Strabon, 1993).

Şimdiye kadar ülkemizin Trakya kesiminde yapılan çalışmalarda ortaya konulan verilerle Balkan halklarına ait göçlerin bir hattının Kırlareli-Edirne Gelibolu'yu takip ederek Çanakkale Boğazı üzerinden, ikinci hattın ise Kırklaraeli-Tekirdağ ve daha sonra deniz yoluyla Marmara ve Avşa adasını takip ederek antik çağda Mysia olarak tanınan Balıkesir bölgesine ulaştığı söylenebilmektedir Şekil 15'teki İkinci hat *buckel seramik* kullanan ve BKM gurubundan kısa bir süre sonra bölgeye gelmiş göçmenlerin kullandığı yeni bir hat olmalıdır.

2.2. Kuzey Doğu (Kafkaslar) Kaynaklı "Barbar Seramikler"

Türkiye'nin Güney Doğu'sunda, bir başka gurup el yapımı, Barbar seramik türüne benzeyen seramik türü daha kendisini göstermektedir. Bu tür kaba malların, uzmanlaşmış seramik ustaları tarafından değil de, aile fertleri tarafından, ihtiyaç durumunda üretildikleri düşünülmektedir. Diğer barbar seramikler gibi, el yapımı, kaba, düşük ısılı ve düzensiz ateşte pişirilmiş olmaları dolayısıyla benzerlik göstermekle birlikte süslemeleri Balkanlardan gelen seramiklerdeki parmak baskılı şerit aplikelerinden çok farklıdır. Üzerlerindeki, kalın, bazen düzgün, bazen eğri büğrü olabilen çizgilerinden dolayı yatay oluklu ya da "Yivli Seramik" olarak adlandırılmışlardır (Erdem, 2012: s.113). Tuba Ökse (Ökse, 2013) ise Doğu Anadolu seramikleri içinde, Korucutepe, Evditepe ve Norşuntepe'deki kazılardan çıkarılmış ve Balkan Kaba Mallarının bezemelerine yakın bezemeleri olan birkaç örnek bulunmakta olduğunu belirtmektedir (bkz. Şekil 51 ve 56). Tamamen şans eseri oluşan bir benzerlik olabileceği gibi, BKM'nin kökeni içinde saydığımız Rusya stepleri ve Ukrayna'dan dolayı, Bir zamanlar birbirleriyle benzer bir kültürel çevrede var olmuş komşu halkların, Karadeniz'in batısından ve doğusundan farklı güzergahlar takip ederek, Anadolu'ya gelmiş olabileceklerini de söyleyebiliriz. M.Ö. 1200 civarında Kafkaslar üzerinden, Anadolu'ya göçlerin olmuş olma ihtimali ya da

göçlerde dalga hareketitinin olmuş olma ihtimalleri de yok sayılamaz[58]. Çünkü Türkistan'da kazı yapan Sovyet Bilimadamları M.Ö. 13. yy'da bölgede büyük sulama projelerinin inşaasına başlandığını ama bunların tamamlanamadığını belirtmişler ve M.Ö. 12. yy' başlarken çok geniş bir coğrafyada, bütün yerleşik kentlerin terk edilip, göçebe bir yaşam tarzına geçilmesinin izlerini bulmuşlardır (Issar ve Zohar, 2007: s.167). Kafkaslarda kazı yapan Sabine Reinhold bu bilgiyi doğrular bir şekilde, kendi araştırma bölgesinde yıkım izlerine rastlamadığını ama o dönemde yerleşimlerin kiklobik sur duvarları ile çevrildiğini belirtmektedir (bkz. blm. 1.3.2). Tuba Ökse'ye göreyse (Ökse, 2013) Anadolu'nun Doğu'sunda, yayla ortamında yaşayan halkların kullandıkları çanak çömlek, irtifanın çok daha düşük olduğu, güneyde ortaya çıkmıştr. Orta Asya'daki kuraklıktan veya Kafkasların kuzeyindeki kötü iklim koşulları nedeni ile göç etmek zorunda kalan insanların Kafkaslardaki sur duvarlı yerleşimlerin arasından geçerek, Doğu Anadolu'ya gelip yerleştiklerini ve orada yerleşik halkları da daha güneye doğru harketlendirdikleri düşünülebilir. Bu insanların varlıklarını yerleştikleri bölgelerde ortaya çıkan, barbar seramikler ile ilişkilendirilebilmektedir.

2.3. Barbar Seramiklerin Olası Diğer Kökenleri

Yakın Doğu'da bulunan tüm kaba malların Balkan ya da Kafkas kökenli göçmenler tarafından üretilmiş olmayacağı kesindir. Federica Spagnoli'nin yaptığı GTÇ-Demir Çağı arasındaki mutfak pişirme kaplarını toplu olarak değerlendirdiği çalışmasında Levant ve Kıbrıs'tan çalıştığı 1209 adet kap içinde parmak baskılı şeridi olan tek bir örnek bile bulunmamaktadır (Spagnoli, 2010).

Lübnan'ın kuzeyinde, Suriye sınırına çok yakın bir yerde bulunan Tell Arqa'da Erken Demir Çağı'na tarihlenebilecek altı adet Barbar Seramik ele geçmiştir (bkz. Şekil 52) (Charaf, 2001: s.212). Ancak bunların hiçbirinde Balkan Kaba Malları'ının

[58] Dalga Hareketli Göçlerde (Wave Motion) bir kavim, örneğin Batı yönünde bir hareket başlatıp, orada eskinden yaşayanları yerinden eder, bu ikinci kavim benzer bir hareketle batıya doğru gidip, oradaki üçüncü bir kavmi yerinden eder, sonunda tek tek kavimler uzun bir göç yapmaz ama bir göç dalgası çok uzun bir mesafede var olabilir. Kafkaslardan geçerek Doğu Anadolu'ya kadar bu tür bir göç olgusunun da gelmiş olma ihtimali olabilir.

temel bezeme özelliği olduğunu düşündüğümüz parmak baskılı aplike şeritler bulunmamaktadır. Biraz daha kuzeyde kalan, Suriye sınırları içindeki ve Akdeniz kıyısında bulunan Tell Kazel'de de benzer seramiklerden düzinelerce bulunmuştur. Reinhard Jung, Tell Kazel'deki Barbar Seramiklerin saklama kapları olduğunu belirtmiştir (Jung, 2012). Tiryns ve Menelaion'da ki kaplar da aynı şekilde saklama kaplarıdır. Oysa ki, İtalya'daki benzerlerinin içinde çok büyük miktarda, tabak, bardak gibi tüketim mallarının daha fazla oranda bulunması bir tezat oluşturmaktadır. Tell Arqa'da bulunan iki adet kap da Kilian'ın benzetmesi yönünde, İtalyan tipi kap olarak nitelenmiştir[59]. Barbar Seramik günlük kullanım için yerel malzeme ile üretilen bir mal gurubu olduğundan dolayı, birbirlerine coğrafi olarak yakın olan Levant'ın bu iki yerleşiminde farklı etnik guruplar göç edip yerleşmişlerdir. Hanan Charaf her iki etnik gurubun da İtalya kökenli olduğunu düşünmektedir (Charaf, 2010: s.208).

3. İSTANBUL TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR ARAŞTIRMASI KAPSAMINDA YENİ BULGULAR

"İstanbul Tarih Öncesi Çağlar Araştırmaları" kapsamında 2011 yılında İstanbul ili Çatalca ilçesi sınırlarında İnceğiz Mağaraları çevresinde ve Dağyenice köyü yakınlarında bol miktarda BKM olarak tanımlanan kaba el yapımı, taşçık katkılı, koyu renkli, üzeri parmak baskılı şerit bantlardan oluşan parçalar (bkz. Şekil 50 ve 53) ile üzerinde kazıma motiflerin bulunduğu rölyefli plakalar ve pişmiş topraktan altar parçalarına rastlanılmıştır Ayrıca, İstanbul Küçükçekmece Göl Havzasının Avcılar Firüzköy Mevkiinde de benzer parçalar bulunmuştur (Aydıngün Ş ve Aydıngün H., 2013). Bunun yanında A. Çalık Ross başkanlığında yürütülen Kocaeli ili ve Çevresi Yüzey Araştırmalarında da Dilovası mevkiinde BKM parçalarına rastlanılmıştır.[60] Marmaray projesi kapsamında yürütülen kazılarda BKM *ya da buckel seramikle*r ele geçmemiş olmasına rağmen, İstanbul Arkeoloji Müzelerinin

[59] Kilian'ın tezimizde uyguladığımız şekliyle, parmak baskılı aplike süslemeler üzerinden karşılaştırma yapmadığını düşünmekteyiz.

[60] Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross ile bireysel görüşme. Malzemesini gösterdiği için kendilerine teşekkür ederiz.

Sultanahmet Eskicezaevi Bölgesi kazı çalışmalarında ele geçen Balkan kökenli halklardan Friglere ait bir fibulayı (Denker vd., 2007: s.144) da bu göç hareketi içerisinde değerlendirebiliriz.

İstanbul'un Demirçağlarına tarihlenebilen, Çatalca ilçesinin İnceğiz mağaralarının üst kesiminde Maltepe mevkiinde karşımıza çıkan, ana kaya tabanının aşağı doğru oyulmasıyla yaratılan, 8,60 metre derinlikteki prizmal çukurun içinde 3 metreyi bulan yoğun bir toprak tabakası vardır.[61] Kaçak kazıcılar tarafından dağıtılan toprak tabakası içerisinden ve dışından toplanan malzemeler arasında BKM olarak tanınan el yapımı, parmak baskılı, bantlı, seramikler ile Troia'nın yerel seramiği olarak bilinen çark yapımı gri seramikler bir arada ele geçmiştir.

İstanbul çevresinde 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleştirdiğimiz İstanbul Tarih Öncesi yüzey araştırmalarında bulunan el yapımı, parmak bant baskılı seramikler, pişmiş topraktan altar parçaları, kabartmalı dekoratif pişmiş toprak plakalar, demir işçiliğine ait izler yeni bir halkın varlığına işaret eder. Bu veriler antik yazarların belirttiği[62] yönde, Kuzey Batı Anadolu'da Çanakkale Boğazı ve Marmara'nın güney kıyılarına Mysia'ya Balkan halklarının ulaşımını gösteren çizdiğimiz biri daha önce diğeri sonra kullanıldığı sanılan iki geçiş hattı yanında, üçüncü ve en eski hatlarından birisini de ortaya koymakta ve yine antik çağ yazarlarını doğrulamaktadır. Üçüncü geçiş hattının ilk dönem göçmenlerin kullandığı BKM ürteten halkların yolu olduğunu ve şimdilik Kırklareli'nin kuzeyinden aşağıya doğru Istıranca dağlarını aşarak, Çatalca, Küçükçekmece, Sultanahmet- Tarihi yarımada ve İstanbul Boğazını üzerinden deniz yoluyla Anadolu kıyılarına geçtiğini hatta Kocaeli'ne kadar ulaştığını söyleyebiliriz. Kocaeli'nden hemen sonra ise Heredot'un söz ettiği antik Sangarios (Sakarya) bölgesi gelmektedir.

---

[61] 8,60 m. derinliğinde ve prizmal biçimli oyulmuş kült çukurunun ilk inişi Haldun Aydıngün tarafından yapılmıştır.

[62] Homeros da Troia Savaşı sırasında Hellespontos'un (Çanakkale Boğazının) Traklar, Sangarios (Sakarya nehri kıyılarının) da Friglerce iskân edildiğini söylemiştir. Bu da İstanbul Boğazı üzerinden bir geçişe işaret etmektedir. (Homeros, . İl.yada, II. 845; II. 683; III. 184.)

İstanbul'un Trakya kesiminin Silivri'nin kuzeyindeki Danamandıra, Çatalca ve Küçükçekmece Göl Havzasının Avcılar Firuzköy bölgesinde rastlanılan arkeolojik veriler, Balkanlar üzerinden Anadolu'ya M.Ö.1200'lerden itibaren başlayan ve kısa aralıklarla dalgalar halinde devam eden, en erken göçlerinden birisinin beklenildiği üzere, İstanbul Boğazı üzerinden de gerçekleştiğini belgeleyen ilk arkeolojik maddi kültür kanıtları olmaları açısından önem kazanmaktadır.

4. TOPLUMSAL DEĞİŞİMLERİN BİR GÖSTERGESİ OLARAK SERAMİKLER

Peter Graves ve arkadaşları, çalışmalarının sonunda, Troya yerel halkının yeni gelen Balkan göçmenleri ile birlikte yaşayarak, kültürel bir dönüşüm geçirdiğini ve onların sitillerini kabul ettiğini iddia etmektedirler (Grave vd., 2013). Troya'da söz konusu yıkım dönemi VIIa evresine karşı gelmektedir. Troya savaşı gerçekten de Homeros'un anlattığına benzer bir şekilde gerçekleştiyse, bambaşka nedenlerle Balkanlardan kopup gelen halk ile Troya'nın yerel halkı belki de birlikte savaşmışlar, yıkım sonrasında da birlikte yaşamaya devam etmişlerdir. Bir ikinci olasılık da, savaş olup bittikten sonra iyice tükenen Troya halkı yeni gelenlere karşı koyamamış ve birilikte yaşamaya rıza göstermiştir.

Kilian, LH-IIIC Erken evresinde, kısacası yıkım yaşandıktan sonra, Tiryns, Pylos ve Menelaion gibi Miken saraylarında, hatta üst sosyal sınıflara ait konutlarda, Barbar Seramiğe rastlanmadığını söylemektedir. Bu mekanlarda bulunan Barbar Seramikler hizmetlilerin bulunduğu yerlerde veya açık havadaki, aşağı sosyal tabakadan gelen insanların kullandığı, açık ocak noktalarında karşımıza çıkmıştır (Rahmstorf, 2010: s.318). Bu bilgi çok önemli olarak nitelendirilebilir. Çünkü yıkımdan sonra da saray sisteminin ve sosyal sınıfların hala (çok hasar görmüş bile olsa) devam ettiklerini ihtimalini ortaya atmaktadır.

Assaf Yassur Landau ise günümüz İsrail sınırları içinde kalan, daha güneydeki Ashkelon, Ashdod ve Ekron'da çok miktarda LH-IIIC seramiğine rastlandığını ve

bunların, hemen her evde, yerel seramikle birlikte bulunduklarını söylemektedir (Landau, 2010(c): s.251).

Ayrıca Landau'nun Güney Levant'teki kentlerde bulduğu LH-IIIC seramikleri içeren, dolayısıyla Ege kökenli insanların yaşamış oldukları sonucuna vardığı evler arasında seçkin kişilere ait evlerin varlığını bildirmektedir (Landau, 2010(c): s.252). Bu bilgi, "Deniz Kavimleri" diye de adlandırılan, yağmacı ve talancı olarak Ugarit ve Mısır kaynaklarının bildirdiği insanların başı bozuk bir insan sürüsü değil, geldikleri topraklardaki sosyal statü ve normlarını ve daha da ilginci, maddi varlıklarını koruyarak göç etmiş kişiler olduklarını düşünmemize neden olmaktadır. Ayrıca her evde hem Miken kaplarının hem de yerel kapların bulunmasının "istilacı gurup / ezilen halk" ikileminin o kadar var olmayabileceğini düşündürmektedir. Miken dünyasından göçmenler bir kez Güney Levant'e indikten sonra yerel halkla birlikte ortak ve karşılıklı belli bir toleransa dayanan bir yaşam kurabilmişlerdir.

5. SONUÇ

M.Ö. 13. yy sonu, M.Ö. 12. yy başlarında, Anadolu, Kıbrıs ve Levant'taki yıkımın ötesinde, arkeolojik materyalin, özellikle de çanak çömleğin bize gösterdiği işaretler ışığı altında, Balkanlardan gelen düşük yoğunlukta ama uzun zamana yayılmış bir göç dalgasının Anadolu'nun batısı, ortası hatta Güney Anadolu'nun batı ucuna kadar yayılmış olduğunu düşünememiz için yeterli kanıtlar bulunmaktadır. Trak / Frig göçü olarak da adlandırabileceğimiz bu göç dalgasının kültürel olarak fazla değişmeden nerelere erişebildiğinin bilgisi belki de Yakın Doğu'da "Kaba Mallar / Barbar Seramikler" üzerine yapılan çalışmalarda saklı olabilir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda böyle bir ayrıma girildiği görülmemiştir. Balkan Kökenli Kaba Malların Yayılımının gelecekte kendi başına bir araştırma konusu olabileceğini düşünmekteyiz.

Kafkaslar'dan gelen bir başka göç hareketi ise, özellikle Doğu Anadolu'da ve Güney Doğu Anadolu'da kendisini hissettirmiştir. Üçüncü önemli bir göç dalgası da, Yunan ana karası ve Ege'den başlayan, LH-IIIC çanak çömlek kullanan ve üreten insanların Anadolu'nun Güney sahillerinden başlayarak, Güney Levant'e kadar

yerleşmeleridir. Bu göçlerin ilginç bir özelliği de göç edilen bölgelerin en azından bir bölümünde, yeni gelenlerin eskilerle barış içinde yaşayabilmiş olduklarını kanıtları var olmasıdır. Bu bilgi ışığı altında şu sonuca varmak mümkün olabilir:

Eskiden "Deniz Kavimleri" ve yerel halk olarak iki farklı taraftan söz ediliyordu. Deniz Kavimleri yakarak, yağmalayarak geliyorlar ve özellikle Levant'e zorla yerleşiyorlardı. Oysa, Doğu Akdeniz Havzasının en azından bazı noktalarında böylesine iki taraftan değil, üç taraflı bir ilişkiden söz etmek mümkün olmalıdır; bir yanda yakıp-yıkıp, yağmalayanlar (kaos ortamından faydalanan yağmacılar), diğer yanda çaresizlikten göç eden halklar ve üçüncü olarak da yerel insanlar. Yağmacılara karşı yerel halkla göç edenlerin, zaman zaman bile olsa, kader birliği ve iş birliği etmiş olmaları pek ala mümkün gözükmektedir.

Tüm bu göçler, Yunanistan'dan Levant'e kadar yayılan bölgede, M.Ö. 1. binde ortaya çıkacak olan ve M.Ö.2. binden çok farklı özellikler içerecek yeni bir uygarlığın temellerini atmıştır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

M.Ö. 1200 civarında Doğu Akdeniz havzasında yaşanan büyük yıkımın nedenleri üzerine sayısız çalışma yapılmış, sayısız tez ortaya atılmıştır[63]. Tezimizin sonuç bölümünde amacımız o günlerde nelerin olup bittiği hakkında gerçekleri ortaya koymak değildir. Belki de olayların tam olarak nasıl geliştiği hiçbir zaman öğrenilemeyecektir. Amacımız, elimizdeki multidisipliner bulgulara en iyi uyan senaryoyu çizebilmektir.

Yakın gelecekte sadece M.Ö. 1200 olayları ile ilgili değil, tarihin karanlık kalmış tüm ayrıntıları ile ilgili çok daha fazla bilgiye ulaşacağımıza dair büyük bir umut beslemekteyiz. Çünkü şu anda, Dünya'daki tüm sosyal ve pozitif bilimler arkeolojiye yardım etmek için el birliği etmiş gibi durmaktadırlar[64]. İkinci olarak geçmişte, dünyada kendiliğinden oluşmuş arkeolojik "hücrelerin[65]" varlığından gittikçe daha fazla bilim insanının rahatsızlık duymakta olması ve bu durumu ortaya koyması sayesinde farklı bölge ve dönem çalışan bilim insanları arasındaki iletişim artmakta ve bazı sorunlara daha global bakılabilmesi mümkün olmaktadır. Son olarak da, Avrupa'yı aslında doğrudan ilgilendiren ve genellikle Rusça'nın bilim dili olarak kullanıldığı bölgelerden de çağımızın "bilim dili" haline gelen İngilizce yayınların da geliyor olmasıdır. Bu sayede, özellikle Asya ile Avrupa arasındaki

[63] Tezin "Yararlanılan Yayınlar" bölümünde farklı yıkım tezlerini ait yayınlar mevcuttur.

[64] Radyo Karbon testleriyle doğrudan tarihleme yöntemlerinin kullanılmaya başlaması ve bunu bambaşka arkeometrik tarihleme metodlarının takip etmesi ardından, paleosismooji, paleobotanik, paleoklima gibi yeni bilimsel disiplinler elli yıl önce hayal bile edilemeyecek bilgileri önümüze getirmektedir. Büyük bir olasılıkla önümüzdeki yıllarda, geçmişin arkeolojik sırlarının çok büyük bir bölümü, belki de şu anda hayal bile edemediğimiz yöntemler ve yepyeni bilimsel dalların yardımlarıyla hızla aydınlanmaya devam edecektir.

[65] Hücre olarak, arkeoloji dünyasında kendi içinde kapalı kalmış ve diğer alanlarla fazla bir ilişkiye girmeyen alanları kast ediyoruz. Sadece Antik Yunan, Bizans, Neolitik, protohistorya gibi belli dönemlere yoğunlaşmış bilim insanlarının yanında, Ege, Anadolu, Mezopotamya, Kuzey Avrupa, Balkan, Kafkaslar gibi belli coğrafi bölgelerde uzmanlaşmış bilim insanları kapalı hücreler gibi çalışıp diğer hücrelerle ilişkilerini asgaride tutabilmekte, bu durum, da arkeolojide bütüncül bakış gerektiren konularda ya da neden ve sonuçları açısından çok daha büyük coğrafi alanlara veya uzun dönemlere yayılan sorunların çözümlerinde ciddi açmazlara neden olmaktadır.

konumu nedeniyle çok önemli coğrafi bir bölge olan Karadeniz'in Kuzeyi ve Kafkasya ile ilgili daha fazla veriye ve bilgiye artan bir şekilde ulaşmak mümkün olmaktadır.

1. GEÇERSİZ OLDUĞU SONUCUNA VARILAN YIKIM NEDENLERİ VE YAKLAŞIMLARI

M.Ö. 1200 Döneminde yaşanan yıkımın nedenleri hakkında sonuç aşamasına gelirken, geçmiş yıllarda bilimsel olarak öne sürülen M.Ö. 1200 Yıkımının temel nedenlerinin bir bölümünün günümüzde artık geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Aşağıda bu sonuçların bir bölümü ele alınmaktadır.

1.1. Akdeniz Havzasının Doğu Yarısındaki Çöküşü Tek Ana Bir Nedene Bağlanması

M.Ö. 13. ve devam ederek M.Ö. 12. yy. döneminde oluşan büyük Yıkım süresince kanımızca tek bir ana nedenle tüm çöküşü açıklamaya kalkmak yanlıştır. Yıkım sürecinde pek çok etken devreye girmiş ve hepsi belli bir ölçüde olaylara yön vermiştir. Tek başına depremler, iklim, volkan patlamaları, dünyaya yakın geçen bir kuyruklu yıldızın serpintisi (Napier, 2009: s.344), özel bir salgın hastalık veya saray içi kavgalar bu kadar büyük ölçekte bir yıkımı ortaya çıkartmaya yetecek gibi değildirler (bkz. blm.1, blm.4, blm.5).

1.2. Deniz Kavimlerinin Yıkıcı Gücü ve Disiplini

Akdeniz havzasının doğu yarısında işler yolunda giderken birden bire, nereden çıktığı belli olmayan "Deniz Kavimleri" gelip Mısır hariç tüm uygarlıkları yıkmayı başardıkları savı doğru değildir. Medinet Habu'da III. Ramses, Deniz Kavimleri'nde söz ettiğinde yıkımın başlamasının üzerinden neredeyse yarım yüzyıl geçmişti ve Mısırlılar orada olayların en son halini betimliyorlardı. Oysa Deniz Kavimleri diye adlandırılan halkların, çok büyük ölçüde, bölgenin kendi insanlarından oluştuğu anlaşılmaktadır (bkz. blm. 2.4)

Mısır'daki Medinet Habu duvar resimlerinde inceleyeni en çok şaşırtan noktalardan birisi, Ramses-III tarafından betimlenen "Deniz Kavimleri'nin", düzenli bir orduyu çağrıştıracak şekilde, kılık kıyafet (askeri üniforma da diyebiliriz), silah, gemi tiplemesi birliği içinde olmalarıdır. Resimlere bakıp, yazıtlar ilk kez okunduğunda Mısırlıların dev bir imparatorluk ordusu ile karşılaştıkları ve onu yendikleri izlenimi edinilmektedir. Şaşırtıcı olan nokta ise ortada böyle bir imparatorluğun olmamasıdır. Medinet Habu'da duvarlara resmedilen savaş sahnelerinin bir bölümü firavunun propogandası bile olsa Miken uygarlığının sahip olduğu Damos sistemi (bkz. blm. 3.2.2), yıkımın en başından itibaren halkların zayıf bile olsa, belli bir düzen ve disiplin içinde sevk ve idare edilebilmelerini sağlamış olmalıdır. Miken dünyasında Tunç Çağı'nın uluslar arası dilini, adetlerini iyi bilen pek çok tüccar ve denizci vardır. Gemi sahibi olan ya da donatabilen bu insanlar, sadece kendilerine bağlı insanları düzen içinde tutmamış, ayrıca kolaylıkla diğer guruplarla az da olsa bir koordinasyon sağlamış olmalıdırlar. Bunu düşünmemizin bir nedeni de, eğer tersine olsaydı, Söz gelimi, Miken ve Ege dünyasından, tamamen kaotik bir şekilde boşalan insan sürüleri yağmaya başlamış olsalardı, yağmaladıkları ilk dolu tahıl ambarının önünde, öncelikle birbirlerini boğazlamaları gerekecekti. Yağma yapan ve hareket halindeki bu farklı etnik guruplar arasında mutlaka sürtüşmeler hatta çatışmalar olmuştur. Ama bu çatışmaların miktarının hareketin ana ivmesini durduracak kadar ileri gitmediğini söyleyebiliriz. Anadolu'nun ve Levant'ın Akdeniz kıyıları düzenli denebilecek bir şekilde yağmalanmış ve işgal edilmiştir.

1.3. Miken'deki Yıkımın Kuzey Yunanistan'dan Gelen Dorlar Tarafından Yapılmış Olması

Uzun yıllar boyu, Yunan Ana karasına Dor'ların istila için gelip, Miken Uygarlığını yıkanların bu istilacılar oldukları öne sürülmüştür (Casson, 1921: s.199), ancak, son yapılan çalışmalarda yıkım öncesine karşı gelen LH-IIIB evresinden yıkım sonrası LH-IIIC'ye geçerken Yunan ana karasının çok büyük bir nüfus kaybı yaşadığı görülmektedir (bkz. Şekil 40 ve 41). Ülke adete boşalmıştır. Eğer Dor istilasına inanmak gerekirse koca bir imparatorluğu yok edip yağmaladıktan sonra hiç vakit kaybetmeden uzaklaşıp gittiklerine inanmak gerekecektir (Demand, 2011:

s.212), ki bu da oldukça anlamsız durmaktadır, çünkü Dor'ların hemen gidip izlerini bıraktıkları yakınlarda başka bir yer bulunamamıştır. Son zamanlarda gelinen düşünce yapısına göre, Dor'ların kıta Yunanistan'ına, en az 100 yıl sonra, boş kalan topraklara göç ettiklerine inanılmaktadır (Issar ve Zohar, 2007: s.169).

Bu dönemle ilgili en ilginç gelişme ise benzer savunma duvarlarının yıkımın dışında kaldığını bildiğimiz coğrafyada da oluşmaya başlamasıdır. İrlanda'dan Orta Avrupa'ya, Kuzey Kafkaslar'dan, Kuzey Batı İran'a kadar her yerde yerleşim bölgeleri savunma duvarlarının arkasına çekilmeyi tercih etmiştir (bkz. Blm.1.3.2, Blm.2.3.6, Blm.6.3.4). Bu yerleşim bölgelerinin çoğu, örneğin Hattuşa'da olduğu gibi sağlam ve çok güçlü duvarlar arkasında değildir. Çok küçük yerleşimler bile kendilerine savunma ihtiyacı içinde kalmışlardır. Burada akla hemen "kimlerden kendileri savunmak istemişlerdir?" sorusu gelmektedir. Bu yerleşimlerin çoğu, 8 yüzyıl sonra Büyük İskender'in getireceği türden disiplinli ve koordineli bir işgal ordusuna dayanabilecek gibi durmamaktadır ve gene Kafkasya ve Kuzey Batı İran'dan öğrendiğimize göre (bkz.Blm.1.3.2), büyük çoğunluğu da herhangi bir yıkım yaşamadan dönemi atlatabilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak, en azından M.Ö. 1200 yıkımına uzak olan bölgelerde ortada büyük bir işgal ordusu olmadığının, ama çaresiz ve hatta aç insan guruplarının oralara kadar gitmiş ve ortalarda dolaşmakta, fırsat bulduklarında ise yağma yapabildiklerini düşünmek mümkün olmaktadır. Büyük bir hareketlilik söz konusu olsa idi bu küçük duvar ve savunma sistemleri işe yaramazdı.

1.4. Yıkımda Orta Avrupa Etkisi

Tez çalışmasının başından itibaren, M.Ö. 1200 yıkımını asıl başlatan etmenin Macaristan'ın da içinde bulunduğu, Orta Avrupa'daki Panonia havzasından başlayan ciddi bir göç hareketinin neden olduğu fikri ağır basmıştı ve olayların geniş bir kavimler hareketi şeklinde, bir domino etkisi altında geliştiği var sayıyorduk. Buna karşın, söz konusu bölgenin bir bomba gibi patlayarak Akdeniz'in doğu yarısını tümden yıkmış olabileceği düşüncesi, aşağıda ayrıntıları verilen nedenlerden dolayı, gerçekçiliğini yitirmiştir.

Literatürde Orta Avrupa'da gelişen Urnfield (Bogucki ve Crabtree, 2004: s.86) olgusunun[66] Doğu Akdeniz havzasının yıkımında büyük bir rol üstlendiği ile ilgili pek çok teze rastlanmaktadır[67]. Bu tezler farklı kültürel kanıtlara dayandırılmıştır:

1.4.1. Barbar Seramiklerin Ortaya Çıkması

Barbar Seramiklerin (bkz. blm. 6.4) ortaya çıkması Orta Avrupa ve Balkanlar üzerinden büyük bir göç dalgasının geldiğinin kanıtı olarak gösterilmiştir. Öncelikle, M.Ö. 13 yy. başlarından itibaren Orta Avrupa Urnfield kültüründen insanların ve kavimlerin büyük bir göç dalgası olarak değil ama sürekli bir sızıntı şeklinde Avrupa'nın her yanına yayıldıkları bilinmektedir. O kadar ki, İrlanda da bile aynı dönemde, farklı bir insan gurubunun geldiğine işaret eden bulgulara rastlanmaktadır. Aynı gelişme İskandinavya'da da yaşanmıştır. Ve büyük bir göç dalgası gerçekten de İtalya'ya kuzeyden girmiş ve İtalya içindeki etnik yapıyı oldukça sarsmış ve bu durum Balkanlar'da da bir baskı yaratmış olmalıdır. Bu baskı doğal olarak Trak / Frig kabilelerini doğuya doğru sürmüş, boğazları geçerek Anadolu'ya girmesine neden olmuştur. Bu evrede Troya'da standart Minyas seramiği ile "barbar" seramik bir arada bulunmuştur (bkz. Blm.7.4). Ancak "Barbar Seramiklerin" toplam seramik asamblajı içinde çok küçük oranda kalmaları nedeniyle, insanların, aslında göçmen olarak geldikleri ve yerel halkın yanına sığındıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

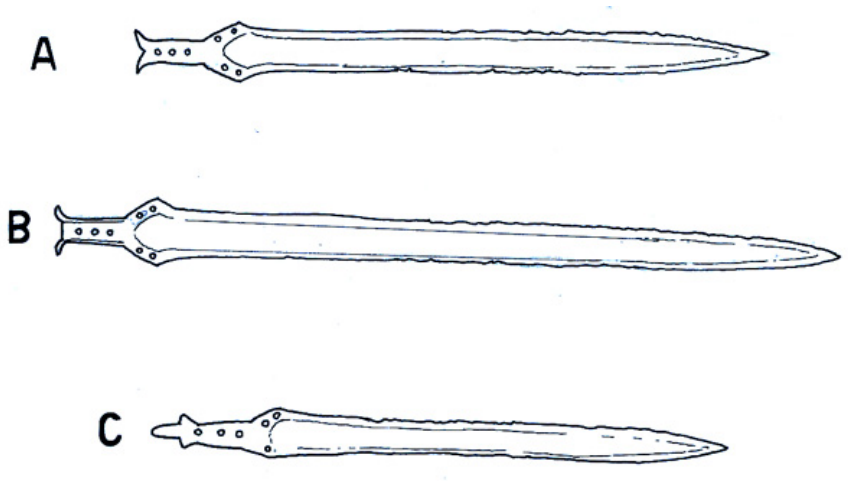
1.4.2. "Naue Tip-II" kılıçların ortaya çıkması

Büyük bir Orta Avrupalı insan gurubunun istilasının en büyük kanıtlarından birisi olarak "Naue Tip-II" kılıçları gösterilmektedir (Jung ve Mehofer, 2006: s.111).

---

[66] Urnfiled Kültürü demiyor olmamızın nedeni, M.Ö. 1300'lerde Orta Avrupa'dan başlayarak, Avrupa'nın büyük bir bölümüne yayılan ve içinde çok farklı kültürleri barındıran bir olgu olmasından kaynaklanmaktadır. Urnfiled alanında ölü gömme geleneği tümülüs tarzı gömüden, kremasyona ve ölü küllerinin urne kapları içinde özel "mezarlıklara" gömülmesi şeklinde değişmiştir. Ancak farklı kültürlere ait urne "mezarlıklarına" bulunan diğer maddi kültür kalıntrları birbirlerinden çok farklı olmuştur.(bkz. Peter Bogucki, Pam J. Crabtree, a.g.e., s.86)

[67] Bu konuda, tezin "Yararlanılan yayınlar" bölümüne bakınız.

Şekil 16. Naue Tip II Kılıçları
*(*http://www.salimbeti.com/micenei/weapons1.htm)

Orta Avrupa'dan çıkan Naue Tip-II[68] kılıçları, tunçtan dökülen, her iki yanı da keskin ve sertleştirilmiş, hem saplamaya hem de kesmeye yarayan silahlardır. Aslında kılıç tasarımı açısından zamanı için bir devrim niteliği taşımaktadır. Akdeniz'in doğu yarısında bu kılıç tipinin ortaya çıkması aniden olmamış, Barry Molloy'un belirttiği gibi (Molloy, 2003: s.117), 100 yıla yakın bir süre içinde, yavaş yavaş bölgeye girmiştir. Uluslar arası ilişkilerin yoğun yaşandığı Geç Tunç Çağı için böyle bir gelişme şaşırtıcı değildir. Askeri üstünlük sağlayacak olan herhangi bir silahta olacağı gibi Naue Tip-II kılıç da tüm bölgeye yayılmış olmalıdır.

1.4.3. Medinet Habu'da Betimlenen "Viking" Tekneleri

Urnfield Kültürünün Mısır'a kadar gelmiş olduğunun kanıtı olarak öne sürülen Medinet Habu'daki duvar resminde, III. Ramses'in Deniz Kavimleri ile yaptığı savaşta tasvir edilen düşman gemilerinin hem kıç hem de baş tarafında kuş

[68] Naue II tip kılıçlar, tüm kılıç tasarımları arasında en uzun süre kullanılmış olanıdır. Geç Tunç Çağı'nda ortaya çıktıktan sonra Demir Çağı'na kadar, 500-700 yıl boyunca kullanılmıştır. Hem tunçtan hem de demirden yapılmıştır. M.Ö. 1450 yıllarında, kuzey İtalya'daki metal ustaları bu kılıcın ilk tiplerini ortaya çıkarmışlardır. Çok sağlam bir silah olan bu kılıç hem yan vuruşla kesmeye hem de saplamaya yaramıştır. Önce Orta Avrupa'ya, İskandinavya'ya ve Britanya adalarına yayılmıştır. M.Ö. 1200 civarında ise Yunanistan, Girit, Ege Adaları, Levant ve Mısır'a ulaşmıştır. Yunanistan ve Ege Adalarında çok popüler olmuş ama arkeolojik kazılarda esas en çok bulunduğu bölge, Orta Avrupa'dır. Tüm bu bölgelerde 7. yy'a kadar standart kılıç olarak kalmıştır. Demir Çağı'na geçişle birlikte temel tasarım değişmeden tunç yerine demirden yapılmaya başlanmıştır. (Ref: http://www.salimbeti.com/micenei/weapons1.htm)

tasvirlerinin olması gösterilmektedir. Bilim dışı yayınlarda[69] bu resimlere bakılarak Kuzeyli Vikinglerin atalarının, hemen hemen iki bin yıl sonra kullanacakları teknelerin benzerleri ile (bkz. Şekil 42 ve 43) Akdenizin Doğusuna kadar geldikleri ve imparatorluk donanmalarını yendikleri bolca söz edilmektedir. Bilimsel yayın ve çalışmalarda ise gemilerin Orta Avrupa özellikleri taşıdıkları öne sürülebilmektedir (Romey, 1003: s.11). Assaf Yasur-Landau makalesinde (Landau, 2010(a)) aynı dönemde Ege bölgesinde yapılmış pek çok gemi tasvirini bir araya getirmiş ve Medinet Habu'da çizilen tipte olanlara rastlayamamıştır. Landau dönemin tasvirlerinde benzer gemilerin hiç yer almamış olması nedeniyle bölge dışından çok yoğun bir şekilde farklı bir tasarıma sahip gemileri gelmemiş oldukları sonucunu çıkartmıştır. Ayrıca da, Medinet Habu'daki düşman gemi tasvirlerinin gerçeği yansıtmadığını sonucuna ulaşmıştır.

Bu üç iddia gurubuna yanıt verildiği zaman Orta Avrupa'dan büyük bir istilacı gücün gelmiş olabileceği tezi tamamen çürümektedir.

1.5. Hitit İmparatorluğunun Yıkılmasında Kaşkaların Rolü

Itamar Singer makalesine (Singer, 2007: s.166),

> *"500 yıllık tarihleri boyunca Hititler pek çok düşmanla savaşmışlar ama hiçbiri Kuzey Anadolu Dağlarında yaşayan Kaşkalar kadar inatçı ve ele geçirelemez olmamıştır. İyi organize olmuş Hitit ordularının bütün çabaları kuzey sınırlarını korumaya çalışmak olmmuşsa da defalarca yetersiz kalmışlar ve Kaşka orduları sınır yakınlarındaki kült merkezlerini ve kentleri ardı ardına talan edip yıkmışlardır. Büyük ihtimalle de, zayıflamış Hitit başkenti Hattuşa'ya son ve ölümcül darbeyi vuranlar da gene Kaşkalardan başkası değildir."*

[69] Aşağıdaki iki WEB sayfası bilim dışı, fantastik iddialarla ilgili bir fikir verebilir:
http://www.saveyourheritage.com/history_of_norway.htm ,
http://hiddenhistorysecrets.blogspot.com/2008/02/hidden-viking-history-phaeton.html

Diyerek başladıktan hemen sonra, bunun çağımızın sömürge dönemlerinin görüşlerine ne kadar yakın olduğunu söylemektedir. Sömürge sonrası dönemin algılarına göre ise, Kaşkaların pek ala Hititler tarafından hırpalanmış bir kurban olabileceklerini de eklemektedir.

Kaşkalarla ilgili eriştiğimiz ilk şaşırtıcı bilgi, Jürgen Seeher'in "Hattuşa'nın fetih değil, Hitit kraliyet ailesi tarafından terk edildiğinin açıklanmasıydı (Seher, 2010: s.220). Seeher'e göre Hititler gittikten sonra Hattuşa düzenli bir işgalci gücün emrine girmemiştir. Aksine, az sayıda göçmen gelip sadece Büyükkaya'ya yerleşmişlerdir. Erken Demir Çağı'nın Orta ve Son evresinde Hattuşa'nın diğer noktalarında yerleşim başlamıştır (Seher, 2010: s.222). Seeher makalesinin devamında, Büyükkaya'da bulunan çanak çömlek parçalarında yola çıkarak Hattuşa'ya yerleşenlerin Kaşka olma ihtimali üzerinde durmaktadır, ancak kesin bir kanıya varamamaktadır.

Karadeniz sahil şeridinde yaşayan ve Hititlerin ezeli kuzeyli düşmanları olan Kaşkaların Hititlerin yıkım aşamasında ortada pek olmamaları ilk bakışta şaşırtıcı gelse de, birkaç nokta hesaba katıldığında mantıklı olabilmektedir. Kaşkaların genel olarak sorun oldukları dönemlere bakıldığında hemen hepsinin de Hititlerin güçlü oldukları dönemlere denk geldikleri görülmektedir. M.Ö. 17. ve 16. yy'lara ait eski Hitit kaynaklarında Kaşkalar'la ilgili hiçbir atıf bulunmamaktadır. Ancak M.Ö. 15. yy'ın ikinci yarısından sonra Kaşkalar'dan söz edilmeye başlamıştır (Singer, 2007: s.168). Bu durumu bazı bilim insanları Kaşkaların bölgeye sonradan göç etmiş bir halk olması ile açıklamaktadırlar[70]. Oysa Hititler, Hattuşili zamanında ilk kez güçlü bir devlet haline geldikten sonra askeri operasyonlarını Orta Anadolu'ya ve Toros dağlarının ötesindeki Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya'ya yapmışlardır. M.Ö. 1600 civarında Murşili I, Hattuşili'nin politikasını devam ettirip yeniden Suriye'e saldırmıştır (Klengel, 2011: s.33). Kısacası Hititler ilk açılımlarını Kuzey'e değil,

[70] Kaşkalarla ilgili elimizdeki yazılı kaynakların tümü Hititlere aittir. Bu nedenle pek çok bilim insanı onları aynen Hititlerin anlattığı gibi barbar, vahşi ve savaşçı bir kavim olarak görmeye devam etmektedir. Bölgeye Kaşkaların sonradan göç ettikleri tezi, eğer bölgede daha önce olsalardı mutlaka Hititlerle savaşmadan duramazlardı var sayımından kaynaklanmakta gibi durmaktadır.

zengin kervan yollarının geçtiği Güney'e yapmışlardır. Ardından gelen gerileme devrinde ise Kaşkalar gene ortalıkta bulunmamaktadır.

Hititler'in siyasi politikaları, askeri güçleri yettiği kadar çok toprak ele geçirip, halklarını vergiye bağlayıp, merkeze mümkün olan en çok ekonomik gücü (ki bu doğrudan siyasi güç anlamına geliyordu) aktarma peşindeydiler. Hititler, başkentleri Hattuşa'ya kuş uçuşu 370 km uzaktaki Akdeniz sahillerine, 640 km uzaktaki Ege sahillerine seferler yaparken, sadece 190 km uzaktaki Karadeniz sahillerini ele geçirmeyi düşünmemeleri imkansızdı.

Kaşkalar'ın aslında Hititlerin yayılmacı politikalarına karşı kendi topraklarını korumaktan başka bir amaçları olmadığını düşünmek biraz abartılı kaçsa da çok yanlış olmayacağı kanısındayız. Kaşkalar gibi, yüksek duvarlarla korunan medeni ve hantal kentleri olmayan, yarı ya da tam göçebe bir halkın, Hititlerden kendilerini korumak için yapacakları en iyi savunma tarzı, Hitit ordusu geldiğinde işgalci orduya karşı gerilla savaşı verip yıpratmak ve diğer zamanlarda da Hitit savaş makinesine zarar verecek vur kaç taktikleri uygulamak olacaktır. Hitit kaynaklarından öğrendiğimize göre de Kaşkalar tam da buna benzer bir davranış biçimi sergilemişler (Yakar, 2006: s.51) ve Hititlerin sorun çıkarmayacağı kadar zayıf düştükleri dönemlerde, özellikle de yıkılmaları sürecinde, pek ortada görülmemişlerdir.

Kaşkaların Hititlerin yıkılmasından sonra güneye inmemeleri için çok geçerli nedenleri olduğu düşünülebilir. Her şeyden önce, Karadeniz sahili gibi, hem kuraklık, hem de Anadolu platosunu çok kötü vurabilecek aşırı soğuk dönemlerinden fazla etkilenmeyecek bir coğrafyada yaşıyorlardı. Ve eğer tezimizde iddia ettiğimiz gibi Anadolu çok ciddi bir kıtlık içindeyse fethedilmesi değil, uzak durulması gereken bir coğrafya haline geliyordu. Bu görüşün aksine olarak, Itamar Singer, (Singer, 2007: s.178) Kaşkaların Asur kaynaklarında yer almış olduklarını ve güneye doğru ilerleyip Kayseri, Malatya hatına kadar gittiklerini ve doğularında Urartular, güneylerinde ise Tabal krallığı ile komşu olduklarını belirtmektedir

2. YIKIMI HAZIRLAYAN ANA ETMENLER

M.Ö. 1200 yıkımını hazırlayan etmenlerin içinde bir bölümü özellikle öne çıkmaktadır.

2.1. İklimin Ülkelerin Ekonomik Güçlerine Olan Etkileri

M.Ö. 2. Binin saray ekonomileri, temel olarak, kendi topraklarında ve vergiye bağlayabildikleri etki alanlarındaki tarım üretimi fazlasına dayanıyorlardı. Bu tarım üretimi fazlasının oluşması ise tamamen iklimin insafına kalmıştı (bkz. blm. 3.1.1, blm. 5.4, blm. 6.2.1). M.Ö. 2. Binde, özellikle Orta ve Doğu Anadolu'da iklim nedeni ile yaşam şeklinin ve siyasi yapının çok farklı şekiller aldığı görülmektedir.

Asur Ticaret kolonileri Çağında (MÖ 2000-1750) Anadolu içlerinde birçok Karum ve Wabartum kurduklarında, oldukça lüks malların ticaretini yapabiliyorlardı (bkz. blm. 5.3.5). Bu dönemin çok dikkat çekici özellikleri bulunmaktadır. Bunları sırayla sayarsak;

1 – Asurlu tüccarlar oldukça lüks tüketim mallarını getirip, yüksek fiyatla alabilecek bir tüketici topluluğu bulmuşlardır. Günümüzün kitlesel tüketim anlayışların terminolojisi ile konuşmak yanıltıcı olabilse de, kervanlar dolusu getirdikleri pahalı kumaşları, elbiseleri rahatça satabildikleri bir Pazar buldukları şüphesizdir.

2 – Bu malları 1000 km'yi aşan bir yolculuktan sonra Karumlarına, Wabartumlarına ulaştırmaktaydılar. Bu kadar büyük bir zenginliğin soyulmadan, yağmalanmadan, bu kadar uzun bir mesafeyi kat edebiliyor olması dikkat çekicidir. Mutlaka zaman içinde soyguna uğrayan, mallarını kaybeden tüccarlar olmuştur. Ancak bu tür zararların oranı fazla değildi ki, ticaret 200 yıla yakın bir süre devam edebilmiştir. Kanımızca bu bilgiden, kervan yolunun geçtiği bölgedeki halkın çok zor durumda olmadığını, çok aç olmadığı sonucunu çıkartabiliriz.

3 – Elimize geçen tabletlerdeki yazışma ve anlaşmalardan tüccarların vadeli anlaşmalara imza attıklarını öğreniyoruz. Bu ancak belli bir güven ve hukuk ortamı sağlandığında yapılabilecek bir uygulamadır. Tüccar, basit bir kil tablete mührünü basarak, yüzlerce deve yükü malının karşılığını daha sonra alabileceğine yeterince güvendiğinde, ancak böyle bir anlaşmaya taraf olacaktır. Vadeli ticaretin var olabilmesi için, herkesin uyduğu kanunların işliyor olması gerekir. Bu güven ortamının oluşması için güçlü ve disiplinli bir devlet olması zorunlu gibi dursa da, M.Ö. 2. Binin başlarında, Anadolu'da böylesine güçlü ve yaygın bir merkezi otorite yokken bu ticaret yapılabilmiştir. Sayısız şehir devletleri ve küçük krallıklar, aynı kurallara rahatça uyabilmişlerdir. Bu da sadece bolluk içinde yaşanan ve gergin olmayan bir dönemde gerçekleşebilecek bir durumdur. Her kral, kurallara uymanın kendine daha fazla avantaj sağladığının farkında olmalıdır.

M.Ö. 1600'den sonra iklimde genel bir kuraklık baş göstermiştir (Issar, 2003: s.165). Kanesh Karumunun Hititler tarafından yakılıp yıkıldığı ve Asur ticaret kolonileri çağının geri dönülmez bir şekilde sona erdiği bilinmektedir. İklimdeki bu değişiklik ile Hititlerin Anadolu çapında bir devlet yapısı ortaya çıkarmaları basit bir tesadüften daha fazlası olabileceğini düşündürmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi (bkz. blm. 6.2.1), olumlu iklim koşulları, daha fazla tarımsal üretim anlamına gelirken, artan kuraklık, ya da aşırı soğuklar, bu verimin azalmasını, dolayısıyla, tarımsal fazlanın azalmasını doğurmaktadır. Böyle bir ortamda, kaynakların kimler arasında ve nasıl paylaştırılacağını kontrol etmek için daha disiplinli ve otoriter bir rejime ihtiyaç duyulacağı çok açıktır. Kanımızca, eğer Hititler var olmasaydı ve Kanesh Karumunu yakmasalardı bile M.Ö. 1500'lerde Asur Ticaret kolonilerinin artık var olmaları, tamamen ticari nedenler yüzünden, pazarın artık lüks tüketim mallarına talebi olamayacağı için, mümkün olmayacaktı[71].

Merkezi otoritenin, aç gözlülüğe kapılmadan, sadece ordusunu ve bürokrasisini ayakta tutacak kadar tarım fazlasını, hep aynı miktarda vergi olarak topladığını

[71] Asur Ticaret Kolonilerinin var olabilmelerinin temel nedeni, o dönemde Anadolu'nun yeterince tarımsal üretim fazlası elde edecek kadar uygun koşullara sahip olmasıydı. Bu üretim fazlası Asurlu tüccarların getirdikleri lüks kumaş, hazır giyim eşyaları gibi bir ticareti de rahatça finanse edebiliyordu. M.Ö. 2. Binin ikinci yarısında ise iklimdeki dengesizliklere bağlı olarak bozulan tarım üretimi artık böylesine bir lüks tüketime izin verecek koşulları sağlayamıyordu.

düşünsek bile, yukarıda da değinildiği gibi, iklimsel nedenlerden dolayı gittikçe düşen bir tarım üretimi ülkesinde bunun anlamı, halkın bir bölümünün, belki de büyük bir bölümünün, giderek daha azla yetinmek zorunda kalacağı ve yaşam standartlarının hızla düşeceğidir. Bu durum da toplumsal barışı bozabilecek en temel etkenlerden birisidir.

Disiplinli saray ekonomilerinin, ülke topraklarında yaratılan artı değeri, gittikçe kendi iktidarlarının yararına ve gittikçe halkın en azından bir bölümünün sefaleti pahasına kullanmaya başlamaları ile birlikte (bkz. blm. 3.4.1) başkent Hattuşa'da ve diğer kentlerin çevresinde savunma duvarları oluşmaya ve yükselmeye başlamıştır. Ege'de yapılan ticaretten büyük kazanç elde ettiği söylenen Miken Krallığında da benzer bir gelişme yaşanmış ve merkez durumundaki önemli kentlerin ve saraylarının çevrelerine büyük savunma duvarları inşa edilmiştir.

Ürünlerin değiş tokuş edilmesi ve günümüzde anladığımız anlamda bir ticaret olgusu tarihin her döneminde mevcut olmalıdır. Ticaret yapabilmek için zahmete giren herkesin (tüccarların) bu işten belli bir kar etmeyi de planladıklarının kesin olduğu var sayılabilir. Örneğin, Çamak Çömlek Öncesi Neolitik'te, Anadolu'daki Kömürcü-Kaletepe'den obsidyen aletleri alıp Kuzey Suriye'deki Dja'de'ye götüren kişi ya da kişiler bu eylemden bir tür kazanç elde etmeyi hedeflemiş olmalıydılar (Doğan ve Michailidou, 2008: s.21). Ancak tek başına ticaretin, makro ekonomik anlamda topluma ne kadar ek bir kazanç getirdiği üzerine bir fikir sahibi olmamız gerekmektedir. Örneğin Ugarit gibi bir kentin, batısında bütün Akdeniz ve deniz yoluyla ulaşabileceği tüm limanlar, doğusunda ise hinterlandı olarak görebileceğimiz topraklarla, sadece ticaret yaparak ve gelen tüccarlara farklı hizmetler sağlayarak, ciddi bir artı değer üretebileceği düşünülebilir. Ancak ticaretten ciddi gelir bekleyen bölgenin ölçeğini Miken Dünyası gibi geniş bir alana büyüttüğünüzde, kanımızca, M.Ö. 2. Binde yapılabilecek olan ticaretin tüm ülkeye olan ekonomik katkısı çok küçük boyutta kalacaktır. Miken Krallığı da, aynı diğer saray/tapınak ekonomilerinde olduğu gibi, gerçek zenginliğini tarımsal üretim fazlasının üzerine kurmuş olması gerekmektedir.

Tezimizde, imparatorlukların kurdukları bu duvarların öncelikle ülkelerin kendi halklarına karşı yapıldığı öne sürülmektedir. Zaten yıkımın temel nedenlerinden birisi de, kanımızca, bu duvarlarla ilgilidir.

2.2. Depremlerin Ülkelerin Çöküşündeki Etkileri

Yıkım önce Yunanistan ana karasında başlamıştır. Yıkımın hemen ardından, Yunanlılar, Batı Anadolu'dan Troad bölgesi insanları, Lukka halkı, Girit'te bulunan Pelasg'lar ve Sardinyadan gelen Sherden'ler bereketli topraklara doğru, aileleri ile birlikte saldırmaya, ilerlemeye başlamışlardır. Son ana kadar Hitit krallığı duruma hakim gözükmektedir. Vasal krallıkları Ugarit ile birlikte Likya açıklarında bir deniz savaşına girmeye hazırlanmakta, dönemin en önemli kara gücü olan atlı savaşçılar ise Anadolu içlerinde savaştadırlar.

Sonra aniden bir olay olmuştur ve yazılı tarih, en azından Hititler için, aniden susmuştur ve her şey yıkılmıştır.

Yüz yılı aşan bir süredir bilim insanlarını en çok rahatsız eden ve açıklamakta zorlandıkları konulardan birisi de yıkımın bu kadar ani gelmiş olmasıdır (bkz. blm.1). Bir başka rahatsız eden nokta ise pek çok kentin yıkılıp yok edilmiş olmasıdır. İkinci Dünya Savaşının yarattığı yıkım imgeleriyle yetişmiş bir nesil olduğumuz, petrol için yapılan savaşları kanıksadığımız ve Orta Çağ'daki din ve mezhep çatışmalarında bütün bir kentin, bir topluluğun kılıçtan geçirilmiş olduğunu bildiğimiz için M.Ö. 1200'deki yıkımın şiddeti bizi çok fazla şaşırtmamaktadır. Ancak Geç Tunç Çağı'nın ekonomik koşullarını düşündüğümüz zaman yaşanan yıkımın son derece atipik ve şaşırtıcı olduğu görülmektedir[72]. Çünkü Tunç Çağı'nın ihtiraslı bir kralı, fetihler yapıp, gücünü arttırmak istediğinde yeni toprakları, kentleri en az hasarla, en az kayıpla ele geçirmeyi hedeflerdi. Zaten dönemin siyasi tarihi

[72] Su kaynakları sayılmazsa Tunç Çağı'nda stratejik kaynak diye bir kavram hemen hemen yok gibidir. Günümüz savaşlarında olduğu gibi, petrol kaynaklarını ele geçirebilmek türünden bir savaş nedeni olmaz. Günümüzün işgalci bir yönetimi petrol kaynaklarını ele geçirirken insan, kültür ve sosyal yapı gibi öğeleri önemsemeyebilmektedir. Oysa Tunç Çağı'nda tek stratejik kaynak tarım üretimi yapılabilen toprak ve üzerindeki insanlardır. Hitit gibi bir krallık bu topraklardan ne kadar çoğunu, hasarsız olarak, kendi yapısına katabilirse o kadar büyüyebilmiştir.

anlatılırken “fetih” fiilinden daha ziyade “kendine bağlamak” kavramı kullanılmaktadır. İki büyük ordunun karşılaştığı Kadesh savaşı gibi çatışmalar da zaten belli bir bölgenin hakimiyetini ele geçirmek için yapılmıştır.

Oysaki M.Ö. 1200 yıkımında ardı ardına kentler yıkılmış, yağmalanmış ve oturulmaz hale gelmiştir. Aklı başında ve belli bir disiplini olan, herhangi bir işgal ordusunun yapmayacağı türden yıkımlar oluşmuştur.

Başta da söylediğimiz gibi, M.Ö. 1200 döneminde neler olduğunu tamamen öğrenme şansımız belki hiç olmayacak. Ancak, yukarıda sıraladığımız ve bilim insanları için son derece şaşırtıcı gelen bir dizi olayı kolayca açıklayacak bir senaryo meydana getirebiliriz.

Miken dünyasının bulunduğu coğrafya da deprem hatlarının üzerindedir (bkz. şekil-5) ve Richter ölçeğinde VII’lik bir depremin meydana gelmesi son derece doğaldır. Ayrıca bölgedeki depremler tamamen rastlantısal olarak değil, Amos Nur’un (bkz. blm. 4.4) verdiği isimle, Deprem Fırtınası şeklinde, birçok deprem yakın zaman aralıklarıyla gelmektedir. Kuzey Anadolu fay hattında biriken gerilim 50-70 yıl gibi bir sürede, bölgede ardı ardına gelen büyük depremlerle boşalmakta, ardından 300 yıla yayılabilen, görece sakin bir dönem yaşanmaktadır. Ugarit’i M.Ö. 12. yy’ başında büyük bir depremin yıkmış olduğunun kesin olması (bkz. blm. 4.6.2) tüm bölgenin böyle bir fırtınanın içinde bulunduğunu düşünmemize neden olmaktadır. M.Ö. 1200 civarında Tiryns’de de büyük bir deprem yıkımı vardır ve kanımızca Tiryns’deki deprem Ugarit’ten daha önce meydana gelmiştir. Deprem fırtınası tezlerine göre arada on yıllık bir zaman farkı olması son derece normal sayılacaktır.

Ayrıca dönemin sosyal gerilimleri nedeni ile Tiryns’i yıkan depremin çok büyük olması gerekmemektedir. Kentin savunma sisteminde yıkılacak bir iki duvar bile, dışarıdaki hınçlanmış ve örgütlenmiş halkın isyana başlamasına yetecek kıvılcımı sağlayacaktır. M.Ö. 1200 döneminden elimizde böyle bir yazılı kayıt olmamasına karşın, tarihi dönemlerde, Sparta’da benzeri bir olay yaşanmıştır; M.Ö.

469-464 arasında Sparta çok büyük bir depremle yıkılmıştır. Sparta'nın gücünden korkan ama karşı çıkmaya cesaret edemeyen Helotlar ve Messenyalılar bu yıkımı fırsat bilerek savaş açmışlardır. Yunan Geofizik Araştırmaları söz konusu tarihte olan şiddetli bir depremi teyit etmektedir. Kentin birkaç km uzağından geçen fay hattı 20 km boyunca yırtılmış ve 10-12 metrelik bir atım meydana gelmiştir. (Nur ve Burgess, 2008: s.260). Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da, şehri yağmalamaya gelenlerin dil, din, etnik köken olarak farklı insanlar olmayıp, bizzat aynı şehrin insanları olduğu gerçeğidir. Kısacası, sarayı savunmakla yükümlü askerlerin dostları, akrabaları, kardeşleri yağmacıların arasında olabilirler ve bu koşullarda askerlerin bağlılığı Wanax'tan kendi yakınlarına kolayca saf değiştirmesi de olasılıklar içindedir.

Miken dünyasının en sağlam kentlerinden birinin düştüğünün haberi, ezilmiş ve dayanma noktasını çoktan geçmiş bir halkın üzerinde nasıl bir etki yapardı? Tiryns'de yaşanan ayaklanmanın Miken ve Pylos'ta da tekrarlanması çok büyük ihtimaldir. İlginç bir bilgi de Miken sarayındaki seramik dağılımları ile ilgili gelmiştir. Yıkımın hemen ardına ait tabakalarda lüks seramikler sarayda seçkin kişilerin yaşadığı bölümlerden, ucuz ve kaba mallar ise hizmetlilerin yaşadığı bölümlerde ve aşağı şehirde ele geçmiştir (bkz. blm. 7.4). Bu bilgilerden şu sonucu çıkarmak mümkündür; Deprem ilk fiziki yıkımı yapmış, halk saraya karşı ayaklanmış ancak seçkin kişileri tamamen yok etmeleri söz konusu olmamıştır. Temel olarak, saraya ödenen vergiler artık ödenemez duruma gelmiştir. Seçkin sınıf bir süre daha elinde kalanlarla eski yaşantısını devam ettirmeye çalışmış olsa bile kesin olarak siyasi gücünü kaybetmiştir.

3. YIKIMIN ŞİDDETİNİ ARTTIRABİLECEK ETMENLER

Tunç Çağı sona ererken, özellikle Miken Dünyasında, sarayların kurmuş oldukları sosyal düzen bozulurken o güne kadar toplum içinde gelişmiş ve işlemiş olan pek çok başka sistemin de çökmüş olduğunu düşünebiliriz. Bunların daha sonra yaşanan genel çöküşe ve eskiden isimlendirildiği gibi, "Karanlık Çağların"

oluşmasına tam ne kadar katkıları olduğunu bu tez kapsamında sonuçlandıramasak da, bir not olarak incelemekte fayda olabilir.

3.1. Uzmanlaşmış Zanaatkarların İşsiz Kalması

Özellikle Miken dünyasında olmak üzere, diğer saray ekonomilerinde de, prestij ürünler üreten, uzmanlaşmış zanaatkarlar ve çark yapımı çanak çömlekte de olduğu gibi, daha yaygın bir müşteri kitlesi için seri üretim yapan üreticiler bulunmaktaydı (bkz. blm. 3.1.2). Bu insanlar kendi yiyeceklerini, avcı toplayıcı toplumlarda olduğu gibi, kendileri aramıyorlar, ya da ilkel tarım toplumlarında olduğu gibi, kendileri üretmiyorlardı. Yaptıkları işlere karşılık, ya piyasadaki değiş tokuş mekanizmaları sayesinde ya da saraydaki "iş verenleri" aracılığıyla yiyeceklerini elde ediyorlardı. Kentlere dayanan büyük siyasi organizasyonlar güçlerinin bir bölümünü de insanların uzmanlaşmasından almaktadırlar. İnsanlar belli konularda uzmanlaştıkları zaman daha üretken olmaktadırlar. Dolayısıyla, iş bölümünün olduğu toplumlar, herkes her ihtiyacını kendi gidermeye çalıştığı toplumlara göre çok daha verimlidir. Miken ve Hitit krallıklarının otoritesi çöküp de şehirler yıkıldığı zaman, zaten kuraklık nedeni ile azalan tarım üretimine bir de zanaatkarların işlerini yapamamasından dolayı her türlü mal ve hizmetin sağlanamaması ve o zanaatkar guruplarının da aç insanların arasına katılmaları izlemiş olmalıdır. Açlar arasına katılan her insan krizi biraz daha ağırlaştıracaktır. Buraya kadar yazdıklarımız genel bir bilgi olarak ele alınabilir. Esas sorulması gereken soru ise M.Ö. 1200 çöküşü yaşandığında işsiz ve aç kalan bu uzmanlaşmış üretici topluluğunun boyutunun ne kadar olduğudur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi sayının kabarık olması ölçüsünde krize olan etkileri de artacaktır.

3.2. Uluslar arası Ticaret ile Uğraşanların İşsiz Kalması

Uzmanlaşmış üreticilerin sayısı ile ilgili sorduğumuz sorunun benzerini M.Ö. 13. yy'da dış ticaret ile geçinen sektörün boyutları ve istihdam ettiği insanlar için de sorabiliriz. Miken Dünyasında, özellikle deniz yoluyla yapılan ticaretin varlığını Uluburun batığı sayesinde biliyorsak da (Bass, 1986) boyutları hakkında fazla bir

bilgimiz bulunmamaktadır. İlerki yıllarda yapılacak çok daha ayrıntılı çalışmalarda bu konu ile ilgili daha somut bilgilere ulaşılması halinde çöküş yaşanıp da deniz ticareti büyük bir sekteye uğradığında nasıl bir işsizlik yaşandığı konusu daha iyi tartışılabilecektir. Şu andaki kanımız, Tunç çağında, hatta en sonunda bile, uluslararası ticaretin toplam ekonomi içindeki yerinin, günümüz ölçülerine göre, çok kısıtlı bir aktivite olduğunu şeklindedir. Eğer düşündüğümüz gibiyse, M.Ö. 1200'de, uluslararası ticaret çöktüğünde işsiz ve aç kalacak insan sayısı görece az olacaktır.

3.3. Artan Korsan Faaliyetleri

M.Ö. 13. yy'da Miken Dünyası deniz bağlantılarına önem vermek zorunda olan, pek çok adaya ve karmaşık kıyılara dağılmış bir yapı arz ediyordu (bkz. Şekil 36) Ulaşım, iletişim ve ekonomik yaşamın sürdürülebilmesi için denizlerde yapılan yolculuklarda belli bir güvenlik ortamının tesis edilmiş olduğunu var saymamız gerekmektedir. Philip Charles de Souza M.Ö. 2. Binde korsanlıktan söz edilemeyeceğini, o dönemde korsanlarla savaşçılar arasında bir fark olamayacağını iddia etmektedir (Souza, 1992: s.107). Alfred S. Bradford ise korsanlığın ve korsanların gemilerin tarihi kadar eski bir tarihe sahip olduklarını ve en erken korsanların sadece tek bir amaçla, kazanç elde etmek için, yola çıktıkları görüşündedir (Bradford, 2007: s.4).

Ege denizi, sayısız adaları ve saklanmaya müsait koyları ile tarihin yakın dönemlerine kadar korsanlık konusunda oldukça ünlüydü (bkz. blm. 1.1.2). Özellikle Lukka (Likya) ülkesinin bu konuda haklı bir şöhreti olduğu söylenmektedir. Dolayısıyla tezimizde M.Ö. 1200 Yıkımı yaşanırken Ege'de ciddi bir korsan varlığı olduğu kanısındayız ve bu korsanlığın merkez bölgesinin de Lukka ülkesi ile Rodos olduğu görüşündeyiz. Düşüncemize göre, Miken dünyası bu bölgedeki korsanları tam olarak yok edememiş olsa bile ciddi bir kontrol altında tutmayı başarmış olmalıdır. Sarayların gücü ve askeri imkanları ortadan kalktığında bu böledeki korsanlar her türlü kısıtlamadan kurtulmuş bir şekilde çevreye saldırmış ve yağmalamış olmalıdırlar. Tabii ki Akdeniz havzasının tüm yıkımlarını korsanlara bağlamak yanlış olacaktır. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi, M.Ö. 1200 yılı

civarında, Yunanistan ana karası aç kalmış, saray sistemi çöktüğü için kaybedecek hiç şeyi olmayan ve ellerinde çok sayıda gemi bulunan bir halk ile doluydu. Bu insanlar Mısır deltasının ve Güney Levant'ın verimli olduklarını biliyor olmalıydılar. Yola çıktıklarında önlerine ilk çıkan ve zaten kendi bölgeleri gibi kıtlık içinde olan Anadolu kentlerinde yerleşmek gibi bir niyetleri de olamazdı, çünkü Hitit yazışmalarından anladığımıza göre Anadolu'nun içi de, beki de Yunanistan'a eş düzeyde, çok büyük bir kıtlığın esiriydi. Yollarına devam edebilmek için, geçtikleri kentlerdeki alınabilecek her şeyi, özellikle de depolardaki tahılları almaları gerekiyordu. O nedenle fetih için yola çıkmış bir ordudan daha çok bir çekirge sürüsü gibi, yakıp, yıkarak yollarına devam etmişlerdir.

Çevredeki tüm kentler yakılıp yok olurken Rodos'un kuzeyinde bulunan Ialysos kentinde bu dönem zarfında nüfus beş misli artmış ve zenginleşmiştir (bkz. blm. 1.1.2). Kanımızca bu gelişmeyi korsanlıktan başka bir kavramla açıklamak oldukça zordur.

Yaptığımız yayın taramalarında M.Ö. 1200 Yıkımı nedenleri incelenirken korsanların adı çok az, ya da hiç geçmemektedir. Oysa yıkımların şekli itibariyle bilimsel literatürde korsanların çok daha fazla yer alması gerektiğini düşünmekteyiz.

4. HİTİT İMPARATORLUĞUNU YIKILIŞINDA LEVANT'IN ÖNEMİ

M.Ö. 12.yy başladığında Hitit İmparatorluğu çok ciddi zorluklar içindeydi. Suppiluliuma son yazılarında Kıbrıs'ı fethettiğini, Batı Anadolu'ya seferler yaptığını (ve bunları kazandığını) yazmaktadır (Bryce, 2005: s.332). Hitit kralı bunları boş bir böbürlenme olarak değil, ülkesini kurtarmak amacıyla, son bir çaba olarak, yapar gibidir. Hititlerin deniz gücü, büyük ihtimalle Kargamış'a bağlı bir şekilde ve tamamen Ugarit tarafından sağlanmış olmalıdır ve Ugarit hem Hititlerin ana deniz üssü hem de Suppiluliuma'nın sözlerine bakılırsa, Hatti ülkesinin açlıktan ölmemesi için gereken Buğday sevkiyat zincirinin temel halkasıdır.

M.Ö. 12. yy Başlarında Ugarit çok büyük bir depremle aniden yok olmuştur (bkz. blm. 4.6.2) Sahada 29 sezon boyunca kazıları sürdüren kazı başkanı Schaefer tüm binaların temellerine kadar yıkıldıklarını söylemektedir ve yıkım tabakasında kesinlikle yabancı bir istilacı güce ait herhangi bir ize rastlanmadığına emindir.

Bölgede yaşanan depremlerin rolü, Schaeffer'in 1949'da söylediği gibi tek bir darbeyle tüm Doğu Akdeniz bölgesi uygarlıklarını haritadan silecek kadar olamasa da ve o günlerde sadece belli noktalarda ciddi hasarlar verdirmiş olsa da olayların içinde tetikleyici rolü üstlendiği söylenebilir (bkz. blm. 4.5).

Ugaritin ani kaybı, Hitit ülkesini hem Mısır ve Aşağı Levant'en gelecek tahıl sevkıyatını emniyete alma yeteneğinden hem de denizden gelmekte olan deniz kavimleri tehdidini durdurma gücünden mahrum bırakmış olmalıdır. Ugarit yok olduktan sonra "Deniz kavimleri" kısa sürede Anadolu'nun ve Levant'ın tüm sahillerini ele geçirmişler ve denizle irtibatını keserek, Hititleri, kıtlık içinde kıvranan Anadolu'nun ortasına hapsetmiş olmalıdırlar.

Hitit başkentinde yaşananlar da bu senaryoyu destekler niteliktedir. Kazı başkanı Jürgen Seher, hem kendisi ile yapılan yazışmada hem de makalesinde (Seher, 2010) belirttiği gibi başkentin dışarıdan gelen bir güç tarafından yıkılmadığına emindir. Kent önce, saray erkanı tarafından, "disiplinli" bir şekilde terk edilmiş, ardından yaşamları saraya bağlı olan, uzmanlaşmış zanaatkarlar da ya peşlerinden gitmişler ya da dağılmış olmalıdırlar. Kentte kalan halk boşaltılmış olan saray ve tapınakların içindeki bulabildikleri her şeyi yağmalamış olabilirler. Zaten kentteki yangın izleri kesinlikle halkın yaşadığı bölgelerde değil, sadece boşaltılan bu kamu binalarında mevcuttur. Yabancı işgalci bir güç tarafından kentin fethedilmediğinin en büyük kanıtları, yıkım tabakasında hiçbir çatışma izinin olmaması ve yıkımın ardından kentte çok az sayıda insanın kalmış olmasıdır.

Hitit kralı ve yakın çevresi şu anda bilemediğimiz bir yere göçmüşler ve M.Ö. 1200 olaylarındaki Hititlerin rolü de son bulmuştur.

5. MİKEN KRALLIĞININ YIKILIŞI

Kanımızca Akdeniz'in Doğu yarısında, yıkım kıvılcımının başladığı ana nokta Miken dünyasında Tiryns kenti olmalıdır. Miken dünyası M.Ö.13. yy ortalarına gelindiğinde bir tür istila tehdidine maruz kaldığı izlenimini edineceğimiz savunma yatırımlarına girişmiş, kentlerin duvarları yenilenmiş, büyütülmüş ve korunaklı sarayların içlerine, uzun bir kuşatmaya dayanabilmek amacıyla, su sistemleri, derine inen kuyular inşa edilmiştir. Takip eden yıllarda bu tehdit geçmiş gözükmektedir (Maran, 2010: s.255). M.Ö. 1200 yılına yaklaşırken saraylar, yeniden savunmadan ziyade prestij ve lüks projelere yönelmiştir. Dönem, tarım üretiminde ciddi sorunların yaşandığı, halkın çok ciddi biçimde zorlandığı bir dönemdir. Ancak Miken halkı Hitit halkından daha farklı bir siyasi ve ekonomik örgütlenme içinde yaşamaktadır. Çünkü ülkelerinde, saraydan hem siyasi hem de ekonomik olarak bağımsız sayılabilecek, neredeyse, küçük vasal krallıklar[73] gibi hareket edebilen, hem bölge örgütlenmeleri olan, damos'lar hem de Miken sathına yayılmış ve kesinlikle ekonomik faaliyet içinde olan tapınaklar bulunmaktadır. Halkın koşullarının çok zorlaştığı ve Wanax (Kral) ile halkın arasında artan bir gerilim belli bir seviyeye ulaştığında ya da sosyal çöküş başladığında, bu toplumsal yapıların halkı bir isyan için ya da toplu ve örgütlü bir hareket için yönlendirmesi kaçınılmaz gibi durmaktadır (bkz. blm. 3.2.2).

Bu konuda bize yol gösterebilecek bir öyküyü Heredot anlatmaktadır (Histoire I.94). Öykü, genellikle İtalya'daki Etrüsklerin Anadolu'dan gitmiş olduklarını kanıtlamak için anılmaktadır.

> *"Manes'in oğlu Atys'in krallığı zamanında tüm Lidya'nın üzerine büyük bir kıtlık çökmüştü; ve Lidyalılar (...) 18 sene boyunca kıtlığın geçmesini bekleyip sabrettiler ve çeşitli çareler aradılar. Ancak kıtlık bitmiyordu. Bunun üzerine kral tüm Lidya halkını ikiye böldü ve kura ile iki parçadan birinin gitmesine, diğerinin kalmasına karar verildi. Kalacak olan*

[73] Burada, vasal krallıktan, saraya vergisini verdikten ve görevlerini yaptıktan sonra kendi içinde özgür kararlar alabilen bir yapıyı anlıyoruz.

halkın başında kralın kendisi kalacaktı, gideceklere ise oğlu Tyrsenos liderlik edecekti. Yolca çıkanlar İzmir'e gidip kendilerine gemiler inşa ettiler. Tüm taşınabilir eşyalarını yüklediler…"

Herodot M.Ö. 5. yy.'da yaşamış olmasına rağmen, yedi asır önce Miken dünyasının büyük bir krize girdiğinde nasıl davranmış olabileceği ile ilgili kanımızca önemli mesajlar vermektedir. Herodot'a inanmak gerekirse, açlık içindeki halk, karmaşaya, anarşiye sürüklenmeden, bir idarecinin vereceği karara uymuş, disiplinli bir şekilde hareket edebilmiş ve topluca yola çıkabilmiştir. Dikkat çekici noktalar; çok zor koşullarda bile halkın kaosa sürüklenmeden disiplin içinde hareket etmesi, Lidya halkının yarısını taşıyacak kadar çok geminin inşa edilmesi[74], yeni bir yaşam kurabilmek için her türlü zorluğu göze alarak (herhalde bu zorluklar içinde gidilen ülkenin halklarıyla savaşmak da vardı) yola çıkmasıdır.

Kanımızca yukarıda anılan öykü Sarayların otoritesinin çöktüğü dönemde damosların ve tapınakların nasıl davranmış olabilecekleri hakkında da belli bir ip ucu vermektedir. Saraylar yıkıldıktan sonra hala işler durumda kalmış olan bu sosyal yapılar halkı düzenli sayılabilecek bir şekilde göçe ikna etmiş ve harekatı yönlendirmiş olabilirler.

6. GÜNÜMÜZDEN ÖRNEKLER

M.Ö. 1200 olaylarına uzaktan bakıldığında, insanlar gayet medeni bir dünyada, kendi dönemlerine göre sakin ve barış içinde sayılabilecek koşullarda yaşayıp giderlerken, aniden, delirip her şeyi yakıp, yıkmaya, yağmalamaya başladıkları izlenimi edinilebiliyor. Böyle bir durum çok mantıksız olacağı için de M.Ö. 1200 olaylarındaki çok büyük yıkımı açıklayabilmek için uzaklardan gelen işgal orduları hayal etmek pek çok kişi için daha akıllıca alternatifler olarak gözükmüş olabilir. Her ne kadar günümüzden 3200 yıl öncesine gidip olayları kendi gözlerimizle görme

[74] Öykü bu şekliyle kulağa abartılı gelmekle birlikte, M.Ö. 1200 yıkımı sırasında Ege ve Yunan halklarının çok sayıda gemiyi servise sokmuş olabileceklerini ve bu öykünün nesilden nesile anlatılarak Herodot'a kadar geldiğini var sayabiliriz.

şansımız olmayacaksa da son yıllarda yaşanan ve belleklerimizde hala taze duran bir takım olaylar belki de o günler ile bazı benzerlikler çağrıştırabilir

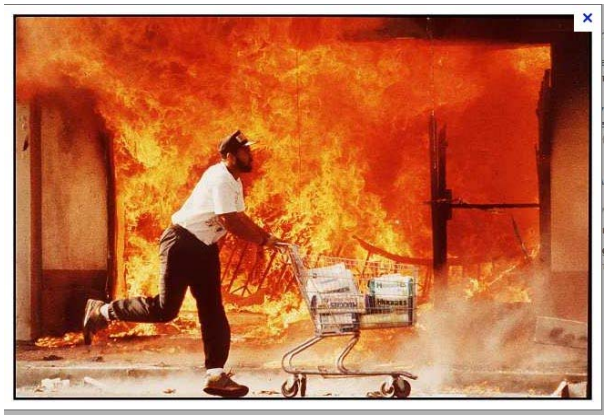
6.1. Los Angeles Ayaklanması

1992 yılında Los Angeles'te Rodney King adlı bir zenci dört beyaz polis tarafından öldüresiye dövülmüş. Olay amatör bir kameraman tarafından gizlice çekilip tüm dünya televizyonlarında gösterilmiştir. Ardından dört güvenlik görevlisi hakkında dava açılmış ancak içlerinde hiç zenci olmayan ve çoğunluğu beyazlardan oluşan bir jüri dört görevliyi suçsuz bulmuştur. Bu haberin duyulması üzerine olaylar Los Angeles'in Güneyinde patlak vermiş ve ardından kentin diğer bölgelerine de sıçramıştır. Altı gün süren ayaklanma sırasında 53 kişi hayatını kaybetmiş, binden fazlası yaralanmış, toplamda bir Milyar Dolar zarar oluşmuştur. Amerikan tarihinin en büyük ayaklanmalarından birisinde çok yaygın bir şekilde saldırılar, kundaklamalar, yağma olayları ve cinayetler olmuştur. Bu ayaklanmayı tezimiz çerçevesinde önemli bir örnek haline getiren en büyük özelliği, olayların dünyanın gelmiş geçmiş en büyük askeri gücünün kendi ülkesinde, cereyan etmiş olmasıdır. Amerika gücünün zirvesindedir. Kasırga gibi, devletin işleyişini sekteye uğratacak hiçbir dış etken de yoktur. Sadece, ayaklanmaya aniden karar vermiş bir insan topluluğu söz konusudur. Olaylar ancak beş gün sonra, Yerel Ordu Birliklerinin (California Army National Guard) ve Camp Pendleton'daki deniz piyadelerinin kente sevk edilmesiyle durdurulabilmiştir. (http://en.wikipedia.org/wiki/1992_Los_ Angeles_riots).

Zencilerin bu olay nedeni ile beyazlara karşı belli bir nefret duyması ve tepkilerini yıkıcı bir şekilde göstermeleri belli ölçüler içinde anlaşılabilecekken, işlenen cinayetlerin, özellikle Korelilerin hedef alınmış olmasının, binaların, iş yerlerinin, dükkanların yakılıp soyulmasının hiçbir anlamı ve açıklaması olamamaktadır.

Şekil 17. Rodney King dört beyaz polis tarafından dövülüyor.
*(*http://fourstory.org/posts/post/rodney-king-for-a-day / 19.04.2013)

Şekil 18. Yangın ve yağma. 3200 yıl önce yaşanan olayları hatırlatıyor.
*(*http://blogs.kcrw.com/whichwayla/2012/05/la-riots-vs-twitter-revolution / 19.04.2013)

Şekil 19. 30 Nisan 1992, Güney Los Angeles'te bir market yağmalanıyor
(http://www.breitbart.com/Big-Government/2012/04/27/la-riots-thin-veneer-of-civilization / 9.04.2013)

Şekil 20. 1992 Los Angeles Ayaklanmasından çeşitli görüntülerle oluşturulmuş bir kolaj.
(http://mistermills.blogspot.com/2012/07/1992-la-riots.html / 9.04.2010)

6.2. Katrina Kasırgası

23 Ağustos'ta başlayıp 30 Ağustos 2005 tarihinde son bulan Katrina Kasırgası, 81 Milyar Dolarlık faturası ile Amerika tarihinin en büyük zarara neden olan doğal felaketi ve arkada bıraktığı 1833 ölü ile ikinci en ölümcül fırtınasıydı (http://en.wikipedia.org/wiki/Hurricane_Katrina). Los Angeles ayaklanmasını başlatan, bir grup halkın, ırksal temelli bir şekilde şiddete yönelmesini tetikleyen, belli bir olay olmasına karşın, Katrina Kasırgasında en büyük zararı gören New Orleans'ta sadece doğal bir felaket söz konusuysu. Aynı Tiryns'i ve Ugarit'i günümüzden 32 yy. önce vuran depremler gibi. Günümüzün en güçlü devleti Amerika, günlerce felaket bölgesine gereğince müdahale edemedi, Birleşik Arap Emirlikleri 100 Milyon Dolar göndermiş olmalarına karşın yabancı devletlerden gelen yardımlar ya yeterince kullanılamamış ve Küba'nın teklif ettiği tıbbi personel

desteği teklifine cevap bile verilmemişti (Hartman ve Squires, 2006: s.1). Ayrıca Amerika'nın diğer tüm eyaletlerinde olduğu gibi felaketin vurduğu bölge de aşırı gelir uçurumlarının esiriydi (Hartman ve Squires, 2006: s.3). Amerikan devleti birkaç gün için etkisiz hale gelince kentte yağmalar başladı.

Şekil 21. New Orleans sokaklarındaki yağmacılar.
*(*http://dybiz.com/sites_randomblog/katrina-looting / 19.04.2013)

*Şekil 22. Yağmacılar (*http://ablesurvivor.com/urban-survival/ / 19.04.2013)

Şekil 23 Yağmacılar
(http://race.iheartsociology.com/2012/10/images-of-katrina-and-the-black-criminal-finding-vs-looting/ 9.04.2013)

Şekil 24. Yağmacılara karşı mallarını ve canlarını korumaya çalışan yurttaşlar.
*(*http://americanpreppersnetwork.com/2012/05/scavenging-versus-looting-what-is-ok.html / http://recessionreadyamerica.com/2009/12/what-you-can-learn-from-my-hurricane-katrina-survival-experience/ / 19.04.2013)

Devletin birkaç günlük zayıflığı bile çağımızda bu kadar ilkelliği ve şiddeti tetikleyebiliyorsa M.Ö. 1200'lerde yaşanan her türlü şiddet olayının anormal gözükmemesi gerekmektedir.

6.3. Gemi İnsanları

Tezimizde M.Ö. 1200 Yıkımının ana etkenlerinden birisi olarak tanıtılan "Deniz Kavimleri"ni güçlü bir imparatorluk deniz gücü olarak değil, üç bin yıl öncesinin küçük tahta teknelerinde, çoluk çocuk yollara çıkmış, çaresiz insanlar olarak tanımladık. Aradan geçen onca zaman karşın, çağımızda hala benzerlerinin olduğunu görebiliyoruz:

Şekil 25. Vietnam'dan kaçanlar. Komünist Vietnam Güneyi ele geçirince pek çok insan derme çatma teknelerle yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştı. Vietnam savaşından sonra Kamboçya, Laos ve özellikle de Vietnam'dan pek çok insan 1970'li ve 80'li yıllarda sığınmacı durumuna düşmüştür. Vietnam'daki yeni komünist yönetimin neden olduğu insanlık dışı uygulamalar nedeni ile çok sayıda insan derme çatma teknelerle açık denize kaçmak zorunda kalmıştır. Bu insanlar denizde kaldıkları süre zarfında, fırtınalar, hastalıklar, açlık ve korsan saldırıları (!) nedeni ile büyük kayıplar vermişlerdir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu bu insanların 200,000 ile 400,000 'inin denizde hayatını kaybettiğini tahmin etmektedir.

Ref: http://en.wikipedia.org/wiki/Vietnamese_boat_people

*Şekil 26. Afrika'dan kaçanlar Malta kıyılarında (*http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41945#.UXO04aJFDLo / 09.04.2013)

*Şekil 27. Libya'dan kaçanlar. (*http://www.bruxelles2.eu/protection-civile/boat-people-en-mediterranee-lotan-dement-les-pays-se-renvoient-la-balle.html/attachment/photos-from-nato-press-briefing-on-libya / 09.04.2013)

SONUÇ

Tez çalışmamızda M.Ö. 1200 olaylarının nedenleri ve nasıl geliştiklerini açıklayan bir dizi sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuçların büyük bir bölümü de şu ana kadar incelediğimiz hiçbir yayında yer almamaktadır. Bu görüşler, çeşitli perspektiflerden bakılarak, tarafımızca önerilmektedir. Ulaştığımız diğer sonuçlar ise, bilim çevrelerinde ya tamamen kabul edilmiş ya da hala tartışmalı durumdadırlar. Bütün bu sonuçların hepsi bir araya geldiğinde M.Ö. 1200 döneminde yaşanan olaylar çok boyutlu, çok bileşenli olarak açıklanabilmektedir.

1. TEZİMİZİN ULAŞTIĞI ÖZGÜN SONUÇLAR

1.1. M.Ö. 1200 Olaylarındaki şiddetli yıkımın ilk başlangıç noktası Tiryns olmalıdır.

M.Ö. 13. yy. sonlarına yaklaşırken hem Yunan anakarası hem de Anadolu ciddi kıtlık sıkıntıları içindedir, ancak aynı dönemde hem Miken Sarayları hem de Hititler büyük ve çoğunluğu lüks sayılacak inşaat programlarına girişmişlerdir. Bu programlar, tarımda istihdam edilecek iş gücünü alıkoyup bir yandan tarım üretimini daha da düşürürken bir yandan da, çok masraflı olmaları nedeniyle, halkın üzerine binen vergi yükünü arttırmaktadır. Bu nedenlerle, halkların her iki tarafta da dayanma noktalarının sonuna geldikleri düşünülebilir. Aynı dönemde Yakın Doğu periyodik deprem fırtınalarının birinin içinde olmalıdır. Örneğin M.Ö. 13. yy ortalarında Troya VI büyük bir depremle yıkılmıştır. Asrın sonunda Tiryns'de de çok büyük bir deprem yaşanmıştır. Bu depremin bütün şehri yerle bir edecek kadar şiddetli olması gerekmemektedir. Sarayın savunma duvarlarından bir bölümünün yıkılması bile halkı aniden harekete geçirip sarayın yağmalanıp, yakılmasına neden olabilmiştir. Olayların duyulması üzerine Pylos ve Miken gibi diğer kentlerde de benzerleri yaşanmış ve hareket bir dalga gibi hızla yayılıp, tüm Miken Saraylarının yağmalanması ile sonuçlanmış görünmektedir. En kötü etkisi de, bir kez

boyunduruktan kurtulan halk vergi göndermeyi kestiği için, saray ekonomisinin hızla çökmesini sağlamasıdır (bkz. blm. 8.2.2).

1.2. Miken dünyasındaki tüm sarayları kısa sürede yağmalayıp yıkabilmek için bölge dışından büyük bir istilacı güç gelmesi gerekmemektedir.

Miken Saraylarının bu kadar hızla ve kesin bir şekilde yağmalanıp yok edilmesi ve onlara bağlı yönetim ve ekonomik sistemin bu kadar çabuk tasfiyesi bilim insanlarını öteden beri şaşırtmaktadır. Bu kadar şiddetli ve kesin bir yıkılışı ancak dışarıdan gelecek vahşi ve istilacı büyük bir gücün yapabileceği düşünülmüştür. Oysaki çok disiplinli ve düzenli bir devlet yapısında büyük gelir uçurumlarını barış içinde bir arada tutmak mümkündür. Ancak bu koşullarda halkın toplu galeyana gelmesi veya devlet gücündeki en küçük bir kararsızlık bile büyük sosyal olayları tetiklemeye yetmektedir. Bir kez harekete geçen sosyal patlama, belli bir kütleye ulaştıktan sonra da önünde durmak çok zor hale gelebilmektedir.

Çağımızdan vereceğimiz iki örnek bu konuda oldukça benzer özellikler gösterebilmektedir. Bunlardan birincisinde, 30 Ağustos 2005 tarihinde Katrina Kasırgası (bkz. blm. 8.6.2) Amerika'nın güney sahillerini vurmuş, Amerikan devleti hazırlıksız yakalanmış ve sadece birkaç gün duruma yeterince müdahale edememiştir. Bu kısa süre içinde, New Orleans'da halk büyük bir yağmaya başlamıştır. Dükkanlar, iş yerleri, evler soyulmuştur. Olaylarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve çok büyük maddi hasar meydana gelmiştir. Bu olay Tiryns'de yaşanmış olabilecekler için bir şablon oluşturabilir.

İkinci olay daha ilginçtir; (bkz. blm. 8.6.1) Nisan 1992'de Los Angeles'te dört beyaz polisin bir zenciyi dövmesi ve ardından polislerin mahkeme tarafından beraat etmeleri üzerine büyük bir ayaklanma başlamıştır. 53 kişi ölmüş, 1000 kişi yaralanmış, yüzlerce dükkan, işyeri, konut yakılmış ve yağmalanmış, Kanımızca, Tiryns'deki ayaklanmayı ve yağmayı haber alan halk da Pylos, Miken ve diğer kentlerde Los Angeles'dekine benzer bir şekilde ayaklanmışlardır.

1.3. Mevcut ekonomik ve askeri koşullarda Hitit İmparatorluğu yıkılmaya mahkumdu, kurtulma şansı hiç yoktu.

Tarım üretimi fazlası, Saray ekonomilerini işler durumda tutan en temel girdiyi oluşturmaktadır. M.Ö. 16. yy'dan sonra Anadolu'da bozulan iklimsel koşullar nedeniyle düşen tarım üretimi bu fazlayı önce azaltmış daha sonra da tamamen ortadan kaldırmış olmalıdır. Hititler bu süreç içinde İmparatorluk yapısına geçip çevrelerindeki toprakları işgal edip vasal ülkeler haline getirmişlerdir. Bir başka deyişle, o topraklardaki tarım üretim fazlasından pay almaya başlamışlardır. Ayrıca işgal edilen bu ülkelerde yağma yapıp, esirler de getirmişlerdir. Bu yaptıklarının anlamı, çevre topraklardan Hitit merkez topraklarına (zorla) kaynak aktarımıdır. Bu uygulamanın çevre halklar tarafından hiç hoş karşılanmayacağı çok açıktır. Bu nedenle, çevre ülkelerin halkları her fırsat bulduklarında isyan etmişlerdir. Hititler ise bu isyanları bastırmak ve disiplini sağlayabilmek için güçlü ve bu yüzden pahalı bir orduyu sürekli harekata hazır olarak tutmak zorunda kalmışlardır. Bu da giderlerini arttırdığı için vasal krallıklarından ve çevreden daha fazla vergi almaları gerekmiş, dolayısıyla vasal krallıklardaki isyanların hem frekansının hem de şiddetinin arttırmış olmalıdır. Daha şiddetli isyanlar ancak daha da büyük bir ordu ile bastırılabileceği için Hititler ekonomik ve siyasi anlamda tam bir çıkmazın içine girmişlerdir. Anadolu'nun merkezinde, Kızılırmak yayı içinde, büyük bir iklimsel değişiklik nedeniyle oluşacak tarımsal bir ürün patlaması yaşanması dışında Hitit İmparatorluğunu kurtarabilecek hiçbir imkan kalmamıştır (bkz. blm. 3.4.3).

1.4. Hitit İmparatorluğunu kesin olarak yıkan son darbe M.Ö. 12. yy'ın başlarında Ugarit'te yaşanan büyük depremdir.

Hitit İmparatorluğu M.Ö. 13. yy. sonlarında Mısır'dan gelen tahıl sevkiyatı ile ayakta durabilmektedir. Bu sevkiyat, Tarhuntasa sınırları içinde kalan Ura limanından Anadolu'ya girmekte, Ugarit'te konuşlanmış Hitit donanmasının ise bu deniz yolunu güvence altına almakta olduğunu düşünmekteyiz. M.Ö.12. yy başlarında Ugarit büyük bir depremle ve ardından gelen tsunami ile tamamen yıkılmıştır. Hititler hem kendi kıyılarını koruyacak hem de yaşamları için şart olan

tahıl sevkiyatını emniyet altına alacak sistemi birkaç dakika içinde kaybetmişlerdir. Tezimizin vardığı önemli sonuçlardan birisi de, Hititleri kesin olarak bitiren son darbenin Ugarit'in yıkılması olduğudur (bkz. blm. 3.4.3).

1.5. Miken Dünyasındaki taşra örgütlenmesi sayılabilen Damoslar olayların bilinen şeklini almasında büyük roller oynamışlardır.

Sarayların dışında yaşayan halkın damos adı altında bir tür taşra örgütlenmeleri bulunmaktadır. Damoslar, Miken krallığına bağlı ama tam kontrolü altında olmadan ve kendileri de halktan toplayıp geri vererek (redistributive system) oldukça bağımsız hareket edebilmişlerdir. Saraylar yıkıldığındaysa halkı hem ekonomik hem de siyasi olarak belli bir disiplin ve örgütlenme içinde tuttuklarını düşünmemiz için yeterince kanıt bulunmaktadır. Ayrıca koşulların "yaşanmaz" hale geldiği Yunan anakarasından Levant'a yapılan göçlerin düzenlenmesinde de önemli bir yerleri olması gerekmektedir. Damosların yanı sıra Miken Krallığı içinde saraya bağlı ama belli bir özgürlük içinde işleyen tapınakların da benzer bir görev üstlenmiş ve halkı sevk ve idare edebilmiş olmaları büyük bir olasılıktır (bkz. blm. 3.2.2.1).

1.6. Miken dünyasının sahip olduğu gemi stoku olayların bilinen şeklini almasında büyük rol oynamıştır.

Miken dünyası Ege denizinin tüm adalarına, Girit'e ve Ege denizinin her iki kıyısına yayılmış büyük bir yapı göstermektedir. Bu yapının işleyebilmesi için adalar ve kıyılar arasında sefer yapabilecek çok sayıda gemiye ve gemiciye ihtiyaç olduğu kesindir. Saray ekonomileri çöküp, Miken dünyası insanları sarayların boyunduruğundan kurtulduğu anda, Levant'a gidebilmek için ellerinde çok sayıda gemi bulunmaktadır. Anlaşıldığına göre de bu gemiler tam da bu amaçla kullanılmışlardır. Göçe başlayan bu insanlar Medinet Habu tapınaklarında "Deniz Kavimleri" adı altında betimlenecek halkların büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (bkz. blm. 3.3.1).

1.7. Lukka (Likya) bölgesi korsanlarının yıkımda ve yağmada önemli bir yeri olmalıdır.

Saklanacak dantel gibi koyları ile Ege denizi ve özellikle de Anadolu'nun Güney Batı ucu (Likya – Lukka Bölgesi) tarihin her döneminde korsanları ile ünlü olmuştur. Miken Sarayları güçlüyken bu korsanlar bir şekilde kontrol altında tutulmuş olmalıdırlar, yoksa onca Ege adası ve Ege kıyıları arasındaki iletişim ve ticaret sağlanamazdı. Saraylar ve sağladıkları düzen ve güvenlik ortamı çöktüğü zaman bundan en büyük yararı korsanlar elde etmiş olmalıdır. M.Ö. 12. yy boyunca Rodos'un kuzeyinde bulunan Ialysos kentinin nüfusu beş misli artmış ve zenginleşmiştir. Kentlerde karşılaşılan yağma ve yangınlar düzenli bir ordu ya da göç eden çaresiz halklardan daha çok korsanların davranışlarına benzemektedir. Kanımızca korsanlar, Levant'taki pek çok kent de dahil olmak üzere çevre coğrafyadaki pek çok yıkımdan sorumlu olmalıdır. Levant'a yerleşen Miken dünyasının insanlarının yerel halk ile iç içe yaşayabilmesi de (bkz. blm. 7.1), esas yakıp yıkanlar ile Miken'den gelenlerin farklı olduklarını gösteren bir kanıt olarak algılanmalıdır (bkz. blm. 8.3.3).

1.8. Levant'a ulaşan "Deniz Kavimleri" bütüncül bir yapı değildir.

Miken dünyasından göç etmek zorunda kalan halkları bilim dünyası çok uzun bir süre Firavun III. Ramses'in Medinet Habu tapınağında betimlediği şekliyle "saldırgan ve geçtikleri her kenti yakıp yıkan çekirge sürüleri" gibi algılamıştır. Oysa Levant'taki kentlerde, M.Ö. 1200 Yıkımını takip eden tabakalarda, hem yıkım ve yangın izine, hem de yerel seramik ve Miken dünyasından gelenlerce üretildikleri konusunda büyük ölçüde fikir birliğine varılmış LH-IIIC seramiklerine rastlanmaktadır. Bu seramiklerin evlere göre dağılımları bir tarafın diğerine hükmetmekte olduğu izlenimini vermemekte, aksine barış içinde bir arada yaşanmışlığı göstermektedir. Dolayısıyla, "Deniz Kavimleri" bir kente gelmiş, her yeri yakıp, yıkmış, insanları öldürmüş, sonra da yerel halkın hayatta kalanları ile barış içinde yaşamış olmaları akla çok yakın gelmemektedir. Daha akla yakın bir senaryo, denizden gelip Levant'taki pek çok kenti yıkanlarla, gene denizden gelip

oraya çaresiz bir şekilde yerleşenlerin farklı guruplar olmasıdır. Yıkımı gerçekleştirenlerin en azından önemli bir bölümünün korsanlar olması daha mantıklı durmaktadır. Çaresiz olarak tanımladığımız göçmenlerin de, hem göçleri sırasında hem de yerleşmeye karar verdikleri topraklarda yaratabilecekleri olası yıkımlar bulunmaktadır. Bunları ise iki türlü başlık altında toplamak mümkündür:

a. Medinet Habu'da resmedildiği gibi göçmenler aileleri ile gelmişler, yerel halk, ya da yerel otorite direndiği zaman, gene Medinet Habu'da resmedildiği gibi çatışma çıkmış olabilir.

b. Göçmenler Levant'a doğru yola çıktıkları zaman, aslen kendi gereksinimlerini sağlamak amacıyla, yolda karşılaştıkları kentlerin, özellikle tahıl ambarlarına saldırmışlar, yağmalamışlardır.

1.9. Hititler'in kuzeyli baş düşmanı Kaşgalar'ın, saldırgan ve vahşi bir halk değil, sadece kendilerini savunmaya çalışan insanlar olmaları daha mantıklıdır.

Hititleri yıkan önemli etmenlerden birisinin de Kuzeyde yaşayan Kaşgalar olduğu pek çok çalışmada öne sürülmüştür. Bizim vardığımız sonuç ise tam tersine, Kaşgaların sadece Hititlerin yayılma politikaları izledikleri zaman ortaya çıktıkları yönündedir. Bir başka deyişle, ne zaman Hititler Kaşgaların ülkelerini işgal edip onları vergiye bağlamaya çalışsa, Kaşgalar sorun çıkarmışlar, yarı göçebe ve hareketli bir halk ne yapabilirse tam onu yapmışlar, Hitit ordusu geldiğinde karşısına çıkmayıp gerilla savaş vermişler, fırsat buldukça da Hitit savaş makinesine zarar verecek yıpratma akınları düzenlemişlerdir. Hititlerin iyice zayıfladığı ve çöktüğü, M.Ö. 13. yy'ın son yirmi yılında ise hiçbir belgede adları geçmemiştir. Vardığımız sonuç, Kaşgaların, Hitit kayıtlarına geçtikleri tüm dönem boyunca, saldırgan değil, temelde kendilerini savundukları şeklindedir. Yanlış tanıyor olabilmemizin çok önemli bir nedeni de, Kaşgaları kendi anlatımlarından değil, Hitit yazılarından biliyor olmamızdır (bkz. blm. 8.1.5).

1.10. "Deniz Kavimleri" veya "Gemi İnsanları"

Savaşlardan, baskılardan, açlıktan, sefaletten, ne pahasına olursa olsun kaçabilmek uğruna, aileleri ile birlikte tehlikeli denizlere, derme çatma teknelerle açılmak sadece M.Ö. 1200 dönemine ait bir durum olmamıştır. Efsanevi "Deniz Kavimleri" ne yazık ki 3200 yıl geçmesine rağmen hala denizlerimizde dolaşmaktadır. Ama biz şimdilerde onları Sherden, Tjeker ya da Shekelesh olarak değil, Güney Vietnamlılar, Libyalılar, Afrikalı göçmenler olarak biliyoruz. Oysa, çoluk çocuk bindikleri tekneleri bile hala orijinallerine benziyor (bkz. blm. 8.6.3). Günümüz "Deniz İnsanlarını" gördükten sonra, M.Ö. 1200 döneminde "Deniz Kavimleri" olarak ortaya çıkan halklar çok daha anlaşılır hale gelmektedir.

2. TEZİMİZİN DİĞER SONUÇLARI

Tezimizde ulaştığımız ikinci grup sonuçlar, şu anda arkeoloji dünyasında tartışılan veya genel olarak kabul edilmiş kavramlarla örtüşmektedir:

2.1. M.Ö.1200 Yıkımının öğeleri arasında iklimsel dengesizlikler önemli bir rol oynamıştır.

M.Ö. 13. yy'da Anadolu ve Yunan Ana Karası'nda ciddi bir kuraklık hüküm sürerken batıda, Alplerin yüksek kesimlerindeki göl seviyelerinde düşmeler görülmüştür. Doğu'da ise, Orta Asya'nın yerleşik düzene geçmiş toplumları sulama kanalları inşa etmeye çalışmışlar, sonuç alamayınca yeniden göçebe hayata dönmüşlerdir. Geniş bir coğrafyada iklimsel düzensizlikler nedeniyle insanlar uzun göç yollarına düşmüştür. Yollara düşen bu çaresiz insanlardan korunmak için İrlanda'dan, İran'ın kuzey batısına ve Kafkasların kuzeyine kadar geniş bir alanda yerleşimlerin etrafına savunma duvarları yapılmıştır. İklimsel nedenlerle göçlere başlayan insanların yarattığı karmaşa her yerde yönetimleri yıkmasa bile ciddi anlamda dengesizleştirmiş olmalıdır. Orta Avrupa Panonia Havzasından göçe zorlanan insanlar Yunan anakarası ile belli bir iletişim ve ilişki içinde olmalıydılar.

Bu sayede de, oradaki yaşam koşullarının çok kötüleştiğinde haberdar olduklarını var saymak çok daha yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, Yunan anakarası ve Anadolu'ya gelmek yerine, Avrupa'nın dört bir yanına dağılmışlar, büyük olasılıkla da kuzeyden İtalya'ya girip Terramare kültürünün tamamen yok olmasına neden olmuşlardır (bkz. blm. 1.2.3).

Ayrıca M.Ö. 12. yy başında aniden soğuyan havaların bir sonucu olarak Muson sistemi ile beslenen Mısır daha az yağış almaya başlamış, kısa bir süre önce Hititlerin başına geldiği gibi, düşen tarımsal üretim nedeni ile siyasi gücünü bir daha kazanamayacak şekilde kaybetmiştir. Mısır'ın aniden yok olmamış olmasının önemli bir nedeni, bulunduğu coğrafyadır. Hititler gibi gerçek anlamda dört tarafından saldırılara açık değildir. Batısı tamamen Sahra çölünün koruması altındadır, Doğusu'da, Sina Yarımadası sayılmazsa bir çölle çevrilidir. Sadece en güneyini ve Nil Deltasını savunması hayatta kalabilmesine yetmiş görünmektir (bkz. blm. 5.4).

2.2. Miken dünyasının sahip olduğu tüccarlar ve denizciler olayların bilinen şeklini almasında büyük rol oynamıştır.

Miken dünyasının Akdeniz'in hem doğusu hem de ortası ile ticari bağları bulunmaktaydı. Tüccarlar ya da bu bağları sağlayan görevliler ve oraya giden gemilerde çalışan denizciler, Yunan anakarasında yaşam standartları bozulurken Levant ve Nil Deltasında koşulların çok daha iyi olduklarını biliyorlardı. Kriz başladığında bu insanların Miken halkına rehberlik etmiş olmaları, onları belli rotalarla, belli kentlere yönlendirmiş olmaları olası durmaktadır. Ayrıca tüccarlar, ticaret için ziyaret ettikleri Levant kentlerindeki yerel adetleri, dilleri iyi biliyor olmalıydılar. Kanımızca kendi halkları ile yerel halklar arasındaki anlaşma zemininin daha hızlı kurulmasında yardımcı olmuşlardır. Bu tüccarların, en azından bazılarının, Levant'e servetlerini tamamen kaybetmeden ulaşmış oldukları sonucuna, oradaki, içinde LH-IIIC kapları bulunan seçkin evlerinden ulaşmaktayız (bkz. blm. 3.3.1 ve blm. 8.1.2).

2.3. Miken Uygarlığını kuzeyden gelen Dor'lar yıkmamıştır.

Bilim dünyası çok önceleri M.Ö. 1200 Yıkımın Yunan Anakarasında kuzeyden gelen Dor kavimleri tarafından yapıldığı tezini savunmuştur. Günümüzde artık bunun böyle olmadığı, Yıkımdan sonra LH-IIIB'den LH-IIIC'ye geçişte Yunan anakarasının çok büyük bir nüfus kaybına uğradığı bilinmektedir. Dor'lar yaklaşık yüz yıl sonra, oluşan boşluğu dolduracak şekilde gelmişlerdir (bkz. blm. 8.1.3).

2.4. Hitit İmparatorluğunu Balkanlardan gelen Trak / Frig kavimleri yıkmamıştır.

Balkanlardan Trak ve Frig kavimlerinin gelmiş olduğu tezi hem Yunan anakarasında hem de Batı Anadolu'da karşılaşılan, el yapımı, özel kaba mallar sayesinde iddia edilmektedir. Söz konusu mallar her ne kadar yokluk içinde, aile fertleri tarafından yapıldıkları için dünyanın çok uzak bölgelerindeki benzer koşullarda üretilen kaplara benziyor olsalar da, Balkanların Kuzeyinde, geleneği Neolitiğe kadar giden parmak baskı ve çizgi bezemeleriyle, çok özel bir kaba mal gurubu ile karşı karşıya olduğumuz için, büyük olasılıkla Trak / Frig göçünün izleri ile karşılaştığımız sonucuna varmaktayız. Ayrıca, sürdürmekte olduğumuz, İstanbul Tarih Öncesi Araştırmaları çerçevesinde olası göç yolu üzerinde rastlanmış ve göç ile özel kaba mal gurubu arasındaki ilişki daha sağlamlaşmıştır (Aydıngün Ş. ve Aydıngün H., 2013). Tezimizin sonucunda, pek çok başka bilim adamının da kabul ettiği gibi, Yunan ana karasına ve Anadolu'ya Balkanlar üzerinden gelen bir istila hareketi değil, oluşan boşluğu dolduracak şekilde, barış içinde gelen bir göç hareketi olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu kaba mallar Levant'a kadar ulaşmıştır. Ama M.Ö. 12. yy. başlarında, Troya örneğinde olduğu gibi, bulundukları her yerde çok küçük yüzdelerde kalmışlardır.

2.5. Hitit Başkenti Hattuşa, istilacı bir güç tarafından yıkılmamış, saray tarafından terk edilmiştir.

Tezimizde eriştiğimiz sonuçlara göre, Mısır'dan gelecek tahıl yardımını da Ugarit'in yok olması ile kaybeden Hitit İmparatorluğu artık güçlü ordusunu besleyebilecek olanaklardan yoksun kalmış ve tüm sistemi tasfiye etmekten başka seçeneği kalmamıştır. Bu nedenle, elde tutulması oldukça pahalı olması gereken Hattuşa da düzenli bir şekilde terk edilmiştir (Seher, 2010: s.220). Kentte, sonradan halk tarafından yağmalanmış olan kamu bina ve tapınaklarda hiçbir küçük buluntu yoktur, bir çatışmayı gösterecek hiçbir ize de rastlanmamıştır. Zaten halkın yaşadığı evlerde de yangın izi mevcut değildir. Saray erkanı Hattuşa'yı terk ettikten sonra saraya hizmet eden görevliler ve saraya mal üreten zanaatkarların da yaşam şansı kalmadığı için, herkes kendi başının çaresine bakmış olmalıdır.

2.6. Orta Avrupa'dan yıkımda etkisi olabilecek boyutta herhangi bir göç veya istila hareketi gelmemiştir.

Balkan Kaba Mallarının gösterdiği gibi, Balkanlar üzerinden, Orta Avrupa'dan küçük boyutlu bir göç söz konusu olmuştur ama bu asla düzenli ve yıkıcı bir istila olgusuna dönüşmemiştir. Bu nedenle, Medinet Habu'da duvarlara işlenmiş ve her iki yönünde kuş tasvirleri olan "Deniz Kavimleri" gemilerinin Orta Avrupa'dan gelen büyük bir deniz gücüne, hele hele Vikinglerin atalarına, işaret ettiği tezleri tamamen çürütülmüştür (bkz. blm. 8.1.4.3). Benzer bir şekilde, Kuzey İtalya'da ilk kez ortaya çıkan ve hem saplamaya hem de yan vuruşla kesmeye yarayan Naue-II Tip kılıçlarının bölgede bulunması yabancı güçlerin varlığını değil, yerel askerlerin daha üstün bir silahı zaman içinde benimseyip, hatta geliştirmeleriyle açıklanmaktadır (bkz. blm. 8.1.4.2)

3. M.Ö. 1200 CİVARINDAKİ YIKILIŞ ÖYKÜSÜNÜN TAMAMI

M.Ö. 13. yy'da ve takip edecek olan 12. yy'da dünya ciddi iklimsel düzensizlikler içinde kalmıştır. Bu nedenle, hem Saray Ekonomilerinin ana gelir kaynağı olan tarımsal üretim düşmüş, hatta kıtlıklar ortaya çıkmış, hem de Orta Asya'dan, İrlanda'ya kadar geniş bir alanda, yurtlarını terk etmek zorunda kalan halklar mevcut sosyal yapıları dengesizleştirmeye, sarsmaya başlamışlardır. M.Ö. 13. yy. sonlarına yaklaşırken Mısır, Libya'dan gelip Nil deltasına yerleşmek isteyenlerle savaşmak zorunda kalmıştır

Miken dünyasındaki halk, sarayın isteklerinden yorulmuştur. M.Ö. 1200 yılı civarında Tiryns ani bir depremle yıkımış ve Miken halkı savunmasız kalan saraya karşı ayaklanmıştır. Ayaklanma Miken dünyasındaki tüm sarayların çok kısa bir süre içinde yağmalanmasına ve yok olmalarına yol açmıştır. Miken halkı, belli ölçüler içinde, taşra örgütleri damosların ve tapınakların yönlendirmesinde, Miken dünyasının sahip olduğu geniş gemi stoku sayesinde ve Levant'ı iyi tanıyan tüccar ve denizcilerin rehberliğinde, büyük bir göç hareketine kalkışmıştır.

Bu dönemde Hitit İmparatorluğu artık ayakta kalabilmek için Mısır'dan büyük miktarda tahıl getirtmektedir. Bir yandan da sömürdüğü vasallarını ve çevre ülkeleri elinde tutabilmek için her yönde savaşlar yapmak, hatta deniz kuvvetleri ile Kıbrıs'a kadar bile gitmek durumundadır. Miken devlet düzeni çökünce Lukka bölgesi korsanları serbest kalırlar ve erişebildikleri her kenti yağmalamaya başlamışlardır. Hititler tehlikeyi görüp donanmalarını Lukka ülkesi açıklarına bile göndermiştir. Bu dönemde Akdeniz havzasının doğu yarısı, periyodik olarak kendini tekrar eden, deprem fırtınalarının birinin içinde olması mümkündür; M.Ö. 1190 civarında büyük bir deprem ve peşi sıra gelen tsunami Hititlerin Akdeniz'deki tüm deniz gücünü, dolayısıyla varlıklarını bitirdiklerini düşünmekteyiz. Bu nedenle tahıl sevkiyatını yaptıkları Ura limanını da kaybettikten sonra Hititlerin var olmasını sağlayan ordularını besleme imkanı kalmamıştır. Başkent Hattuşa, düzenli bir şekilde boşaltılıp, terk edilmiş olmalıdır.

Miken halkları denizden Levant'a ve Anadolu kıyılarına gelip, büyük olasılıkla daha önceden korsanlar tarafından yağmalanmış kentlere yerleşmeye ve yerel halkla, en azından pek çok yerde, düzenli bir beraberlik kurmaya başlarlar. Çünkü, hem yağmalar sonucunda yerel halkın direnecek gücü kalmamıştır, hem de aileleri ile gelen Mikenliler savaşmak için değil daha güzel koşullarda yaşayabilmek için gelmişlerdir. Göç ve yerleşme harekatının devamı olarak, Mısır'ın Nil deltasına doğru da ilerler ve orada Firavunun orduları ile hem denizde hem de karada çatışmak zorunda kalırlar. Medinet Habu Tapınak duvarlarında anlatılan Firavun propagandasına rağmen kısmen de olsa başarılı olup belli ölçülerde yerleşmeyi başarırlar. Mısır ise bu saldırılardan önemli merkez kentlerini sağlam kurtarmış olsa bile oldukça sarsılmıştır. Özellikle de M.Ö. 12. yy. başında aniden soğuyan iklim nedeni ile Musonların getirdiği yağış ve bereketten mahrum kalarak, bir daha eski ihtişamına geri dönemez bir şekilde bir gerileme dönemine girer. Tarihçiler tarafından "Karanlık Çağ" diye de adlandırılan bu dönemin ardından bambaşka bir uygarlık gelecektir.

4. SON SÖZ

Tezin amacı olan, M.Ö. 1200 civarı Geç Tunç Çağı / Erken Demir Çağı geçişi için tutarlı bir model araştırması, tamamını bilimsel yayın ve çalışmalara dayandırılan verilerle değerlendirilmiş ve yukarıdaki öykü ile kendi içinde tutarlı bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. M.Ö. 1200 civarı yaşanan yıkımda hala bilinmeyen pek çok nokta vardır, ancak arkeoloji bilimi, sürekli artan yeni bulgularla, bunları her gün biraz daha aydınlatmaktadır. Tezde ilk kez dile getirilen savların ileride ortaya çıkacak yeni kanıtlar ışığında çürütülmeleri de, doğrulanmaları da mümkündür.

EKLER

KRONOLOJİ TABLOLARI

GEÇ TUNÇ ÇAĞI

<table>
<tr><td></td><td colspan="3">KIBRIS</td><td colspan="2">YUNANİSTAN</td><td>GİRİT</td><td>FİLİSTİN</td><td>SURİYE</td></tr>
<tr><td>M.Ö.</td><td>ASTRÖM</td><td>SJÖQVIST</td><td>SCHAEFFER</td><td>FURUMARK</td><td>FELSCH</td><td>FURUMARK</td><td>AMIRAN</td><td>COURTOIS</td></tr>
<tr><td>1600</td><td rowspan="3">LC I A1
(1600-1540)</td><td></td><td></td><td></td><td rowspan="3">MH III B</td><td></td><td rowspan="6">LB I
(1570-1400)
veya
(1550-1400)</td><td rowspan="6">Ugarit
réc. I
(1600-1450)</td></tr>
<tr><td>1575</td><td></td><td rowspan="3">LC I A
(1575-1525)</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>1550</td><td rowspan="5">LC I A
(1550-1450)</td><td rowspan="2">Myc. I
(1550-1500)</td><td>LM I A Erken</td></tr>
<tr><td>1525</td><td rowspan="2">LC I A2
(1540-1500)</td><td rowspan="2">LH I</td><td>LM I A Geç</td></tr>
<tr><td>1500</td><td rowspan="3">LC I B
(1525-1450)</td><td rowspan="2">Myc. II A
(1500-1450)</td><td>LM I B Erken</td></tr>
<tr><td>1475</td><td rowspan="3">LC I B
(1500-1415)</td><td rowspan="2">LH II A</td><td>LM I B eç</td></tr>
<tr><td>1450</td><td>Myc. II B
(1450-1425)</td><td>LM II A</td></tr>
<tr><td>1425</td><td rowspan="2">LC I B
(1450-1400)</td><td rowspan="4">LC II
(1450-1350)</td><td>Myc. III A
(1425-1400)</td><td rowspan="2">LH II B</td><td>LM II B</td><td rowspan="3">Ugarit
réc. II
(1450-1365)</td></tr>
<tr><td>1400</td><td>LC II A1
(1415-1390)</td><td>Myc. III A:2
Erken
(1400-1375)</td><td>LM III A: 1</td></tr>
<tr><td>1375</td><td>LC II A2
(1390-1360)</td><td rowspan="2">LC II A
(1400-1350)</td><td rowspan="3">LH III A1
LH III A2 Erken
LH III A2 Geç</td><td rowspan="3">LM III A: 2</td><td rowspan="3">LB II A
(1410-1340)
veya
(1400-1300)</td></tr>
<tr><td>1350</td><td rowspan="2">LC II B
(1360-1320)</td><td rowspan="3">Myc. III A:2
Geç
(1375-1300)</td><td rowspan="6">Ugarit
réc. III
(1365-1185)</td></tr>
<tr><td>1325</td><td rowspan="4">LC II B
(1350-1275)</td><td rowspan="5">LC III
(1350-1200)</td></tr>
<tr><td>1300</td><td rowspan="2">LC II C1
(1320-1250)</td><td rowspan="3">LM III B: 1</td><td rowspan="4">LB II B
(1340-1200)
veya
(1300-1200)</td></tr>
<tr><td>1275</td><td rowspan="3">Myc. III B
(1300-1230)</td><td rowspan="3">LH III B</td></tr>
<tr><td>1250</td><td rowspan="3">LC II C2
(1250-1190)</td><td rowspan="3">LC II C
(1275-1200)</td></tr>
<tr><td>1225</td><td rowspan="4">LM III B: 2</td></tr>
<tr><td>1200</td><td>Myc. III C:1a
(123-1200)</td></tr>
<tr><td>1175</td><td>LC III A1
(1190-1175)</td><td rowspan="2">LC III A
(1200-1150)</td><td rowspan="5">IRON I
(1200-1050)</td><td></td><td>LH III C 1a
LH III C Early</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>1150</td><td rowspan="3">LC III A2
(1175-1100)</td><td></td><td rowspan="2">LH III C 1b
LH III C Middle</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>1125</td><td rowspan="3">LC III B
(1150-1075)</td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>1100</td><td></td><td>LH III C 1c
LH III C Late</td><td>sub-Minoan</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>1075</td><td>LC III B1
(1100-1075)</td><td></td><td rowspan="2">Early
Protogeometric</td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>1050</td><td>LC III B2
(1075-1050)</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

Şekil 28. Kıbrıs, Yunanistan, Girit, Filistin ve Suriye Kronolojilerinin karşılaştırılması (Farklı bilim insanlarının bilgilerine göre), (Jacob-Felsch, 2000, s.41 ve s.70)

<table>
<tr><th colspan="13">AVRUPA M.Ö. 2000 - M.Ö.500</th></tr>
<tr><th>M.Ö.</th><th>İRLANDA</th><th>BRİTANYA</th><th>FRANSA, BELÇİKA, İSVİÇRE</th><th>ALMANYA</th><th>İSKANDİNAVYA</th><th>POLONYA</th><th>RUSYA, UKRAYNA</th><th>İBERYA</th><th>İTALYA</th><th>GÜNEY AVRUPA VE BALKANLAR</th><th>MACARİSTAN KARPATYA HAVZASI</th><th>YUNAN, EGE</th></tr>
<tr><td>2000</td><td rowspan="8">ETÇ</td><td rowspan="4">ETÇ</td><td rowspan="4">ETÇ</td><td rowspan="4">ETÇ</td><td>Geç Neolitik</td><td>ETÇ</td><td>OTÇ</td><td rowspan="4">Klasik Tunç Çağı</td><td rowspan="3">ETÇ</td><td rowspan="2">ETÇ</td><td rowspan="2">ETÇ</td><td rowspan="3">OTÇ</td></tr>
<tr><td>1900</td><td rowspan="6">ETÇ</td><td rowspan="5">OTÇ</td><td rowspan="5">GTÇ</td></tr>
<tr><td>1800</td><td rowspan="3">OTÇ</td><td rowspan="3">OTÇ</td></tr>
<tr><td>1700</td><td rowspan="5">OTÇ</td></tr>
<tr><td>1600</td><td rowspan="4">ETÇ</td></tr>
<tr><td>1500</td><td rowspan="2">OTÇ</td><td rowspan="2">OTÇ</td><td rowspan="3">GTÇ</td><td rowspan="3">GTÇ</td><td rowspan="3">GTÇ</td></tr>
<tr><td>1400</td></tr>
<tr><td>1300</td><td rowspan="3">GTÇ</td><td rowspan="3">GTÇ</td><td rowspan="5">Lusatian Kültürü</td><td rowspan="2">Yakın Tunç Çağı</td></tr>
<tr><td>1200</td><td rowspan="4">GTÇ</td><td rowspan="5">GTÇ</td><td rowspan="2">Son Tunç Çağı</td><td rowspan="3">GTÇ</td></tr>
<tr><td>1100</td><td rowspan="5">Karanlık Dönem</td></tr>
<tr><td>1000</td><td rowspan="4">GTÇ</td></tr>
<tr><td>900</td><td rowspan="3">Hallstatt Dönemi</td><td rowspan="3">Hallstatt Dönemi</td><td rowspan="4">Etken İşkitler</td><td rowspan="3">EDÇ</td><td rowspan="3">EDÇ</td></tr>
<tr><td>800</td><td rowspan="4">EDÇ</td></tr>
<tr><td>700</td><td rowspan="3">EDÇ</td><td rowspan="3">Demir Çağı</td><td rowspan="3">EDÇ</td><td>Geç Geometrik Dönem</td></tr>
<tr><td>600</td><td>Arkaik Dönem</td></tr>
<tr><td>500</td><td>La Tène Dönemi</td><td>La Tène Dönemi</td><td>EDÇ</td><td>Roma Öncesi Demir Çağı</td><td>Roma Cumhuriyeti</td><td>ODÇ</td><td>ODÇ</td><td>Klasik Dönem</td></tr>
</table>

Şekil 29. M.Ö. 2000 - M.Ö. 500 yılları arasındaki farklı Avrupa ülkelerinden kronolojilerin karşılaştırılması (Bogucki ve Crabtree 2004: ss.xxiv-xxvi)

ORTA ANADOLU - HİTİTLER

<table>
<tr><th></th><th colspan="2">ALİŞAR HÖYÜK</th><th>BOĞAZKÖY
(Büyükkale)</th><th>BOĞAZKÖY
(Aşağı kent)</th><th>BOĞAZKÖY
(Osmankayası)</th><th>ALACAHÖYÜK</th><th>KARUM
KANESH</th></tr>
<tr><th>M.Ö.</th><th>Schmidt</th><th>Van der Osten</th><th>Fischer</th><th>Fischer</th><th>Bittel</th><th>Waldbaum</th><th>Waldbaum</th></tr>
<tr><td>2000</td><td rowspan="5">Erken Hitit III
(2400-1800)</td><td rowspan="5">Erken
pre-Hitit III
(2400-1800)</td><td rowspan="5">V - IV d
(2000-1800)</td><td rowspan="5">4
(2000-1800)</td><td rowspan="6"></td><td rowspan="6"></td><td rowspan="6"></td></tr>
<tr><td>1950</td></tr>
<tr><td>1900</td></tr>
<tr><td>1850</td></tr>
<tr><td>1800</td></tr>
<tr><td>1750</td><td rowspan="14">Yabancılar II
(1800-1200)</td><td rowspan="14">Hitit II
Höyük tabaka V
Teras tabaka 10-11
(1800-1200)</td><td rowspan="8">IV c
(1800-1400)</td><td rowspan="8">3
(1800-1400)</td><td rowspan="2"></td><td rowspan="6">IV
(1800-1500)</td><td rowspan="2">IV
(1800-1700)</td></tr>
<tr><td>1700</td></tr>
<tr><td>1650</td><td rowspan="4">En Eski
(+/- 1600)</td><td rowspan="2">III
(1700-1600)</td></tr>
<tr><td>1600</td></tr>
<tr><td>1550</td><td rowspan="2">II
(1600-1500)</td></tr>
<tr><td>1500</td></tr>
<tr><td>1450</td><td rowspan="2">Eski
(1500-1400)</td><td rowspan="4">III
(1500-1300)</td><td rowspan="4">I
(1500-1400/1300)</td></tr>
<tr><td>1400</td></tr>
<tr><td>1350</td><td rowspan="2">IV b
(1400-1300)</td><td rowspan="2">2
(1400-1300)</td><td rowspan="2">Yeni
(1400-1300)</td></tr>
<tr><td>1300</td></tr>
<tr><td>1250</td><td>IV a (1300-1280)
III b (1280-1220)</td><td rowspan="2">1
(1300-1200)</td><td></td><td rowspan="2">II
(1300-1200)</td><td></td></tr>
<tr><td>1200</td><td></td><td>III a (1220-1200)</td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

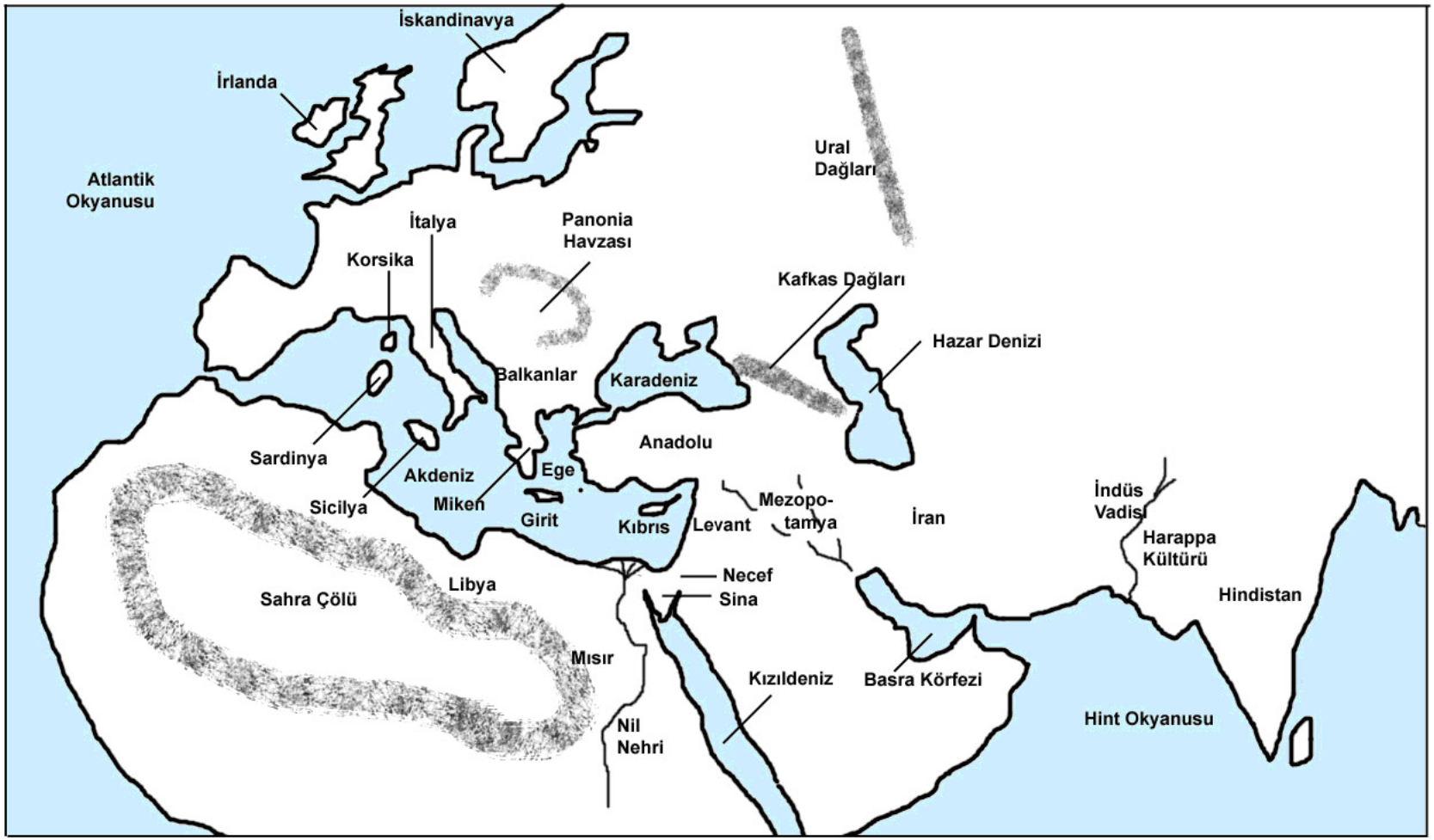
Şekil 30. Orta Anadolu, Hititler'de farklı bilim insanlarına göre kronoloji karşılaştırması (Cook, 2010: s.8)

MISIR M.Ö. 1650 - 1069

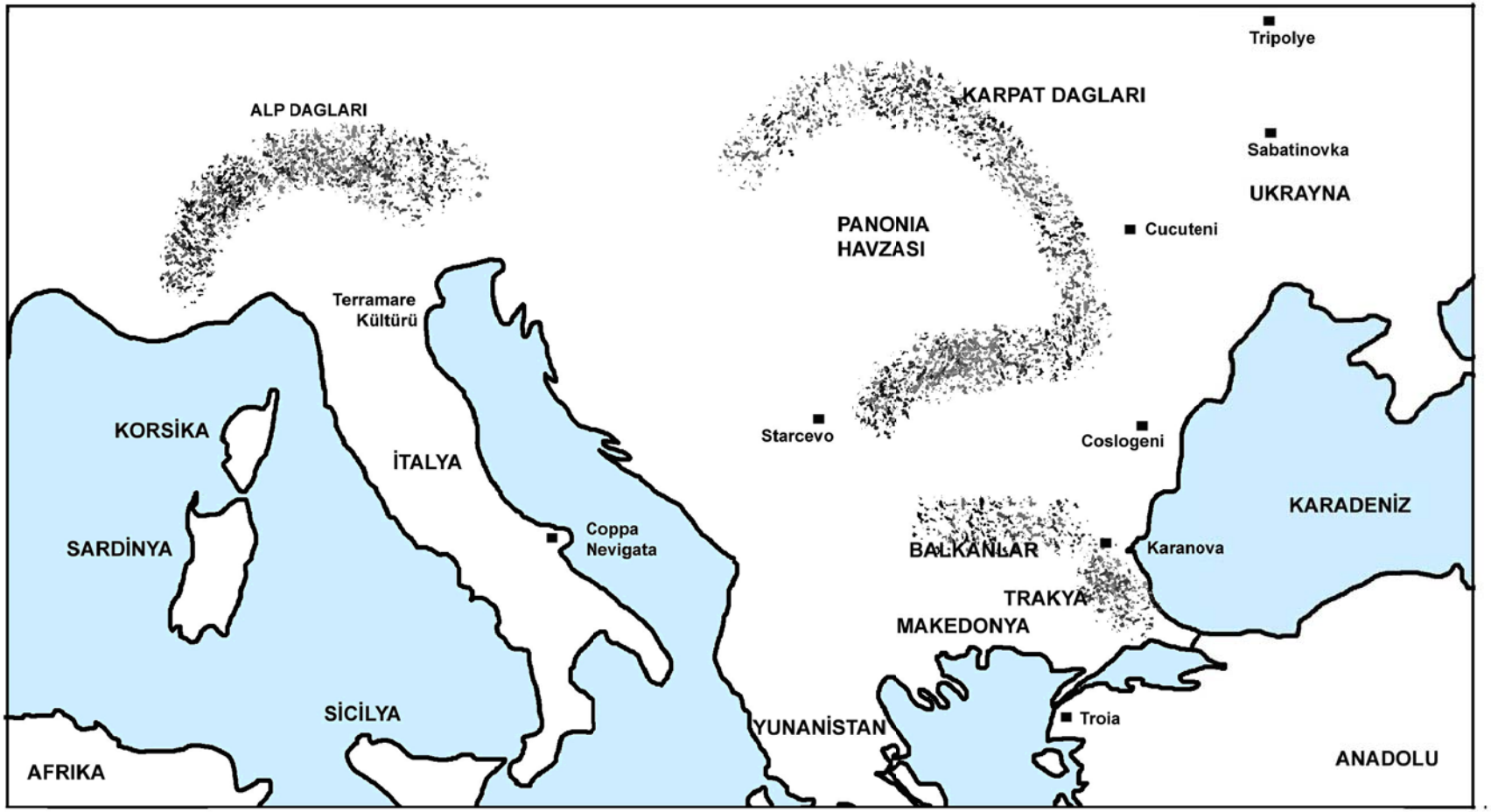
	Tarih (M.Ö.)
İkinci Ara Dönem	**1650-1550**
15. Hanedan (Çoban Krallar)	**1650-1550**
Salitis / Sekerher	
Khyan (Seuserenra)	1600 civarı
Apepi (Aauserra)	1555 civarı
Khamudi	
16. Hanedan	**1650-1580**
17. Hanedan	**1580-1550**
Rahotep	
Sobekemsaf I	
Intef VI (Sekhemera)	
Intef VII (Nubkheperra)	
Intef VIII (Sekhemraherhermaat	
Sobekemsaf II	
Siamun (?)	
Taa (Senakhtenra/Seqenenra)	1560 civarı
Kamose (Wadjkheperra)	1555-1550
Yeni Krallık	**1550-1069**
18. Hanedan	**1550-1295**
Ahmose (Nebpehtyra)	1550-1525
Amenhotep I (Djeserkara)	1525-1504
Thutmose I (Aakheperkara)	1504-1492
Thutmose II (Aakheperenra)	1492-1479
Thutmose III (Menkheperra)	1479-1425
Kraliçe Haçepsut (Maatkara)	1473-1458
Amenhotep II (Aakheperura)	1427-1390
Amenhotep III (Nebmaatra)	1390-1352
Amenhotep IV / Akhenaten (Neferkheperurawaenra)	1352-1336
Neferneferuaten (Smenkhkara)	1338-1336
Tutankhamun (Nebkheperura)	1336-1327
Ay (Khperkheperura)	1327-1323
Horemheb (Djeserkheperura)	1323-1295
19. Hanedan	**1295-1186**
Ramses I (Menpehtyra)	1295-1294
Seti I (Menmaatra)	1294-1279
Ramses II (Usermaatra Setepenra)	1279-1213
Merneptah (Baenra)	1213-1203
Amenmessu (Menmira)	1203-1200?
Seti II (Userkheperura Setepenra)	1200-1194
Septah (Akehnrasetepenra)	1194-1188
Kraliçe Tausret (Sitramertamun)	1188-1186
20. Hanedan	**1186-1069**
Sethnakht (Userkhaura Meryamun)	1186-1184
Ramses III (Usermaatra Meryamun)	1184-1153
Ramses IV (Heqamaatra Setepenamun)	1153-1147
Ramses V (Usermaatra Sekheperenra)	1147-1143
Ramses VI (Nebmaatra Meryamun)	1143-1136
Ramses VII (Usermaatra Setepenra Meryamun)	1136-1129
Ramses VIII (Usermaatra Akhenamun)	1129-1126
Ramses IX (Neferkara Setepenra)	1126-1108
Ramses X (Khepermaatra Setepenra)	1108-1099
Ramses XI (Menmaatra Setepenptah)	1099-1069

Şekil 31. Mısır Firavunları, M.Ö. 1650 ile 1069 yılları arası (Shaw, 2003: ss.484-485)

HARİTALAR

Şekil 32. M.Ö. 1200 Olaylarının yaşandığı en geniş coğrafya; Avrupa, Kuzey Afrika, Yakın Doğu ve Güney Batı Asya

Şekil 33. İtalya ve Güney Doğu Avrupa Haritası

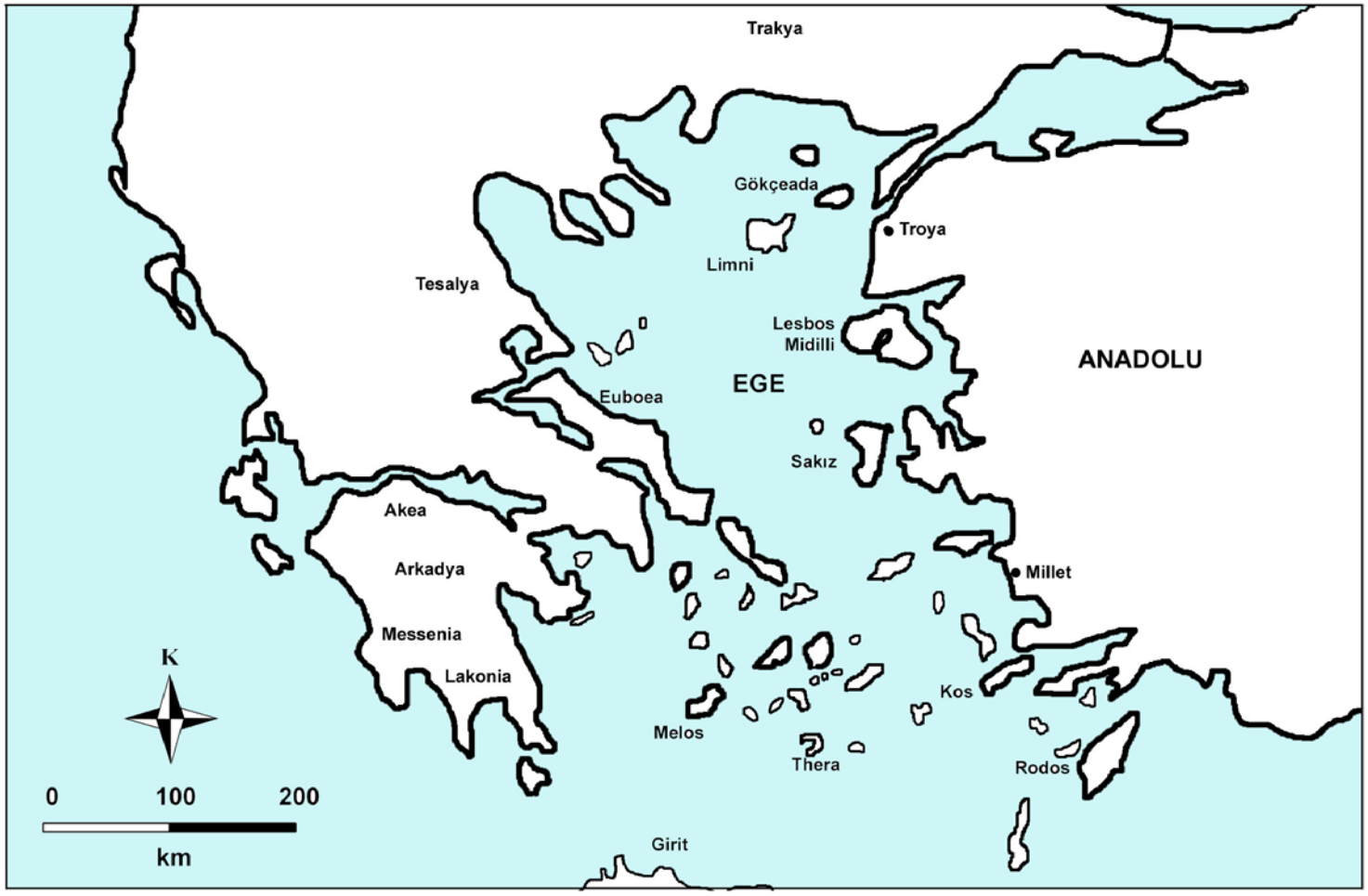

Şekil 34. Yunan Anakarasında, Geç Tunç Çağı'nda Miken kentleri

Şekil 35. Geç Tunç Çağı'nda Girit

(Çizimler: Haldun Aydıngün)

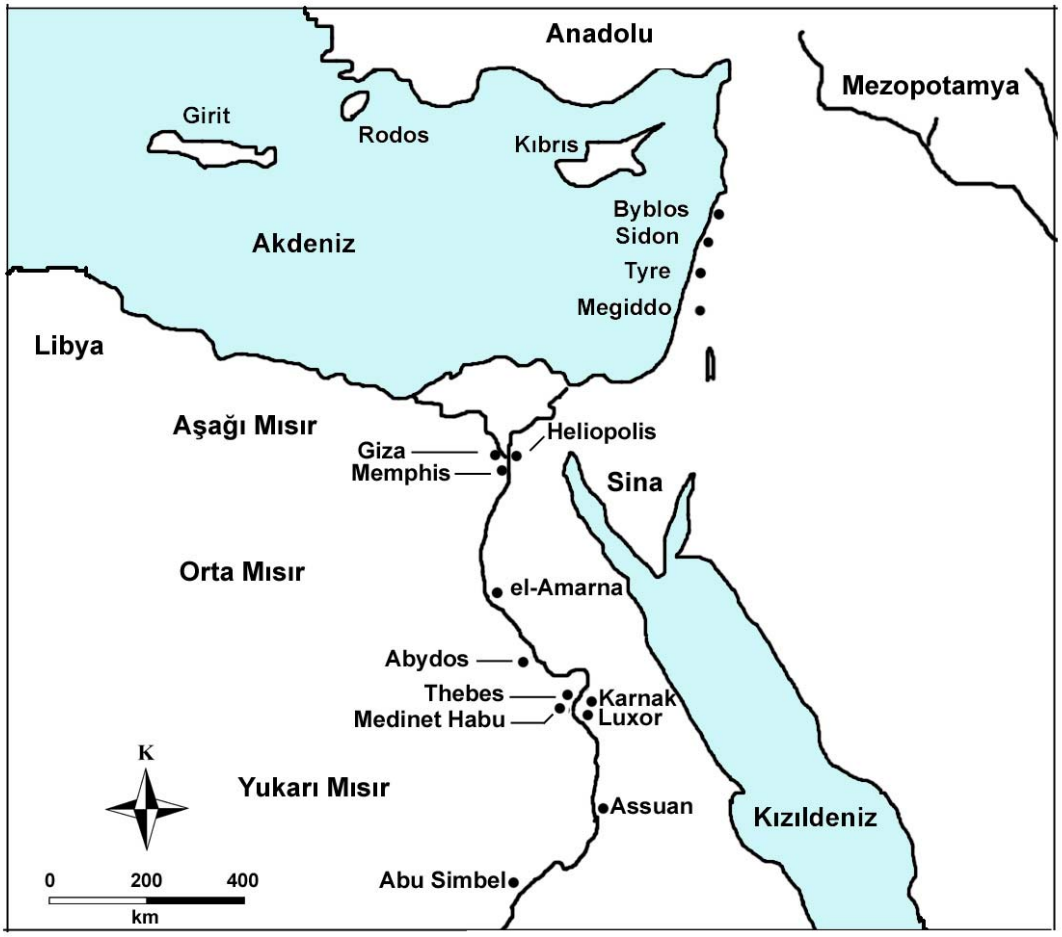
Şekil 36. Ege Denizi adaları ve çevre kıyıları. (Çizim: Haldun Aydıngün)

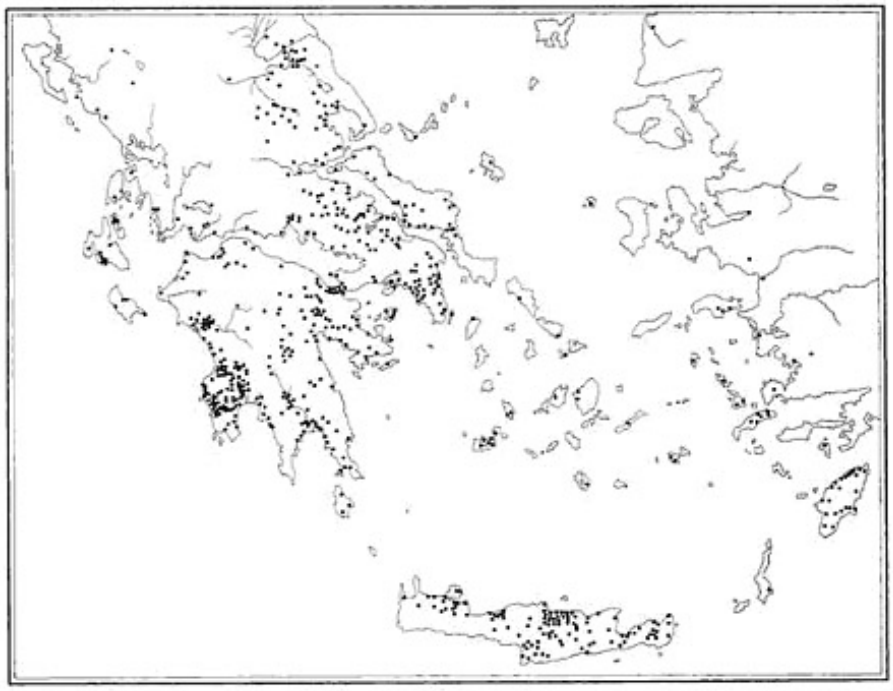
Şekil 37. M.Ö. 13. yy'da Anadolu *(Çizim: Haldun Aydıngün)*

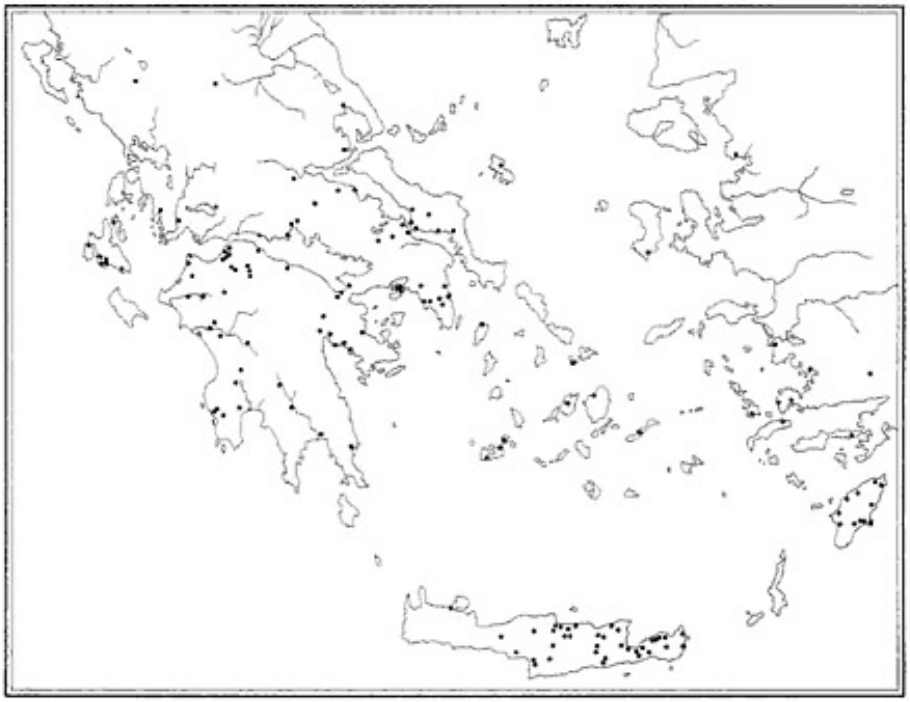
Şekil 38. M.Ö. 13. yy'da Kıbrıs ve Levant (Çizim: Haldun Aydıngün)

Şekil 39. M.Ö. 13. yy'da Mısır (Çizim: Haldun Aydıngün)

Şekil 40. Yunan anakarasında LH-IIIB Dönemindeki yerleşimler ve mezarlıklar. (Popham, 2001: s.282)

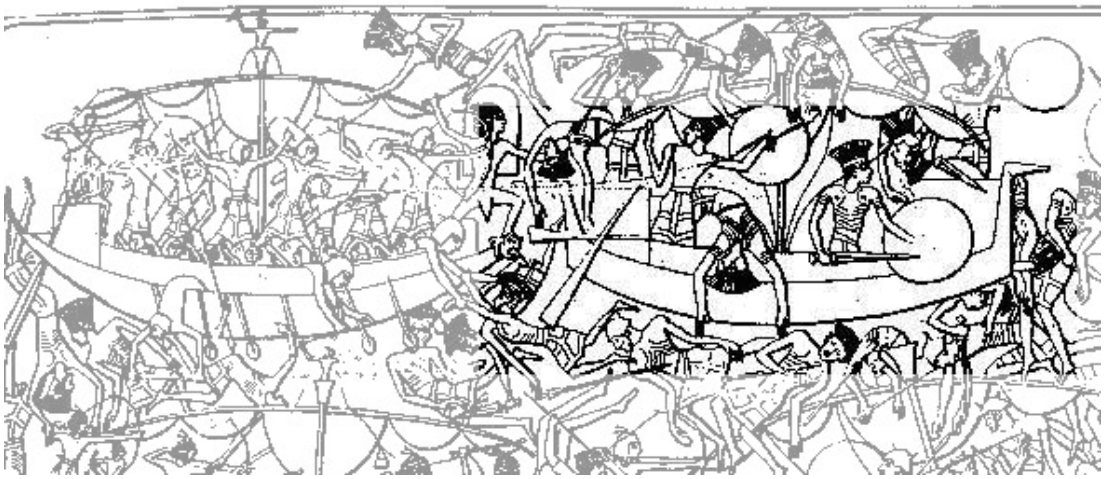

Şekil 41. Yunan anakarasında LH-IIIC Döneminde yerleşimler ve mezarlıklar. (Popham, 2001: s.283)

RESİMLER

Şekil 42. Bir Viking gemisi
*(*http://vallepajares.wordpress.com/2009/12/30/ships-and-sailing/ 19.04.2013)

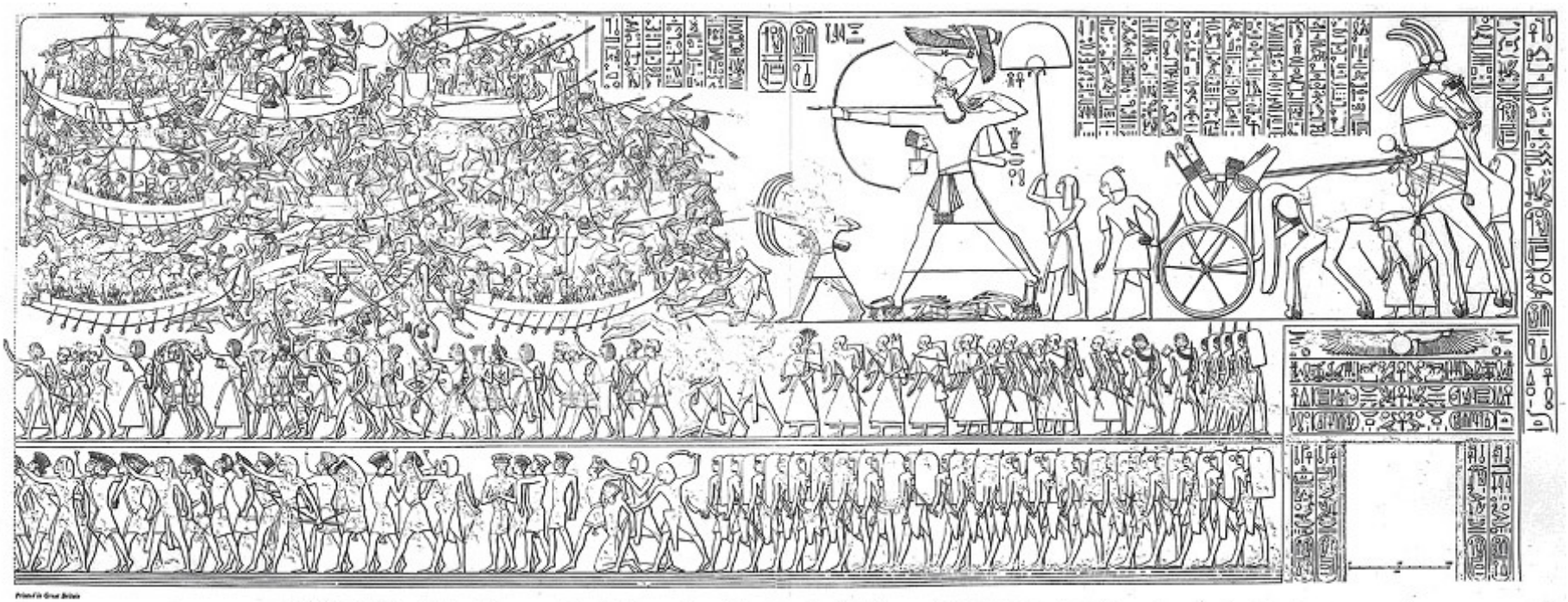
Şekil 43. Medinet Habu tapınağındaki deniz savaşı tasvirlerinden birisi. Soldaki gemi Mısır donanmasına ait, sağdaki ise "Deniz Kavimlerine". Viking gemileri ile olan temel benzerlik noktası gemilerin hem başında hem de kıç tarafında dışarı bakan kuş kafaları olması.
*(*http://emp.byui.edu/SATTERFIELDB/Rel302/Medinet%20Habu%20and%20the%20Sea%20Peoples.htm / 19.04.2013)

Şekil 44. Medinet Habu Tapınağı (http://emp.byui.edu/SATTERFIELDB/Rel302/Medinet%20Habu%20and%20the%20Sea%20Peoples.htm / 19.04.2013)

Şekil 45. Sardinya adası ortalarında kalan Orolo Nuraghi'si (Yuvarlak taş kulesi) türünün en iyi korunmuş örneklerinden birisidir (Abulafia. 2011: s.793)

Şekil 46. Medinet Habu duvar resimlerinden yapılmış bir çizimden III. Ramses "Deniz Kavimlerini" yenerken tasvir edilmiş

http://teachmiddleeast.lib.uchicago.edu/historical-perspectives/empires-to-nation-states/before-islam/images/empires-nations-before-islam-09.jpg

http://www.netours.com/content/view/252/72/1/6/

Şekil 47. Merneptah Steli

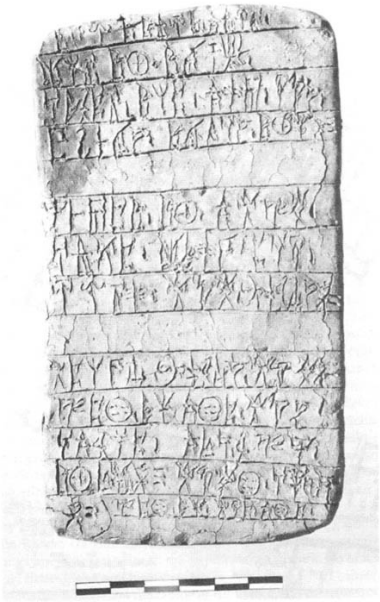

Figure 2.2 Linear B tablet An 657, first of the *o-ka* series, from the palace at Pylos. Courtesy of the Department of Classics, University of Cincinnati, and Prof. T. Palaima.

Şekil 48. Lineer B Tablet An 657 (Dickinson, 2006: s.27)

Şekil 49. Ashdoda Figürini (http://www.english.imjnet.org.il/popup?c0=13083&bsp=13024 / 19.04.2013)

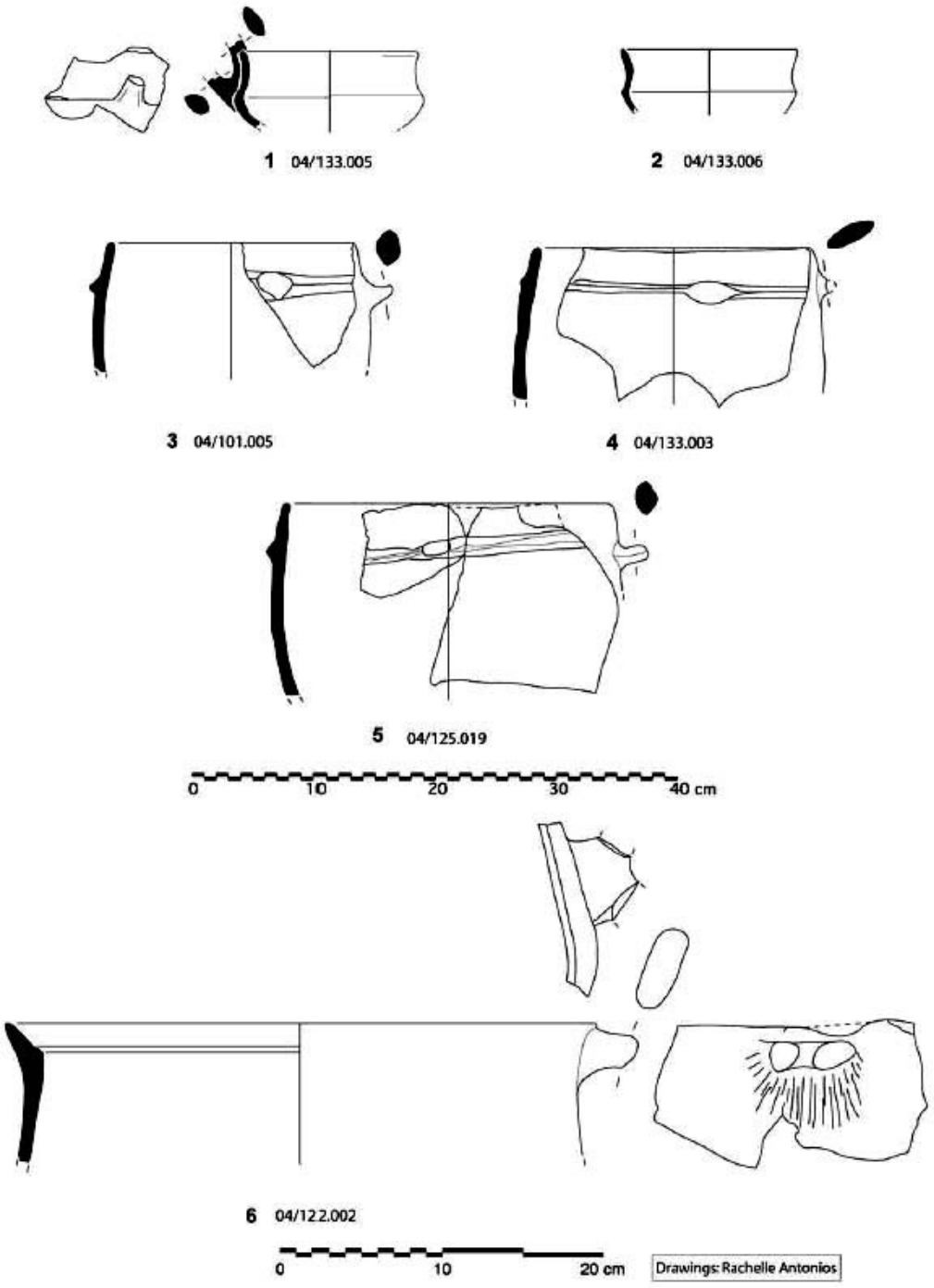

Şekil 50. İstanbul Tarih öncesi Araştırmaları kapsamında, 2011 sezonunda bulunan Balkan Kaba Mallaırı ve atlar parçası. (Fotoğraflar: Haldun Aydıngün)

Şekil 51. Salattepe'den çıkan ve Balkan Kaba Mallarını (Barbar Seramikler) andıran aplike bezemeleri olan kap (Ökse, 2013).

ÇİZİMLER

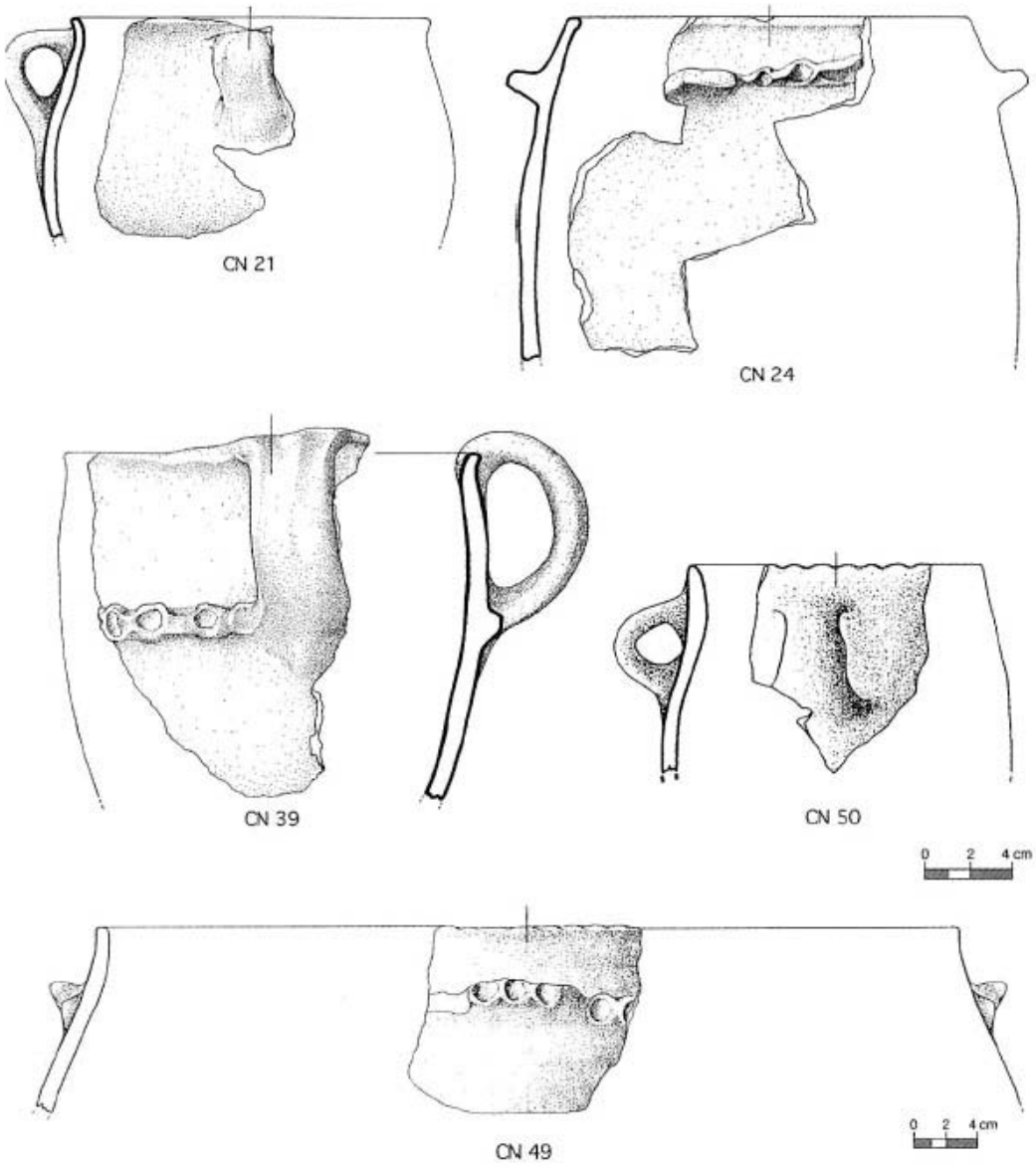

Şekil. 52 Tell Arqa'da bulunmuş el yapımı kaba mallar (Charaf, 2010: s.212)

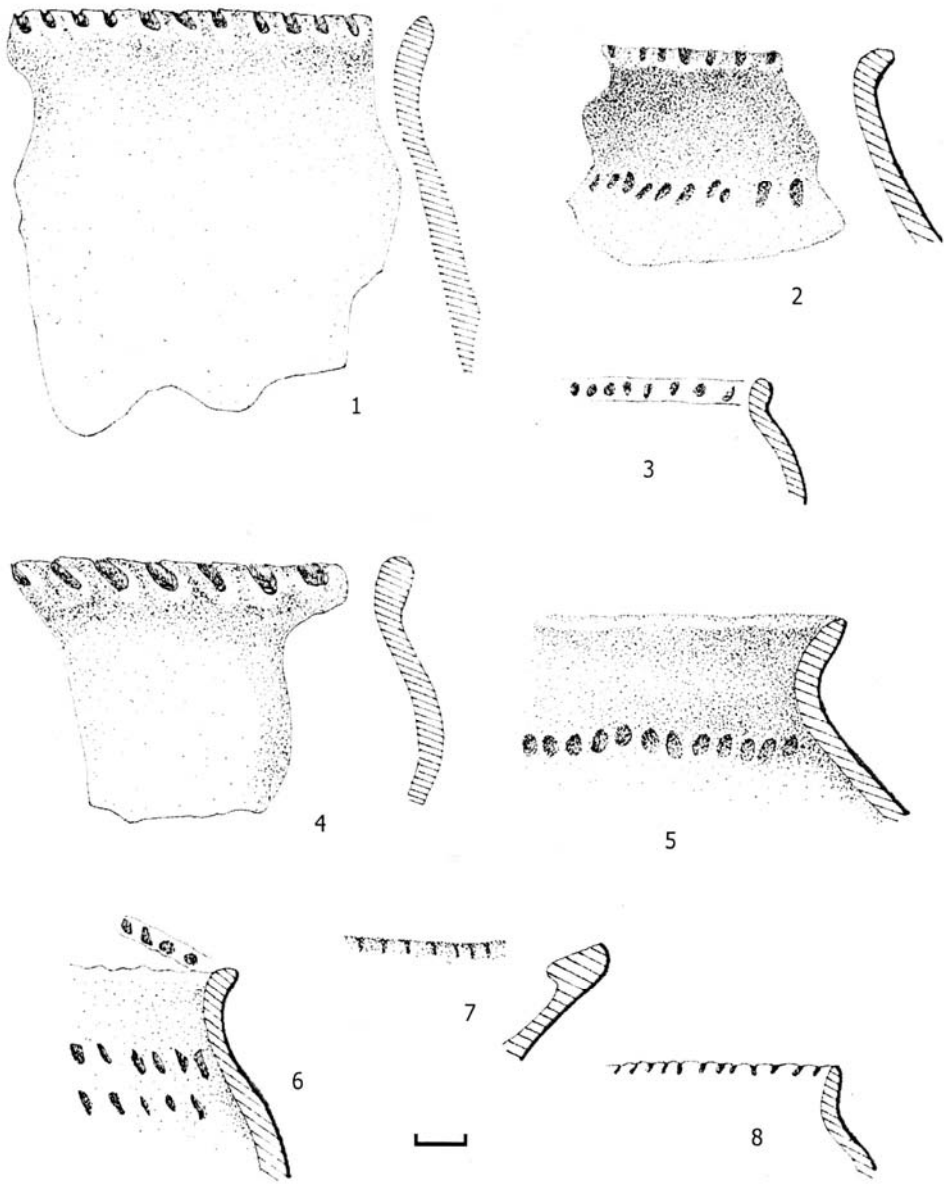

Şekil 53. 2011'de İstanbul Tarih Öncesi Araştırması kapsamında bulunan Balkan Kaba Malları[1]

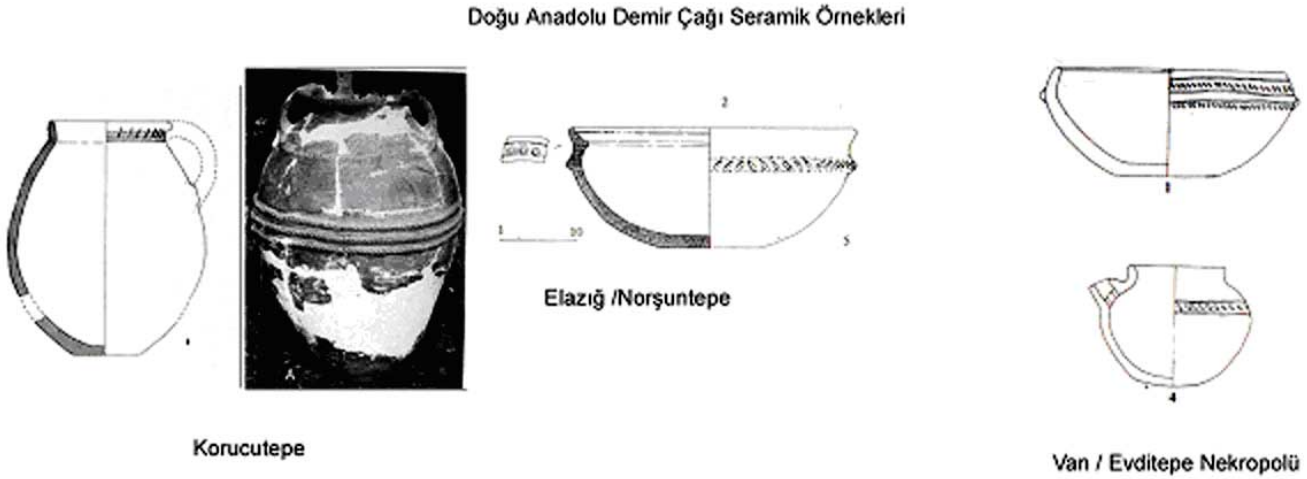
[1] Haldun Aydıngün İstanbul Tarih Öncesi Araştırmasının ekip üyesidir ve yukarıdaki çizimler ilk kez bu tezde yayınlanmaktadır

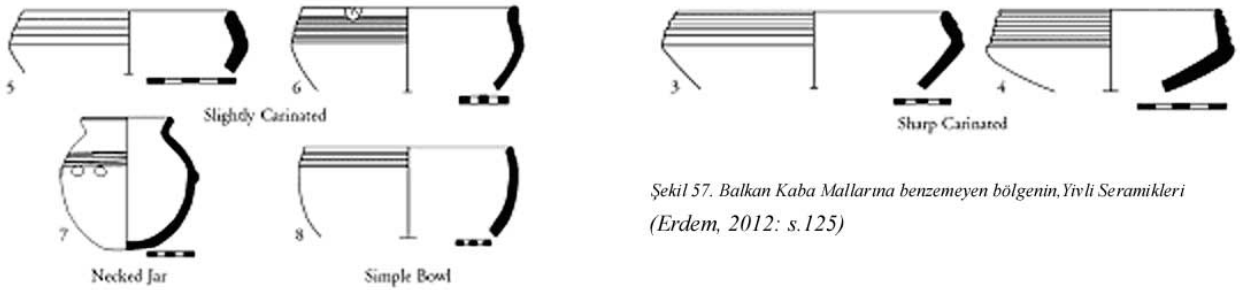
Şekil 54. İtalya'da, Copa Nevigata'da bulunmuş, Tunç Çağı'na tarihlenen çanak çömlek (Evans ve Recchia, 2001: s.196)

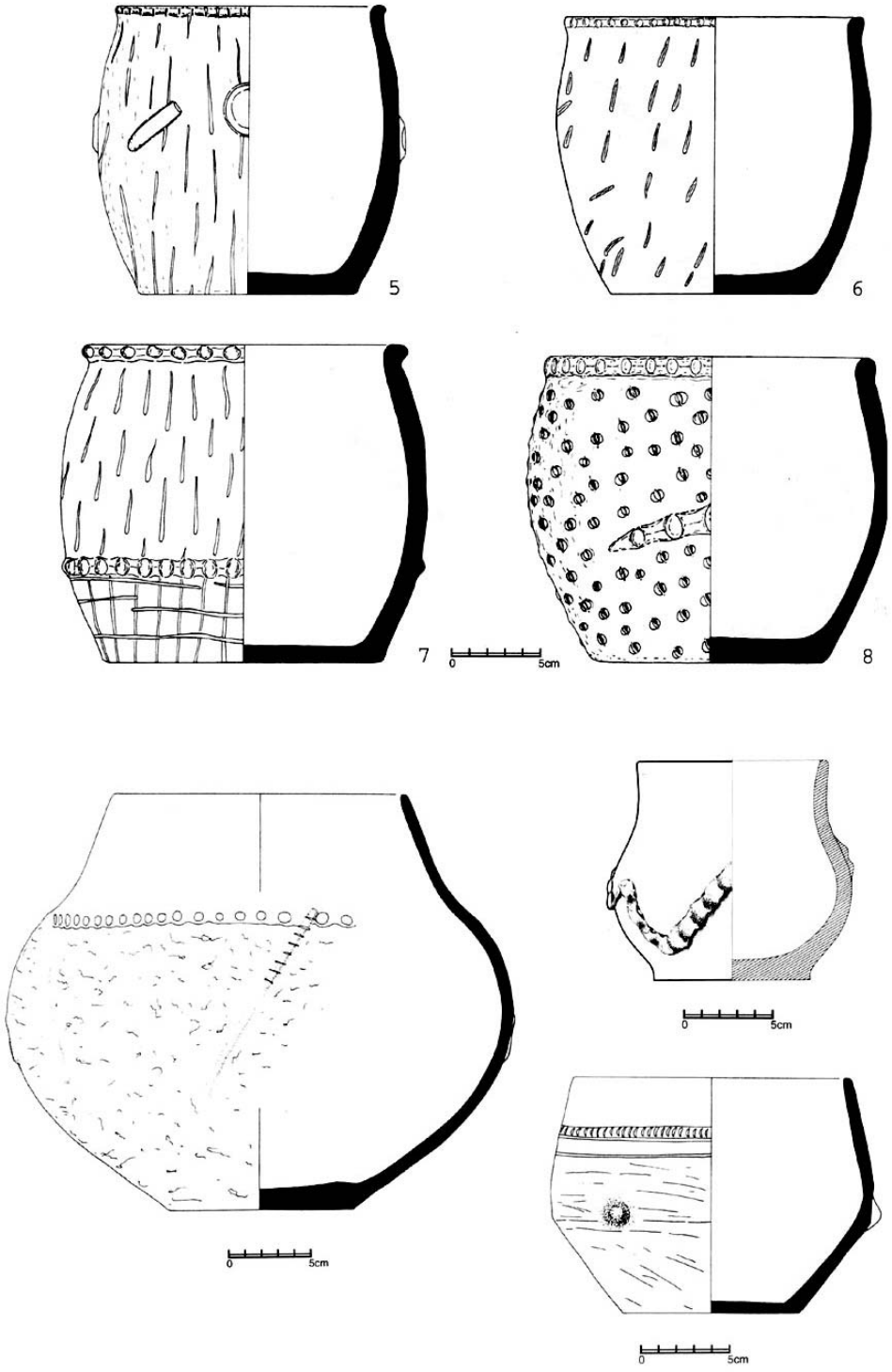
Şekil 55. Cucuteni Kültürü, Neolitik Dönem'e tarihlenen çanak çömlek (Catalin, 2007: fig.257)

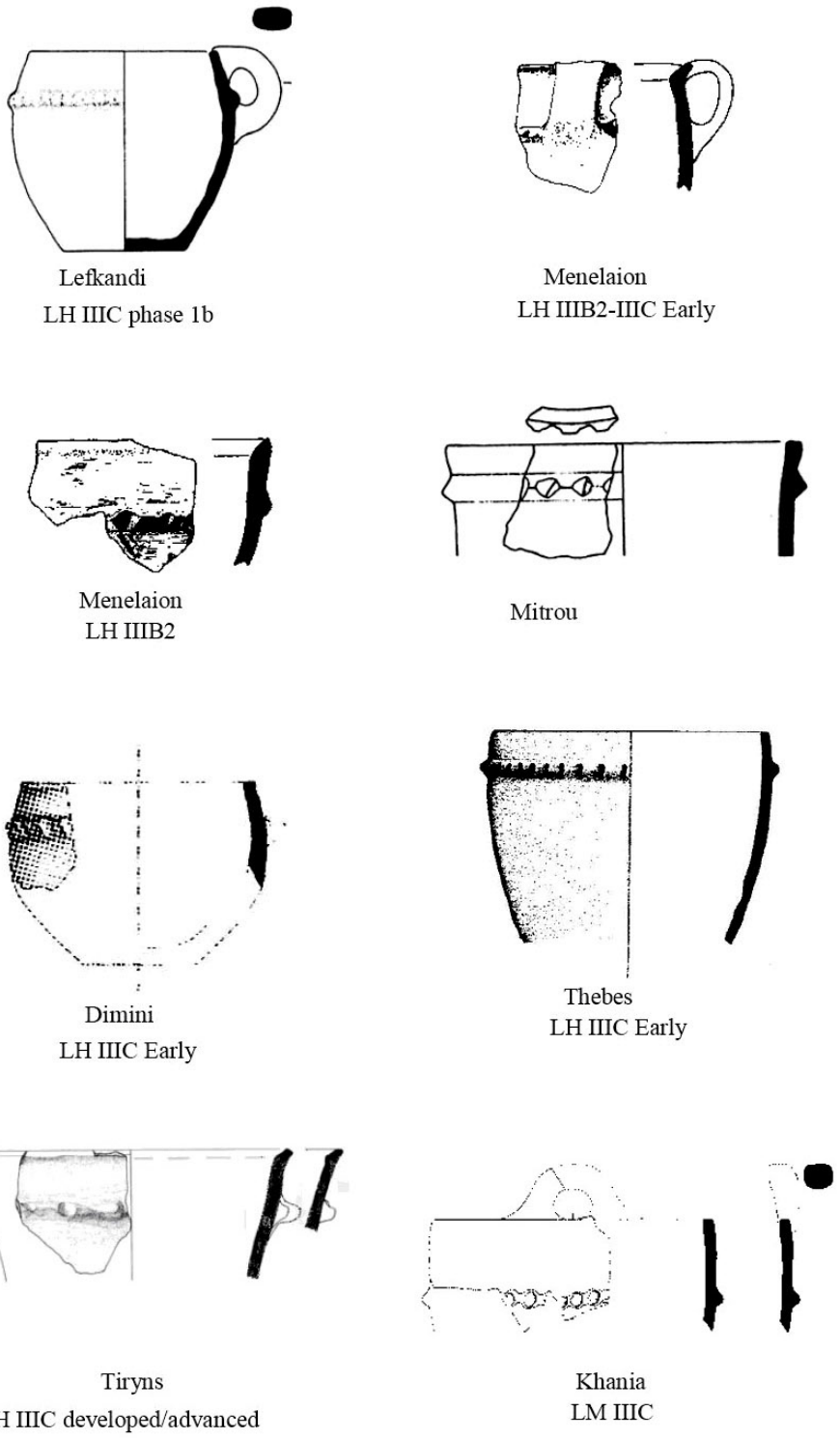
Şekil 56. Anadolu Demir Çağı seramiklerinden, Balkan Kaba Mallarına benzerlik gösteren örnekler (Ökse, 2010)

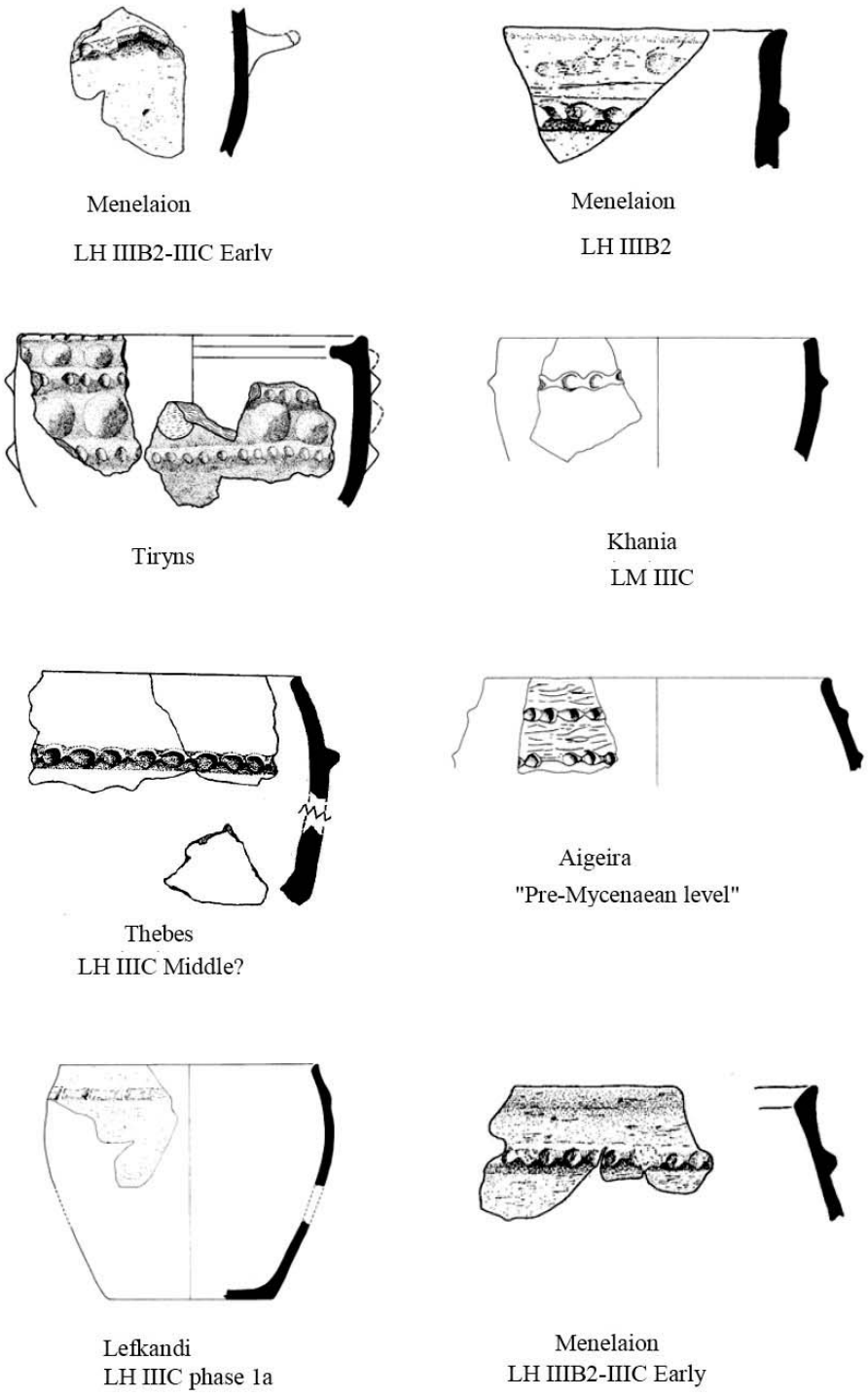
Şekil 57. Balkan Kaba Mallarına benzemeyen bölgenin,Yivli Seramikleri (Erdem, 2012: s.125)

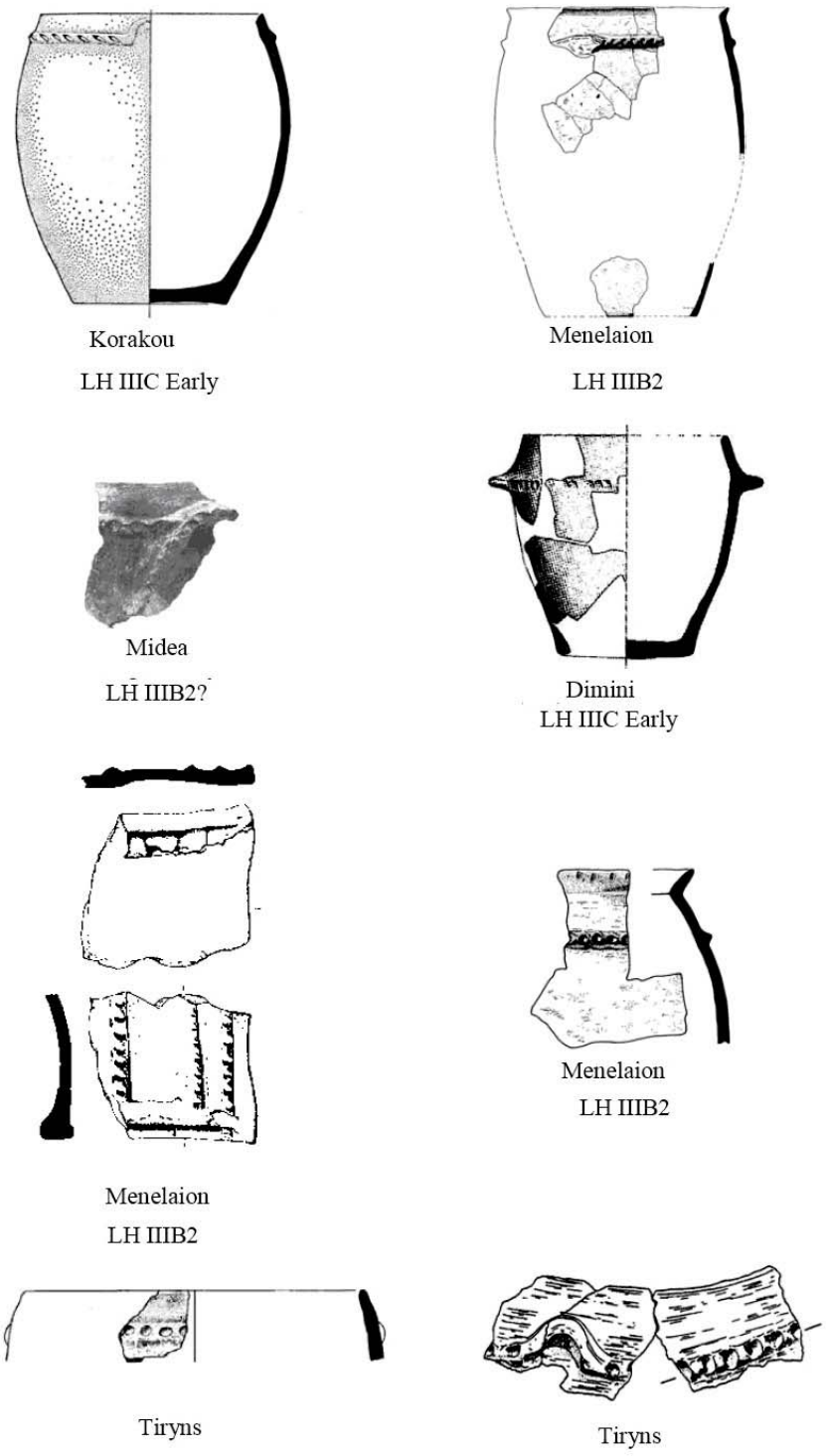
Şekil 58. Karanova Kültürü, Nova Zagora Bölgesi, Erken Neolitik seramikleri (Nikolov, 2003: s.47, 51)

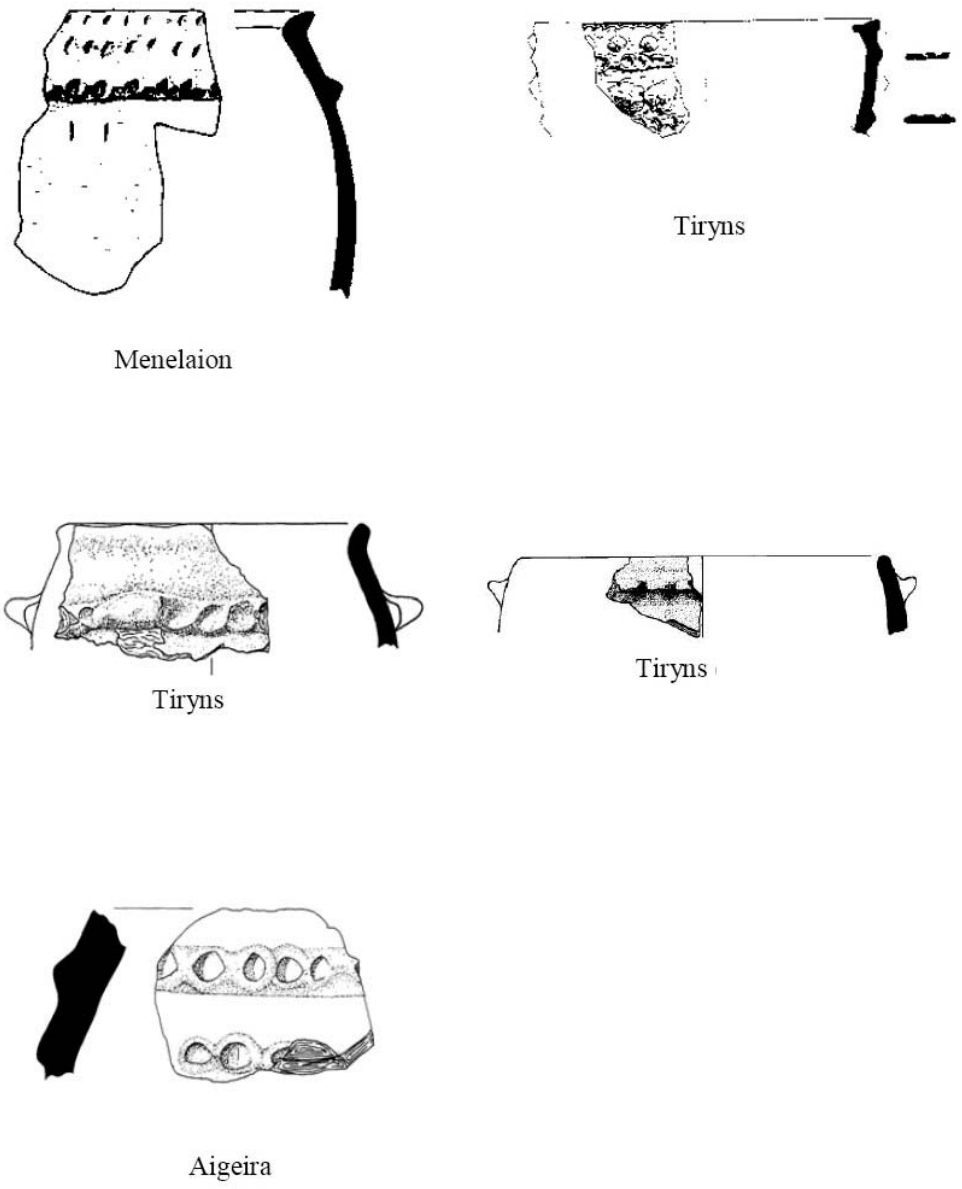
Şekil 59. Miken Dünyasının çeşitli kentlerinde bulunmuş Balkan Kaba Malları (Romanos, 2011: ss.15, 17, 21, 22, 23)

Şekil 60. Miken Dünyasının çeşitli kentlerinde bulunmuş Balkan Kaba Malları (Romanos, 2011: ss.24, 25, 26, 27, 28)

Şekil 61. Miken Dünyasının çeşitli kentlerinde bulunmuş Balkan Kaba Malları (Romanos, 2011: ss.28, 29, 30, 39, 43)

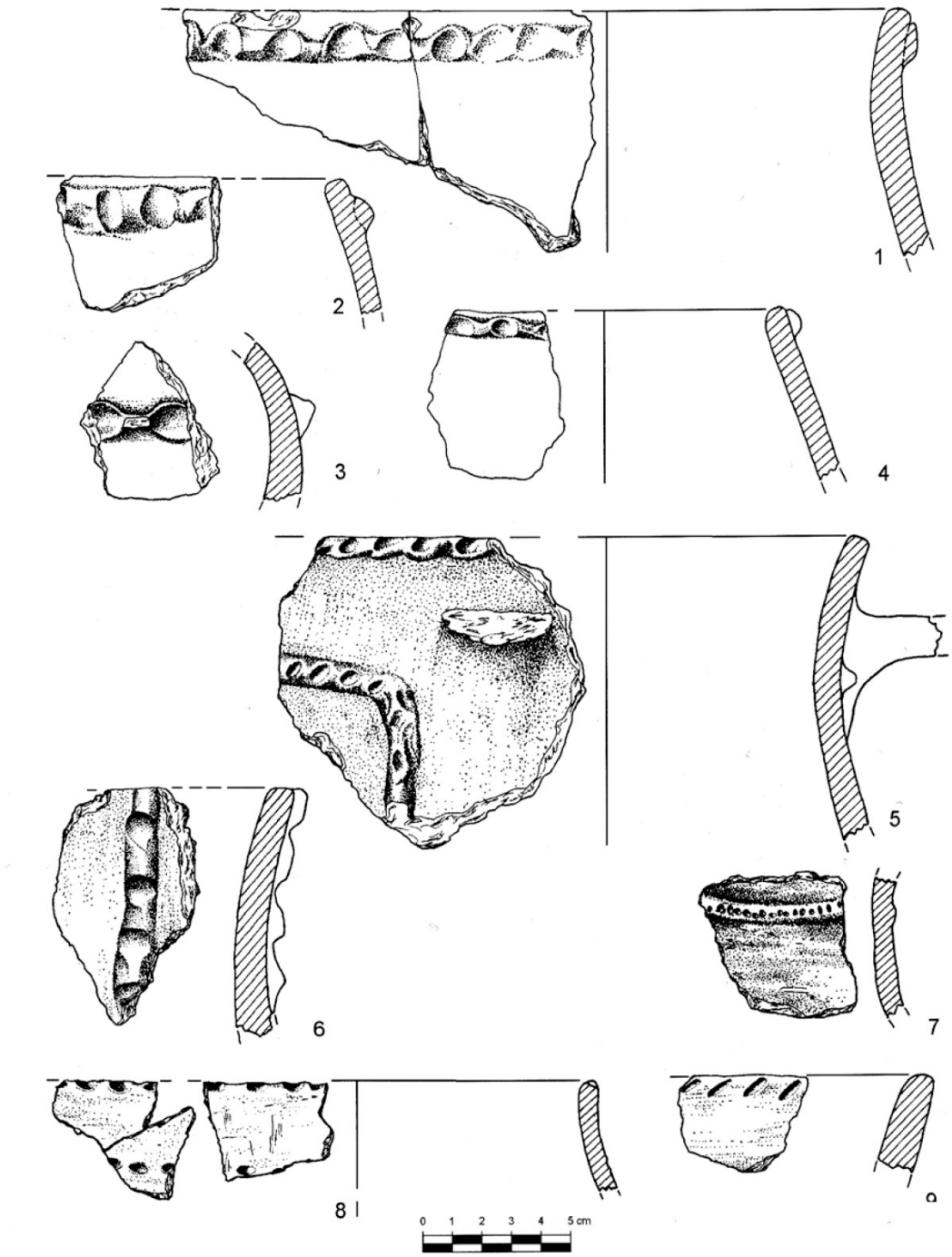
Şekil 62. Miken Dünyasının çeşitli kentlerinde bulunmuş Balkan kaba Malları (Romanos, 2011: ss.43, 44)

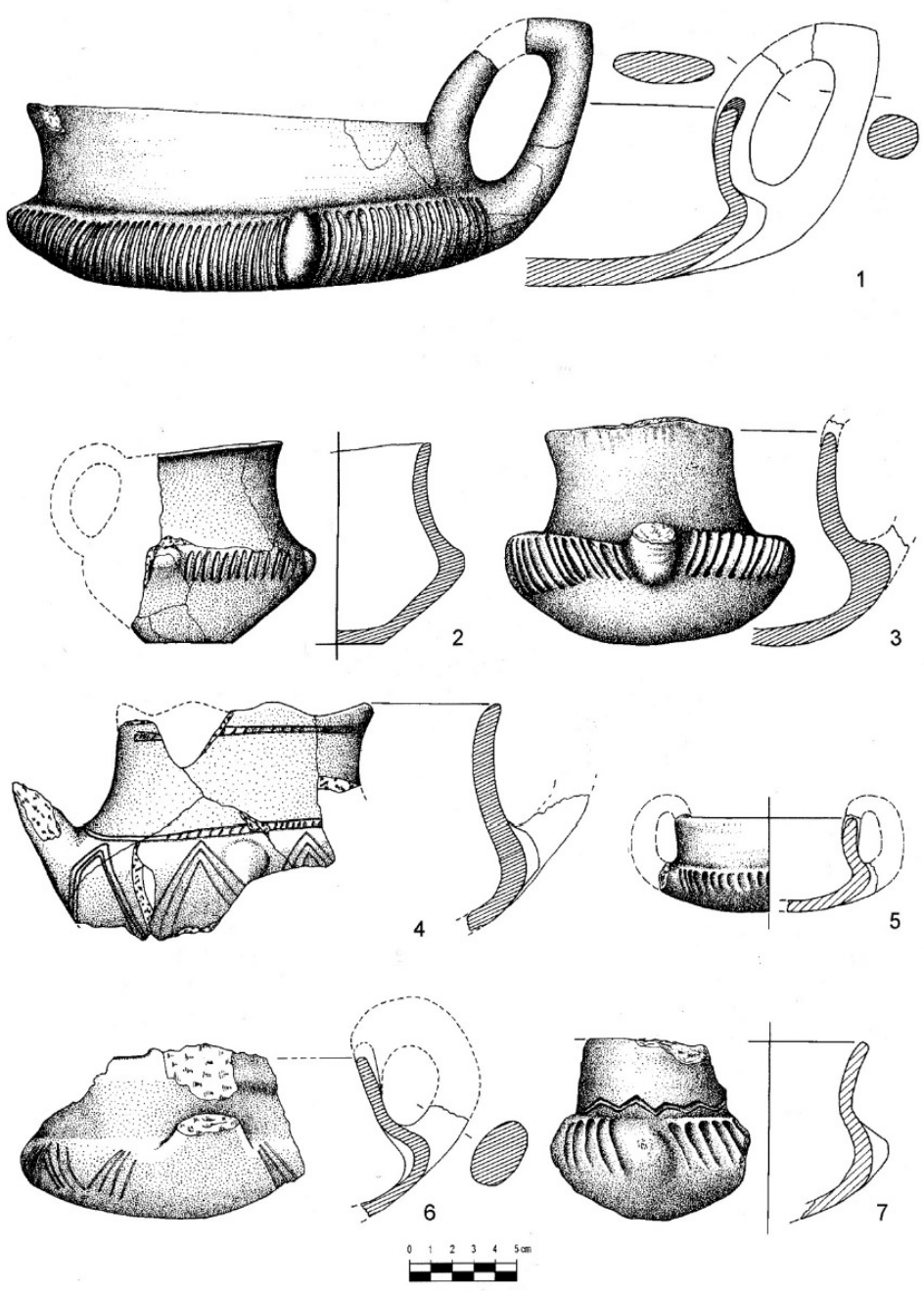
Şekil 63. LH-III B Seramikleri (Taylour, 1995: ss.25, 27)

Şekil 64. LH-IIIC Seramikleri (Dickinson, 2006: s.125)

Şekil 65. Troya'da bulunmuş Balkan Kaba Malları (Kopenhöfer, 2002: s.680)

Şekil 66. Troya'da bulunmuş Buckelkeramik de denen Yumrucuklu Kaplar (Koppenhöfer, 2002: s.681)

KAYNAKÇA

Abulafia David. (2011). **The Great Sea - A Human History of Mediterranean.** Oxford: Oxford University Press.

Albright W. F. (1949). **The Archaeology of Palestine**. Hardsworth: Penguin Books.

Alpern Stanley Bernard. (2005). "Did They or Didn't They Invent It? Iron in Sub-Saharan Africa", **History in Africa**, Sayı.32, ss. 41-94

Ambraseys Nicolas. (1971). "Value of Historical Records of Earthquakes". **Nature**, s.232, ss.375-379

Amiran David H. K. (1991). "The Climate of the Ancient Near East, The Early Third Millenium BC in the Northern Negev of Israel", **Erdkunde,** Cilt.45, Sayı.3, ss.163-162,

Anthony David W. (2007). **The Horse the Wheel and Language - How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World**. Princeton: Princeton University Press,

Arık Remzi Oğuz. (1939 (a)). "Karaoğlan Höyüğü", **Belleten**, cilt.III, sayı.9,

Arık Remzi Oğuz. (1939 (b)). "Ein Neuer Hethitischer Fundort im Süden von Ankara", **Archaologischer Anzeiger**, sayı.54

Arnauld Daniel. (1975). "Les Textes d'Emar et la Chronologie de la Fin du Bronze Récent". **Syria.** Cilt.52, sayı.1-2, ss.87-92

Atalay İbrahim. (2005). "Kuvaterner'deki İklim Değişmelerinin Türkiye Doğal Ortamı Üzerindeki Etkileri", **Türkiye Kuvaterner Sempozyumu 2-5 Haziran 2005**. ss.121-128

Avari Burjor (2007). **India: The Ancient Past - A history of the Indian sub-continent from *c.* 7000 bc to ad 1200**. New York: Routledge.

Aydıngün Haldun. (2009). "Ankara Kültepe Tabletleri Işığı Altında Anadolu'daki Toplum Yapısı". **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**. Sayı.2, ss.117-126

Aydıngün Şengül, Haldun Aydıngün. (2013). "Erken Demirçağ'da 'İstanbul Boğazı' üzerinden Trak / Frig Kavimlerinin Anadolu'ya Geçişine Ait İlk Bulgular". **Arkeoloji ve Sanat.** sayı.142.

Azarnosh Masoud, Hamid Khatibshahidi, Reza Rezaloo (2006). "Reviewing the Chronology of Northwestern Iran in the Bronze Age, Case Study: Qalla Khosrow", **Humanities.** Cilt.13, Sayı.3, ss.1-15

Bachhuber Christoph (2003). **Aspects of Late Helladic Sea Trade**, Yüksek lisans tezi, Texas A&M University, Office of Graduate Studies. Texas.

Badre Leila (2006). "Tell Kazel-Simyra: A Contribution to a Relative Chronological History in the Eastern Mediterranean During the Late Bronze Age", Bulletin of the American Schools of Oriental Research, sayı.343, ss.65-95

Bailey Douglass W. (2000), **Balkan Prehistory: Exclusion, Incorporation and Identity**, Londra: Routledge

Baillie Mike G. L. (2007). University College Dublin'de 7-9 Mart 2007'de, Dr. Philip Souza tarafından düzenlenen, **"1200 BC: War, Climate Change and Cultural Catastrophe"** isimli konferans notları, 2007

Baillie Mike G. L. (1997). **Tree-ring Evidence For Environmental Disasters During The Bronze Age: Causes And Effects**, (Natural Catastrophes during Bronze Age Civilisations, SIS Konferansında sunulmuş konuşma notları 07/1997)

Bankoff H. Arthur vd (2011). "Tin Sources and Settlement in the Bronze Age of South-Eastern Europe: a Pilot Study From Western Serbia", **Antiquity,** Cilt.085, Sayı.327

Bankoff H. Arthur, Nathan Meyer, Mark Stefanovich (1996). "Handmade Burnished Ware and the Late Bronze Age of the Balkans", **Journal of Mediterranean Archaeology**, cilt.9, sayı.2, ss.193-209

Bar-Matthews Miryam, Avner Ayalon (2011). "Mid-Holocene Climate Variations Revealed by High-Resolution Speleothem Records From Soreq Cave Israel and Their Correlation with Cultural Changes", **The Holocene**, Sayı.21, ss.163-171

Bar-Yosef Ofer vd. (2006) "The Implications of the Middle-Upper Paleolithic Chronological Boundary in the Caucasus to Eurasian Prehistory", **Anthropologie**, Cilt.44, Sayı.1, ss.49-60

Bar-Yosef Ofer (1998). "The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Agriculture", **Evolutionery Anthropology: Issues, News, and Reviews**, cilt.6, sayı.5, ss.159-177

Barnett R.D. (2000). "The Sea People", **The Cambridge Ancient History volume-II, Part-2, The Middle East and The Aegean Region c.1380-1000 BC**., Cambridge University Press, b.5, Cambridge,. ss.368-369,

Barrett John C. (1990). "The Monumentality of Death: The Character of Early Bronze Age Mortuary Mounds in Southern Britain". **World Archaeology**, Cilt.22, Sayı.2, ss.179-189

Bass George F. (2003). **Su Altında Arkeoloji – Bir Arkeoloğun Türkiye Macerası**. İstanbul: Homer Kitapevi

Bass George F. (1986). "A Bronze Age Shipwreck at Uluburun (Kaş): 1984 Campaign**". Americain Journal of Archaeology**, Cilt.90, sayı.3, ss.269-296

Becker Bernd (1993). "An 11,000 Year Old German Oak and Pine Dendrochronolgy for Radiocarbon Calibration" **Radiocarbon,** Cilt.35, Sayı.1, ss.201-213

Becker Katharina, John Ó Néill, Laura O'Flynn (2008). **Iron Age Ireland: Finding an Invisible people,** Final Report to the Heritage Council, Project 16365.

Becks Ralf (2002). "Yüksek Troia Kültürü: Troia VI ve Troia VIIa", **Troya, Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk**, 2b. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss.84-93

Belinsky A. B., Korobov D. S., Reinhold S. (2009). "Landscape Archaeology in the North Caucasus: First Results of the Investigation of Piedmountain Landscape Near Kislovodsk in the Late Bronze Age-Early Iron Age", ISBN 978–5–9901818–1–6, ss.177-220,

Bem Catalin (2007). **Traian Dealul Fantanilor Fenemenul Cucuteni A-B,** Bükreş: Muzeul National de Istorie a Romaniei – Monografii V.

Berner Ulrich, Thomas Schubert (2002). **Bibliografie zur Klimaforschung des Geozentrums Hannover Mit 8798 Zitaten.** Hannover: TOgDÁ Communications GmbH,

Bintliff John (1997). "Regional Survey, Demography, and the Rise of Complex Societies in the Ancient Aegean: Core-Periphery, Neo-Malthusian and Other Interpretive Models", **Journal of Field Archaeology,** Cilt.24, Sayı.1, ss.1-37

Birmingham Judy (1963). "The Chronology of Some Early and Middle Iron Age Cypriot Sites", American Journal of Archaeology, Cilt.67, Sayı.1, ss.15-42

Blake Emma, A. Bernard Knapp (ed.) (2005). **The Archaeology of Mediterranean Prehistory**, Oxford: Blackwell Publishing, ,

Blegen vd. (1958). **Troy *Excavations Conducted by the University of Cincinati 1932 –1938, cilt.*IV. Setlements VII a,VIIb and VIII**, Princeton,

Bogucki Peter, Pam J. Crabtree (ed.). (2004). **Ancient Europe 8000 BC - AD 1000, Encyclopedia of the Barbarian World**, New York: Charles Scribner's Sons.

Bond Gerard vd. (2001). "Persistent Solar Influence on North Atlantic Climate During the Holocene", **Science**, Cilt.294, Sayı.5549, ss.2130-2136

Bosch Ronny, Christoph Spötl (2011). "Reconstructing Palaeoprecipitation from an Active Cave Flowstone", **Journal of Quaternary Science**, Cilt.26, Sayı.7, ss.675-687

Bozhinova Elena (2012). "Thrace Between East and West: The Early Iron Age Cultures in Thrace", The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19–24 April 2010, **Ancient Near Eastern Studies Supplement 39,** Leuven, ss.51-71

Bozkurt Deniz, Ömer Lütfi Şen (2011). "Precipitation in the Anatolian Peninsula: Sensitivity to Increased SSTs in the Surrounding Seas", **Climate Dynamics**, Sayı.36, ss.711-726

Bradford S. (2007). **Flying the Black Flag: A Brief History of Piracy**. Londra: Praeger.

Bryan Betsy M. (2003). "The 18th Dynasty before the Amarna Period (c.1550-1352 BC)", **The Oxford History of Ancient Egypt,** Ian Shaw (ed.), Oxford University Press, Oxford, , ss.207-264

Bryce Trevor (2005). **The Kingdom of the Hittites.** Oxford: Oxford University Pres.

Bryce Trevor (2003). **Letters of the Great Kings of the Ancient Near East - The Royal Correspondence of the Late Bronze Age**, Londra ve New York: Routledge.

Bryson Reid A., Robert U. Bryson. (1999). "Holocene Climates of Anatolia: as Simulated with Archaeoclimatic Models" **TÜBA-AR**, Sayı.2, ss.3-29

Bulut Serkan (2008). **Batı Anadolu, Ege Adaları ve Kıta Yunanistan'da Ele Geçen Hitit Kökenli-Etkili Eserler,** Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı,

Carpenter Rhys (1966). **Discontinuity in Greek Civilization.** Cambridge: Cambridge University Press.

Cartledge Paul (2002). **Sparta and Lakonia - A Regional History 1300 to 362 BC**, 2b, New York: Routledge.

Casson Stanley (1921). "The Dorian Invasion in the Light of Some New Evidence", **The Antiquaries Journal**, Oxford University Press, Oxford, cilt.1, sayı.1, ss.199-221

Chambers Frank M., Daniell J.R.G., ACCROTELM üyeleri (2010). "Peatland Archives of Late-Holocene Climate Change in Northern Europe", **Pages News,** Cilt.18, Sayı.1, ss.4-6

Charaf Hanan (2010). "Over the Hills and Far Away: Handmade Burnished Ware and Mycenaean cooking pots at Tell Arqa, Lebanon**", On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions – An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th, 2010**, A.G. Leventis Foundation, Nicosia, ss.203-218

Chiti Barbara (2007). "Dynamiques de Réoccupation: Le Passage du Bronze Récent au Fer I à Tell Afis", **Societies in Transition – Evolutionary Process in the Northern Levant between Late Bronze Age II and the Early Iron Age, Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis**, Casa Editrice Clueb scarl, Bolonya, ss.29-38

Christakis Kostis S. (2011). "Redistribution and Political Economies in Bronze Age Crete", **Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies, American Journal of Archaeology,** Sayı.115, ss.197-205

Cline Eric H. (ed.) (2012). **The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean**, New York: Oxford University Press.

Cline Eric H., O'Connor David (2003). "The Mystery of the Sea Peoples", **Mysterious Lands – Encounters with Ancient Egypt,** UCL Pres, Londra, ss.107-138

Collis John (2008). "Telling a Story: Teaching the European Iron Age". **Research in Archaeological Education. ss.70-79**

Cook Valerie (2010). **Cyprus During the Transition From the Bronze to Iron Age – Evidence of Foreign Contacts in Proto White Painted - White Painted I Pottery Context**, Doktora tezi, Ecole Pratique des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris, Paris,

Courty Marie-Agnès (1997). **Causes And Effects Of The 2350 BC Middle East Anomaly Evidenced By Micro-debris Fallout, Surface Combustion And Soil Explosion**, (Natural Catastrophes during Bronze Age Civilisations, SIS Konferansında sunulmuş konuşma notları 07/1997)

Cremaschia Mauro, Chaiara Pizzia, Veruska Valsecchib (2006). "Water Management and Land Use in the Terramare and a Possible Climatic Co-factor in their Abandonment: The case Study of the Terramara of Poviglio Santa Rosa (Northern Italy)", **Quaternary International**, Sayı.151, ss.87-98

Cunliffe Barry (1999). "Atlantic Sea-ways", **Revista de Guimarães, Volume Especial, I**, Guimarães, ss.93-105

Cunliffe Barry (ed.) (1994). **The Oxford Illustrated Prehistory of Europe**, Oxford: Oxford University Press.

Curtis Jason H., David A Hodell., Mark Brenner (1996). "Climate Variability on the Yucatan Peninsula (Mexico) during the Past 3500 Years, and Implications for Maya Cultural Evolution", **Quaternary Research,** Sayı.46, ss.37-47

Çakır Göktürk Ömer (2011). "Buckelkeramik", **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Programı "Antikçağ Trakya Sanatı ve Kültürü",** Yüksek Lisans Semineri.

Davis J.L. vd (1997). "'The Pylos Archaeological Project Part 1: Overview and the Archaeological Survey", **Hesperia,** sayı.66(3), ss.451-452

De Blois L., R.J. Van der Spek (2008). **An Introduction to the Ancient World**, (Çev). Susan Mellor. 2.b. New York: Routledge.

De Rougé Emmanuel (1867). "Extraits d'un Mémoire sur Les Attaques Dirigées Contre L'Egypte par les Peuples de la Méditerranée**". Revue Archéologique**. Paris. ss.4-36

De Souza Philip Charles (1992). **Piracy in the Ancient World: from Minos to Mohammed**, Doktora tezi, University College Dublin.

Demand Nancy H. (2011). **The Mediterranean Context of Early Greek History.** New York: John Wiley & Sons.

De Menocal Peter B. (2001). "Cultural Responses to Climate Change During the Late Holocene". **Science.** Cilt.292, ss.667-673

Denker Asuman vd. (2007). "Sultanahmet Eski Cezaevi", **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı – Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları,** İstanbul, ss.124-163.

Dever W. G. (1997). "Ashdod" **The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Ancient Near East Vol. 1**, Ed. Eric M. Myers. New York: Oxford University Press, ss.219-220

Di Rita Federico, Donatella Magri (2009). "Holocene Drought, Deforestation and Evergreen Vegetation Development in the Central Mediterranean: a 5500 Year Record from Lago Alimini Piccolo, Apulia, Southeast Italy", **The Holocene**, Cilt.19, Sayı.2, ss.295-306

Dickinson Oliver (2006). **The Aegean from Bronze Age to Iron Age - Continuity and Change between the Twelth and Eight Centuries B.C.**, New York: Routledge,

Dickinson Oliver (2004). **The Aegean from Bronze Age**. Cambridge: Cambridge University Press, b.9

Doğan İncifer Banu, Anna Michailidou (2008). "Trading in Prehistory and Protohistory: Perspectives from the Eastern Aegean and Beyond", **Sailing in the Aegean: Readings on the Economy and Trade Roots**, Research Centre for Greek and Roman Antiquity, ss.17-53

Doğan U. M.(2007). "Manisa İl Merkezinde Keşfedilen Polygonal Duvarların Sipylos Magnesiası'nın Erken Dönemi İle İlişkisi". **Türk Arkeoloji Dergisi**. sayı.7, ss.79 – 90

Dothan Trude, Alexander Zukerman (2004). "A Preliminary Study of the Mycenaean IIIC:1 Pottery Assemblages from Tel Miqne-Ekron and Ashdod", **Bulletin of the American Schools of Oriental Research,** sayı.333, ss.1-54

Dönmez Emel Oybak (2006). "Prehistoric and Medieval Plant Remains from Two Sites on the Euphrates, South-eastern Turkey", **Turkish Journal of Botany,** Sayı.30, ss.11-38

Drake Brandon L. (2012). "The Influence of Climatic Change on the Late Bronze Age Collapse and the Greek Dark Ages", **Journal of Archaeological Sciences**, Cilt.36, Sayı.6, ss.1862-1870

Drews Robert (1993). **The end of the Bronze Age-Changes in the Warfare and the Catastrophe ca. 1200 B.C**., New Jersey: Princeton University Press, ,

Dzięgielewski Karol, Marcin S Przybyła., Anna Gawlik (2010). "Reconsidering Migration in Bronze and Early Iron Age Europe: Bridging a Gap in European Mobility?", **Migration in Bronze and**

Early Iron Age Europe, Jagiellonian University Institute of Archaeology, Prace Archeologiczne Studies, Sayı. 63, Krakow, ss.9-35

Earl B., Hadi Özbal (1996). "Early Bronze Age Tin Processing at Kestel / Göltepe, Anatolia". **Archaeometry**. Cilt.38, Sayı.2, ss.289-303

Earle Timothy (2011). "Redistribution and the Political Economy: Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies". **American Journal of Archaeology**, Sayı.115, ss.237-244

Eder Birgitta (2009). "The Late Bronze / Early Iron Age Transition in Western Greece: Submycenaean Studies", **23-24 February 2007 International Workshop at the Austrian Academy of Sciences, Vienna,** Veröffentlichungen der Mykenischen Kommission 29. ss.133-149

Edgerton William F., John A Wilson (1935). **Historical Records of Ramses III – The Texts in Medinet Habu – Volumes I and II.** Chicago**:** The University of Chicago Press.

Edwards I.E.S. vd (2006). "**The Cambridge Ancient History - Volume II, Part 2, History of the Middle East and The Aegean Region c. 1380-1000 BC**", 7b, Cambridge: Cambridge University Pres.

Efe Turan (2007). **I. Eskişehir Bölgesi Tarihöncesi Dönem Araştırmaları ve Önasya Arkeolojisi İçindeki Yeri**, Bilecik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,

Eğilmez Mahfi (2005). **Hitit Ekonomisi.** İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları

Emre Kutlu (1993). "The Hittite Dam of Karakuyu". H.M. Prince T. Masaka (Ed.) **Essays on Anatolian Archeology.** Wiesbaden.

Erdem Aylin U. (2012). "Regional Variations in Iron Age Grooved Pottery in Eastern Anatolia", **Anatolian Iron Ages 7, The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19-24 April 2010**, Ancient Near Eastern Studies Supplement 39, Leuven: Peeters. ss.113-130

Erkanal Armağan (2008). "The Late Bronze Age Cemeteries of Panaztepe", **Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar,** (ed.) A.Erkanal-Öktü, S. Günel, U. Deniz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınlar. ss.69-90.

Erkanal Armağan (2004). "2002 Panaztepe Kazısı Sonuçları". **25. Kazı Sonuçları Toplantısı II.** ss.245-252

Erkanal Armağan (2001). "1999 Panaztepe Kazısı Sonuçları". **22. Kazı Sonuçları Toplantısı I.** ss.269-273

Erkanal Armağan (1994). "1992 Panaztepe Kazısı Sonuçları", **15. Kazı Sonuçları Toplantısı I.** ss.461-466

Erkanal Armağan (1993). "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları", **14. Kazı Sonuçları Toplantısı I**. ss.495-502.

Erkanal Armağan (1992). "1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları", **13. Kazı Sonuçları Toplantısı I.** ss.447-455

Erkanal Hayat (2008). "Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe"**. Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar**, (ed.) A.Erkanal -Öktü, S. Günel, U. Deniz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını. ss.92-100.

Ertepınar P. vd (2012). "Archaeomagnetic Study of Five Mounds from Upper Mesopotamia between 2500 and 700 BCE: Further Evidence for an Extremely Strong Geomagnetic Field ca. 3000 Years Ago". **Earth and Planetary Science Letters**, sayı.357-358. ss.84-98

Ersoy Y., E. Koparal (2009). "Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları", **26. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3**. ss.73-90

Evans Arthur (1935). **The Palace of Minos at Knossos – Volume IV: Part I**, Londra: MacMillan and Co.

Evans John, Giulia Recchia (2003). "Pottery Function: Trapped Residues in Bronze Age Pottery From Coppa Nevigata (Southern Italy)", **Scienze dell'Antichita Storia Archeologia Antropologia**, sayı.11. ss.187-201

Faure H., Denard L Faure (1998). "Sahara Environmental Changes During the Quaternary and Their Possible Effect on Carbon Storage", **Water, Environment and Society in Times of Climatic Changes**. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. ss.319-322

Fields Nic (2004) **Mycenaean Citadels c. 1350-1200 BC.** Oxford: Osprey Publishing.

Fields Nic (2004). **Troy c. 1700-1250 BC.** Oxford: Osprey Publishing.

Fink Amir Sumaka'i (2010). **Late Bronze Age Tell Atchana (Alalakh): Stratigraphy, Chronology, History**. Oxford: Archaeopress – BAR.

Fisher Clarence S. (1929). **The Excavation of Armageddon**, Illinois: The University of Chicago Press.

Fitton J. Lesley (1995). **The Discovery of the Greek Bronze Age.** Londra: The Trustees of the British Museum.

Fitzsimons Rodney D. (2006). **Monuments of Power and the Power of Monuments: The Evolution of Elite Architectural Styles at Bronze Age Mycenae,** Doktora tezi, University of Cincinati, Division of Research and Advanced Studies.

Force Eric R., Bruce G. McFadgen, "**Influences of Active Tectonism on Human Development—A Review and Neolithic Example**". (Yazar tarafından sağlanmış, henüz yayınlanmamış makale).

Force Eric R., **Tectonic environments of Bronze-Age civilizations in Europe**. (Yazar tarafından sağlanmış, henüz yayınlanmamış makale)

Force Eric R., Bruce G. McFadgen (2010). "Tectonic Environments of Ancient Civilizations: Opportunities for Archaeoseismological and Anthropological Studies", **The Geological Society of America Special Paper 471.** ss 21-28

Force Eric R. (2008). "Tectonic Environments of Ancient Civilizations in the Eastern Hemisphere", **Geoarchaeology: An International Journal**, Cilt.23, sayı.5. ss.644-653

French E. B., P. W. Stockhammer, Ursula Damm-Meinhardt (2009). "Mycenae and Tiryns: the Pottery of the Second Half of the Thirteenth Century BC - Contexts and Definitions", **The Annual of the British School at Athens**, Cilt.104. ss.175-232

French, E. B. (1996). "Evidence for an earthquake at Mycenae" **Archaeoseismology Athens: Fitch Laboratory Occasional Paper,** sayı: 7, ss.51-54,

French E. B., Jeremy Rutter (1977). "The Handmade Burnished Ware of the Late Helladic IIIC Period: Its Modern Historical Context". **American Journal of Archaeology.** cilt.81, sayı.1. ss.111-112

Galaty Michael L., Dimitri Nakasis, William A Parkinson. (2011), "Introduction: Why Redistribution", Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies. **American Journal of Archaeology.** Sayı.115. ss.175-176

Gates M.H. (2010). "Potters and Consumers in Cilicia and the Amuq during the 'Age of Transformations' (13th-10th centuries B.C.). F. Venturi (ed.), **Societies in Transition. Evolutionary Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age. Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis,** Bologna, 15th November 2007. Studi e testi orientali 9, Serie Archeologica 2 Bologna. ss.65-81

Gauss Walter (2009). "The Last Mycenaeans at Aigeira and Their Successors", **LH IIIC Chronology and Synchronisms III. LH IIIC Late and the Transition to the Early Iron Age**. S. Deger-Jalkotzy, A.E. Bächle (eds.), Proceedings of the International Workshop Held at the Austrian Academy of Sciences at Vieanna, February 23rd and 24th, 2007, Veröffentlichungen der Mykenischen Kommission, Viyana, , ss.163-182

Gavaz Özlem Sir (2007). **I. Supiluluma Döneminde Suriye ve Mezopotamya ile İlişkiler,** Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enistitüsü.

Genz Hermann, Dirk Paul Mielke (ed.) **(**2011). **Insights Into Hittite History and Archaeology**, Leuven: Peeters.

Georganas Ioannis (2011). "The Transition from the Late Bronze to the Early Iron Age in Thessaly: Some Thoughts", **The "Dark Ages" Revisited. Acts of an international symposium in memory of William D.E. Coulson, University of Thessaly, Volos, 14-17 June 2007** (2 volumes), (ed.) Alexander Mazarakis Ainian, Volos: University of Thessaly Pres. ss.627-633

Gilboa Ayelet, Ilan Sharon (2003). "An Archaeological Contribution to the Early Iron Age Chronological Debate: Alternative Chronologies for Phoenicia and Their Effects on the Levant, Cyprus, and Greece". **American School of Oriental Research**, Sayı.332. ss.7-80.

Gilman Antonio (1981). "The Development of Social Stratification in Bronze Age Europe". **Current Anthropology**, Cilt.22, Sayı.1. ss.1-23

Giovanni Zanchetta vd (2011). "Tephrostratigraphy, Chronology and Climatic Events of the Mediterranean Basin During the Holocene: An Overview". **The Holocene**. Cilt.21, Sayı.1. ss.33-52

Giumlia-Mair A. (2009). "Ancient Metallurgical Traditions And Connections Around The Caput Adriae", **Journal of Mining and Metallurgy**, cilt.45, sayı.2. ss.149–163

Given Michael (2004). "Maps, Fields, and Boundary Cairns: Demarcation and Resistance in Colonial Cyprus", **International Journal of Historical Archaeology,** cilt.6, sayı.1. ss.1-22.

Gobet E. vd (2003). "Middle to Late Holocene Vegetation History of the Upper Engadine (Swiss Alps): the Role of Man and Fire". **Vegetation History and Archaeobotany.** Cilt.12, Sayı.3. ss.143-163

Göktürk Ozan Mert (2011). **Climate in the Eastern Mediterranean through the Holocene inferred from Turkish stalagmites**, Doktora tezi, Philosophisch-naturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Bern

Grantham George (2006). **Prehistoric Origins Of European Economic Integration**, McGill University, Department of Economics, Departmental Working Papers, Sayı.2006-28. Montreal

Grave Peter vd (2013). "Cultural Dynamics and Ceramic Resource Use at Late Bronze Age/Early Iron Age Troy, northwestern Turkey", **Journal of Archaeological Science**, Cilt.40, sayı.4. ss.1760-1777

Gür Barış (2012(a)). "Anadolu'da Geç Hellas IIIC Seramiği'ne İlişkin Bazı Gözlemler", **Arkeoloji ve Sanat**, s.140. ss.35-54

Gür Barış (2012(b)). "Hititler, Mikenler ve Batı Anadolu'daki Kültür Etkileşimleri". **Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Dergisi**. Cilt.1, sayı.2, ss.12-22

Hanfmann G. M. A. (1951). "The Bronze Age in the Near East:a review article, part I." **American Journal of Archaeology,** sayı.55. ss.355-365

Hallager Birgitta Pålsson (1983). 'Italians at Late Bronze Age Khania', **L. Vagnetti (ed.), Magna Grecia e Mondo Egeo. Atti del XXII Convengo di Studi sulla Magna Grecia, Taranto, 7-11 octobre 1982.** ss.358-363

Hallager Erik (1977). **The Mycenaean Palace at Knossos. Evidence for Final Destruction in the III B Period**. Stockholm: Medelhavsmuseet: Museum of Mediterranean and Near Eastern Antiquities, Memoir 1.

Halstead Paul (2011). "Redistribution in Aegean Palatial Societies - Terminology, Scale and Significance", Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies, **American Journal of Archaeology**, Sayı.115. ss.229-235

Harding A. F. (2011). "The Bronze Age", **European Prehistory - A Survey**, Sarunas Milisauskas(ed.), 2.b., New York: Springer. ss.327-404

Harding A. F. (2000). **Cambridge World Archaeology - European Societies in the Bronze Age**. Cambridge: Cambridge University Pres.

Hartman Chester, Gregory D. Squires (ed.) (2006). **There is No Such Thing As a Natural Disaster - Race, Class, and Hurricane Katrina**. New York: Taylor & Francis Group.

Hauptmann Harald (1991). “Lidar Höyuk in der Südost-Turkei". **Archaoloqischer Anzeiger 1991.** s.349-358

Hawkins J. David (2009(a)). "The Arzawa Letters in Recent Perspective", **British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan 14.** s.73-83

Hawkins J. David (2009(b)). “Cilia, The Amuq, and Aleppo-New Light in a Dark Age”, **Near Eastern Archaeology.** Cilt.72, Sayı.4. ss.164-173

Hesse Kristina Josephson (2008). **Contacts and Trade at Late Bronze Age Hazor – Aspects of Intercultural Relationships and Identity in the Eastern Mediterranean**. Doktora tezi. University Umea.

Higgins Reynold (1992). **Minoan And Mycenaean Art-Revised Edition.** Londra: Thames and Hudson,

Holzhauser Hanspeter, Michel Magny, Heinz J. Zumbuühl (2005). "Glacier and Lake-Level Variations in West-Central Europe over the Last 3500 Years", **The Holocene**, Cilt.15, Sayı.6. ss.789-801

Huntington Ellsworth (1915). **Mainsprings of Civilization**. New York: John Wiley and Sons Inc.

Huntington Ellsworth (1911). **Palestine and its Transformation. New York:** Haughton Mifflin Company.

Hüryılmaz Halime (1990). **Troya VIIb2 Tabakalarında Ele geçenBuckelkeramik ve Güneydoğu Avrupa İle Olan İlişkisi.** Doktora tezi. EgeÜniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Issar Arie S., Mattanyah Zohar (2007). **Climate Change - Environment and the History of the Near East**. Berlin: Springer, 2b.

Issar Arie S. (2003). **Climate Changes During the Holocene and Their Impact on Hydrological Systems.** Cambridge: Cambridge University Pres.

Işıklı Mehmet (2011). **Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü - Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi**. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Jacob-Felsch Margrit (2000). "Problems in Mycanean Chronology" **Hephaistos** Sayı.18, ss.29-71

Jäger Klaus Dieter (2002). "Oscilations of Water Balance During the Holocene in Interior Central Europe-Features, dating ans consequences". **Quaternary International**, Sayı.91. ss.33-37

Janeway Brian (2010). "Mycenaean bowls at 12th/11th century BC Tell Tayinat (Amuq Valley)" **On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions – An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th, 2010,** A.G. Leventis Foundation, Nicosia. ss.167-185

Jansen Eystein vd (2007). "Palaeoclimate", **Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.** Cambridge: Cambridge University Pres.

Jaromir Malek (2003), "The Old Kingdom", **The Oxford History of Ancient Egypt**, (ed. Ian Shaw). Oxford: Oxford University Press, ,

Jones Richard E., Sara T. Levi, Marco Bettelli (2005). "Mycenaean Pottery in the Central Mediterranean: Imports, Imitations and Derivatives". **Aegeans in Central and Eastern Mediterranean. 10th International Aegean Conference. (ed)** R. Laffineur and E. Greco. 14-18 April 2004, Aegaeum Sayı.25. ss.539-545

Jung Reinhard (2012). "Can We Say, What's behind all those Sherds? Ceramic Innovations in the Eastern Mediterranean at the End of the Second Millenium". (ed.) J. Maran, Ph. W. Stockhammer. Oxford: **Materiality and Social Practice: Transformative Capacities of Intercultural Encounters.** ss.104–120

Jung Reinhard, Mathias Mehofer (2006). "A Sword of Naue II Type from Ugarit and the Historical Significance of Italian-type Weaponry in the Eastern Mediterranean", **Aegean Archaeology**, Cilt.8, 2005-2006. ss.111-135

Kaniewski David vd (2011). "The Sea Peoples, from Cuneiform Tablets to Carbon Dating", **Plos One**, Cilt.6, Sayı.6. ss.1-7

Kaniewski David vd (2010). "Late second–early first millennium BC abrupt climate changes in coastal Syria and their possible significance for the history of the Eastern Mediterranean". **Quaternary Research**. Sayı.74. ss.207-215

Kaniewski David vd (2008). "Middle East Coastal Ecosystem Response to Middle-to-late Holocene Abrupt Climate Changes". **PNAS-Proceedings of the National Academy of the USA.** Cilt.105, Sayı.37, ss.13941-13946,

Kaptan Ergun (1992). "Anadolu'da Kalay ve Eski Yer altı Kalay Madenciliği". **Jeoloji Mühendisliği.** Sayı.40. ss.15-19.

Kaptan Ergun (1981). "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni". **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**. Sayı.95-96. ss.164-172

Karageorghis Vassos (2002). **Early Cyprus: Crossroads of the Mediterranean**. Los Angeles: J. Paul Getty Museum.

Karageorghis Vassos (1998). "Mycenaean "Acropoleis" in the Aegean and Cyprus: Some Comparisons. In The Aegean and the Orient in the 2nd Millennium". **Proceedings of the 50th Anniversary Symposium Cincinnati, 18-20 April 1997. edited by E.H.Cline and D.Harris-Cline, Aegeum**, Sayı.18, Liège. ss.127-136

Karauğuz Güngör (2001). **Hitit Mitolojisi.** Konya: Çizgi Yayınevi

Karavanıć Snježana (2007). "Middle to Late Bronze Age In Northern Croatia", **Studien zur Mittel-und Spatbronzezeit am Rande der Südostalpen**, Bonn. ss.37-49

Karul Necmi vd (2003). **Aşağı Pınar Vol I Archäologie in Eurasiens 15, Studien im Thrakien-Marmara raum Band 1.** Mainz: Verlag Philip von Zabern.

Kavtaradze Giorgi Leon (2000). "Some Problems of the Interrelation of Caucasian and Anatolian Bronze Age Cultures". **Quaderni di Archeologia Universita di Messina.** Cilt.1, Sayı.1. ss.107-124

Kelder Jorrit Martin (2009). **The Kingdom of Mycenae - A Great Kingdom in the Late Bronze Age Aegean,** Doktora Tezi, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Letteren.

Kelder Jorrit Martin (2006). "Greece During the Late Bronze Age", **Journal of the Ancient Near Eastern Society - Ex Oriente Lux.** Sayı.39, ss.131-179

Kelder Jorrit Martin (2005). "Mycenaeans in Western Anatolia". **Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society, Talanta** Sayı.XXXVI-XXXVII (2004-2005), ss.49-88.

Ketin İhsan (1969). "Kuzey Anadolu Fayı Hakkında". **Maden Tetkik ve Arama Dergisi.** sayı.72, , ss.1-27.

Kimmig Wolfgang (1964). "Seevölkerbewegung und Urnenfelder-kultur.Studien aus Alteuropa". **Beihefte der Bonner Jahrbrücher,** cilt.10, Bölüm-I, Bonn, , ss.220-283

Kilian Klaus (2007). "Die Handemachte geglättete Keramik Mykenischer Zeitstellung". Wiesbaden: **Beirbeitet von T. Mühlenbruch (Tiryns Forschungen und Berichte XV).**

Killebrew Ann E. (2005). **Biblical Peoples and Ethnicity - An Archaeological Study of Egyptians, Canaanites, Philistines, and Early Israel, 1300-1100 B.C.E.**, Atlanta: Society of Biblical Literature.

Kirch Patrick V. (2005). "Archaeology and Global Change". **The Holocene Record**, sayı.30. ss.409-440

Kiss Viktoria (2011). "Settlement of the Tumulus Culture at Ordacsehi (Hungary)" **Beitrage zur Mittel-und Spatbronzezeit sowie zur Urnenfelderzeit am Rande der Südostalpen, Internaionale Archaologie Arbeitsgemeinschaft, Symposium, Tagung, Kongres**s. Rahden: Verlag Marie Leidorf GmbH, Band 15. ss.101-108

Klengel Horst (2011). "History of the Hittites". **Insights Into Hittite History and Archaeology.** Hermann Genz, Dirk Paul Mielke (ed.). Leuven: Peeters. ss.31-46

Knapp A. Bernard (2000). "Archaeology, Science-Based Archaeology and the Mediterranean Bronze Age Metals Trade". **European Journal of Archaeology.** Cilt.3, Sayı.1. ss.31-56

Koch John (2008). "**People called Keltoi, the La Tène style, and ancient Celtic languages: the threefold Celts in the light of Geography**". Prifysgol Aberystwyth Universiti'nde verilen yıllık O'Donnel Lecture.

Konyar Erkan (2005). "Grooved Pottery of the Van Lake Basin: A Stratigraphical and Chronological Assessment" **Colloquium Anatolicum IV**. ss.105-127

Korfmann Manfred (2004). "Was There a Troian War?" **Archaeology**, cilt.57, sayı.3 (archive.archaeology.org/0405/etc/troy.html / 18.04.2013)

Koppenhöfer Dietrich (2002). "Buckelkeramik un Barbarische Ware in Troia: Anmerkungen zur Herkunft", **Festschrift für Manfred Korfmann.** Remshalden-Grunbach: Verlag Bernard Albert Greiner. ss.679-704

Koppenhöfer Dietrich (1997). "Troia VII - Versuch Einer Zusammen-Schau Einschliesslich der Ergebnisse des Jahres 1995", **Studia Troica Band 7**, Verlag Philipp Von Zabern, Mainz am Rhein. ss.295-353

Korobov D.S., Sabine Reinhold (2005). "**Aerial photography and field survey - A new type of Late Bronze Age settlements in the North Caucasus discovered from the air**", (Reinhold tarafından gönderilmiş pdf dosyası),

Kortlandt Frederik (1989). **The Spread of Indo-Europeans.** http://www.kortlandt.nl/publications/art111e.pdf. s.1-7

Köroğlu Kemalettin (2002). "Demir Çağı'nda Yukarı Dicle Bölgesi", **Anadolu Araştırmaları**, sayı.16. s.449-475

Kuniholm Peter I. vd (1996). "Anatolian Tree Rings and the Absolute Chronolgy of the Eastern Mediterranean 2220-718 BC", **Nature,** Sayı.381. ss.779-783.

Kuniholm Peter I. vd (2005). "Dendrochronological Dating in Anatolia: The Second Millenium B.C." **Anatolian Metal III**, Bochum. ss.41-47

Kuniholm Peter I. (1997). "Climatology", **The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East**, Eric M. Meyers (ed.). New York: Oxford University Press. ss.37-38

Kuzucuoğlu Catherine vd (1999(a)). "Mid- to late-Holocene Climate Change in Central Turkey: The Tecer Lake Record", **The Holocene**, Cilt.21, Sayı.1. ss.173-188

Kuzucuoğlu Catherine vd (1999(b)). "Reconstruction of Climatic Changes During the Late Pleistocene, Based on Sediment Records from the Konya Basin (Central Anatolia, Turkey)". **Geological Journal.** Sayı.34. ss.175-198

Lamb Hubert H. (1997). **Climate History and the Modern World**, 2.b, Londra: Methuen

Latacz Joachim (2004). **Troy and Homer - Towards a Solution of an Old Mystery**, (çev.) Kevin Windle, Rosh Ireland. New York: Oxford University Press,

Levy Thomas E., Augustin F. C. Holl (2002), "Migrations, Ethnogenesis, and Settlement Dynamics: Israelites in Iron Age Canaan and Shuwa-Arabs in the Chad Basin", **Journal of Anthropological Archaeology,** Cilt.21, Sayı.1. ss.83–118

Liverani Mario (1990). **Prestige and Interest - International Relations in the Near East ca. 1600-1100 BC. Padova:** Sargon srl.

Lowdermilk W. C. (1946). **Palestine, Land of Promise. Londra:** Gollancz.

Luca Girella (2005). "Ialysos. Foreign Relations in the Late Bronze Age", **Aegeans in Central and Eastern Mediterranean. 10th International Aegean Conference**, R. Laffineur and E. Greco (ed.). 14-18 April 2004, Aegaeum Sayı.25. ss.129-139

Lupack Susan (2006). "Deities and Religious Personnel as Collectors". **Fiscality in Mycenaean and Near Eastern Archives**, M. Perna (ed.), Studi Egei e Vicinorientali. cilt.3, Napoli. ss.89-108

Lupack Susan (2011). “A View from Outside the Palace: The Sanctuary and the Damos in Mycenaean Economy and Society”. Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies. **American Journal of Archaeology.** Sayı.115. ss.207-217

Magny Michel vd (2006) "Tripartite climate reversal in Central Europe 5600–5300 years ago", **Quaternary Research**, Sayı.65. ss.3–19

Magny Michel ve Richoz I. (1998). “Holocene lake-level fluctuations in Lake Seedorf, Southern Swiss Plateau”. **Eclogae Geologicae Helveticae.** cilt.91, sayı.3, ss.345–357.

Maran Joseph (2010). "The Crisis Years? Reflections on Signs of Instability in the Last Decades of the My cenaean Palaces", **Scienze dell’antichità Storia Archeologia Antropologia -2009, Università degli studi di Roma «La Sapienza»**, Sayı.15. ss.241-262

Maran Joseph (2001). “Political and Religious Aspects of Architectural Change on the Upper Citadel of Tiryns. The Case of Building T”, Potnia – **Deities and Religion in the Aegean Bronze Age - Proceedings of the 8th International Aegean Conference/ 12-15 April 2000**, Aegaeum 22. ss.113-122

Marco Shmuel, Amotz Agnon, Israel Finkelstein (2006). "Megiddo Earthquakes", **Megiddo IV: The 1998–2002 Seasons.** Tel Aviv: The emery and Claire Yass Publications in Archaeology - Monograph Series of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University, No:24. ss.568-575

Maspero Gaston (1881). "Notes Sur Quelques Points de Grammaire et d’Histoire", **Zeitschrift für ägyptische Sprache und Alterthumskunde 19,** ss.116-131

Maspero Gaston (1875). **Histoire Ancienne des Peuples de L'Orient.** Paris: Librairie Hacette.

Mazzoni Steffano (2000). "Syria and the Chronology of the Iron Age", **Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la Antigüedad**, sayı.3. ss.121-138.

McDonald William A., George R. Jr. Rapp (1972). **The Minnesota Messenia Expedition: Reconstructing a Bronze Age Regional Environment.** St. Paul: North Central Publishing Company.

Menotti Francesco (2009). "Climate Variations in the Circum-Alpine Region and their Influence on Neolithic-Bronze Age Lacustrine Communities", **Documenta Praehistorica**, Sayı.36. ss.61-66

Meriç R. (2003). “Excavations at Bademgediği Tepe (Puranda) 1999-2002 : A Preliminary Report”. **Istanbuler Mitteilungen**, sayı.53. ss.79-98.

Merlivat Liliane, Jean Jouzel (1979). "Global Climatic Interpretation of the Deuterium-Oxygen 18 Relationship for Precipitation", **Journal of Geophysical Research**, Cilt.84, sayı.c8. ss.5029-2033

Middleton Guy Daniel (2008). **The collapse of palatial society in LBA Greece and the postpalatial period**. Doktora tezi. Durham University.

Middleton G. (2002). "Mycenaeans, Greeks, Archaeology and Myth: Identity and the Uses of Evidence in the Archaeology of Late Bronze Age Greece". **Eras Journal.** Sayı.3. University of Durham

Milisauskas Sarunas (ed.) (2011). **European Prehistory** - A Survey, 2.b. New York: Springer.

Mochos Ioannis (**2009).** “Evidence of Social Re-organization and Reconstruction in Late Helladic III C Achaea and Modes of Contacts and Exchange via the Ionian and Adriatic Seamore”. **From the Aegean to the Adriatic: Social Organisations, Modes of Exchange and Interaction in Postpalatial Times (12th–11th B.C.), International Workshop (Udine, December 1st–2nd 2006). Roma:** ss.345-414

Molloy B. (2005). "Naue II Swords and the Collapse of the Aegean Bronze Age", **Bar International Series.** Sayı.1391. ss.115-118

Moran William L. (çev. ve edit.) (1992). **The Amarna Letters.** Baltimore: The John Hopkins University Press.

Morris Ian (1996). "Negotiated Peripherality in Iron Age of Greece - Accepting and Resisting the East". **World Systems – Theory in Practice, Leadership, Production and Exchange.** (ed) Kardulias P. Nick. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers INC. Ss.63-84

Muhly James D. (1985). “Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Metallurgy”, **American Journal of Archaeology**, sayı.89. ss.275-291

Müller Uwe (2003). "A Change to Continuity: Bronze Age Traditions in Early Iron Age". **Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia its Neighbouring Regions** - Proceedings of the International Workshop, Istanbul November 8-9, 2002.

Nadel D. vd (1994). “19000-Yeas-old Twisted Fibres from Ohalo II”. **Current Anthropology**. cilt.35, sayı.4, ss.451-457.

Nakassis Dimitri (2011). "Reevaluating Staple and Wealth Finance at Mycenaean Pylos". Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies, **American Journal of Archaeology,** Sayı.115. ss.127-148

Nakassis Dimitri, William A. Parkinson, Michael L. Galaty (2011). "Redistributive Economies from a Theoretical and Cross-Cultural Perspective". Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies. **American Journal of Archaeology**, Sayı.115 ss.177-184

Napier W. M. (2009). "Comets Catastrophes and Earths's History", **Journal of Cosmology**, Cilt.2, Sayı.6. ss.344-355

Neev David, K. O. Emery (1995). **The Destruction of Sodom, Gomorrah, and Jericho – Geological, Climatological, and Archaeological Background.** Oxford: Oxford University Press.

Negbi Ora (1992). "Early Phoenician Presence in the Mediterranean Islands: A Reappraisal". **American Journal of Archaeology.** Cilt.96, sayı. 4. ss.599-615

Nelson Harold H. (1929). "The Epigraphic Survey of the Great Temple of Medinet Habu (Seasons 1924-25 to 1927-28)". **Medinet Habu – 1924-28, Oriental Institute Communications No.5**. Chicago: The University of Chicago Press.

Newton Maryanne W., Peter Ian Kuniholm (2004). "A Dendrochronological Framework For The Assyrian Colony Period In Asia Minor". **TÜBA-AR VII**. ss.165-176

Nikoloudis Stavroula (2006). **Ministerial Authority and Mycenaean Cultural Identity**. Doktora Tezi, University of Texas Austin, Faculty of the Graduate School.

Nikolov Vassil (2003). "The Neololithic and the Chalcolithic Periods in Northern Thrace". **TÜBA-AR**, sayı.6. ss.21-83

Nikolova Lolita (2005). "Social Changes and Cultural Interactions in Later Balkan Prehistory - Later Fifth and Fourth Millenia Cal BCE". **Prehistoric Archaeology & Anthropological Theory and Education**, Cilt.6, Sayı.7. ss.86-96

Nir Yaacov (1997). "Middle and late Holocene sea-levels along the Israel Mediterranean coast – Eevidence From Ancient Water Wells", **Journal of Quaternary Science**. cilt.12. sayı.2. ss.143-151

Nossov Konstantin S. (2008). **Hittite Fortifications c. 1650 – 700 BC.** Oxford: Osprey Publishing Ltd.,

Nowicki Krzysztof (2011). "Settlement in Crisis: The End of the LM/LH IIIB and Early IIIC in Crete and other South Aegean Islands". **The "Dark Ages" Revisited. Acts of an international symposium in memory of William D.E. Coulson, University of Thessaly, Volos, 14-17 June 2007** (2 volumes), (ed) Alexander Mazarakis Ainian. Volos: University of Thessaly Press. ss.435-450

Nougayrol J. vd (1968). **Ugaritica V, Nouveaux Textes Accadiens, Hourrites et Ugaritiques des Archives et Bibliothèques Privées d'Ugarit, Commentaires des Textes Historiques, Mission de Ras Shamra XVI**, Bibliothèque archéologique et historique LXXX. Paris: Imprimerie nationale - P. Geuthner.

Nur Amos, Dawn Burgess (2008). **Apocalypse - Earthquakes, Archaeology, and the Wrath of God**. Princeton: Princeton University Press.

Nur Amos, Cline Eric H. (2000). "Poseidon's Horses: Plate Tectonics and Earthquake Storms in the Late Bronze Age Aegean and Eastern Mediterranean", **Journal of Archaeological Science,** Sayı.27. ss.43-63

O'Neil John (2007). "Connectivity, Climate and Chronology: Ireland in 1200 BC", University College Dublin'de 7-9 Mart 2007'de, Dr. Philip Souza tarafından düzenlenen, **1200 BC: War, Climate Change and Cultural Catastrophe** isimli konferans bildirisi.

Ogg James G., Gabi Ogg, Felix M. Gradstein (2008). **The Concise Geologic Time Scale.** Cambridge: Cambridge University Press.

Osgood Richard, Sarah Monks, Judith Toms (2001). **Bronze Age Warfare.** Gloustershire: Sutton Publishing.

O'Sullivan Patrick (2008). "The `Collapse' of Civilizations: What Palaeoenvironmental Reconstruction Can not Tell Us, But Anthropology Can". **The Holocene**. Cilt.18, Sayı.1. ss.45-55

Ó'Súilleabháin Muiris (2007). "A Long Sleep at Tara?" University College Dublin'de 7-9 Mart 2007'de, Dr. Philip Souza tarafından düzenlenen, **1200 BC: War, Climate Change and Cultural Catastrophe** isimli konferans bildirisi.

Ökse A. Tuba, Ahmet Görmüş (2009). "Nomadic Way of Life in the Early Iron Age: A study on the Evidence from Salat Tepe in the Upper Tigris Region", **SOMA 2008 Proceedings of the XII Symposium on Mediterranean Archaeology**, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus, 5-8 March 2008, BAR International Series 1909.

Ökse A. Tuba (2013). "**Eastern Anatolian 'Early Iron Age' Tribes in the Upper Tigris Region: A Cultural and Chronological Assessment**", At the Northern Frontier of Near Eastern Archaeology / An der Nordgrenze der vorderasiatischen Archäologie: Recent Research on Caucasia and Anatolia in the Bronze Age / Neue Forschung über Kaukasien und Anatolien in der Bronzezeit, Venice, 9-11th January 2013

Ökse A. Tuba (2011(a)). "Orta Fırat Havzası Erken Tunç Çağı Mezarlıklarının Bölge Tarihine Yansıttıkları", **Arulis: Arkeoloji, Tarih, Nümismatik, Epigrafi, Etnografya**, (Gaziantep Müze Dostları Derneği'nin Kültür Yayını), sayı.I. ss.20-30

Ökse A. Tuba (2011(b)). "The Middle Bronze Age Farming Economy of the Upper Tigris Region: A Reconstruction Basing on Archaeological, Archaeobotanical and Ethnoarchaeological Analysis". **Akkadica 132**. ss.1-40

Ökse A. Tuba (2010). **Anadolu Seramikçiliği – Erken Demir Çağ**. Yazarın kendi notlarından.

Özdemir Ali (2004). "İklim Değişimleri ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler". **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt.6, Sayı.2. ss.173-192

Özdoğan A. E. (2004). "Tekirdağ Menekşe Çatağı, Doğu Çatak Kazısı", **25. Kazı Sonuçları Toplantısı, 26 – 31 Mayıs 2003, c.2** ss..421 – 434.

Özdoğan Mehmet (1996). "Tarihöncesi Dönemde Trakya Araştırma Projesinin 16. Yılında Genel Bir Değerlendirme". **İstanbul Üniversitesi Anadolu Araştırmaları XIV**. ss.329-360.

Özdoğan Mehmet (1987). "A Late Bronze Age Burial Mound in Eastern Thrace". **Anatolica XIV**. Ss.5-39

Özfırat Aynur (2010). "Yerleşik Kültür Geleneğinin Sonu Kurganlar". **Aktüel Arkeoloji Dergisi**. sayı.15. ss.42-43

Özyar A. vd (2009). "Tarsus-Gözlukule 2008 Yılı Kazısı", **31. Kazı Sonuçları Toplantısı I.** ss.265-284.

Palmer L. R. (1958). "The Mycenaean Tablets and Economic History". **The Economic History Review, New Series.** Cilt.11, Sayı.1, ss.87-96.

Pantosti D. vd (2008). "Paleoearthquakes of the Düzce fault (North Anatolian Fault Zone): Insights for large surface faulting earthquake recurrence". **Journal of Geophysical Research.** Sayı.113. ss.1-20

Paulette Tate (2012). “Domination and Resilience in Bronze Age Mesopotamia”. **In Living with the Dangers of Sudden Environmental Change: Understanding Hazards, Mitigating Impacts, Avoiding Disasters.** (ed) J. Cooper ve P. Sheets. Colorado: University Press of Colorado. ss.163-191

Peczynski Shell (2009). **The Sea People and Their Migration.** Yüksek Lisans Tezi, Rutgers University History Department.

Peiser Benny J. (2004). "Climate Change and Civilisation Collapse". Adapt Or Die: **The Science, Politics and Economics of Climate Change**. (ed) Kendra Okonski. Londra: Profile Books. ss.191-204.

Peiser Benny J. (1997). **Comparative Stratigraphy of Bronze Age Destruction Layers Around the World: Archaeological Evidence and Methodological Problems**, (Natural Catastrophes during Bronze Age Civilisations, SIS Konferansında sunulmuş konuşma notları)

Peker Hasan (2006). "Hatti - Ahhiyava İlişkilerine Doğu Akdeniz’den Bir Bakış", **Anadolu Araştırmaları/Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung**, Sayı.19/1, , ss.1-11

Penhallurick R. D. (1986). **Tin in Antiquity: its Mining and Trade troughout the Ancient World with Particular Reference to Cornwall**, The Institute of Metals, Londra,

Pieniazek, Sikora M. (2002), " Neue Anregungen zur Diskussion über die Beziehungen zwischen Troia und dem nordwestpontischen Gebiet." Aslan, R.,St. Blum, G. Kastl, F. Schweizer, D. Thumm (eds.), **Mauerschau, Festschrift für M. Korfmann,**. Remshalden-Grunbach. ss.705–715

Pilides Despo (1991). “Handmade Burnished Ware of the Late Bronze Age: Toward a Clearer Classification System.” Barlow, Jane, Diane L. Bolger, Barbara Kling, (ed.). **Cypriot Ceramics: Reading the Prehistoric Record**. Philadelphia: The University of Pennsylvania Museum, Penssylvania. ss.139-150

Pinter Farkas (2005). **Provenance study of the Early Iron Age Knobbed ware in Troia, NW Turkey and the Balkans. Petrographic and geochemical evidence**, Doktora tezi, der Geowissenschaftlichen Fakultät der Eberhard-Karls-Universität Tübingen.

Polat Y. (2002). **Daskyleion’da M.Ö. 8. – 5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik** Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Popham Mervyn (2001). “The Collapse of Aegean Civilization at the End of the Late Bronze Age”, **The Oxford Illustrated History of Prehistoric Europe**, (ed.) Cunliffe Barry. Oxford: Oxford Unversity

Press. ss.277-303

Popham Mervyn, L. H. Sackett (ed.) (1980). **Lefkandı I - The Iron Age Text The Settlement.** The British School Of Archaeology At Athens. Oxford: Thames And Hudson.

Popham Mervyn (1970). **The Destruction of the Palace at Knossos: Pottery of the Late Minoan IIIa Period.** Göteborg: P. Aström

Postgate J. N. (2008). The Chronology of the Iron Age Seen from Kilise Tepe". **Ancient Near Eastern Studies**. cilt.45. ss.166-187.

Price T. Douglas vd (2004). "Strontium Isotopes and the Prehistoric Human Migration: The Bell Beaker Period in Central Europe". **European Journal of Archaeology**. Cilt.7, Sayı.1, ss.9-40

Primas Margarita (2002). "Taking the High Ground: Continental Hill-forts in Bronze Age Contexts". **Proceedings of the Prehistoric Society.** Sayı.68, ss.41-60.

Pullen Daniel J. (2011). "Before the Palaces: Redistribution and Chiefdoms in Mainland Greece", Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies. **American Journal of Archaeology.** Sayı.115. ss.185-195.

Radner Karen (2000). "How did the Neo-Assyrian King Perceive his Land and its Ressources?". **Rainfall and agriculture in Northern Mesopotamia : Proceedings of the Third MOS Symposium,** Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul. ss.233-246

Rahmstorf Lorenz (2010). "Handmade Pots and Crumbling Loomweights: 'Barbarian' Elements in the Eastern Mediterranean in the last quarter of the 2nd Millenium BC". **On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions – An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th, 2010.** Nicosia: A.G. Leventis Foundation. ss.315-330.

Rapp, G., Jr. (1986). "Assessing Archaeological Evidence for Seismic Catastrophies". **Geoarchaeology**, Cilt:1, sayı: 4. ss.365-379

Reinhold Sabine (2007). "Zyklopische Festungen und Siedlungen mit symmetrischem Grundriss –Überlegungen zu einem überregionalen Phänomen der kaukasischen Spätbronzezeit", Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 V. CHR.) - **Kommunikationsebenen Zwischen Kaukasus und Karpaten**, Tiflis-Gürcistan, 17-20 Mayıs 2007

Reinhold Sabine, Andrej B. Belinskij, Dmitrij S. Korobov (2007). "Landschaftsarcha¨ologie im Nordkaukasus-Erste Ergebnisse der Untersuchung der Vorgebirgslandschaft bei Kislovodsk wahrend der Spatbronze- und frühen Eisenzeit". **Eurasia Antiqua.** Sayı.13. ss.139-180

Reinhold Sabine, Dimitri S. Korobov (2007). "The Kislovodsk Basin in the North Caucasian Piedmonts – Archaeology and GIS Studies in a Mountain Cultural Landscape". **Preistoria Alpina**. Sayı.42. Sayı.183-207,

Reinhold Sabine (2003). "Traditions in Transition: Some Thoughts on the Late Bronze Age and Early Iron Age Burial Costumes from the Northern Caucasus". **European Journal of Archaeology.** Cilt.6. Sayı.1. ss.25-54

Riehl Simone, Reid Bryson, Konstantin Pustovoytov (2008). "Changing Growing Conditions for Crops During the Near Eastern Bronze Age (3000e1200 BC): the Stable Carbon Isotope Evidence". **Journal of Archaeological Science.** Sayı.35. ss.1011-1022

Robbins Manuel (2001). **Collapse of the Bronze Age: The Story of Greece, Troy, Israel, Egypt, and The Peoples of the Sea.** New York: iUniverse Inc.

Roberts Neil vd (2011). "Climatic, Vegetation and Cultural Change in the Eastern Mediterranean During the mid-Holocene Environmental Transition". **The Holocene.** Cilt.21. Sayı.1. ss.147-162

Rohling E.J., F.J. Hilgen (1991). "The eastern Mediterranean Climate at Times of Sapropel Formation: a Review". **Geologie en Mijnbouw.** Sayı.70. ss.253-264

Romanos Chloé Léa (2011). **Handmade Burnished Ware in Late Bronze Age Greece and its makers.** Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi.

Romey Kristin (2003). **The Vogelbarke of Medinet Habu.** Yüksek Lisans Tezi. Texas A&M University Office of Graduate Studies

Romiopoulou Katerina (1971). "Some Pottery of the Early Iron Age from Western Macedonia – Plates 58-61". **The Annual of the British School at Athens.** ss.353-361

Rothlisberger Friedrich (1986). **10,000 Jahre Gletschergeschichte der Erde: Ein Vergleich zwischen Nord- und Sudhemisphare**. Arau: Verlag Sauerlander.

Rutter Jeremy B. (1990). "Some Comments on Interpreting the Darksurfaced Hanmade Burnished Pottery of the 13th and 12th century BC Aegean". **Journal of Mediterranean Archaeology.** cilt.3, sayı.1.

ss.29-49

Sazcı Göksel (2012). “Maydos Kilisetepe Höyüğü”. **Arkeoloji ve Sanat.** sayı.140. ss.13- 20

Scarpa David (2005). “Pre-historic Hand Axe From the Negev”. **Betlehem University Journal.** Vol 24. ss.1-4.

Schaeffer F. A. (1983). “The Last Days of Ugarit: Drought, Famine, Earthquakes and Ultimately Fire Ended Civilization at Ugarit”. **Biblical Archaeology Review.** sayı.9. ss.74-75.

Schaeffer F. A. (1948). **Stratigraphie Comparée et Chronologie de l’Asie Occidentale.** Londra: Oxford University Press.

Schmidt Armin vd (2011). "Holocene Settlement Shifts and Palaeoenvironments on the Central Iranian Plateau: Investigating Linked Systems". **The Holocene**. (Yayın öncesi hakemler için yapılmış kopya),.

Schoep Ilse (2010). "Making Elites: Political Economy and Elite Culture(s) in Middle Minoan Crete". **Political Economies of the Aegean Bronze Age - papers from the Langord Conference, Florida State University, Tallahassee, 22-24 February 2007.** Oxford: Oxbow Boks.

Schon Robert (2011). “By Appointment to His Majesty the Wanax: Value-Added Goods and Redistribution in Mycenaean Palatial Economies”. Forum-Redistribution in Aegean Palatial Societies. **American Journal of Archaeology**. Sayı.115. ss.219-227.

Seaquist Carl (2013). "**Online Greek Civilization Course - The Mycenaean Economy"** - web adres: http://seaquist.us/GrkCiv.html/15.04.2013, s.1-4

Seeher Jürgen (2011). **Hattuşa Rehberi – Hitit Başkentinde Bir Gün – Gözden Geçirilmiş 4. Baskı**. İstanbul: Ege Yayınları.

Seeher Jürgen (2010). "After the Empire: Observations on the Early Iron Age in Central Anatolia". **Luwian and Hittite Studies presented to J. David Hawkins on the occasion of his 70th birthday.** Tel Aviv: Emery and Claire Yass Publications in Archaeology Institute of Archaeology Tel Aviv University.

Shahack-Gross Ruth, Israel Finkelstein (2008). "Subsistence practices in an arid environment: a geoarchaeological investigation in an Iron Age site, the Negev Highlands, Israel". **Journal of Archaeological Science.** Cilt.35. ss.965-982

Shaw Ian (ed.) **(**2003). **The Oxford History of Ancient Egypt,** Oxford: Oxford University Press.

Shindell Drew T. vd (2003). "Volcanic and Solar Forcing of Climate Change during the Preindustrial Era". **Journal of Climate.** Cilt.16. ss.4094-4107

Siculus Diodorus (2006). **Books 11-12.37.1: Greek History, 480-431 BC--the Alternative Version.** Texas: University of Texas Press.

Simpson R. H., O.T.P.K. Dickinson (1979). A **Gazetteer of Aegean Civilization in the Bronze Age: The mainland and islands.** Malmö: Paul Åströms Förlag

Singer Itamar (2011). **Calm Before the Storm.** Atlanta: Society of Biblical Literature

Singer Itamar (2007). "Who Were the Kaska?", **Phasis – Greek and Roman Studies, Institute Of Classical, Byzantine And Modern Greek Studies** Cilt.10(II). s.166-181

Singer Itamar (2000). "New Evidence on the End of the Hittite Empire", University Museum Monograph 108, University Museum symposium Series 11, **The Sea People and Their World: A Reassessment**, Eliezer D. Oren (ed.). Philadelphia: University of Pennsylvania. ss.21-33

Small David B. (1990). "Handmade Burnished Ware and Prehsitoric Aegean Economics: An Argument for Indigenous Appearance". **Journal of Mediterranean Archaeology** 3/1. ss.3-25

Smith Adam T. (2005). "Prometheus Unbound: Southern Caucasia in Prehistory" **Journal of World Prehistory.** Cilt.19. sayı.4. ss.229-279.

Smith Alexia (2005). **Climate Culture and Agriculture: Examining Change in the Near East During the Bronze and Iron Age.** Doktora Tezi. Boston University, Graduate School of Arts and Sciences.

Smith Alison J. (2007). "Century-scale Holocene Processes as a Source of Natural Selection Pressure in Human Evolution: Holocene Climate and the Human Genome Project". **The Holocene.** Cilt.17. Sayı.5. ss.689–695

Smith Patricia (1995). "People of the Holy Land from Prehistory to Recent Past", **The Archaeology of Society in the Holly Land.** Leicester: Leicester University Pres. ss.58-74.

Sørensen Marie Louise Stig, Katharina Rebay-Salisbury (2008). "Landscapes of the Body: Burials of the Middle Bronze Age in Hungary". **European Journal of Archaeology**. Cilt.11. Sayı.1. ss.49-74.

Sørensen, M. L. S., K. Rebay (2008). "The Impact of 19th Century Ideas on the Construction of 'Urnfield' as Chronological and Cultural Concept: Tales from Northern and Central Europe", A. Lehoërff (ed.) **Construire le temps. Histoire et Méthodes des Chronologies et Calendriers des Derniers Millénaires avant notre ère en Europe Occidentale.** Actes du XXXe colloque international de Halma-Ipel, UMR 8164 (CNRS, Lille 3, MCC), 7-9 décembre 2006. ss.57-67

Spagnoli Federica (2010). "Cooking Pots As An Indicator Of Cultural Relations Between Levantine Peoples in Late Bronze And Iron Ages Origins, Diffusion And Typological Development Of Cooking Ware in Levantine And Cypriot Repertoires (14th-7th Centuries BC)", **Quaderni Di Archeologia Fenicio-Punica Volume IV, 2010 Missione Archeologica A Mozia** -Sezione Di Orientalistica - Dipartimento Di Scienze Dell'antichità - Università Di Roma «La Sapienza».

Staubwasser Michael, Harvey Weiss (2006). "Holocene climate and cultural evolution in late prehistoric–early historic West Asia". **Quaternary Research**. Cilt.66. sayı.3. ss.372-387

Stein Ross S. vd (1997). "Progressive Failure on the North Anatolian Fault Since 1939 by Earthquake Stress Triggering". **Geophysical Journal International.** cilt.128, sayı: 3, ss.594-604

Strabon (1993). Geographica (XII, XIII ve XIV), çev. Adnan Pekman, **Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap XII, XIII ve XIV).** İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Strack Sara (2007). **Regional Dynamics and Social Change in the Late Bronze and Early Iron Age: a Study of Handmade Pottery from Southern and Central Greece.** Doktora Tezi: The University of Edinburgh

Sugerman Michael (2009). "Trade and Power in Late Bronze Age Canan". **Exploring the Longue Durée: Essays in Honor of Lawrence E. Stager.** J. D. Schloen (ed.). Wi-nona Lake: Eisenbrauns. ss.439–448.

Summers G. D. (1993). **Tille Höyük 4 - The Late Bronze Age and the Iron Age Transition.** Ankara: British Institute of Archaeology at Ankara, ,

Symposium on the Mediterranean Region in PEP III (1998). **Paleoclimate in the Mediterranean Region: a Contribution to the Afro-European Paleoclimatic Transect (PEP III) Milano, 22 June 1998**, Özetler.

Taşdöner Kevser (2005). **Hititlerin Tarihinde Gaşkaların Rolü ve Önemi**. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistitüsü.

Taylor William (1995). **The Mycaneans.** Londra: Thames and Hudson.

The Geological Society (2010). **Recent Work in Archaeological Geophysics,** (Konferans özetleri), Burlington House, Londra.

Touchais Anna Philippa (2001). "Cycles of Collapse in Greek Prehistory - Reassessing Social Change at the Beginning of the Middle Helladic and the Early Iron Age". **The "Dark Ages" Revisited. Acts of an international symposium in memory of William D.E. Coulson, University of Thessaly, Volos, 14-17 June 2007** (2 volumes), (ed). Alexander Mazarakis Ainian. Volos: University of Thessaly Press. ss.31-44

Valsecchi Veruska vd (2006). "Human impact during the Bronze Age: Preliminary results from a key site—Lago Lucone (northern Italy)". **Vegetation History and Archaeobotany**, cilt.15, sayı.2. ss.99-113

Van Buren Mary (2001). "The Archaeology of El Ni˜no Events and Other "Natural" Disasters". **Journal of Archaeological Method and Theory**, Cilt.8, Sayı.2. ss.129-149

Van Geel Bas, Hans Renssen (1997). **The Impact of Abrupt Climate Change around 2650 BP in NW-Europe: Evidence for Climatic Teleconnections and a tentative Explanation,** (Natural Catastrophes during Bronze Age Civilisations, SIS Konferansında sunulmuş konuşma notları)

Van Geel Bas, Dmitri Mauquoy (2010). "Peatland records of solar activity". **Pages News.** Cilt.18. Sayı.1. ss.11-14.

Van Wijngaarden Gert Jan (2002). **Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in the Levant, Cyprus and Italy (1600-120O BC).** Amsterdam: Amsterdam Unversity Pres.

Venturi Fabrizio (2007). "Cultural Breakdown or Evolution? The Impact of Changes in 12th Century BC Tell Afis", **Societies in Transition – Evolutionary Process in the Northern Levant between Late Bronze Age II and the Early Iron Age.** Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis. Bolonya: Casa Editrice Clueb scarl. ss.1-28

Vlachopoulos Andreas G. (2008). "A Late Mycenaean Journey from Thera to Naxos: Cyclades in the 12th century BC". **A Colloquium on the Prehistory of the Cyclades, McDonald Institute for Archaeological Research. 25-28.3.2004.** Cambridge: University of Cambridge Press.

ss.519-531

Vollweiler Nicole vd (2006). "A precisely dated climate record for the last 9 kyr from three high alpine stalagmites, Spannagel Cave, Austria". **Geophysical Research Letters.** Sayı.33. ss.1-5

Voskos Ioannis, A. Bernard Knapp (2008). "Cyprus at the End of the Late Bronze Age: Crisis and Colonization or Continuity and Hybridization?". **American Journal of Archaeology.** sayı.112. ss.659-684

Weidlich Wolfgang (2002). "Sociodynamics - A Systematic Approach to Mathematical Modelling in the Social Sciences". **Nonlinear Phenomena in Complex Systems.** cilt.5. sayı.4. ss.479-487

Weiss Harvey, Raymond S. Bradley (2001). "Archaeology - What Drives Societal Collapse?". **Science.** Cilt.291. Sayı.5504. ss.609-610

Weiss H. vd (1993). "The Genesis and Collapse of Third Millennium North Mesopotamian Civilization". **Science, New Series.** Cilt.261. Sayı.5124. ss.995-1004

Wick Lucia, Genry Lemcke, Michael Sturm (2003). "Evidence of Lateglacial and Holocene Climatic Change and Human Impact in Eastern Anatolia: High-resolution Pollen, Charcoal, Isotopic and Geochemical Records from the Laminated Sediments of Lake Van". **The Holocene.** cilt.13. sayı.5. ss.665-676

Wilson John A. (2011). "Egyptian Myths and Tales". **The Ancient Near East – An Anthology of Textes & Pictures.** James B. Pritchard (ed.). New Jersey: Princeton University Press. ss.1-24

Wooley Leonard (1952). **Ur of the Chaldees, a Record of Seven Years of Excavation.** Middlesex: Penguin Books.

Woudhuizen Frederik Christiaan (2006). **The Ethnicity of the Sea Peoples**. Doktora Tezi, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Wright James C. (2006). "The Formation of the Mycenaean Palace". **In Ancient Greece: From the Mycenaean Palaces to the Age of Homer.** Sigrid Deger-Jalkotzy, Irene S. Lemos (ed.). Edinburgh Leventis Studies 3. Edinburgh: Edinburgh University Press. ss.7-52

Wright Rita P., Reid A. Bryson, Joseph Schuldenrein (2008). "Water Supply and History: Harappa and the Beas Regional Survey". **Antiquity.** Sayı.82. ss.37-48

Yakar Jak (2006). "Traits of Nomadic People: Ethnoarchaeological and Archaeological Research in Turkey". **DieSichtbarkeit von Nomaden und Saisonaler Besiedlung in der Archäologie. Multidiziplinäre**

Annäherungen an ein methodisches Problem. Halle 2006 (Orientwissenschaftliche Hefte 21; Mitteilungen des SFB, Differenz und Untegration 9) ss.45-63

Yalçın Ünsal, Cemal Pulak, Rainer Slotta (ed.). (2006). **Uluburun Gemisi - 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti.** Bochum: Deutsches Bergbau-Museum Bochum Yayınları.

Yasur-Landau Assaf (2010(a)). "On Birds and Dragons: A Note on the Sea Peoples and Mycenaean Ships". **Pax Hethitica Studies on the Hittites and Their Neighbours in Honour of Itamar Singer.** Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. ss.399-410

Yasur-Landau Assaf (2010(b)). **The Philistines and Aegean Migration at the End of the Late Bronze Age. Cambridge:** Cambridge University Press.

Yasur-Landau Assaf (2010(c)). "Deep Change in Domestic Behavioural Patterns and Theoretical Aspects of Interregional Interactions in the 12th Century Levant". **On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions** – An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th, 2010. Nicosia: A.G. Leventis Foundation. ss.245-255

Yon Marguerite vd (2000). "The Mysteries of Ugarit - History, Daily Life, Cult". **Near Eastern Archaeology.** cilt.63. sayı.4. ss.182-243

Younger John G. (2005). "Some Similarities in Mycenaean Palace Plans", In: Autochthon. **Papers Presented to O.T.P.K. Dickinson on the Occasion of his Retirement.** (ed). Anastasia Dakour-Hild and Susan Sherrat. 185-90. Oxford: British Archaeological Reports..

Yurco Frank (1990). "3,200-Year-Old Picture of Israelites Found in Egypt". **BAR 16:05 (Sep/Oct 1990). Biblical Archaeology Society.** (http://www.cojs.org/pdf/3200_year_old.pdf / 18.04.2013)

Yurco Frank (1986). "Merenptah's Canaanite Campaign". **Journal of the American Research Center in Egypt.** sayı.23. ss.189-223

Zolitschkaa Bernd, Karl-Ernst Behreb, Jurgen Schneider (2003). "Human and Climatic Impact on the Environment as Derived from Colluvial Fluvial and Lacustrine Archives—Examples from the Bronze Age to the Migration period,Germany". **Quaternary Science Reviews.** Sayı.22. ss.81–100

HALDUN AYDINGÜN (ÖZGEÇMİŞ)

Bahçeler Sok. No. 23/18 Atabek Apt.
Feneryolu – İstanbul
+90 542 581 69 59
e-mail: h@aydingun.com
WEB: www.aydingun.com

Eğitim

1984 – Boğaziçi Üniversitesi Endüstri Mühendisliği
1978 – Saint Joseph Lisesi

Diller:

Fransızca	Çok iyi
İngilizce	Çok iyi
Almanca	Temel

Deneyim:

1) Arkeoloji Alanında

1996-2001	- 82 Antik kentin fotoğraflanması
2007-2013	- ITA İstanbul Tarihöncesi Araştırmaları ekip üyesi
2009-2013	- Bathonea Kazıları koordinatörü.

2) Yayınlanmış 20 Kitap

a) Dağcılık üzerine .....….4
b) Turizm rehber kitapları 3
c) Bilim Kurgu .....….5
d) Deneme 3
e) Arkeoloji ve Sanat Kitapları Fotoğrafçısı olarak……2
f) Çok yazarlı çalışmalara katılma.....3

3) Yayınlanmış Dergi Makaleleri

43 Dergide (üçü Amerika'da SCI'li dergilerde) 311 makalesi ve bu yazılara eşlik eden fotoğrafları yayınlandı.

Dergiler:
National Geographic Magazine (SSCI), American Archaeology Magazine, (SSCI) The INA Quarterly -Institute of Nautical Archaeology (SSCI), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Gezi&Traveller, OUTDOOR, Rock and Ice, Cumhuriyet Dergi, Cumhuriyet Gezi, ATLAS, ATLAS Tatil, SKYLIFE, Microsoft Life, Fordrive, GLOBE, Country Homes, TIMEOUT, Art Décor, GATE, Esquire, Home Style, ELLE, Votre Beauté, Radikal Kitap, Health&Fitness, HOLIDAY news from Turkey, Kadınca, ULUSOY, Instyle, Flight light, Pamukbank-Genç, Expedition Turkey, TÜRSAB, Caretta, Panorama, Bahçeşehir Magazin, TAKOZ, GİT, Nostromo, Çağdaş Çelebi, Kırmızıfare, Çevre Koruma, Fırtına, Halk Reassürans, The Cromlech Times.

4) 2200'den fazla fotoğraf
Reklamcılık sektörüne verdiği resimler hariç, dergilerde ve kitaplarda 2200'in üzerinde fotoğrafı yayınlandı.

5) Toplam 19 yıl değişik sanayi kuruluşlarında ihracat müdürlüğü ve üst düzey yöneticilikler yaptı.

Ziyaret Ettiği Ülkeler
İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Benelüks, Almanya, İtalya, İsviçre, Avusturya, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Rusya, Ukrayna, Macaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Yunanistan, Malta, Mısır, Cezayir, Fas, ABD, Brezilya, Suriye, İran, Ürdün, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Dubai, Pakistan, Çin.

Spor
Halen aktif olarak, uzun mesafe bisiklet, maraton, dağcılık ve kayak yapmaktadır.